

זכותו של כל ילד להישמע

מדריך מקורות על ועדת האו"ם לזכויות הילד

בנושא סעיף כללי מס' 12

unicef

 Save the Children

זכותו של כל ילד להישמע

מדריך מקורות על ההערה הכללית
מס' 12 של ועדת האו"ם לזכויות הילד

גריסון לנסדאון

Save the Children (הצילו את הילדים) הוא הארגון הבלתי תלוי המוביל בעולם לשמירה על זכויות הילדים, עם חברים ב-29 מדינות ותכניות פעולה ביותר מ-120 מדינות. אנו נלחמים למען זכויות הילדים ופועלים לשפר את חייהם של ילדים ברחבי העולם.

פורסם על ידי Save the Children UK בשם UNICEF - Save the Children.

Save the Children UK 1 St John's Lane London EC1M 4AR UK

+44 20 7012 6400 savethechildren.org.uk

קרן Save the Children Fund היא ארגון צדקה רשום באנגליה וויילס (213890) ובסקוטלנד (SC039570). חברה רשומה מס' 178159

פרסום זה מוגן בזכויות יוצרים, אך ניתן לשכפלו בכל שיטה ללא עלות ואין צורך בקבלת היתר מראש למטרות הוראה, אך לא למכירה. להעתקה בנסיבות אחרות, יש לקבל אישור בכתב מראש מהמוציא לאור/מפרסם, ואפשר שיידרש תשלום כלשהו.

תמונת כריכה: ילדים צופים בהצגה שמעלים חבריהם בבית ספר באל אורו, אקוודור. (צילום: אדוארד נרנחו ומרוסקה בונילה/Save the Children)

הבאה לדפוס על ידי חברת Grasshopper Design Company

תוכן עניינים

9..... פתח דבר

11..... הכרת תודה

12..... ראשי תיבות

13..... מבוא

14.....מקרא תיבות וסמלים

פרק 1: תיאור ההקשר.....15

17.....רקע

20.....מדוע חשוב להקשיב לילדים

20.....השתתפות תורמת להתפתחות אישית

21.....השתתפות מובילה לקבלת החלטות ולתוצאות טובות יותר

23.....השתתפות משמשת להגן על הילדים

25.....השתתפות תורמת להכנה להתפתחות החברה האזרחית, לסובלנות ולכבוד לאחר

26.....השתתפות מחזקת אחריותיות

28.....התייחסות לטיעונים נגד השתתפותם של ילדים

פרק 2: ניתוח משפטי של סעיף 12.....35

37.....סעיף 12, פסקה 1

37.....1 להבטיח את הזכות לבטא דעה

38.....2 כל ילד מסוגל לחוות דעה משלו

40.....3 הזכות לבטא דעות בחופשיות

41.....4 הזכות לבטא דעות על כל הנושאים הנוגעים להם

41.....5 החובה לתת משקל הולם בהתאם לגיל ולבגרות

42.....סעיף 12 פסקה 2

42.....1 הזכות להישמע בהליכים שיפוטיים או מנהליים

43.....2 הזכות להישמע במישרין או באמצעות גוף מייצג

44.....3 ייצוג באופן שעולה בקנה אחד עם סדרי הדין של הדין הלאומי

פרק 3: סעיף 12 וקשרים עם סעיפים אחרים של אמנת האו"ם בדבר

זכויות הילד.....50

52.....עקרונות כלליים

53.....סעיפים 12 ו-2

53.....סעיפים 12 ו-3

55.....סעיפים 12 ו-6

56.....זכויות אזרח וחירויות

56.....	סעיפים 12 ו-13.....
56.....	סעיפים 12 ו-14.....
56.....	סעיפים 12 ו-15.....
57.....	סעיפים 12 ו-16.....
57.....	סעיפים 12 ו-17.....
57.....	יכולות מתפתחות ומימוש זכויות.....
57.....	סעיפים 12 ו-5.....

פרק 4: אמצעים כוללים להטמעת סעיף 12.....61

63.....	1 סקירה והסרה של הצהרות מגבילות והסתייגויות לסעיף 12.....
63.....	2 להנהיג חקיקה.....
64.....	3 לקבוע מוסדות בלתי תלויים לזכויות אדם.....
65.....	4 לספק הדרכה על סעיף 12 לכל אנשי המקצוע הרלבנטיים.....
66.....	5 להבטיח תנאים נאותים שיאפשרו לילדים לבטא את דעותיהם.....
70.....	6 להיאבק בעמדות שליליות.....

פרק 5: חובות הנוגעים להליכים משפטיים ומנהליים.....73

75.....	צעדים כללים שיש לנקוט בהם בכל ההליכים.....
75.....	1 הכנה.....
77.....	2 השימוע.....
80.....	3 הערכת יכולתו של הילד.....
83.....	4 משוב על המשקל שניתן לדעותיו של הילד.....
83.....	5 תלונות, תרופות ותיקון עוולות.....
88.....	חובות הנוגעים להליכים ספציפיים.....
90.....	גירושים ופרידה.....
91.....	פרידה מהורים וטיפול חלופי.....
94.....	אימוץ וקפאלה (kafalah) של חוקי האיסלאם.....
94.....	הילד העבריין.....
98.....	ילדים קורבנות וילדים עדים.....
105.....	הגירה והליכי בקשת מקלט.....

פרק 6: הטמעת סעיף 12 במסגרת שונות.....110

112.....	במשפחה
113.....	תמיכה והדרכה להורים
116.....	אחריות הורית והחוק
117.....	במסגרות חוץ-ביתיות
119.....	זכות חוקית להיות מעורב בהחלטות השונות המתייחסות לכלל ההיבטים של מערכת הטיפול
119.....	זכות חוקית להשתתף בהתייעצות לגבי פיתוח שירותי אומנה
120.....	גישה למידע
120.....	מנגנוני תלונה בלתי תלויים ובטוחים
121.....	תפקיד המפקח הבלתי תלוי
121.....	גוף פיקוח בלתי תלוי
121.....	מנגנוני התייעצות
125.....	בשירותים רפואיים
125.....	מעורבות בקבלת החלטות
129.....	גישה ליועץ רפואי סודי
131.....	הסכמה לטיפול
133.....	השתתפות בפיתוח שירותים רפואיים
136.....	בחינוך
136.....	מעורבות של ילדים בהחלטות השונות הנוגעות ללימודיהם
138.....	למידה שיתופית שהילד במרכזה
138.....	סביבות דמוקרטיות בבתי ספר
144.....	השתתפות במדיניות חינוך
145.....	ארגוני תלמידים ארציים
146.....	במשחק, בפנאי, בספורט ופעילויות תרבות
150.....	באמצעי התקשורת
150.....	במקום העבודה
151.....	במצבים של אלימות

156.....

פרק 7: הטמעת סעיף 12 בזירה הציבורית.....156

157.....	בתוך קהילות מקומיות.....
168.....	ברמה הארצית.....
182.....	בקונפליקט ובשיקום הומניטרי.....

פרק 8: צורות של השתתפות ילדים.....189

191.....	גישות פוטנציאליות להשתתפות.....
191.....	השתתפות כיועצים.....
192.....	השתתפות שיתופית.....
195.....	השתתפות מנוהלת על ידי ילדים.....
197.....	דרישות בסיסיות להשתתפות אפקטיבית ואתית.....
197.....	1 שקופה ואינפורמטיבית.....
198.....	2 מרצון.....
198.....	3 מכבדת.....
198.....	4 רלבנטית.....
199.....	5 מונחה בעזרת סביבות ושיטות עבודה ידידותיות לילדים.....
199.....	6 כוללת.....
200.....	7 נתמכת בהדרכה.....
201.....	8 בטוחה ורגישה לסיכון.....
202.....	9 חייבת דין וחשבון.....
203.....	נספח.....
203.....	מדריך מקורות להשתתפות ילדים ונוער.....

פתח דבר

מאז אימוץ אמנת האו"ם בנושא זכויות הילד ב-1989, סעיף 12 - הקובע כי לילד הזכות להביע את דעתו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד - התברר כאחד הסעיפים המאתגרים ביותר להטמעה. למרות השוני הרב שקיים בין תרבויות בכל הנוגע להבנת הילדות והעמדות שיש כלפי ילדים, הועדה לזכויות הילד נוכחה לדעת כי הסיבות למניעת השתתפותם של ילדים בנושאים המשפיעים עליהם עקביות באופן בולט בחלקים שונים של העולם: לילדים אין קומפוטנטיות; אין להם ידע וכוח שיפוט; עירובם בהחלטות שווה להטלת נטל כבד מדי על כתפיהם; הורים יודעים מה הכי טוב לילדיהם; אם תינתן לילדים הזדמנות להביע את דעתם יוביל הדבר לדרישות מוגזמות, להתנהגות רעה; אי-כבוד למבוגרים מהם; השתתפות תחשוף את הילדים לסכנת פגיעה. ואולם, ב-20 השנים האחרונות למדנו כי חששות אלה נטולות כל בסיס ראיתי. פעם אחר פעם, הניסיון מראה כי בהינתן להם זמן והזדמנות, ילדים - אפילו הצעירים ביותר מביניהם - מוכיחים שיש להם דעות, חוויות ונקודות מבט שהם יכולים לחלוק, אלא גם ששיתופם יכול לתרום תרומה חיובית להחלטות המשפיעות על מימוש זכויותיהם ועל רווחתם.

סעיף 12 חשוב כזכות יסודית: העובדה שאנו מסוגלים להיות מעורבים בהחלטות המשפיעות עלינו, בהתאם לרמות הקומפוטנטיות שלנו, היא מידה של כבוד האדם שלנו. היא גם אמצעי שבאמצעותו מתממשות זכויות אחרות. לא ניתן לתבוע זכויות ללא קול. ילדים מושתקים אינם יכולים להתנגד לאלימות ולהתעללות שאחרים מפנים כלפיהם. היכולת ללמוד מוגבלת כאשר אין אפשרות לפקפק, לערער ולדון. קובעי מדיניות אינם יכולים לזהות מכשולים העומדים בפני מימוש זכויות הילדים אם אינם שומעים מהילדים על קיומם של מכשולים אלה ועל טבעם. הזכות להישמע מתייחסת לכל היבט בחייו של הילד - בבית, בבית הספר, בשירותי הבריאות, במשחקים ובשעות הפנאי, באמצעי התקשורת, בבתי המשפט, בקהילות המקומיות, ובקביעת המדיניות המקומית והלאומית, וכן ברמה הבינלאומית.

ואולם, למרות ההתקדמות הרבה שנרשמה במדינות רבות, ואינספור הדוגמאות החיוביות לחקיקה, למדיניות ולמעשה, בכל זאת ילדים רבים מידי ברחבי העולם אינם מצליחים לממש את זכותם להישמע. ההזדמנות להישמע נמנעת באופן חסר פרופורציה ממי שנמנים עם קבוצות חלשות - לדוגמה ילדות, ילדים עם מוגבלויות, ילדים מקבוצות ילידיות, ילדים שהוריהם נטולי מסמכים, ילדים בקונפליקט עם החוק, וילדים שחיים בתנאי עוני קיצוני. הועדה מחויבת לחיזוק יכולתן של ממשלות להנהיג את האמצעים הנחוצים ליישום סעיף 12. מהדו-שיח שקיימה עם ממשלות, ברור שאף כי רבות מהן מחויבות לעמוד בהתחייבויותיהן לקדם דרכים שיאפשרו לתת לילדים קול, חסרים להן את הידע, הביטחון או היכולת להשיג מטרה זו.

לפיכך, הועדה ממליצה על מדריך מקורות זה ככלי עזר חשוב להשגת השינוי. המדריך מרחיב ומפרש את ההערה הכללית שניסחה הוועדה, ועל ידי הצגת דוגמאות לחקיקה ולמדיניות, קווים מנחים לאנשי המקצוע, ראיות ממחקרים, ודוגמאות להשתתפות משמעותית בפועל מגיש עזרה מעשית בהטמעה. הוא מקבץ התנסויות מרחבי העולם ובאופן זה מאפשר לממשלות ללמוד זו מזו, להתבסס על התפתחויות קיימות ולהרחיב את הבנת תכולתו של סעיף 12 ומשמעותו. הראיות שהמדריך מציג מוכיחות כי לא זו בלבד שאפשר ליצור סביבות שבהן ילדים יכולים לתרום תרומה משמעותית לחייהם ולחיייהם של אחרים, אלא כי יצירתן מביאה תועלות אמיתיות. פעולה מתמשכת בתחומים המפורטים בפרסום תשמש לבניית סביבות שבהן ילדים יזכו להכרה כאזרחים פעילים, התורמים להחלטות המשפיעות על חייהם

ועל הקהילות שלהם וכן על החברה הרחבה יותר. חיזוק המיומנויות, הביטחון ויכולת
ההשתתפות הדמוקרטית במהלך הילדות יועיל במהלך כל החיים.

ינגי לי

לשעבר, יו"ר ועדת האו"ם לזכויות הילד
הילד

ג'ין זרמאטן

יו"ר ועדת האו"ם לזכויות

להכנת מדריך מקורות זה תרמו אנשים רבים. תודה מיוחדת מגיעה לפיליפ קוק, גולדה אל חורי, קלייר פיינשטיין, ג'ייסון הארט, רוג'ר הארט, אייגול קאדירובה, ויויאן לופז, שרלוט מקליין-נלאפו, פיטר ניוול, קלייר או'קיין, קאוויטה רטנה, הארי שייר, ראשל טרדי-פורגס וג'ואקים תאס; ולחברי הוועדה לזכויות הילד בעבר ובהווה, ביניהם ג'אאפ דואק, מושירה כתאב, לותר קראפמן, לוסי סמית, ינגי לי וג'ין זרמאטן.

תודה גם לנציגי ממשלות קזחסטן, אזרביג'ן, עומן, ירדן, איחוד האמירויות, סוריה, הרשות הפלסטינית, תוניסיה וטורקיה שהשתתפו בסדנת התייעצות על טיוטת מדריך מקורות זה, ולצוות במשרדי יוניצ"ף טורקיה שארגן את הפגישה, ובמיוחד לרג'ינה דה דומיניצ'יס וניגון קאבוסוגלו.

תודה מיוחדת לקבוצת הליבה שעמלה על הפקת מדריך זה מאחורי הקלעים: ביל בל, ראבי קרקרה וויקטור קארונן.

על המחברת

גריסון לנסדאון הייתה המנהלת המייסדת של Children's Rights Alliance for England וכיום היא תומכת ויועצת בינלאומית לזכויות הילד שפרסמה והרצתה רבות בנושא זכויות הילדים. היא הייתה מעורבת בצורה פעילה בניסוח האמנה בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות, היא חברת כבוד ביוניצ"ף-בריטניה, מרצה אורחת בקווינס יוניברסיטי, בלפסט, וחברת International Institute for Child Rights and Development בויקטוריה, קנדה, ומנהלת שותפה של CRED-PRO, מיזם בינלאומי לפיתוח תכניות חינוך בנושא זכויות ילדים המיועדות לאנשי מקצוע שעובדים עם ילדים. בין פרסומיה ניתן למנות את

Promoting Children's Participation in Democratic Decision Making, UNICEF; *The Evolving Capacities of the Child*, UNICEF, 2005; *A Human Rights Based Approach to Education for All*, UNICEF/UNESCO, 2007; and *See Me Hear Me, a Guide to the CRPD for Children with Disabilities*, Save the Children, 2009

European Network of Ombudspersons for Children	ENOC
הרשת האירופאית לנציבי תלונות ציבור לילדים	
Inter-Agency Standing Committee	IASC
ועדה מתמדת בין-סוכנויות	
International Covenant on Civil and Political Rights	ICCPR
האמנה הבינלאומית בדבר זכויות אזרחיות ומדיניות	
International Committee of the Red Cross	ICRC
הועדה הבינלאומית של הצלב האדום	
Millennium Development Goal	MDG
יעדי הפיתוח של המילניום	
Non-governmental organisation	NGO
ארגון לא ממשלתי	
National Plan of Action	NPA
תכנית פעולה ארצית	
Poverty Reduction Strategy Paper	PRSP
התוכנית האסטרטגית לצמצום העוני	
Rights Respecting Schools	RRS
בתי ספר מכבדי זכויות	
Sexual and reproductive health education	SRHE
חינוך מיני	
United Nations Convention on the Rights of the Child	UNCRC
אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד	
United Nations Children's Fund	UNICEF
קרן החירום הבינלאומית של האומות המאוחדות לילדים	
United Nations Office on Drugs and Crime	UNODC
משרד האו"ם לנושאי סמים ופשעה	

מבוא

מדריך מקורות זה מבוסס על ההערה הכללית מס' 12 'זכותו של ילד להישמע' של ועדת האו"ם לזכויות הילד ומרחיב עליה. את הנוסח המלא של ההערה הכללית אפשר למצוא בקישור הבא: <http://www.ohchr.org/english/bodies/crc/comments.htm>

הייתה לי הפעם הראשונה שבה שמעתי מסמך שהיה מבוסס על קולותיהם של ילדים, וביניהם גם קולי. אחרי שהקשבתי לו, חשבתי 'ילדים יכולים לשנות את העולם אם יתנו להם הזדמנות. עלינו להילחם לקבל את ההזדמנות הזו'. ג'הנזב חאן, בן 12, על החוויה שלו במושב המיוחד של האו"ם בנושא ילדים, 2002

אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (UNCRC) אותה אימצה העצרת הכללית של האו"ם ב-1989, כללה הוראה שהציגה את זכותם של כל הילדים המסוגלים לגבש דעה להישמע ולהילקח ברצינות. ההוראה, המפורטת ב **סעיף 12** של האמנה, קובעת כי:

1. *מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביע דעה כזו בחופשיות בכל עניין הנוגע לו, תוך מתן משקל ראוי לדעותיו, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד.*

2. *למטרה זו תינתן לילד הזדמנות להישמע בכל הליך שיפוטי או מינהלי הנוגע לו במישרין או בעקיפין, באמצעות נציג או גוף מתאים, בצורה המתאימה לסדרי הדין שבדין הלאומי.*

זו הייתה תפיסה חדשה במשפט הבינלאומי, והציבה אתגר בפני מרבית מדינות העולם, שבהן לא הייתה נפוצה או אפילו מקובלת תרבות הקשבה לילדים. ב-20 השנים האחרונות, ממשלות רבות, לצד ארגונים חברתיים אזרחיים, התחילו להבין את ההשלכות של חובה חדשה זו להכיר בילדים כאזרחים, כמשתתפים וכתורמים פעילים להחלטות בחייהם ובחיי החברה הרחבה יותר. עם זאת, בקרב הממשלות, חסרה עדיין ההבנה, ולרוב חסר גם הביטחון, מהי המשמעות של להקשיב לילדים, וכיצד להנהיג את האמצעים הנחוצים כדי לממש את האחריות הזאת.

לפיכך, הוועדה לזכויות הילד, גוף בינלאומי שהוקם כדי לעקוב אחר יישום UNCRC על ידי הממשלות, אימצה ביוני 2009 הערה כללית בנושא זכויות הילד להישמע. הערה כללית זאת מתארת בפירוט את תכולת סעיף 12, ומסבירה איך הוועדה מצפה שממשלות יתרגמו את חובותיהן כלפי הילדים במסגרת הוראות אלה. מטרת ההערה לתאר בפירוט אילו פעולות מצפים מממשלות לנקוט להטמעת סעיף 12, ואיך לפרש את משמעותו. מדריך מקורות זה הופק כמסמך מלווה להערה הכללית, שמבנהו דומה מאד למבנה ההערה, על מנת לספק לממשלות הנחיות מעשיות מפורטות יותר איך ליישמו. נוסף על הסבר מלא יותר איך להבין את החובה להקשיב לילדים ולקחת אותם ברצינות, הוא מציג:

- דוגמאות ממחישות לחוקים ותקנות שממשלות אחדות אימצו כדי לתת תוקף לזכות המגולמת בסעיף 12
- דוגמאות ממחישות להנחיות ומדיניות שממשלות אחדות, גופים מקצועיים ומוסדות אחרים אימצו כדי לתת תוקף לזכות המגולמת בסעיף 12
- המלצות להנחיות מעשיות איך ליצור את ההזדמנויות שיאפשרו לילדים להישמע

- ראיות ממחקרים, לדוגמה, בנוגע להשפעה של השתתפות ילדים או לחששותיהם של ילדים בנסיבות מיוחדות
- דוגמאות ממחישות מרחבי העולם ליוזמות שננקטו כדי לאפשר לילדים להשתתף בהחלטות ובפעולות המשפיעות עליהם
- דרישות בסיסיות להבטחת השתתפות אתית, בטוחה ואפקטיבית של ילדים
- הטיעונים שיש לטעון על מנת להוכיח את התוצאות החיוביות הקשורות למימוש זכות הילדים להשמיע את קולם ולהילקח ברצינות.

עד כה, זכותם להישמע של מרבית הילדים ברחבי העולם רחוקה מלהתממש. מדריך זה נועד להקל על ממשלות במשימתם לקדם את סדר היום הזה. הוא מבקש להוכיח כי לא זו בלבד שאפשר בהחלט לממש את החובות הקשורות לסעיף 12, אלא גם כי במעשה זה טמונות תועלות עמוקות. המדריך מעניק לממשלות הזדמנות לבחון את הפוטנציאל הטמון בהתבססות על ניסיונם של מדינות ואזורים אחרים להטמיע את סעיף 12.

הוא מיועד בעיקר לממשלות, לפקידי ממשל ארציים ומקומיים, לקובעי מדיניות ולפרלמנטרים, אך יהיה בעל ערך גם למי שמקדמים את הנושא בממשלות. סעיף 12 נוגע לנושאים הקשורים לבריאות, חינוך, הגנה על ילדים, רווחת הילד, צדק לנוער, תכנון, הסעות, פיתוח כלכלי והגנה חברתית. לפיכך, אף כי תיתכן מחלקה מובילה המתמקדת באופן ספציפי בילדים, חשוב שכל מחלקות הממשלה הרלבנטיות ישתמשו בהנחיות המובאות במדריך.

מדריך מקורות זה אינו ערכת כלים הבאה ללמד איך ליצור קשר עם ילדים ונוער. משאבים רבים כאלה זמינים. הפרסום הנוכחי אינו מבקש לשכפל אותם. תחת זאת, בנספח נכללו פרטים מ- *UNICEF Child and Youth Participation Resource Guide* (מדריך מקורות בנושא השתתפות ילדים ונוער) המציג הנחיות מפורטות לגבי הצדדים המעשיים של קידום השתתפות ילדים.

מקרא תיבות וסמלים

מדריך המקורות מכיל תיבות עם דוגמאות ממחישות, ראיות מחקריות, הנחיות בנושא מדיניות ומעשיות, וכן סיכום הנקודות העיקריות. להלן הגדרותיהם:

מחקר וראיות

דוגמאות לנוהג

חקיקה

מדיניות או הנחיה

פרק 1

תיאור ההקשר

רקע

מדוע להקשיב לילדים

השתתפות תורמת להתפתחות אישית

השתתפות מובילה לקבלת החלטות ותוצאות טובות יותר

השתתפות משמשת להגן על הילדים

השתתפות תורמת להכנות לקראת התפתחות החברה האזרחית, סובלנות וכבוד לאחרים

השתתפות מחזקת את אחריות הדיווח

התייחסות לטיעונים נגד השתתפות ילדים

פרק 1

תיאור ההקשר

"הזכות לדבר היא הזכות לזכות בהקשבה; בפועל יש פער בין דיבור ובין זכייה בהקשבה." צעירים בכנס Shaking the Movers, 'מדברים אמת על כוח: זכויות אזרח וזכויות פוליטיות של ילדים', אוניברסיטת קרלטון, קנדה, 2007

רקע

סעיף 12 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד קובע את זכותם של ילדים להיות מעורבים בהחלטות המשפיעות עליהם, הן כיחידים והן כקבוצה. הזכות להישמע ולהילקח ברצינות היא אחד מערכיה היסודיים של האמנה. זו אינה רק זכות בלתי תלויה, אלא הוועדה לזכויות הילד זיהתה את סעיף 12 כאחד מארבעת העקרונות הכלליים שלה.¹ במילים אחרות, יש לתת את הדעת לזכות זו בעת הטמעת כל הזכויות האחרות, וכאחד האמצעים הכלליים של הטמעת אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.²

סעיף 12, ביחד עם זכויות אזרח חשובות אחרות הכלולות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, מכיר בילדים כגורמים פעילים במימוש זכויותיהם. הזכות למעורבות פעילה הומשה באופן כללי כ'**השתתפות**', אף כי בסעיף 12 לא נעשה שימוש במונח עצמו. כמובן, ילדים תמיד השתתפו בחברה בדרכים רבות; לדוגמה, ברמת הקהילה, באמצעות הצגות והאומנויות ובתרומתם הכלכלית למשפחותיהם. ואולם בהקשר של סעיף 12, המונח השתתפות התפתח, וכעת השימוש בו נפוץ כמונח מקוצר המשמש לתיאור התהליך של ילדים שמביעים את דעותיהם וזוכים להתייחסות רצינית. השתתפות יכולה להיות מוגדרת **כתהליך מתמשך של ביטוי ומעורבות פעילה של ילדים בקבלת ההחלטות ברמות שונות בנושאים הנוגעים להם. היא דורשת שיתוף מידע ודיאלוג בין ילדים ומבוגרים המבוסס על כבוד הדדי, ודורשת התחשבות מלאה בדעותיהם, בהתאם לגילו ולמידת בגרותו של הילד.**

ילדים יכולים לגבש דעות ולבטא אותן מגיל צעיר מאוד, אך אופי השתתפותם, ומגוון ההחלטות שבהן יהיו מעורבים, בהכרח יגדלו בהתאם לגילם וליכולותיהם המתפתחות. השתתפותם של ילדים צעירים תהיה מוגבלת במידה רבה לסוגיות הנוגעות לסביבתם המידית בחיק המשפחה, למתקני הטיפול ולקהילה המקומית שלהם. ואולם, ככל שהילדים מתבגרים ויכולותיהם מתפתחות, האופקים שלהם מתפתחים והם זכאים להיות מעורבים במגוון רחב של סוגיות המשפיעות עליהם, מהמשפחה המידית ועד לרמה הבינלאומית.

מאז שאומצה אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ב-1989, נרשמה התקדמות ברמה המקומית, הארצית, האזורית והגלובלית בהטמעתו של עיקרון זה. בישיבתה המיוחדת של העצרת הכללית של האו"ם בדבר ילדים שהתקיימה ב-2002, אישרו המדינות החברות את מחויבותן

¹ The other general principles are Article 2, on non-discrimination, Article 3, on best interests and Article 6, on the right to life and maximum survival and development.

² See General Comment No. 5, 'General Measures of implementation for the Convention on the rights of the Child (Arts 4, 42 and 44, para 6), CRC/GC/2003/5 for an elaboration of the general principles.

למימוש סעיף 12.3³ מחויבות זו קיבלה דגש נוסף בהחלטה הכוללת של העצרת הכללית של האו"ם מנובמבר 2009 שדחתה בממשלות:

"להבטיח שתינתן לילדים ההזדמנות להישמע בכל העניינים המשפיעים עליהם, ללא אפליה משום סיבה, על ידי אימוץ ו/או המשך הטמעת תקנות והסדרים המאפשרים ומעודדים, לפי המקרה, את השתתפותם של ילדים בכל המסגרות, ובכלל זה במשפחה, בבית הספר ובקהילות שלהם, ומעוגנים בצורה איתנה בחוקים וקודים מוסדיים ואשר יעילותם נבחנת בקביעות-⁴".

³UN General Assembly, *A World Fit for Children*, A/RES/S-27/2, 11 October 2002

⁴ UN General Assembly, *Promotion and Protection of Children's Rights*, A/C.3/64/L.2/Rev.I

ראיות להתקדמות

ב-World Summit for Children ב-1990, ילדים הובאו לניו-יורק, לבושים בתלבושתם הלאומית, ותפקידם היה מוגבל לליווי נציגי ארצם. לעומת זאת, לקראת הישיבה המיוחדת של האו"ם בנושא ילדים ב-2002, בחודשים שקדמו למושב ילדים מכל העולם היו מעורבים בהתייעצויות ובישיבות מקומיות, ארציות ואזוריות כדי להכין את סדרי היום שלהם ואת רשימת העניינים המטרידים אותם. במרבית המקרים, הם היו מסוגלים לבחור את נציגיהם שיסעו לניו-יורק, שם התקיים פורום ילדים נפרד לפני הישיבה המיוחדת. בישיבה המיוחדת, הציגו הילדים את תביעותיהם בפני מנהיגי העולם והשתתפו בכל רמות התהליך - כחברי משלחות הממשלה והארגונים לא ממשלתיים, כיושבי ראש, כנואמים וכמשתתפים מהאולם. הם ניסחו הצהרה סופית משלהם והשפיעו על כל התהליך. במילים אחרות, הם היו משתתפים פעילים. התקדמות עצומה הושגה בחיזוק מעורבותם מעבר לתפקיד הפסיבי שמילאו בישיבה של 1990.

ברחבי העולם, ממשלות וארגונים הנמנים עם החברה האזרחית, גופים מקצועיים, מוסדות אקדמיים וסוכנויות פיתוח כמו גם גופי או"ם, נקטו פעולות בניסיון לממש את הזכות הזאת להישמע. נכתבו ספרים, נערכו מחקרים, הוצגו אלפי מיזמים, והוקצו מקומות לקולותיהם של ילדים, בבתי הספר ועד לקהילה הגלובלית. ילדים היו מעורבים בתמיכה, ניתוח חברתי וכלכלי, קמפיינים, מחקרים, חינוך בני גילם, פיתוח קהילתי, דיאלוג פוליטי, תכנון ופיתוח פרוגרמות ופרויקטים, והשתתפות דמוקרטית בבתי ספר. ממשלות אחדות הנהיגו רפורמות חוקתיות, חקיקות וקווי מדיניות על מנת לממש את סעיף 12. עשרים השנים האחרונות היו תקופה של פעולה לקידום ולהשגת לגיטימציה למושג ההשתתפות, ושל בחינת אסטרטגיות להוצאתו אל הפועל. ואכן, עבור אנשים רבים, זכויותיהם של ילדים הפכו מילה נרדפת להשתתפות.

ובכל זאת, מבחינת מרבית הילדים ברחבי העולם, הזכות להישמע ולהילקח ברצינות עודנה חמקמקה. אפילו במקומות שבהן היא מוטמעת, לרוב זה בהיבטים מוגבלים בלבד של חייו של הילד, ובעיקר בפרויקטים ובפרוגרמות קצרי טווח. מנהגים, תרבויות ועמדות מבוססים רבים, כמו גם מכשולים פוליטיים וכלכליים, מוסיפים למנוע את הטמעתו המלאה של סעיף 12. יתרה מכך, ילדים צעירים יותר וילדות, כמו גם קבוצות שוליים וקבוצות מיעוטים רבות אחרות, מתמודדים עם מכשולים ייחודיים ברצונם לממש זכות זו. קיים גם חשש לגבי איכות מרבית המנהגים שכן קיימים. נדרשת הבנה טובה יותר של מה כרוך בסעיף 12, של היתרונות הטמונים ביישומם, איך להטמיעו עבור ילדים מכל הגילים, והגישות הנחוצות להשגת השתתפות משמעותית ואיתית בקבלת אחריות.

כעת, האתגר האמיתי הוא ליישם את הלקחים של 20 השנים האחרונות כדי לשבץ השתתפות כזכות בת-קיימה לכל הילדים, בכל תחומי חייהם.

מדוע חשוב להקשיב לילדים

"אילו הייתה לכם בעיה בקהילת השחורים, והייתם מכנסים קבוצה של לבנים לדון בפתרון אפשרי לבעיה, איש כמעט לא היה מתייחס ברצינות לפנל הזה. למעשה, קרוב לוודאי שהוא יגרום למחאה ציבורית. נכון גם לגבי סוגיות הנוגעות לנשים או להומוסקסואלים. אך מידי יום, בזירות מקומיות כל הדרך עד לבית הלבן, מבוגרים יושבים ומחליטים אילו בעיות יש לצעירים ומה הצעירים צריכים, מבלי להתייעץ איתנו בכלל." ג'ייסון, בן 17, חבר ב-Youth Force Member Bronx, ניו יורק

הדעה הרווחת היא שילדים חסרים את היכולת לתרום תרומות מושכלות לקבלת החלטות, שתרומה כזו עלולה לסכן אותם וכי השתתפותם תשפיע לרעה על חיי המשפחה וחיי בית הספר. ואולם, הניסיון של השתתפות ילדים ברחבי העולם מציג גוף ראיות הולך וגדל המעיד על כך שטענה זו משוללת כל יסוד וגם שלהשתתפות השפעה חיובית נפוצה. אם מבוגרים מעוניינים למלא את חובותיהם לקדם את האינטרסים של הילדים, עליהם להקשיב לילדים עצמם. הוועדה לזכויות הילד שוקלת סבורה כי הכרה בזכויות הילד לבטא את דעותיו ולהשתתף בפעילויות שונות, לפי יכולותיו המתפתחות, מועילה לילד, למשפחה, לקהילה, לבית הספר, למדינה ולדמוקרטיה.

השתתפות תורמת להתפתחות אישית

מימוש הזכות להישמע והתייחסות הולמת לדעותיהם של ילדים. קיים גוף ראיות הולך וגדל המעיד על כך שהשתתבות בדעותיהם ובניסיונם של ילדים דרך קבע - בתוך המשפחה, בבית הספר ובמסגרות אחרות - מסייעת לפתח את הערכות העצמית של הילדים, את היכולות הקוגניטיביות שלהם, את כישוריהם החברתיים ואת הכבוד שהם רוכשים לאחרים.⁵ באמצעות השתתפות, ילדים רוכשים מיומנויות, בונים יכולות, מגדילים שאיפות וזוכים בביטחון עצמי. נוצר מעגל קסמים. ככל שילדים משתתפים יותר, תרומותיהם אפקטיביות יותר וההשפעה על התפתחותם רבה יותר. ילדים רוכשים יכולות ביחס ישיר לאפשרות שיש להם להיות פעילים ולהשפיע על חייהם. ההכנה האפקטיבית ביותר לבניית ביטחון עצמי היא השגה עצמית של יעד במקום הסתפקות בצפייה באחר משיג את היעד. ילדים הנדחקים לשוליים מתקשים מאד להשיג את זה בעצמם. אם רוצים שיממשו את הפוטנציאל הטמון בהם, נדרשת להם תמיכה באמצעות השתתפות מאורגנת.

⁵ See for example, R Kranzl-Nagl and U Zartler, 'Children's participation in school and community. European perspectives' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A handbook of children and young people's participation. Perspectives from theory and practice*, Routledge, London, 2009; K Covell and R B Howe, *Rights, respect and responsibility. Report on the RRR initiative to Hampshire County Education Authority*, Children's Rights Centre, Cape Breton University, Nova Scotia, Canada, 2005; and P Kirby with S Bryson, *Measuring the magic. Evaluating and researching young people's participation in public decision making*, Carnegie Young People Initiative, London, 2002

השתתפות מובילה לקבלת החלטות ולתוצאות טובות יותר

לא תמיד יש למבוגרים מידע מספיק על חייבם של ילדים המאפשר להם לקבל החלטות מושכלות ואפקטיביות בנושא חקיקה, קווי מדיניות ופרוגרמות המיועדים לילדים. לילדים יש גוף ידע ייחודי על חייהם, צורכיהם וחששותיהם, לצד רעיונות ודעות שנגזרים מההתנסות הישירה שלהם. הידע וההתנסות נוגעים לנושאים המשפיעים עליהם כיחידים ולנושאים המטרידים את ילדים כקבוצה. כל תהליכי קבלת ההחלטות המשפיעים על חייהם של ילדים צריכים לתת עליהם את הדעת. החלטות המתחשבות לחלוטין בנקודות המבט של ילדים יהיו רלבנטיות יותר, אפקטיביות יותר ובנות קיימה.

חינוך המאופיין בהשתתפות מוביל ללמידה משופרת בקולומביה⁶

הוכחה להישגים הרבים יותר שיכולים להיות לילדים באמצעות חינוך דמוקרטי ורלבנטי מבחינה חברתית אפשר לראות בפרוגרמת בתי הספר החדשים בקולומביה. במסגרת פרוגרמה זו, בתי ספר הנהיגו תוכנית לימודים גמישה שכוללת כיתות רב-גיליות המאפשרות לילדים ללמוד בנפרד ובקבוצות, כשהמורה מתפקד כמנחה. בתי הספר גם פיתחו מבנים המאפשרים לילדים לתפקד כקהילה דמוקרטית. לדוגמה, בית ספר אחד פיתח פרויקט לשימור יערות שבמסגרתו הילדים פועלים להצלת מדרון ההר ולשם כך שותלים זני עצים מקומיים. חלק מהאתגר הוא שהילדים יסבירו לאנשי הכפרים מקומיים על בעיית השימוש בעץ להסקה ולמכירה. הילדים פועלים להקמת משתלה, ומלקטים זרעים של עצים קיימים. הכוונה היא לשתול את העצים המקומיים בכל המורדות בשיתוף פעולה הדוק עם המבוגרים בקהילה. עוצמתה של הפרוגרמה טמונה במגוון היכולות הרחב שהילדים רוכשים, ובגיבוי המתקבל מן ההזדמנות ללמוד מן העשייה. מעבר למיומנויות הבסיסיות של ידיעת קרוא וכתוב ופעולות חשבון, הם לומדים מדעי הסביבה, פיתוח וקיימות, תהליכי דמוקרטיה וקבלת החלטות, ואיך לנסח ולהציג טיעונים, ורוכשים מיומנויות משא ומתן. אלמנט עיקרי בתהליך החינוכי הוא שמעצם העובדה שמכבדים אותם, הילדים לומדים לקחת אחריות על הפרויקט, בתמיכתם של מבוגרים מחויבים.

ילדים כמנהיגים קהילתיים במצרים⁷

פרוגרמה השתתפותית לחינוך להיגיינה וסניטציה מביאה לשינוי מעצב של התנאים הסוציו-כלכליים של קהילות החיות בכפרים מרוחקים במצרים. הפרוגרמה מערבת ילדים בתהליך של שינוי לשיפור סביבות החיים שבהן הם מתגוררים. היא מבוססת על הדרכה של קבוצת ילדים מחויבים בהיבטים שונים של החינוך לסניטציה והיגיינה מתוך כוונה להפוך אותם למנהיגים במיזם שנועד להשפיע באופן מיידי על תנאי החיים של קהילותיהם. במסגרתה מציידים את הילדים במיומנויות ובידע המדעי הנחוצים להם על מנת לקחת על עצמם את המשימה הזאת. הפרוגרמה כוללת הפצת מידע על הערך התזונתי של סוגי מזונות שונים.

⁶ R Hart, *Children's Participation: the theory and practice of involving young citizens in community development and environmental care* UNICEF, New York, 1997

⁷ Adapted from: UNICEF *Empowered for Good: Case Study No. 1*

http://www.unicef.org/wash/index_documents.html

במהלכה שמים דגש על הצורך בתזונה מאוזנת, הכוללת פירות, חלב וירקות, במקום להסתפק בבשר ותו לא. כחלק מהפרוגרמה מועברים גם שיעורים על הגנת הסביבה. לדוגמה, התלמידים לומדים על חשיבות השמירה על נהרות נקיים, ומושם דגש על האחריות האזרחית שלא לזהם שטחים ציבוריים.

השפעתה של תכנית ההדרכה על חיי היומיום של אנשי הכפרים כבר ברורה. אסמעה בת ה-11, שחיה עם משפחתה המורחבת בת 20 הנפשות בכפר זרורה בסוהאג, מצרים עילית, אומרת שמאז שהצטרפה לתכנית, השתנו רבים מהרגליה. אסמעה מסבירה שכבר צברה די ביטחון המאפשר לה ליטול תפקיד הנהגה ולהבטיח שילדים אחרים בכפר ייהנו מהידע שרכשה. "בכל פעם שאני רואה ילדים אחרים זורקים זבל ברחובות או בנהר, אני אומרת להם לא לזרוק ומסבירה מדוע. הם מקשיבים לי ומוכנים ללמוד, בדיוק כשם שאני הייתי מוכנה. אני גם אומרת להם לא לשחות בנהר או בתעלה, כי הם עלולים לחלות, זה מה שלמדנו בבית הספר." לביבה, אמה, גאה בבתה: "התנאים בכפר שלנו ירודים. אך התקדמותם של הילדים היא שמפיחה תקווה במשפחות העניות."

ילדים משפיעים על התהליך הפרלמנטרי בניגריה ובסרביה

התהליך הפרלמנטרי בניגריה הושפע מהשתתפותם של הילדים, שתרמה רבות להגברת מודעותם של חברי הפרלמנט לזכויות הילדים. לדוגמה, התהליך מילא תפקיד חשוב מאד בהעברת חוק זכויות הילד של ניגריה.⁸ במהלך השימוע הציבורי שהתקיים על טיוטת החוק, הציגו חברי פרלמנט הילדים הציגו מצגת מיוחדת, תחת הכותרת 'קולות הילדים הניגרים - ילדים הם השקעה, לא הוצאה'. הילדים הציגו את דעותיהם בשפתם והפצירו בחברי הפרלמנט לקבל את החוק על מנת לשפר את מצבם של הילדים הניגריים. בעקבות השימוע הציבורי, ביקרו הילדים הפרלמנטרים אצל נשיא הסנאט ואצל יושב ראש בית הנבחרים, והפצירו במנהיגי הפרלמנט להבטיח את חקיקתו של החוק ללא דיחוי. במהלך הדיונים בהוראות החוק ושקילתם, הוזמנו הילדים לשבת ביציע של שני הבתים.

התקדמות דומה נעשתה בסרביה, שם השתתפות הילדים הגבירה את המודעות לזכויות הילדים בקרב חברי הפרלמנט, פקידי ממשל מקומיים, המחוזות והרשויות העירוניות.⁹ חברי הפרלמנט והילדים מקיימים פגישות קבועות כך שדעתם של הילדים נשמעת. פגישות קבועות אלה מסייעות בחיזוק אמון הילדים בפרלמנט, ותורמות לבניית תרבות של דמוקרטיה.

השתתפות משמשת להגן על הילדים

הזכות להביע דעות ולהילקח ברצינות היא כלי רב-עוצמה שבאמצעותו אפשר להתנגד למצבים של אלימות, ניצול, איומים, אי-צדק או אפליה. בעבר, נמנעו מילדים הידע שהם זכאים להגנה מפני אלימות, והמנגנונים שבאמצעותם להתנגד למצב זה. השתתפות הילדים שנבעה מכך והניצול לרעה שחוו הגנו על המתעללים במקום על הילדים. ואולם, אם מעודדים

⁸ UNICEF, *Guide to working with Parliaments*, UNICEF, New York, 2009

⁹ Ibid.

את הילדים לספר מה קורה להם, ומספקים להם את המנגנונים הנחוצים כדי שיוכלו להשמיע את חששותיהם, קל הרבה יותר לחשוף הפרות של זכויות.¹⁰ הכבוד העצמי והביטחון הנרכשים בעקבות השתתפות גם מעצימים ילדים להתנגד לניצול לרעה של זכויותיהם. יתרה מכך, מבוגרים יכולים לפעול להגנת הילדים רק אם הם יודעים מה קורה בחייהם של הילדים. לרוב, רק הילדים עצמם

יכולים לספק את האינפורמציה הזאת. ההתמודדות עם אלימות נגד ילדים במשפחות, בבתי ספר, בבתי סוהר ובמוסדות, או עם העסקת ילדים נצלנית תהיה יעילה יותר אם יאפשרו לילדים עצמם לספר את סיפורם באוזניהם של אנשים שיש בידיהם סמכות לנקוט בפעולות הולמות.

חשוב גם להבין שבגישות הגנה שבמסגרתן הילדים תלויים לחלוטין בתמיכתם של מבוגרים טמונה סכנה: כאשר המבוגרים מבטלים את תמיכתם, הילדים ננטשים ללא משאבים.¹¹ נציגי הנוער לכנס שהתקיים בשנת 2000 בויניפג ועסק בילדים שהושפעו ממלחמות, ציינו נקודה זו והדגישו כי אינם רוצים להמשיך למלא את תפקיד הקורבנות הפסיביים.¹² תחת זאת, הם רצו הכרה בכך שאף כי חוויית המלחמה גרמה להם סבל, הם פיתחו אסטרטגיות להתמודדות עם מצבים אלה ורצו להשתמש בניסיונם כדי לתרום לקהילות שלהם. בהתייעצויות שהתקיימו עם נערים מאירופה ומדרום מזרח אסיה לקראת הקונגרס העולמי השלישי למאבק בניצול מיני מסחרי של ילדים, הודגש כי השתתפות היא בסיס להגנה מפני ניצול מסחרי ומיני.¹³ באסטרטגיה שנבעה מההתייעצות, הדגישו הנציגים את חשיבות השותפויות עם ילדים ששיפרו את יכולותיהם של הילדים לעסוק בניצול. באסטרטגיה נאמר כי ניתן להשיג זאת באמצעות מסירת מידע, קידום הכללת ילדים בכל רמות הפעילות, תמיכה בילדים בגישה למדיה, ומתן אפשרות לילדים להשתתף בפרוגרמות שמעלות מודעות ברמה המקומית, הארצית והאזורית.

¹⁰ See, for example, *C Willow*, *The right to be heard and effective child protection*, Save the Children, Bangkok, 2010

¹¹ W Myers and J Boyden, *Strengthening children in situations of adversity*, Refugee Studies Centre, Oxford, 2001

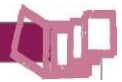
¹² G Cockburn, *Meaningful youth participation in international conferences: a case study of the international conference on war-affected children*, IDA, 2001

¹³ Youth recommendations to the East Asia and the Pacific Regional Preparatory Meeting for the World Congress III, Bangkok, Youth Preparatory Forum for the World Congress III against Sexual Exploitation of Children and Adolescents, 31 October to 2 November 2008, Dusseldorf

מגיבים על דעותיהם של הילדים על איך אפשר להגן עליהם¹⁴

ארגון לא-ממשלתי מקומי (NGO) תמך בבית ספר יסודי שהיה מחוץ לבית בושת בבנגלדש. במהלך היום, למדו הילדים בבית הספר ובערב שבו אל אימותיהם בבית הבושת. מספר ילדות פנו אל ה-NGO כדי לומר שאינן רוצות לשוב לביתן, שכן הן חוששות שיאלצו אותן לעסוק בזנות. הצוות והילדות דנו בנושא עם האימהות ובמשך שנתיים ישנו הבנות במשרדי הארגון. בסופו של דבר, גייס הארגון די כספים לבניית בית בטוח לילדות. האימהות תורמות כספית למימון לימודי הילדות ומחייתן. אין בית בטוח דומה עבור בנים, וחלק מהילדות כן חוזרות לבית הבושת. ואולם, אין ספק כי פתיחותו של הארגון לפתרונות שהציעו הילדות שיפרה את ההגנה שלהן ואת סיכוייהן לחיים טובים יותר.

¹⁴ Adapted from: K Heissler, *Background paper on good practices and priorities to combat sexual abuse and exploitation of children in Bangladesh*, UNICEF, Dhaka, Bangladesh, 2001

מגבירים פגיעות כשמונעים מילדים להישמע

בזימבבווה, מדיניות הממשלה לעניין פוריות היא פשוט לעודד התנזרות. במחקר של זכויות נוער בנושא פוריות, 42% מהמתבגרים דיווחו על היעדר מידע על צורות מניעת היריון, ובהיעדר אספקת מידע רשמי, בני הנוער מקבלים את המידע ממקורות לא מוסמכים שניזונים ממידע לקוי.¹⁵ מצב זה יוצר תפיסות שגויות, שבמקום להפחית מגדילות את החשיפה לדפוסי התנהגות מזיקים, כמו למשל ש-60% מהמשיבים מאמינים כי תכנון משפחה מוביל לאי-פוריות, ורבים אחרים מאמינים כי קונדומים מחלישים את הזרע ואמצעי מניעה גורמים לוורוסים. הבעיה נהיית מורכבת עוד יותר מעצם העובדה שהמתבגרים אינם זכאים לקבל סיוע רפואי או עצות תוך שמירה על סודיות. על פי חוק, בטרם יעניקו עצות או שירותים, הצוות נדרש לבקש את אישור ההורים.

בדומה לכך, סקר שנערך בקרב מתבגרים במדינות המעבר (transition countries), דהיינו מדינות הנמצאות במעבר מכלכלה מתוכננת לכלכלת שוק, מצא כי למעלה מ-50% דיווחו כי יש בידם מעט מאוד על HIV ועל AIDS או שכלל אין להם מידע כזה ו-60% חשו כי יש להם מעט מאוד מידע על יחסי מין אם בכלל. שמירה על בורותם של המתבגרים מפחיתה את כוחם ומונעת מהם הזדמנות לפתח את הבנתם וליטול יותר ויותר אחריות על ההגנה שלהם בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם.

השתתפות תורמת להכנה להתפתחות החברה האזרחית, לסובלנות ולכבוד לאחר

לכבד ילדים ולתת להם הזדמנויות להשתתף בנושאים שמעסיקים אותם היא אחת הדרכים האפקטיביות ביותר לעודד אותם להאמין בעצמם, לצבור ביטחון עצמי וללמוד איך לשאת ולתת עם אנשים אחרים בקבלת החלטות. מעורבותם של ילדים בקבוצות, מועדונים, ועדות, ארגונים לא ממשלתיים, ועדים וצורות התארגנות אחרות מעניקה להם הזדמנויות לסייע בחיזוק החברה האזרחית, ללמוד איך לתרום להתפתחות הקהילה ולהכיר בכך שאפשר לעשות הבדל חיובי. השתתפות גם מציעה לילדים מרקעים שונים הזדמנויות לפתח תחושה של שייכות, אחדות, צדק, אחריות, דאגה ורגישות. דמוקרטיה דורשת ציבור אזרחים בעל הבנה, כישורים ומחויבות לבנייה ולתמיכה במוסדותיה. ילדים יכולים לפתח את היכולות האלה, החל ממשא ומתן על קבלת החלטות בתוך המשפחה, דרך פתרון קונפליקטים בבית הספר, וכלה בתרומה להתפתחויות מדיניות ברמה המקומית והארצית באמצעות השתתפות. השתתפות יכולה ללמד ילדים לכבד הבדלים ולפתור קונפליקטים בצורה שלווה, ויכולה גם לחזק את היכולות שלהם למצוא פתרונות win-win. דמוקרטיה דורשת השתתפות ישירה ועקיפה כאחד: ילדים יכולים להשתתף במישרין, ולייצג את עצמם כיחידים, או כנציגיהם של אחרים, עם מנדט ברור מהקבוצה שאותה הם מייצגים ואחריותיות ברורה באותה מידה לאותה קבוצה. תמיכה בזכותו של ילד להישמע בשנותיו הראשונות היא חלק אינטגרלי מטיפול אזרחים בטווח הארוך. באופן זה, משלבים את ערכי הדמוקרטיה בגישתו של הילד לחיים - זו דרך אפקטיבית הרבה יותר לביסוס הדמוקרטיה מאשר העברת סמכויות פתאומית בגיל 18.

¹⁵ State of denial: adolescent reproductive rights in Zimbabwe, Center for Reproductive Law and Policy and Child Law Foundation, New York, 2002.

השתתפות מחזקת אחריותיות

לא זו בלבד שיצירת הזדמנויות לילדים להיות מעורבים בסוגיות שמטרידות אותם בקהילתם המקומית שתורמת למעורבות אזרחית, אלא היא גם מחזקת את היכולת לחייב ממשלות וגורמים חייבים אחרים באחריותיות. הכרת זכויות, לימוד מיומנויות ההשתתפות, צבירת ביטחון בשימוש במידע ובאיסופו, השתתפות בדיאלוג עם אחרים והבנת האחריות של הממשלות - כל אלה אלמנטים חיוניים ביצירת ציבור אזרחים רהוט. ממשלות נדרשות למלא תפקיד מפתח - עליהן לוודא שהאזרחים יהיו בעלי מודעות, מחויבות ויכולת לערער על פעולות או אי-פעולות הממשלה באמצעים דמוקרטיים וללא אלימות, ולתרום לקביעת מדיניות חיובית ולהקצאת משאבים משופרת. יצירת הזדמנויות אלה לילדים כבר מגיל צעיר ביותר תתרום משמעותית לשלטון אחראי ושקוף, לא רק ברמת הממשלה אלא בכל הזירות שבהן מעורבים ילדים ונוער.

ילדים משפיעים על ממשל מקומי בטנזניה¹⁶

השתתפות ילדים היא מנגנון מפתח שנועד להבטיח שכל מבני הממשל, ובכלל זה רשויות מקומיות, יהיו מודעים לזכויות הילדים. כדי להעלות את מודעותם של קובעי מדיניות לנושאי מפתח שמטרידים ילדים בקהילה המקומית, הוקמו בטנזניה מועצות ילדים, שחברים בהן ילדים שטרם מלאו להם 18. הילדים נבחרים למועצה לתקופה של שנתיים. הבחירה היא אלמנט חשוב בתפקודן של מועצות אלה, היות שהיא מחדירה בילדים ערכים דמוקרטיים. אומצה גישה כוללת לחברות במועצות, וניתן בהן ייצוג הוגן לילדים עם מוגבלויות ולילדים פגיעים אחרים. ילד מועמד למועצה מציין מספר סיבות להצטרפות למועצה, ובכללן רצון לשפר את הידע שלו בנושא זכויות ילדים ומעמדם של ילדים בחברה, ורצון לסייע לילדים נזקקים.

המועצה מנסחת תוכנית עבודה שבמסגרתה היא קובעת סדרי עדיפויות לשנה הקרבה. בין הנושאים שזכו לעדיפות ניתן למנות נשירה מבית הספר כתוצאה מחוסר כסף, העסקת ילדים, תפקוד לקוי של בתי ספר, הורים שאינם לוקחים את ילדיהם לחיסונים במרפאות מקומיות, הורים שאינם מתירים לילדיהם להשתתף בפגישות של מועצות הילדים כיוון שאינם מודעים לזכויות ילדים, התעללות הורים בילדיהם (במיוחד אמהות חורגות), והתמכרות לאלכוהול בקרב הורים.

להקמת מועצות הילדים השפעה בולטת על תהליכי השלטון המקומיים. מתוך שהבינו את הידע הייחודי שיש לילדים על חייהם ובנושאים המטרידים אותם, קיבלו נציגי השלטון המקומי את הצורך לערב ילדים בקבלת החלטות ברמה המקומית. קיומן של מועצות ילדים העלה בקרב קובעי המדיניות את המודעות לצורך בתקציב ילדים ברמת השלטון המקומי, חיזק את התקשורת בין ילדים ופקידי ממשל, והוביל למתן שירות טוב יותר. לדוגמה, יתומים נשאי HIV ו-AIDS מקבלים כעת עזרה להגיע לבית ספר ונלקחים למרכזים רפואיים כדי לקבל חיסון אנטי נגיפי. זיהוי ילדים פגיעים כגון ילדי רחוב, ילדים עובדים ויתומים נהיה יעיל יותר. למועצות הילדים הייתה השפעה חיובית על הילדים גם ברמה האישית. לילדים המעורבים בעבודת המועצות כלים טובים יותר להשתתפות: יש להם מידע רב יותר על הזכויות והאחריות הדמוקרטיות שלהם, הם מעורבים יותר בענייני הקהילה, והם יותר אסרטיביים.

¹⁶ Adapted from: K Mtengeti and M Couzens, *Creating Space For Child Participation in Local Governance in Tanzania: Save the Children and Children's Councils, Research on Poverty Alleviation*. Children's Dignity Forum (CDF), Tanzania, 2010; see: www.repoa.or.tz/

תהליך תכנון חמש שנתי: ילדים מובילים את הדרך בהודו¹⁷

ממשלת קרנטקה, בדרום מערב הודו, ניסתה במשך מספר שנים ליזום תהליך תכנון מקומי, במסגרתו כל שלטון מקומי בתוך המדינה נדרש לאמוד את צרכיו ולהכין תכניות לחמש שנים קדימה, תוך מעורבות פעילה של ציבור בוחריו. תכניות החומש האלה הן אבני הבנייה לתהליך תכנון ברמת המדינה. ואולם, לגופי שלטון מקומיים רבים אין גישה למידע, למיומנויות ולתמיכה הנדרשים על מנת לפתח את התכניות האלה. ב-2004, עשתה המדינה מספר ניסיונות לבנות את יכולתו של השלטון המקומי לפתוח בתהליך תכנון מבוזר לחמש השנים הבאות. ארגון Concerned for Working Children (CWC) התבקש לתמוך ב-56 gram panchayats (מועצות כפר) בתחום השיפוט המקומי שלו ולסייע להן להכין תכניות משלהם. ארגון CWC התנה את הסכמתו ברמת השתתפות גבוהה של ילדים בתהליך התכנון. התוצר שהתקבל היה מדהים. תכניות הילדים היו מקיפות ולוו בסטטיסטיקות ונתונים. בפעם הראשונה, נכללו בתוכנית חומש קבוצות ונושאים, כגון בעיותיהם של אנשים עם מוגבלויות, בעיות של איכות סביבה ובעיות נידות ותחבורה. הילדים גם רשמו את ההיסטוריה של הכפרים שלהם ושל התדרדרות המשאבים, הכינו מפות היו מדויקות ושופעות אינפורמציה, ולרוב גם הציעו פתרונות. המבוגרים, ובמיוחד אנשי הצוות והחברים ב- gram panchayats, נדהמו ובמקרים רבים חשו בושג גדולה, היות שבהשוואה לתכנותיהם של הילדים, התכניות שהכינו היו גרועות מאד. כתוצאה מכך, על פי רוב הפכו תכנותיהם של הילדים לתכניות הרשמיות. אך יותר מכך, התהליך הביא משב של רוח צעירה ל-panchayats. נדמה כי עובדי הציבור והנציגים הנבחרים חשים תכלית ורלבנטיות בעבודתם. הם רואים את ה-panchayats שלהם באור חדש ולומדים להכיר יותר לעומק את צורכי הכפר ובעיותיו. הפער בין השלטון ובין האנשים פחת.

פרק 1 תיאור ההקשר

סקר שנערך בקרב 56 gram panchayats מראה כי נושאי חינוך ובתי ספר חוזרים ונשנים בכל תכניות הילדים: קירות המתחם, ספריות, היעדר גישה לבתי ספר, חצרות בתי ספר, מי שתייה, בתי שימוש, ארוחות צהריים ומורים. הילדים הביאו לשינוי חשוב גם בתהליך התכנון. בעבר, אנשים בעלי כוח נהגו להשתלט על התכניות כדי לשפר את חייהם, והשתתפות העם לא הייתה אלא סלוגן מועיל בתקופת בחירות. כיום, באמצעות פגישות קבועות ואיסוף נתונים, נשים, ילדים ו-panchayats שלמות תרמו לתכניות שבראשן עומדים הילדים, ובפעם הראשונה כל ה-panchayat חש שותף בתכנית. מעורבותם של הילדים, התלהבותם, תחושת הצדק הוודאית שלהם ותגובתם הרחומה לבעיותיהם של אנשים הם שמשכו את המבוגרים לתוך התהליך הזה. אילו לא היו הילדים הגורמים המניעים העיקריים, מבוגרים רבים כל כך לא היו מעורבים ומשימת ניסוח התכניות הייתה נותרת בידי מזכיר ה- gram panchayat, עם נתונים בודדים מהחברים הנבחרים השונים. מבוגרים הם ציניים ואינם אוהבים שינוי בגלל ההתניה שלהם מהתנסותם בעולם האמיתי. לעומתם, ילדים ממשיכים לקוות ולהאמין שיוכלו לשנות את העולם. כשמאמציהם נושאים פרי, הם משמשים גם כמודל חיקוי למבוגרים, ששבים לקוות. גם ילדים גדלים, ואם חוויית ההשתתפות שלהם בשלטון הייתה חיובית, הם יזכרו אותם גם כשיתבגרו.

¹⁷ Adapted from: Concerned for Working Children, *A Unique Revolution: Children lead the way to decentralisation and civil society participation*, Bangalore, 2004, cited in International NGO Journal Vol. 1 (3), pp. 032-040, December 2006

התייחסות לטיעונים נגד השתתפותם של ילדים

חרף ההכרה הקיימת בחוק הבינלאומי באמצעות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד לכך שהשתתפות ילדים היא זכות אנושית בסיסית, וחרף הטיעונים החזקים באשר ליתרונות הטמונים בה, נותרה עדיין התנגדות ניכרת למימושה. בין הטיעונים אפשר למנות:

לילדים אין קומפטנטיות או ניסיון להשתתף, אך לילדים יש רמות קומפטנטיות שונות לגבי היבטים שונים של חייהם. אפילו ילדים צעירים מאד יכולים לומר לכם מה הם אוהבים ומה אינם אוהבים בבית הספר ומדוע, להציע רעיונות להפוך שיעור למעניין יותר, ולהציע עזרה לילדים אחרים. אם יקבלו תמיכה נאותה ומידע הולם ויתירו להם להביע את עצמם בדרכים בעלות משמעות עבורם - לדוגמה באמצעות תמונות, שירים, דרמה, תצלומים, וגם באמצעות דיונים קונבנציונליים יותר, ראיונות וקבוצות עבודה - יוכלו כל הילדים להשתתף בסוגיות שחשובות להם. אפשר לראות תינוקות ופעוטות כמשתתפים בדרגות שונות בהתאם לנכונותם של מבוגרים להקשיב לדבריהם. לדוגמה, מחקר שנערך בקרב ילדי פעוטון יפניים גילה שאת מרבית המחלוקות פתרו הילדים עצמם, תוך שימוש מיומן בפשרה ובמיקוח, שלרוב כללו הצדקות מוסריות.¹⁸ ראיות אלה מוכיחות את יכולתם של ילדים צעירים להיות מעורבים בפועל בנטילת אחריות, ובניהול משא ומתן על פתרונות. יצירת מסגרות שממקסמות את ההזדמנויות שלהם לחקור וליזום פעילויות בעצמם היא אמצעי למימוש רוח אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.

ילדים צעירים יכולים להוכיח קומפטנטיות במידה שווה או רבה יותר בתחומים רבים, למשל, ביכולת שלהם ללמוד מיומנויות IT, לזכור מיקום של חפצים, להשתמש בדמיון, לבטא יצירתיות, אהבה וחמלה, לתווך בין שני הורים מתווכחים, להראות נכונות לסלוח, ללמוד שפות חדשות. כדי לכבד את הקומפטנטיות הזאת בתחומים שונים, מבוגרים צריכים ללמוד להקשיב לדברי הילדים ולראות את מעשיהם ולא לדחות אותם רק משום היותם צעירים.

לפני שיתנו להם זכויות, ילדים צריכים ללמוד ליטול אחריות. אך לתינוקות שאך נולדו יש זכויות ולא ניתן לצפות מהם לשאת באחריות. אחת הדרכים המעשיות ביותר לעודד ילדים לקבל על עצמם אחריות היא לכבד תחילה את זכויותיהם. אם נותנים לילדים הזדמנות לשתף את רעיונותיהם בקבוצה והם נשקלים ברצינות, הילדים ילמדו שגם לאחרים יש זכות להישמע שגם אותה יש לכבד.

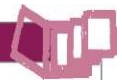
בניית קומפטנטיות בילדים צעירים מאד בבריטניה¹⁹

בגן ילדים אחד בבריטניה, בו לומדים 20 ילדים שהמבוגרים מביניהם בני ארבע, החליט הצוות שהילדים יכולים לקחת בעצמם פירות ומים כשהם רוצים. בהתחלה, עד שהבינו שהם יכולים

¹⁸ M Killen M and L Nucci, 'Morality, autonomy and social conflict' in M Killen and D Hart (eds) *Morality in Everyday Life*, Cambridge University Press, New York, 1995

¹⁹ J Miller, *Never too young: How young children can take responsibility and make decisions*, National Early Years Network/Save the Children, London, 1997

לקחת לעצמם, הילדים ביקשו רשות. אחדים מהם שפכו מים, אך ככל שצברו ניסיון למדו לנגב את מה שנשפך ולמזוג מים בזהירות רבה יותר. כששאלו אותם באופן מעשי זה מה הם מעדיפים, הצליחו הילדים להתנהג בצורה אחראית יותר והצוות היה חופשי לעשות דברים אחרים.

ילדים לומדים ליטול אחריות בבית ספר באנגליה²⁰

בית ספר יסודי (גיל 7 - 11) באזור מקופח במיוחד באנגליה התאפיין ברמות גבוהות של אלימות, ניכור, איומים והיעדרויות. מנהלת חדשה החליטה להפוך את בית הספר לסביבת לימודים בטוחה ואפקטיבית ולערב בתהליך את כל קהילת בית הספר. היא התייעצה עם כל הילדים, המורים והצוות המנהלי, ושאלה אילו שינויים נחוצים לדעתם. תוצאות ההתייעצות כללו:

- כינון מועצה בית ספרית שבה יש לילדים כוח אמיתי; לדוגמה, הם היו מעורבים בניסוח כל קווי המדיניות של בית הספר ובגיוס הצוות
 - 'זמן מעגל' קבוע שבמהלכו יש לכל ילדי הכיתה הזדמנות לדון בסוגיות שמטרידות אותם
 - 'יצירת תיבת איומים' שבה הילדים יכולים למסור מידע, בסוד, על איומים שקיבלו
 - מינוי 'מלאכים שומרים' - ילדים שהתנדבו להתחבר עם ילדים שלא היו להם חברים, שסבלו מהצקות ואיומים, או שפשוט היו זקוקים לתמיכה
 - מינוי ילדים מתווכים שיעזרו לילדים לפתור מחלוקות בחצר המשחקים.
- כתוצאה משינויים אלה, הילדים היו מאושרים יותר, שיפרו את הישגיהם בלימודים, ורכשו מיומנויות מיקוח, קבלת החלטות דמוקרטית ואחריות חברתית ניכרות. הניסיון הוכיח כי ילדים צעירים מסוגלים לקבל רמות אחריות ניכרות כאשר סומכים עליהם ותומכים בהם. אכן, ילדים יכולים לפעול להגן על עצמם ועל אחרים כאשר מכבדים את זכויותיהם. הדרכת הילדים ועידודם להשתמש בשיטת הגישור אפשרו לילדים לעזור זה לזה מבלי שיצטרכו לפנות למבוגרים, על אף שבמידת הצורך, המבוגרים היו זמינים. כשכיבדו את מעורבותם הפעילה של הילדים והשקיעו בה, רכשו הילדים מיומנויות וביטחון שהיו נמנעים מהם בסביבה מסורתית וסמכותנית יותר.

מתן זכות לילדים להישמע ייקח מהם את ילדותם. סעיף 12 אינו כופה על ילדים חובה להשתתף. תחת זאת, הוא מעניק לילדים זכות לעשות זאת. לדמיין שאינם מקבלים החלטות ונוטלים אחריות כבר מגיל צעיר מאד זה רומנטיזציה של הילדות. אפילו ילדים צעירים בסביבות מוגנות מאד עשויים להיות מעורבים בקבלת החלטות לגבי חברויות, התמודדות עם גירושים של הוריהם ומשא ומתן בין הורים במחלוקת, החלטה באילו משחקים לשחק וניהול משא ומתן על כללים. למעשה, זכותם של ילדים להישמע חשובה מאד לשיפור אופייה של

²⁰ P Alderson, *It's our school*, Institute of Education, London, 1998

הילדות שהם חווים ואיכותה. עבור ילדים רבים, יש בה כדי לעזור להם להשיב לעצמם את ילדותם שנגנבה מהם, כפי שאפשר לראות בדוגמה שלהלן.

ילדים לא יכבדו את הוריהם. כשמקשיבים לילדים, מכבדים אותם ועוזרים להם ללמוד את ערכה של החשיבות הטמונה במתן כבוד לאחרים. אין בכך ללמד אותם להתעלם מהוריהם. ואכן, סעיף 29 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד קובעת בבירור שאחת ממטרות החינוך היא ללמד ילדים לכבד את הוריהם. הקשבה היא דרך לפתרון מחלוקות, למציאת פתרונות ולקידום הבנה - כל אלה מועילים לחיי המשפחה. הורים מסוימים עלולים להתקשות לכבד את זכותם של ילדים להשתתף אם הם בעצמם מרגישים שמעולם לא כיבדו אותם ואת זכויותיהם. ובכל זאת, אין בכך לרמוז על הצורך להימנע מלעודד ילדים להשתתף, אלא דווקא על הצורך להיות רגישים בעשותנו כך.

ילדים משתתפים תובעים זכויות ילדות בניקרגואה²¹

קבוצה של ילדים בני 8 עד 12 שנים שעובדים במטעי הקפה בניקרגואה, נפגשה כדי לתכנן קמפיין להגן על זכותם לשחק. הם היו מטרדים מכך ש"ילדים רבים עובדים בחוות ובמטעים וחוזרים הביתה מותשים, וכך לא יוצא להם לשחק. בזמן הקציר, הילדים עובדים כל היום ואין להם זמן לשחק." הבעיות הופכות מורכבות עוד יותר עקב עמדות ההורים: "ההורים שלנו סבורים שלבנים יש זכויות רבות יותר, והם נותנים להם חופש רב יותר מאשר לבנות. הורים אומרים לבנות 'לכי ומצאי עבודה לעשות, אל תשחקי'."

הם התייעצו עם ילדים אחרים שאמרו שלדעתם משחק חשוב כי:

• זו זכותנו - ולא רק ילדים, גם אנשים מבוגרים.

• משחק נותן הרגשה טובה.

• הוא עוזר לנו לשתף את רגשותינו ולבטא אותם.

• הוא עוזר לנו להתחבר ולא להתבייש.

• הוא עוזר לילדים להבין ללבם של מבוגרים ולהרגיש שמכבדים אותם.

• הוא עוזר לבנים ולבנות להבין אלו את אלו באופן מכובד.

• אנו לומדים לחלוק משחקים, כי לא כולם יודעים את אותם משחקים.

אי לכך, הם ערכו מחקר ובדקו את מצב המשחק בקהילות שלהם, איך מפלים בנות, אילו צורות קיבל המשחק המסורתי בתוך הקהילה. בתום המחקר הם קיימו מפגשים פומביים, ופנו אל ועדת הילדים והנוער המחוזית כדי לקדם עמדות חיוביות כלפי זכותם של ילדים לשחק. הוועדה הגיבה בחיוב למסר של הילדים והסכימה לפתח תכנית פעולה משלה ליצירת "רשות עירונית משחקת יותר".

אין להשלול ילדים ולגרום להם להאמין שרק להם זכות להישמע. במידת האפשר, משפחותיהם צריכות להיות מעורבות בתהליך. לרוב, נדרשות שנות דור על מנת ששינויים גדולים בחברה יזכו בהכרה או קבלה מלאות. בחלקים מסוימים של העולם, הכרה בזכותו של ילד להישמע בתוך המשפחה החלה לצוץ מעל פני השטח, אך נדרשים מאמצים כדי להבטיח את התקדמותה.

לא יכולה להיות לילדים זכות להישמע כל עוד זכות זו אינה ניתנת למבוגרים. אך אם חברות צפויות ליצור לאזרחיהן הזדמנויות רבות יותר להישמע, חשוב שתהליך זה יתחיל עם הילדים. אם נעודד ילדים כבר בגיל צעיר לעסוק בחקירה ביקורתית, להתנגד לניצול לרעה של זכויות, ולרכוש ביטחון ויכולת לבטא את דעותיהם, הדבר יתרום לשינוי חברתי רחב היקף יותר. יתרה מכך, כשילדים מימשו את זכותם להישמע, לעיתים קרובות בפועל הם גם פתחו פתח להשתתפותם של מבוגרים, ושימשו למבוגרים כמודלים לחיקוי מעוררי השראה לתבוע את זכותם להישמע.

²¹'Nicaraguan Children's Right to Play Campaign, 2010', www.commonthreads.org.uk/righttoplayupdates.htm

זכויות ילדים הוא מושג מערבי שנכפה על ארצות אחרות

נטען כי התפיסה עצמה הדוגלת בהשתתפות ילדים, המקדמת את הנראות ואת זכויותיהם של ילדים, היא עיקרון שכפה המערב, שבתרבויות רבות אחרות סותר את המחויבות התרבותית לעליונות המשפחה. ואולם, בתהליך הדיון והאשרור הבלתי תלויים של אמנת האו"ם לזכויות הילד על ידי ממשלות ריבוניות של הצפון, הדרום המזרח והמערב כלל לא הייתה התערבות של כוחות 'מערביים'. לדוגמה, באזור אפריקה, הכיר **Organisation for African Unity** (שנקרא כיום **African Union**) בחשיבותן של זכויות הילדים וניסח אמנה בדבר זכויות וחירויות הילד.

הורים שרואים את ילדיהם משתתפים, נוטים לתמוך יותר באותו תהליך

בעדויות ממשפחות שלילדיהם יש הזדמנויות להשתתף קיים דפוס עקבי. לרוב נתקלים בהתחלה בהתנגדות: קיים חשש שמא השתתפות תסיח את דעתם של הילדים מלימודיהם או מהמשימות שבאחריותם בבית, חשש שמא בעקבות השתתפותם יפסיקו לכבד את הוריהם או שמא כהורים חסרה להם קומפוטנטיות הנדרשת על מנת להיות מעורבים. ואולם, לאחר שמספרים להורים על מטרות היוזמה ועל השיטה, החששות כמעט תמיד מתפוגגים ומתחלפים בגאווה הולכת וגדלה בהישגים של ילדיהם.²² בסקירה שערך יוניצ"ף על ההשפעה של השתתפות ילדים בדרום אסיה, הורים וילדים רבים ציינו שיפור בקשרי המשפחה ותרומה לקהילה המקומית כתוצאות חיוביות של ההשתתפות.²³ הורים מעריכים את השיפור בביטחון העצמי ובמיומנויות של הילדים. רבים ציינו כי השתתפות פתחה בפני ילדיהם הזדמנויות חדשות. הורים אחדים סברו כי ילדיהם מכבדים אותם יותר בעקבות מעורבותם במיזמים השתתפותיים. אחרים חשו כי הביטחון העצמי המוגבר של בנותיהן יועיל להן להיטיב להתמודד עם החיים בעתיד. במקרים מסוימים, ילדים הרגישו כי עמדת ההורים כלפיהם השתנתה, וכי ההורים השתמשו פחות בענישה גופנית.

מעניין לראות שבפרויקט אחד בפקיסטן שבו היו מעורבים בנים עובדים, סברו חברי הקהילה המקומית כי הפעילויות שלהם הביאו לשינוי בהתייחסות של הקהילה כולה. גם הילדים חשו שכתוצאה מהפרויקט, המבוגרים פחות קשוחים ויותר ידידותיים כלפיהם. יתרונות אלה ברורים גם בפרויקט שהתנהל במלדיביים, שנועד להגביר את מודעותם של ההורים לערך הטמון בהקשבה לילדים, במיוחד בהקשר של רמות אלימות גואות, שימוש בסמים והתפרקות משפחות. הפרוגרמה מספקת להורים את המיומנויות הנחוצות מתוך ניסיון לעזור להם להגיב יותר לילדיהם. היא גם נותנת רעיונות לאחים בוגרים איך לתקשר עם ילדים קטנים יותר ולהמריץ אותם לצמוח ולהתפתח באמצעות אינטראקציה: המטרה היא לעזור להם להבין שילדים צריכים יותר מאשר פיקוח. כתוצאה מעבודה זו, אבות רבים, וגם אימהות, הבינו את היתרונות הטמונים בדיאלוג ובתקשורת עם ילדיהם הקטנים. אחדים מהם אף התחרטו על כך שלא הבינו את חשיבותם כשילדיהם האחרים היו צעירים יותר.

הארגון התבסס על אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד והתאים אותה להקשר האפריקאי. האמנה שבה ומאשרת כי יש חשיבות רבה לכך שנותנים לילדים להישמע ולוקחים ברצינות את דבריהם, הן בהליכים שיפוטניים ומנהליים והן ברמה החברתית הרחבה יותר.²⁴ זאת ועוד, ההיסטוריה והמיתולוגיה של העולם הלא-מערבי כוללות דוגמאות רבות לילדים ולנערים שמילאו תפקיד 'מגדיר' בחייהם ובחיי הקהילות שלהם זמן רב לפני שבעולם המודרני התקבלה אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.

יתרה מכך, חששות אלה אינן מזהות את האישור החזק של המשפחה ואת הכבוד לפרטיותה המגולמות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. בהקדמה שלה, האמנה מכירה במשפחה כקבוצה בסיסית של החברה, הנחוצה להתפתחותו של הילד וזכאית להגנה על מנת לדאוג לצמיחת כל חבריה ולרווחתם. סעיף 5 מדגיש את חובתה של המדינה לכבד את הזכויות

²² G Lansdown, 'Involving children in shaping our work', internal Save the Children study, London, 2003

²³ UNICEF Regional Office South Asia, *Wheel of Change, Children and Young People's Participation in South Asia*, Kathmandu, 2004

²⁴ Articles 4 and 7, African Charter for the Rights and Welfare of the Child, OAU Doc. CAB/LEG/24.9/49 (1990), entered into force 29 November 1999

והאחריות של המשפחה, סעיף 18 כופה על המדינה חובות להעניק להורים תמיכה, וסעיף 29 קובע כי אחת ממטרות החינוך היא לפתח בקרב הילדים כבוד להוריהם. במילים אחרות, יכולתה של המשפחה להמשיך להתקיים ועוצמתה חשובות למימוש זכויות הילדים.

חשוב להכיר גם בתפיסה החזקה של קהילה, הדדיות ואחריות הכלולה בדיון על זכויות אדם. ואכן, סעיף 29 של ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם קובע כי "לכל אדם חובה רק כלפי הקהילה אשר מאפשרת את החופש וההתפתחות המלאה של אישיותו." משמעותה של המילה 'רק' כאן היא ההבנה שיחידים אינם מתקיימים כישויות מבודדות אלא חיים בחברות, שכלפיהן עליהם לפעול באחריות אם ברצונם לפתח את אישיותם האמיתית.²⁵ כשמבינים אותן בדרך זו, נהיה ברור שזכויות האדם אינן מתנגדות, אלא הן דווקא מאשרות את רוב יסודות התרבות שעליהם מושתתות חברות רבות ברחבי העולם.

עם כך, סביר להניח שנכון יהיה לומר שהנוהג להקשיב לילדים ולקחת ברצינות את דעותיהם אינו מוכר דיו בתרבות של החברות השונות. ואולם, העובדה שאנשים זכו ליחס מסוים בעבר אינה מצדיקה יחס דומה בעתיד. ככל שמתפתחים סטנדרטים חדשים של כיבוד זכויות אדם, דפוסי התנהגות ותרבויות יצטרכו להתאים את עצמם ולשקף את השינויים האלה. לדוגמה, בעבר, במרבית החברות נמנעה מנשים גישה לכוח, לשוויון כלכלי ולהגנה מפני אלימות. ואולם, כיום ברור לכולם שהעמדות כלפי נשים חייבות להשתנות וכי על מנת לקדם שוויון ביניהן ובין גברים, חייבת להיות הגנה משפטית. הדבר נכון גם במקרה של ילדים; אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד פונה אל כל התרבויות וקוראת להן לבחון את עמדותיהן ואת דפוסי ההתנהגות שלהן כלפי ילדים. יש להנהיג את השינויים האלה באופן שיהיה רגיש למסורות תרבות ולאמונות דתיות, אך אין להשתמש בהן כדי למנוע את זכותם של ילדים להישמע.

²⁵ F Klug, *Values for a Godless Age*, Penguin, London, 2000

הבנת השתתפות בקונטקסט האפריקאי²⁶

השתתפות של ילדים, כהגדרתה באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, נתפסת לרוב כזרה, שטחית ומנוכרת לתרבות האפריקאית והאוגנדית. בכל הדיונים בעניינים הנוגעים לילדים, השתתפות ילדים מעוררת חששות פוליטיים, תרבותיים, חברתיים ורגשיים. לרוב היא מעוררת התנגדות משום היותה אליטיסטית ומפורשת כהתערבות בסמכות השיפוטית של ראש המשפחה וכאיום על סמכות ההורים. אף כי מבוגרים סבורים כי יש לילדים זכות לחיים, לבריאות ולהשכלה, רבים אינם משוכנעים כי יש לילדים זכות להשתתף בעניינים קהילתיים דוגמת קבלת החלטות. השתתפות הילדים מוגבלת מאחר שמערכות היחסים במשפחה אפריקאית מחולקות לקטגוריות, והציפיות מהתפקיד מוגדרות בבירור. בקהילות מסוימות אסור לילדים לדבר ללא רשות במחיצתם של המבוגרים ואם יעשו כן, אפשר שזה יטיל קלון על ההורים ויהיה בר ענישה.

עם זאת, השתתפות ילדים היא דבר מקובל בהקשר האפריקאי כבר עשרות שנים. אך צורת ההשתתפות בחברה האפריקאית המסורתית מתחילה להיעלם כי החיים המודרניים גרמו לאובדן מנהגים אלה. אי-ההבנה שהשתתפות ילדים גורמת היום עולה מהקשרים ישנים. במסורות אפריקאיות רבות נהוגה השתתפות ילדים מבלי שיבינו שעושים זאת - מצב שמאפשר לילדים גישה למידע מועיל ולתרום להחלטות. זקני הקהילה, ישבו מסביב למדורה, סיפרו סיפורי פולקלור ושרו שירים, ותמיד אפשרו לילדים להשתתף באופן פעיל. זו כללה שאלות ותשובות, שיתוף דעות ופרשנויות אישיות למסרים הכלולים בסיפור. גם ריקודים בתוך הקהילה עוררו דיונים סביב מנהגים תרבותיים ומוסר השכל. חרף העובדה שלאחדים מהפורומים האלה הייתה השפעה שלילית, כיוון שעודדו סטראוטיפים, נישואים בגיל צעיר ושעבוד נשים, הם בכל זאת ביקשו לשמוע את דעותיהם של הילדים.

למרות שזכויות הילדים מעוגנות בחוקים שנוסחו מחוץ לגבולות אוגנדה, הן נבעו מתוך מנהגים של קהילות שונות ברחבי העולם והתקבלו על ידי ממשלת אוגנדה כעקרונות טובים לאוגנדה. ההבדלים מתעוררים בניסוח הזכויות, אשר ככלל לא תורגמו ישירות לשפות האפריקאיות. על מנת לקדם בפועל את השתתפות הילדים, נדרשת הבנה רחבה וברורה יותר מהי השתתפות ילדים ונדרשים פיתוח מיומנויות וידע כיצד לערב ילדים בתוך מוסדות.

²⁶ *The National Child Participation Guide for Uganda, Creating an Environment for Children to be Heard*, Ministry of Gender, Labour and and Social Development, Uganda Child Rights NGO Network and UNICEF-Uganda, 2008

פרק 1 סיכום

השתתפות ילדים:

- מכירה בזכותם הבסיסית של ילדים להיות חלק בכל החלטה המשפיעה עליהם
- מתייחסת לכל הילדים בכל המדינות ללא יוצא מן הכלל, ובכלל זה לתינוקות ופעוטות
- מצריכה לימוד של דרכים חדשות להקשבה ושמיעה של צורות התקשורת של ילדים בגילים שונים
- מהווה אתגר לכל הממשלות, מאחר שאינה דורשת רק שינוי תרבותי, אלא גם הטמעת חוקים, קווי מדיניות, שירותים ופרוגרמות חדשים
- דורשת דרכי עבודה שונות, ומצריכה לכלול ילדים בדיונים חברתיים, כלכליים, פוליטיים ותרבותיים
- מכבדת ילדים, כמו גם מבוגרים, כאזרחי החברות בהן הם חיים: יש להם עניין עכשיו, כמו גם בעתיד, במה שקורה בחייהם
- מכירה בתרומה הייחודית ורבת הערך שיכולה להיות לילדים בבניית החברה סביבם
- תורמת רבות להתפתחות אישית, לקבלת החלטות ולתוצאות משופרות, להגנה רבה יותר, וליכולת משופרת של אזרחות ומעורבות דמוקרטית
- מציעה תוצאת win-win.

משלו

הזכות לבטא דעות בחופשיות

הזכות לבטא דעות על כל העניינים הנוגעים להם

החובה לתת משקל הולם בהתאם לגיל ולמידת הבגרות

סעיף 12 פסקה 2

הזכות להישמע בהליכים שיפוטיים או מנהליים
הזכות להישמע ישירות או באמצעות גוף מייצג
ייצוג באופן שתואם את סדרי הדין של הדין הלאומי

פרק 2

ניתוח משפטי של סעיף 12

על מנת להבין את סעיף 12, יש לפרק את השפה ולבחון בפירוט את משמעותה של כל אחת מהוראותיו. הפרק בוחן את הנוסח הספציפי של סעיף 12 ומציג ניתוח של הפרשנות שנותנת הוועדה לזכויות הילד לניסוח ושל השלכותיו של הניסוח על החוק, המדיניות והנוהג. הפרקים העוקבים של המדריך מציגים הנחיות מפורטות להטמעת ההוראות הללו במגוון קונטקסטים שונים.

סעיף 12, פסקה 1

1 להבטיח את הזכות לבטא דעה

סעיף 12 קובע כי יש "להבטיח" את הוראותיו לילד. במילים אחרות, חובה על ממשלות לנקוט בכל האמצעים הנאותים כדי להבטיח שימומש במלואו עבור כל הילדים. פירושו של דבר שנדרשים חוקים וקווי מדיניות שיאפשרו לכל הילדים לממש את זכותם להישמע. על מנת להבטיח זכויות שוות להישמע לקבוצות ילדים שעלולות לסבול מהדרה חברתית, יידרשו אמצעים נוספים. לדוגמה, ילדים עם מוגבלויות, שלרוב נמנעת מהם הזכות לרכוש השכלה, והם נדחקים לשוליים בתוך הקהילות שלהם, יזדקקו לתמיכה כדי לאפשר להם להביע את דעותיהם. סעיף 7 של אמנת האו"ם בדבר זכויות אנשים עם מוגבלויות מדגיש כי יש להבטיח לילדים עם מוגבלויות את הזכות לבטא בחופשיות את דעתם, ולתת לדעתם משקל ראוי, בשוויון עם ילדים אחרים, וכן להעניק להם סיוע אשר מתאים למוגבלותם ולגילם כדי לממש זכות זו.

טיפים ושיטות להקשבה לילדים עם קשיי תקשורת²⁷

'דרכון תקשורת' - זה יכול להיות טופס או עלון ששייך לילד ומספק מידע על דרכי התקשורת שלו, לדוגמה, איך הוא יציין 'כן' ו'לא'.

כלי תקשורת - תמונות של פריטים וסמלים; אפשר שהחשוב מכולם הוא הסמל 'עצור'.

תכנון פגישה - אם אתם מתכננים פגישה עם ילד, כתבו לילד מכתב במילים ובסמלים, בו אתם מודיעים לו כי אתם עומדים לבקרו. צרפו את תמונתכם למכתב.

עזרה לילד להתכונן לפגישה - אפשר להשתמש בלוח ריק ואפשר לעזור לילד להצמיד אליו תמונות וסמלים שמייצגים את מה שברצונו לומר.

'הכל אודותיי' - לילדים עם קשיי תקשורת טוב שיהיו תמונות של האנשים החשובים בחייהם.

'דרכון רפואי' - זה יכול להיות תמונות של סוגים שונים של תרופות למחלות שונות. כך יוכל הילד להצביע על התרופה המתאימה ולהראות לאנשים אחרים אם כואבת לו הבטן או הראש.

'לוחות מדברים' - אפשר להכין כאלה כדי לעזור לילדים להתכונן למצבים שונים. אפשר לצלם

²⁷ See www.triangle.org.uk for further information on communication with children with disabilities.

את הילדים הולכים לאירועים או למסגרות שונים, למשל למרפאת הרופא. אפשר לשים אותם ברצף ולדבר עליהם עם הילד.

'תיבת צ'אט' - זו יכולה להיות תיבה מלאה בתמונות או חפצים מייצגים בהם יכול הנער להשתמש כדי לציין מה הוא רוצה או צריך; לדוגמה, כף פירוש שהיא רעב; כדור או בובה פירוש שהיא רוצה להיות מסוגל לשחק; פרצופים מחייכים ולא מחייכים שונים יכולים לשמש כדי לאפשר לילד לבטא את רגשותיו.

גישת פסיפס - חשוב להשתמש בצורות תקשורת שונות, בהתאם למצב ולצרכים המיוחדים של הילד.

ממשלות צריכות לוודא שילדים עם מוגבלויות יהיו מצוידים ויזכו לתמיכה בשימוש בצורות התקשורת הנחוצות כדי לסייע להם לבטא את דעותיהם. כמו כן נדרשים מאמצים על מנת לתת לילדים המדברים שפות מיעוטים הזדמנויות לבטא את השקפותיהם.

החובה הנכללת במסגרת סעיף 12 מתייחסת לילדים כיחידים, לקבוצות ילדים ספציפיות ולילדים באופן קולקטיבי. לדוגמה:

- יש לשמוע את דעתם של ילדים כיחידים כאשר מתקבלות החלטות או ננקטות פעולות המשפיעות עליהם, כמו למשל בהליכים משפטיים או מנהליים, בנושאים של טיפול רפואי, בהחלטות על מקום מגורים ועם מי יתגוררו, או בעניין מידת הקשר עם ההורים בעקבות פרידה או גירושים.
- יש לשמוע את דעתן של קבוצות ילדים ספציפיות - כמו למשל ילדות, ילדים עם מוגבלויות, או ילדים מקהילות ילידיות - כאשר נכנסים לתוקפם חקיקות או קווי מדיניות המשפיעים עליהם. לדוגמה, בתחום החינוך, זה יכול לכלול הצעות לעניין היגיינה וסניטציה, חינוך כוללני, אסטרטגיות להנגשה פיזית של בתי הספר או קווי מדיניות בדבר חינוך דו-לשוני. • חשוב לתת לילדים, כציבור בוחרים, הזדמנויות להישמע ולמסור מידע שיסייע בניסוח חקיקות, קווי מדיניות ופרוגרמות המשפיעים על כל הילדים, כמו למשל תכניות פעולה לאומיות (NPAs), ניירות עמדה בדבר אסטרטגיה לצמצום העוני (PRSPs), גישה לשירותים רפואיים או הגנה מפני כל סוגי האלימות.

2 כל ילד מסוגל לחוות דעה משלו

סעיף 12 מתייחס לכל ילד "המסוגל לחוות דעה משלו". הוועדה מדגישה כי ממשלות צריכות לצאת מנקודת הנחה לפיה יש לילד לגבש דעה: ילד אינו צריך להוכיח את יכולתו. ילד גם אינו צריך הבנה כוללת של סוגיה המשפיעה עליו. עליו רק להיות מסוגל לגבש את דעתו בנושא. ילדים מסוגלים כבר מגיל צעיר מאד לגבש דעות, גם אם אינם מסוגלים להביע אותן באופן מילולי.

זכויות בחוקה²⁸

אחת הגישות 'להבטיח' את הזכות להישמע היא לכלול את העיקרון בחוקה, וכך לקבוע אותו כזכאות גורפת בכל הנושאים המשפיעים על ילדים. לדוגמה:

חוקת אקוודור 1998 - מכילה סימוכין רבים לזכויותיהם של ילדים, ובכלל זה אל "הזכות

²⁸ Article 7, para 3, UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities

להיוועץ בהם בנושאים המשפיעים עליהם". חוקת פינלנד 1995 - תוקנה ונוסף לה משפט הקובע כי: "ילדים יזכו ליחס שווה וכיחידים, ויותר להם להשפיע על נושאים הנוגעים להם באופן שהולם את רמת התפתחותם." חוקת פולין 1997 - קובעת כי: "במהלך קביעת זכויותיו של ילד, גופים של רשות ציבורית ואנשים שאחראים על ילדים ישקלו, ובמידת האפשר, יתנו עדיפות לדעותיו של הילד."	קביעת הזכות להישמע בחקיקה²⁹ • בקזחסטן, החוק לזכויות הילד, 2002 קובע כי לכל ילד שמורה הזכות לבטא את דעתו, הזכות לחופש מצפון והזכות להשתתף בחיים הציבוריים. • בדרום אפריקה, סעיף 10 של חוק הילדים משנת 2005 קובע כי: "כל ילד שגילו, מידת בגרותו ושלב התפתחותו מאפשרים לו להשתתף בנושאים הנוגעים לו זכאי להשתתף באופן הולם ויש לתת את הדעת כראוי לדעות שהשמיע הילד." המשמעות המיוחדת היא שסעיף 10 נכלל בפרק העקרונות הכלליים של חוק הילדים, שהוא מעין אמנת זכויות בזעיר אנפין, וכי הוא מתייחס לא רק אל חוק הילדים, אלא אל כל החוקים והפעולות. באוסטרליה, חוק הילדים, הנוער והמשפחות משנת 2005 דורש שהחלטות המשפיעות על ילדים "יתקבלו בשיתוף פעולה ובקונצנזוס, במידת האפשר". כל מי שמעורב בתהליך קבלת ההחלטות חייב "לקבל מידע מספיק, בשפה ובשיטה שביכולתו להבין, ובמידת הצורך באמצעות מתרגם, כדי לאפשר לו השתתפות מלאה בתהליך [ויש לתת לו] הזדמנות לערב אנשים אחרים שסייעו לו להשתתף בתהליך באופן מלא"
---	--

תינוקות קטנטנים, לדוגמה, מדברים 'שפה' מורכבת ומבוגרים שמסוגלים 'לקרוא' אותה יכולים להעניק טיפול רגיש והולם יותר.³⁰ אכן, הוועדה מפרשת את המונח 'דעות' כדבר מה שחורג מעבר לדעות מפותחות, שכולל רגשות, תובנות, פרשנויות, חששות ורעיונות. הטמעת סעיף 12 דורשת הכרת דרכי תקשורת לא מילוליות וכיבודן, למשל משחק, שפת גוף, הבעת פנים, או ציור ואיור, שבאמצעותן ילדים צעירים מאד בוחרים, מביעים העדפות ומוכיחים הבנה של סביבתם.

²⁹ D O'Donnell, *The Right of Children To Be Heard: Children's right to have their views taken into account and to participate in legal and administrative proceedings*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2009, <http://www.juvenilejusticepanel.org/resource/items/D/a/DanielODonnellUNICEFIRCRRightChildrenToBeHeardApr09EN.pdf>

³⁰ General Comment No. 7, 'Implementing Child Rights in Early Childhood', CRC/C/GC/7, 2005

יש לכבד אפילו את זכויותיהם של הילדים הצעירים ביותר

הוועדה לזכויות הילד, בהערה כללית מס' 7 שלה, הטמעת זכויות הילד בגיל הילדות המוקדמת, קובעת כי:

"לעיתים קרובות, קיימת נטייה להתעלם ממתן כבוד לפעילותם של ילדים צעירים - כמשתתפים במשפחה, בקהילה ובחברה - או אף לדחותו בטענה כי אינו הולם בגלל גילם וחוסר בשלותם. במדינות ובאזורים רבים, אמונות מסורתיות הדגישו את הצורך של ילדים צעירים בהדרכה ובהיכרות. ילדים נחשבו לא מפותחים, חסרי יכולות הבנה, תקשורת ובחירה בסיסיות. הם היו חסרי כוח בתוך המסגרת המשפחתית שלהם, ולעיתים קרובות חסרי קול ובלתי נראים בחברה. הוועדה מבקשת להדגיש כי סעיף 12 מתייחס לילדים צעירים ומבוגרים כאחד. כבעלי זכויות, אפילו לילדים הצעירים ביותר שמורה זכות להביע את דעותיהם... ילדים צעירים מאד רגישים לסביבתם ומהר מאד לומדים להבין את האנשים, המקומות והשגרות בחייהם, ונהיים מודעים לזהותם הייחודית. הם מקבלים החלטות ומבטאים את הרגשות, הרעיונות והרצונות שלהם בדרכים רבות, הרבה לפני שהם מסוגלים לתקשר בהתאם למוסכמות, באמצעות שפה מדוברת או כתובה."³¹

אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד אינה כופה מגבלת גיל נמוכה יותר על הזכות להשתתף, והוועדה לזכויות הילד אינה מעודדת קביעת מגבלות גיל, בין בעל פי דין ובין בפועל, שמגבילות את זכותו של ילד להשתתף בקבלת ההחלטות. האמנה גם מדגישה את הצורך להבטיח שילדים עם מוגבלויות יוכלו לממש את זכותם להשתתף בשוויון עם ילדים אחרים.³²

3 הזכות לבטא דעות בחופשיות

לילד יש "הזכות להביע דעות כאלה בחופשיות". פירושו של דבר שילדים צריכים להיות מסוגלים להביע את דעותיהם ללא לחץ. אין להפעיל עליהם מניפולציות או השפעה בלתי הולמת. יש להתיר לילד להביע את דעותיו ולא את דעותיהם של אחרים. חשוב גם להכיר בכך ש מסעיף 12 לא משתמעת חובה כלשהי המוטלת על הילדים להביע את דעותיהם. זוהי זכות, זו אינה חובה, והילד יכול לבחור אם לממשה או לא.

כדי להביע את דעותיהם בחופשיות, ילדים צריכים:

- מידע רלבנטי, הולם וזמין בצורות וברמה שביכולתם להבין. עליהם לקבל מידע מהאחרים על קבלת ההחלטות המשפיעות על הילד, לגבי אפשרויות שזמינות להם, אופי ההחלטות המתקבלות והשלכותיהן
- 'מקומות' שבהם יקבלו זמן, עידוד ותמיכה שיאפשרו להם לפתח את דעותיהם ולנסח אותן באופן ברור ובביטחון. לדוגמה, אם בית ספר מערב ילדים בגוף המנהל שלו, עליו לספק לילדים זמן להתכונן לישיבות, או לפורומים אחרים שבהם יוכלו להביע את דעותיהם.
- כמו כן עליו להבטיח שיקבלו מידע בצורות שביכולתם להבין, שכל חברי הגוף המנהל מכבדים את הילדים ושהילדים מקבלים זמן והזדמנות לדבר בישיבות. יש לעשות מאמצים להסביר מילים או נושאים שאפשר שאינם מוכרים לילדים
- ביטחון לחקור ולבטא את דעותיהם ללא חשש מביקורתיות או ענישה. ילדים צריכים להרגיש בטוחים שירשו להם לבטא חששות ודעות, גם אם הם מתנגדים לדעותיהם של המבוגרים.

³¹ Ibid.

³² General Comment No. 9, 'The Rights of Children with Disabilities', CRC/C/GC/9, September 2006

לדוגמה, ילדים בניקרגואה שמו לב שכשהשתתפו בפרויקט הערכה עם ארגונים לא ממשלתיים (NGOs), דווחו רק הדברים החיוביים שאמרו על ה-NGOs. ילדים חייבים להרגיש בטוחים על מנת לבטא במילים חששות שליליים וביקורת, ושדעותיהם יילקחו ברצינות.

4 הזכות לבטא דעות על כל הנושאים הנוגעים להם

ב- *Manual of Human Rights Reporting* (מדריך לדיווח על זכויות אדם) נאמר כי הזכות המוכרת בסעיף 12 מתייחסת "לכל הנושאים המשפיעים" על ילדים, ואפילו על נושאים שאינם נכללים באופן ספציפי באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, כאשר לאותן שאלות יש עניין מיוחד לילד או כאשר הן עשויות להשפיע על חייו, לדוגמה סוגיות הנוגעות לסביבה או לתחבורה.³³ לרוב ההיבטים של קבלת ההחלטות, מהמשפחה ועד לרמה הבינלאומית, יש השפעה ישירה או עקיפה על הילדים ולפיכך אפשר להגדיר אותם כנושאים לגיטימיים לדאגה; לדוגמה, לימודים, תחבורה, הוצאות תקציב, תכנון עירוני, צמצום העוני או הגנה חברתית. הוועדה תומכת בפרשנות רחבה של "כל הנושאים המשפיעים על" ילדים, ומכירה בכך שתמיכתה זו מאפשרת לילדים להיות מעורבים בתהליכים חברתיים של הקהילה והחברה, וגם יכולה לשפר את איכות הפתרונות.

5 החובה לתת משקל הולם בהתאם לגיל ולבגרות

"כן, במרבית בתי הספר יש מועצת בית הספר, אבל כשעושים את הדבר האמיתי, כמו ישיבה או משהו כזה, והם מקשיבים לך במשך אותה שעה או שעה וחצי, ואחרי זה אתה לא שומע על כך דבר, שוכחים מהכל. כאילו, מה הטעם לבטא את דעותיך כשהם אפילו לא עושים שום דבר לגבי זה? קבוצת ילדים בבריטניה³⁴

יש "לתת משקל ראוי לדעותיו של הילד בהתאם לגילו של הילד ובגרותו". לא מספיק רק להקשיב לילדים. בעת קבלת החלטות, יש לשקול את דעותיהם בכובד ראש. החששות שלהם, נקודות המבט והרעיונות צריכים להשפיע על החלטות שמשפיעות על חייהם. ואולם, יש לסייג את המשקל הניתן לדעותיהם של הילדים. עליו להתחשב בגילו של הילד ובמידת בגרותו. במילים אחרות, עד כמה הילד מבין את ההשלכות של העניין. חשוב לציין שגיל לכשעצמו אינו מעיד בהכרח על רמת ההבנה של הילד. ילדים רבים יכולים להציג רמת בגרות גבוהה למרות גילם הצעיר מאד.

יש לתת את הדעת גם על השפעתו של נושא מסוים כלשהו על הילד. ככל שההשפעה על חיי הילד גדולה יותר, כך חשוב יותר לוודא שבוצעה הערכה הולמת של גיל הילד ומידת בגרותו. לדוגמה, אם ילדה צעירה בריאה מבטאת דעתה ואומרת שברצונה לשחק בחוץ בקור, ההשלכות לא יהיו רציניות: אם לא יהיה לה נעים, היא תוכל לחזור פנימה. רמת הסיכון נמוכה. אך אם, למשל, ילד לוחם רוצה לשוב הביתה לקהילה שלו ממחנה, החלטה על כך צריכה לקחת בחשבון את רמת הסיכון שסביר להניח שייחשף אליו, ועד כמה הוא מיטיב להבין את אופי הסיכון.

³³ M S Pais, 'The Convention on the Rights of the Child' in *Manual of Human Rights Reporting*, OHCHR, Geneva, 1997

³⁴ C Davey, T Burke and C Shaw, *Children's Participation in Decision- Making: A Children's Views Report*, National ParticipationForum, 2010

כשלא ניתן לפעול על פי דעותיו של ילד, יש תמיד למסור לו את ההחלטה ואת הסיבות העומדות מאחוריה.

כששוקלים את המשקל שיש לתת לדעותיו של הילד, צריך גם לתת את הדעת לסעיף 5 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, המדגיש כי הכוונה והדרכה שנותנים הורים, אפוטרופוסים או חברי המשפחה המורחבת או הקהילה חייבים להתחשב ביכולותיהם המתפתחות של הילדים לממש את זכויותיהם³⁵ (ראה גם בעמוד 36 הסבר מפורט יותר). ככל שיכולותיהם רבות יותר, כך יש לתת להם יותר אוטונומיה ואחריות לקבל החלטות עבור עצמם.

יכולתם של ילדים ליטול אחריות³⁶

מחקר שבדק את חייהם של בני הנוער בבוליביה הכפרית מצביע כי החל מגיל 13 - 16 הם נושאים ונותנים על החלטות בנושא עבודה עתידית או חינוך וכי למרות אילוצים מבניים חשובים המגבילים את בחירותיהם, יש להם בכל זאת חלק פעיל ברור בהחלטה האם להמשיך ללמוד בבית הספר או לצאת לעבוד, האם לעבוד בקהילה המקומית או להגר בחיפוש אחר כדי לחפש הזדמנויות פיננסיות טובות יותר, האם לבחור באורח חיים כפרי או עירוני. יתרה מכך, הם מציגים תחושה חזקה של אחריות משפחתית ובחירותיהם מושפעות מאד מהחשיבות של איזון בין רצונותיהם לבין צרכי המשפחה. מחקר זה מדגיש את העובדה שלא זו בלבד שבני נוער בגיל זה מוכיחים יכולת לבחור בחירות מושכלות המבוססות על הערכות מציאותיות של האפשרויות העומדות בפניהם, אלא שבעשותם כן, הם מודעים ומסוגלים לתת את הדעת נקודות המבט של אחרים.

סעיף 12 פסקה 2

1 הזכות להישמע בהליכים שיפוטיים או מנהליים

סעיף 12 פסקה 2 מפרט כי על מנת להבטיח את מימוש הזכות הכלולה בפסקה 1, שמורה לילדים "הזכות להישמע בכל הליך שיפוטי או מנהלי הנוגע (להם)".³⁷ הוועדה מדגישה כי הוראה זו מתייחסת לכל ההליכים המשפטיים הנוגעים לחיי הילדים. זה כולל, לדוגמה, מקרים של קבלת החלטות לגבי פרידה של הורים, משמורת, טיפול ואימוץ; ילדים בקונפליקט עם החוק; ילדים שהנם קורבנות של אלימות פיזית או פסיכולוגית, ניצול מיני או פשעים אחרים; בריאות; ביטוח לאומי; קטינים ללא ליווי; מחפשי מקלט וילדים פליטים ואלה שהיו קורבנות של עימותים מזוינים ומקרי חירום. ההתייחסות להליכים מנהליים מרחיבה את הזכאות להישמע בהליכים כך שתכלול, לדוגמה, חינוך, בריאות, סביבה, תנאי מחייה או הגנה. שני סוגי ההליכים עשויים לכלול מנגנוני מחלוקת חלופיים כגון תיווך ובוררות.

הזכות להישמע חלה על הליכים:

- שיוזם הילד, כגון תלונה על טיפול לא נכון, או ערעור על הרחקה מבית ספר

³⁵ G Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child*, UNICEF Forum, Innocenti Research Centre/Save the Children, Florence, 2005

³⁶ S Punch, 'Youth transitions and interdependent adult-child relations in rural Bolivia', *Journal of Rural Studies*, 18(2):123-133, 2002.

³⁷ Article 12(2) also needs to be read in conjunction with Article 14 of the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), which sets out the right of every person to have access to the courts for the determination of his or her rights and obligations.

- שיוזמים אחרים ולילד יש בהם עניין, כגון פרידה של ההורים או אימוץ.

ילדים זכאים לדעת אילו זכויות יש להם להישמע, איך יוכלו להישמע בהליכים וגם איך מתקבלות החלטות. לפיכך מומלץ לממשלות להנהיג אמצעי חקיקה שיידרשו ממקבלי החלטות בהליכים שיפוטיים או מנהליים למסור לילדים מידע על הליך ההקשבה להם, איך יישקלו דעותיהם ואיזה משקל יינתן להן, ומה הם המנגנונים שייסעו לממש זכות זו. (למידע נוסף על האמצעים הנחוצים כדי לתת תוקף לזכות להישמע בהליכים ראה גם עמודים 51 - 62).

2 הזכות להישמע במישרין או באמצעות גוף מייצג

לילדים יש את הזכות להישמע "במישרין או באמצעות נציג או גוף מתאים". במילים אחרות, לילדים המסוגלים לגבש דעה בעצמם יש לתת אפשרות להחליט איך ברצונם להיות מיוצגים, והאם ברצונם להשמיע את דעתם במישרין. הוועדה ממליצה שבכל המקרים האפשריים, יש לתת לילד הזדמנות להישמע במישרין בהליכים.

ואולם, בנסיבות מסוימות ייתכנו כללים פרוצדורליים הדורשים שזה יעשה באמצעות נציג. במקרים אלה, חשוב לתת את הדעת לסוגיות הבאות: • יש להעביר את דעותיו האישיות של הילד, ולא את דעותיו של הנציג. אין לבלבל בין תפקידו של הנציג ובין חובתו להבטיח שקילה בכובד ראש של האינטרסים של הילד. (ראה גם בעמוד 32 על אינטרסים). למסור את דעותיו של הילד במדויק, ללא קשר אם נציג ההליכים סבור כי אם יפעלו על פי הדעות האלה, זה יהיה לטובתו של הילד.

דוגמאות לחקיקות הקובעות את זכותם של ילדים להישמע בהליכים משפטיים

דרום אפריקה

חוק הילדים משנת 2005 מציג עקרון כללי לפיו ילדים יכולים להציג עניינים בפני בית משפט וממשיך ומאשר שבהיותם מעורבים בהליכים משפטיים, יש לתת את הדעת לדעותיהם בצורה הולמת:

סעיף 14

לכל ילד הזכות להציג, ולקבל עזרה בהצגה, עניין בפני בית משפט, בתנאי שהעניין נכלל בתחום השיפוט של אותו בית משפט.

סעיף 61

(1) נושא המשרה המנהל עניין בפני בית משפט לילדים חייב -

(א) לאפשר לילד המעורב בעניין לבטא דעה והעדפה בנושא אם בית המשפט מוצא שהילד, בהינתן גילו, בגרותו ושלב התפתחותו וצרכים מיוחדים כלשהם שאפשר שיש לו, מסוגל להשתתף בהליכים והילד בוחר לעשות זאת;

(ב) לרשום את הסיבות, אם בית המשפט סבור שהילד אינו מסוגל להשתתף בהליכים או שאינו מעוניין לבטא דעה או העדפה בנושא; וגם

(ג) להשתתף בחקירה או חקירה נגדית של ילד אם בית המשפט מוצא שזה יהיה לטובתו של הילד.

אמריקה הלטינית

במרבית מדינות אמריקה הלטינית יש חוקי ילדים, שרבים מהם מכירים בזכותם של ילדים להישמע בהליכים משפטיים ומנהליים.³⁸ **קוד הילדים של גואטמלה, סעיפים 119(א) ו-123(ב)**

קוד הילדים של גואטמלה מכיר בזכותם של כל הילדים להישמע בכל שלבי ההליכים המשפטיים, וקובע כי זה צריך להיות בשפתם, ובכך מאפשר את זכותם של ילדים ילידים להישמע. **קוד הילדים של פרגוואי, סעיף 19**

בפרגוואי, ילדים יכולים להגיש תביעות לבתי משפט מיוחדים לילדים שבסמכותם לבחון תביעות אבהות, אפוסטרופסות, משמורת, אומנה, אימוץ, ניצול ילדים, העסקת ילדים וסוגיות הנוגעות לבריאות וחינוך. השופט מחויב להקשיב לילד, בהתאם לגילו ולבגרותו, בטרם יכריע בעניין בפני בית המשפט.

לקוסטה ריקה ולקולומביה יש חוקים כלליים בקודי הילדים שלהם הדורשים לקחת ברצינות את זכותם של הילדים להישמע בהליכים משפטיים ואזרחיים.

תוניסיה

קוד הגנה על הילדים, סעיף 10³⁹

"הקוד מבטיח לילד את הזכות להביע בחופשיות את דעותיו, שיש לתת עליהן את הדעת בהתאם לגילו ולמידת בשלותו. לשם כך, יש לתת לילד הזדמנות מיוחדת לבטא את דעותיו ולהישמע בכל ההליכים המשפטיים ולגבי כל האמצעים החברתיים והחינוכיים הנוגעים למצבו." לפי דוח מדינה חברה של הממשלה התוניסאית, "הוראה זו, מאז כניסתה לתוקף, יושמה מספר פעמים, על ידי התערבות של פקידי ההגנה על הילד ובית המשפט למשפחה, בית המשפט לנוער או בית הדין לנוער. אכן, סעיף 35 דורש מפקיד ההגנה על הילד ובית המשפט למשפחה, במקרה של הודעה, להקשיב לילד ולהתחשב בדעותיו. סעיף 90 דורש מבית המשפט לנוער לקיים בנוכחות הילד דיונים עם כל הצדדים הנוגעים בדבר בהליכים שיינקטו. לילד ניתנת יד חופשית בהתאם למידת בגרותו לדון באמצעים אלה."

- הנציג לא ינסה לייצג את האינטרסים של אנשים אחרים, כמו למשל של ההורים או מוסד או גוף כגון מוסד או מועצה מקומית. תפקידו הוא אך ורק לייצג את דעותיו של הילד.
- כאשר הילד קומפטנטי לעשות זאת (ראה עמוד 56 למידע נוסף על קביעת קומפטנטיות), הילד יקבע את השיטה שתיבחר להעברת דעותיו.
- נציגים חייבים להכיר ולהבין את ההליכים הרלבנטיים ואת דרך פעולתם על מנת שיוכלו לייצג לילד ולתמוך בו בצורה יעילה. כמו כן חייב להיות להם ניסיון בעבודה עם ילדים, ובמקרים הרלבנטיים, חייבים להיות אנשים שהוכשרו לקיים תקשורת עם ילדים עם מוגבלויות.

³⁸ Taken from D O'Donnell, *Law Reform and Implementation of the Convention on the Rights of the Child*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2007

³⁹ Third periodic report of Tunisia to the Committee on the Rights of the Child, CRC/C/TUN/3, 10 November 2008

- הנציג יכול להיות הורה של הילד, עורך דין או עובד סוציאלי או גורם תומך מסוג אחר. ואולם, בנסיבות מסוימות יהיה ניהוד אינטרסים בין הילד ובין הנציג המובן מאליו ביותר שלו. לדוגמה, כאשר בין ההורים יש מחלוקת על משמורת, או כאשר יש חשש לניצול הילד על ידי הורה, אין זה מן הראוי שהילד יוצג על ידי ההורה.
- יש לנסח קודי התנהגות עבור נציגים שממונים לייצג את דעותיו של הילד.

3 ייצוג באופן שעולה בקנה אחד עם סדרי הדין של הדין הלאומי

ההזדמנות לייצוג חייבת להיות "באופן שעולה בקנה אחד עם בדרי הדין של הדין הלאומי". אין לפרש זאת כאילו יש בכל לאפשר פתרונות בלתי הולמים אפשריים שכלולים בסדר הדין להגביל או למנוע הנאה מזכות יסודית זו. נהפוך הוא, יש בכך לעודד ממשלות לציית לכללים הבסיסיים של הליכים הוגנים, כגון הזכות להגנה וזכות הגישה של אדם לתיקיו. ההוראה מציינת את הצורך בהליכים מיוחדים כדי להבטיח יישום של זכותו של הילד להישמע. במקרים שבהם אין נצמדים לסדרי הדין, חייבת להיות אפשרות לערער על החלטת בית המשפט או הסמכות המנהלית או להפוך אותה על פיה, להחליף אותה או להחזיר אותו לבחינה נוספת של בית המשפט.

קוד ההתנהגות הניו-זילנדי לעורכי דין של ילדים

(תמצית)⁴⁰

עקרונות מנחים

- יש לתת לילדים הזדמנויות סבירות להישמע בהליכים משפטיים ומנהליים
- המשפיעים עליהם.
- לילדים יש את הזכות להביע את דעותיהם ויש לתת את הדעת לדעותיהם.
- בכל ההליכים המשפיעים על הילד, יש לתת לו הזדמנות סבירה להביע את דעתו.
- לילדים יש זכות לקבל מידע על התביעה שבה הם מעורבים, ובכלל זה מידע על התקדמות התביעה ותוצאותיה, אלא אם עורך הדין סבור שזה מנוגד לרווחתו של הילד ולטובתו.
- ילדים זכאים לייצוג קומפטנטי של עורכי דין מנוסים ומיומנים.

תפקידו של עורך הדין של הילד

- הדין נדרש להעניק לילד ייצוג בלתי תלוי ועצות.
- חובתו של עורך הדין להציג בפני בית המשפט את דעותיו של הילד אך אל לו לדרוש

⁴⁰ Extract from: 'Practice note - Lawyer for the Child: Code of Conduct', Family Court of New Zealand, <http://www.justice.govt.nz/courts/family-court/practice-and-procedure/practice-notes/practice-note-lawyer-for-child>.

מהילד להביע את דעתו אם הילד אינו רוצה בכך. ואולם, עורך הדין לא יידרש להציג בפני בית משפט דעות שבוטאו בפניו בסוד.

- במקרה של מחלוקת בין דעותיו של הילד והמידע הרלבנטי לרווחתו ולטובתו של הילד, עורך הדין:

- ידון עם הילד בסוגיות ובחובותיו של עורך הדין;

- ינסה לפתור את המחלוקת עם הילד;

- ימסור לבית המשפט את עמדתו של עורך הדין, ובמקרה שבו עורך הדין אינו מסוגל לפתור את המחלוקת וכעניין של שיקול דעת מקצועי יכול לתמוך רק בדעותיו של הילד, יבקש מבית המשפט למנות עורך דין לעניין רווחתו של הילד וטובתו.

ייצוג של ילדים מיוחדים

- עורך הדין ייצג את הילד בהתאם לרווחתו של הילד ולטובתו.
- בבואו להחליט האם הילד בזכות גילו, בגרותו או מוגבלותו אינו מסוגל להביע דעה, או שהוא מסוגל להביע דעה אך מפאת גילו, בגרותו או מוגבלותו יש להתייחס לכל דעה כזו בזהירות, עורך הדין יונחה על ידי ההנחות הבאות: ראשית, ככל שהילד מבוגר יותר, כך ייצוגו יהיה בהתאם להנחיותיו של הילד, ושנית, ככל שהילד צעיר יותר, כך ייצוגו יהיה יותר בהתאם לרווחתו של הילד וטובתו.
- חובה על עורך הדין לדאוג לכך שגורמים אחרים המשפיעים על רווחתו של הילד וטובתו יוצגו בפני בית המשפט.
- חובה על עורך הדין להציג בפני בית המשפט דעות שהילד עשוי להביע אך אל לו לדרוש מהילד להביע דעה אם אינו רוצה או שאינו מסוגל לעשות כן. ואולם, עורך הדין לא יידרש להציג בפני בית משפט דעות שבוטאו בפניו בסוד.
- בבואו לקבוע מה משרת טוב יותר את רווחתו של הילד ואת טובתו, ייתן עורך הדין דעתו לעקרון לפיו על החלטות המשפיעות על הילד להתקבל ולהיות מיושמות בתוך מסגרת זמן שהולמת את תחושת הזמן של הילד.

רשימת תיוג לייצוג ילדים בארה"ב⁴¹

ההתאחדות הארצית לעורכי דין של ילדים, בארה"ב, מעודדת את כל תחומי השיפוט לאמץ מערכת של ייצוג משפטי של ילדים שעונה על דרישותיה של רשימת התיוג הבאה. סכימת

הייצוג צריכה להבטיח מימוש של כל אחד מהזכויות או הצרכים של הילדים באמצעות שילוב של הגנות מערכתיות, חובות הגנה וסוגיות הגנה בסיסיות.

א. הגנות מערכתיות

⁴¹ http://www.naccchildlaw.org/resource/resmgr/docs/nacc_standards_and_recommend.pdf

- ילדים צריכים עורכי דין קומפטנטיים, בלתי תלויים ונלהבים. שיטת הייצוג צריכה לדרוש מינוי של עורכי דין קומפטנטיים, בלתי תלויים ונלהבים לכל ילד בכל שלב של ההליכים. עורך דין אחד צריך לייצג ילד כל עוד הילד כפוף לסמכותו השיפוטית של בית המשפט.
- ילדים זקוקים לעורכי דין שלרשותם זמן ומשאבים הולמים. שיטת הייצוג חייבת לכלול מגבלות סבירות של עומס תיקים ובה בעת לקבוע שכר הולם לעורכי הדין המייצגים ילדים.
- ילדים זקוקים לעורכי דין שמבינים את תפקידם את חובותיהם. שיטת הייצוג של הילדים צריכה להיות מוגדרת היטב בחוקה, בתקנות לשכת עורכי הדין, בקווים מנחים מנהליים, בדירקטיבות של בית המשפט העליון או במסמכים אחרים כך שכל עורך דין שמונה לילד יוכל להבין את תפקידו ואת חובותיו המדויקים, וכך שעורך הדין יוכל לשאת באחריות למילוי חובות אלה.
- ילדים זקוקים להזדמנות להציג את עמדותיהם בפני בית המשפט באמצעות עורך דין. שיטת הייצוג צריכה להעניק לילד הזדמנות לבטא את צרכיו ורצונותיו בבית המשפט.
- ילדים צריכים תקשורת חסויה עם עורכי הדין שלהם. חובתו של עורך הדין להסביר את מידת הסודיות בשפה שהולמת את שלב ההתפתחות.
- ילדים צריכים להיות מעורבים כבעלי דין בכל תהליך הליטיגציה, ובכלל זה לאחר יישוב העניין, ביטול זכויות ההורים, והליכי אימוץ. שיטת הייצוג צריכה להכיר בילד כצד בליטיגציה ועליה לכלול את הילד בכל שלבי הליטיגציה, כולל הזדמנות להשתתף בטיעונים ובבחירת חבר המושבעים במקרים הרלבנטיים, הצגת מוצגים, קריאת עדים, חקירה וחקירה צולבת של עדים והגשת בקשות וקדם משפט. כמו כן יש להודיע לילד על כל ההליכים ולמסור לו עותקים של כל הטיעונים.
- ילדים צריכים בחינה משפטית של החלטות שליליות. שיטת הייצוג צריכה לתת אפשרות לערער על פסיקה שלילית.
- ילדים צריכים להיות מסוגלים להטיל אחריות על עורכי הדין שלהם. שיטת הייצוג צריכה לספק מפלט במקרה של סיוע לא יעיל של עורך דין.
- ילדים צריכים עורך דין בעל סיכוי סביר להיות אפקטיבי במערכת המשפטית. שיטת הייצוג צריכה לכלול מערכת משפטית שמקדישה לתיקים זמן ומשאבים הולמים

רשימת תיוג לייצוג של ילדים בארה"ב המשך

ב. חובות הגנה

- ילדים זקוקים לעורכי דין שמבינים היטב את התביעות שלהם. עורך הדין חייב לבצע חקירה מלאה ובלתי תלויה של התיק.
- ילדים זקוקים לתקשורת משמעותית עם עורכי הדין שלהם. עורך הדין צריך לצפות בילד, ובהתאם לגילו של הילד ויכולותיו, לראיין את הילד. עורך הדין חייב לקיים עם הילד תקשורת קבועה ומשמעותית. ילדים צריכים להשתתף בקבלת החלטות המשפיעות על התביעות שלהם. על עורך הדין מוטלת החובה לערב את הילד הלקוח בתהליך, בין לפי מודל בהנחיית הלקוח ובין לפי מודל בהנחיית עורך הדין. חובתו של עורך הדין להסביר את תפקידו לילד בשפה שהולמת את שלבי ההתפתחות.
- ילדים זקוקים לעורכי דין נאמנים. חל איסור על עורך דינו של הילד לייצג באופן שיהווה ניגוד אינטרסים.
- ילדים זקוקים למלוא התועלת של הייעוץ המשפטי. עורך הדין חייב להעניק לכל לקוח ייצוג קומפטנטי, בלתי תלוי ונלהב. לרשותו של עורך הדין חייבים לעמוד זמן ומשאבים הולמים להקדיש לתיק של הילד, ולהבין את תפקידו וחובותיו, להבטיח סודיות והשתתפות פעילה מלאה בכל שלבי הטיפול בתיקו של הילד.

ג. סוגיות הגנה

- ילדים זקוקים לפרמננטיות. עורך הדין צריך לפעול לפתרון מהיר ופתרון פרמננטי (בהיעדר סיבות משכנעות מנוגדות) של התיק.
- ילדים צריכים מענה לצורכיהם המידיים והבסיסיים. עורך הדין צריך לפעול להבטחת מזון, מחסה, ביגוד וביטחון, לרבות השמה זמנית בטוחה במקרים הנחוצים ולצורכי בילד בנושא חינוך, רפואה, בריאות נפשית ובריאות השיניים.
- ילדים זקוקים לקשרי משפחה. עורך הדין חייב לתמוך בהמשך קשרי משפחה נאותים ולשירותים לשימור המשפחה במקרים הרלבנטיים.
- יש להגן על ילדים מפני נזק לא נחוץ שיכול להיגרם כתוצאה מהליכים משפטיים. עורך הדין צריך לפעול לשימוש בהליכי בתי משפט שממזערים נזק לילד, ולוודא שהילד מוכן כראוי וזוכה לתמיכה רגשית במקרים שבהם הילד הוא עד.

פרק 2

סיכום

משמעותו של סעיף 12 הוא **שממשלות** חייבות:

- להנהיג אמצעי חקיקה, ואמצעים פרוצדורליים ומנהליים כדי להבטיח שכל הילדים ישמעו
- לתת את הדעת לדעותיהם של כל הילדים, צעירים ככל שיהיו
- ליצור לילדים הזדמנויות שיאפשרו להם לבטא את דעותיהם בחופשיות, ללא כפייה או פחד
- להקשיב לילדים בכל העניינים החשובים להם
- לשקול ברצינות את דעותיהם, תוך שזוכרים את גילם ואת מידת בגרותם
- לדאוג שילדים ישמיעו את קולם בכל ההליכים המשפטיים והמנהליים
- לאפשר לילדים להישמע בהליכים, בין במישרין ובין באמצעות נציג
- לוודא קיומם של כללים בסיסיים להליכים הוגנים כך שהילדים יזכו לייצוג הולם.

CHAPTER THREE

ARTICLE 12 AND LINKS WITH OTHER ARTICLES IN THE UNCRC

RACHEL PALMER/SAVE THE CHILDREN

פרק 3

סעיף 12 וקשרים עם סעיפים אחרים של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד

עקרונות כלליים

סעיפים 12 ו-2

סעיפים 12 ו-3

סעיפים 12 ו-6

זכויות אזרח וחירויות

סעיפים 12 ו-13

סעיפים 12 ו-14

סעיפים 12 ו-15

סעיפים 12 ו-16

סעיפים 12 ו-17

יכולת מתפתחת ומימוש זכויות

סעיפים 12 ו-5

פרק 3

סעיף 12 וקשרים עם סעיפים אחרים של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד

את סעיף 12 יש להבין הן כזכות בסיסית והן כעקרון כללי שיש לתת עליו את הדעת במימוש כל הזכויות האחרות. במילים אחרות, בעת ששוקלים כיצד ליישם את הזכות להשכלה, לבריאות הטובה ביותר האפשרית, או לטיפול אלטרנטיבי, בין לעניין החלטה הנוגעת לילד יחיד ובין לעניין מדיניות המשפיעה על כל הילדים, יש לתת את הדעת לדעותיהם של הילדים. הבנה רחבה זו של זכות הילדים להישמע משוקפת ב-'A World Fit for Children' ('עולם מתאים לילדים') שבו ממשלות התחייבו "לפתח וליישם תכניות לקידום השתתפות משמעותית של ילדים, ובכללם מתבגרים, בתהליכי קבלת החלטות, לרבות במשפחות ובבתי ספר וברמה המקומית וברמה הארצית".⁴²

לא ניתן לממש במלואה את אמנת או"ם בדבר זכויות הילד אם לא מכבדים את הילד כאזרח בעל דעות משלו לגבי הזכויות הכלולות בסעיפים הרלבנטיים ויישומן. זכותם של ילדים לבטא דעות היא אמצעי שמאפשר להם לממש זכויות אחרות. לדוגמה, על ידי יצירת מנגנון שמאפשר לילדים להתלונן אם נפלו קורבן לניצול מיני, הם יכולים ליזום פעולה להגן על עצמם מפני ניצול זה.

יתרה מכך, באמת האו"ם בדבר זכויות הילד נכללות מספר זכויות בעלות משמעות מיוחדת לעניין סעיף 12. סעיף 12, כעיקרון כללי כשלעצמו, קשור לעקרונות כלליים אחרים של האמנה:

- סעיף 2 - הזכות לאי-אפליה
- סעיף 3 - התחשבות עיקרית בטובתו של הילד
- סעיף 6 - הזכות לחיים, להישרדות ולהתפתחות.
- סעיף 12 קשור גם קשר הדוק לסעיפים הקשורים לזכויות אזרח וחירויות, ובפרט:
- סעיף 13 - הזכות לחופש הביטוי
- סעיף 14 - הזכות לחופש המחשבה, המצפון והדת
- סעיף 15 - הזכות לחופש ההתאחדות
- סעיף 16 - הזכות לפרטיות
- סעיף 17 - הזכות לקבלת מידע.
- לסיום, יש להבינו בהקשר לסעיף 5, שעוסק בהדרכת הורים וביכולות המתפתחות של הילד.

⁴²'A World Fit for Children', adopted by the UN General Assembly Special Session on Children, 2002, para. 32, subpara. 1

עקרונות כלליים

הוועדה לזכויות הילד קבעה כי יש להבין את סעיפים 2, 3, 6 ו-12 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד לא רק כזכויות של ילדים אלא גם כעקרונות כלליים שיש ליישם במימוש כל הזכויות האחרות. לפיכך, יש לתת את הדעת לסעיף 12 בעת ניסוח חקיקות, קווי מדיניות ופרוגרמות שמנסחים על מנת ליישם את שלושת העקרונות הכלליים האחרים.

סעיפים 12 ו-2

"ילדים, ובמיוחד לילדות, שמנוצלים נפשית ופיזית, קשה להתבטא ולהתפתח. חסרה להם הערכה עצמית והם שונאים את עצמם." ילדים מקהילה עירונית בדלהי⁴³

הזכות לאי-אפליה היא זכות אינהרנטית המובטחת על ידי כל המסמכים הרשמיים בנושא זכויות אדם, לרבות אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. סעיף 2 של האמנה קובע כי לכל ילד הזכות להיות מוגן מפני אפליה על בסיס גזע, צבע, מין, שפה, דת, השקפה פוליטית או אחרת, מוצא אתני או חברתי, רכוש, נכות, לידה או מעמד אחר במימוש זכויותיו, ובכללן זכויות שנקבעו במסגרת סעיף 12. הוועדה מדגישה כי יש לנקוט באמצעים הולמים כדי לטפל באפליה של קבוצות ילדים פגיעות או חלשות כגון ילדות, ילדים עניים או מושפעים מעימות צבאי, ילדים צעירים מאד, ילדים ללא טיפול הורים, כולל ילדים השוהים במוסדות, ילדים עם מוגבלויות, ילדים עם HIV או איידס, ילדים פליטים ועקורים, ילדים חסרי מדינה, ילדי רחוב וילדים עובדים, ילדים בקונפליקט עם החוק וילדים הנמנים עם קבוצות ילידיות או מיעוטים, על מנת לוודא שמעודדים אותם ומאפשרים להם להשתתף בקבלת ההחלטות בשוויון עם הילדים האחרים.

בפועל, נעמדות ושיטות מקובלות במרבית החברות ממשיכות למנוע את ההנאה מזכות זו ולהציב לה מגבלות חמורות. אפליית קבוצות ילדים מסוימות עודנה נפוצה. אי לכך, שומה על ממשלות לנקוט באמצעים אקטיביים להגברת המודעות, לחנך את החברה לגבי השפעתם השלילית של עמדות ומנהגים אלה ולעודד שינוי עמדות על מנת להביא ליישום מלא של הזכויות של כל הילדים במסגרת אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. בפרט, יש להקדיש תשומת לב מיוחדת לזכותן של ילדות להישמע. סטראוטיפים מגדריים וערכים פטריארכליים יכולים לשמש להשתיק בנות. בתוך משפחות, בבתי ספר ובחברה הרחבה, לא ניתנת להן הזדמנות לבטא את דעותיהן, וגם במקרים שהזדמנות זו ניתנת, דעות אלה זוכות למשקל נמוך מזה שניתן לדעותיהם של בנים. יש לתת תמיכה כדי להתגבר על המכשולים האלה ולשים קץ לאפליית בנות במימוש זכותן להישמע.

חשוב גם שממשלות ייתנו דעתן לחובה הכלולה בסעיף 7 של אמנת האו"ם לזכויות אנשים עם מוגבלויות על מנת להבטיח שילדים עם מוגבלויות יקבלו את הסיוע הנחוץ ואת הציוד שיאפשר להם לבטא את דעותיהם בחופשיות, ושדעות אלה יקבלו משקל הולם בשוויון עם ילדים אחרים. סעיף 21 של האמנה לזכויות אנשים עם מוגבלויות, שעוסק בחופש הביטוי והדעה ובגישה למידע, מפרט את האמצעים שמדינות צריכות להנהיג כדי לאפשר לאנשים, ובכללם ילדים, לממש את הזכות הזאת. בין אמצעים אלה אפשר למנות הפקת חומרים במדיה מיוחדת, מתורגמנים, כגון מתורגמנים לשפת סימנים עבור ילדים חירשים, והדרכות מיוחדות להורים, למורים ולמבוגרים אחרים.

⁴³ P Ray, 'Children in the most difficult circumstances' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) A Handbook of Children and Young People's Participation. Perspectives from theory and, practice, Routledge, London, 2009

סעיפים 12 ו-3

סעיף 3 קובע כי בכל הפעולות הנוגעות לילדים, בין שננקטו על ידי מוסד רווחה ציבורי או פרטי, בתי משפט, רשויות אדמיניסטרטיביות או גופי חקיקה, טובתו של הילד היא השיקול החשוב ביותר. סעיפים אחרים (לדוגמה סעיף 9, פרידה של הורים; סעיף 18, אחריות הורית על הילדים; סעיף 20, טיפול חלופי; סעיף 21, אימוץ; סעיף 37, מניעת החופש; סעיף 40, נוכחות הורית בישיבות בית המשפט) מוסיפים דגש לאיך ומתי יש ליישם את העיקרון. עקרון זה מחייב ממשלות להנהיג חוקים, קווי מדיניות ושיטות על מנת להבטיח שכל הפעולות המשפיעות על ילדים יתנו דעתן לטובתם של הילדים. חובה זו חלה גם על פעולות של מוסדות פרטיים וציבוריים, רשויות ציבוריות וגופי חקיקה. הרחבת החובה ל"גופי חקיקה" מצביעה בבירור על כך שקריטריון "טובתו של הילד" חייב להנחות כל חוק, תקנה או כלל המשפיעים על ילדים.

התחשבות בדעות הילד, בהתאם לסעיף 12, צריכה להיות חלק אינטגרלי בקביעת טובתו של הילד. בכל החלטה שמקבלים מבוגרים לעניין טובתו של ילד, יש לתת משקל הולם לרצונות שביטא הילד בהתאם לגילו ולבגרותו. מבוגרים צריכים לשמוע ישירות מכל ילד המסוגל לגבש דעה, כדי לקבל החלטות שיהיו לטובתו.

בית הספר נצבה לחירשים: ילדים מנחים ומעצבים את הלמידה שלהם בזימבבווה⁴⁴

לעיתים קרובות קורה שילדים בעלי מוגבלויות מפסידים חינוך מיני (SHRE). בית ספר בזימבבווה לילדים ליקויי שמיעה אימץ תוכנית להתגבר על הדרה זו באמצעות השתתפות הילדים עצמם. הילדים גילו כי מדריך חינוך מיני קיים אינו ידידותי מאד למשתמש לילדים עם ליקויי שמיעה ואינו מתייחס למספר נקודות תורפה ספציפיות שלהם. לפיכך, בית הספר שיתף פעולה עם הילדים כדי להתאים את המדריך ספציפית לשימושם. כך קרה שהילדים עיצבו את הלימוד שלהם.

בית הספר נקט בגישה הדוגלת באיסוף דעותיהם של הילדים לגבי החומרים הקיימים בנושא חינוך מיני על מנת לבחון את ההיבטים של מידע זה שמבלבלים או שאפשר לשפר. בפרט, ילדים הסבירו שקשה לבטא מילים מסוימות בשפת הסימנים וכי תמונות עזרו להם להבין את התוכן מהר יותר. עוד הציעו הילדים להשתמש בדוגמאות, במשחקי התפקידים ובתרחישים בדמויות שגם להן ליקוי שמיעה. לאחר ביצוע התאמות אלה, בית הספר הציג שנית את החומרים המתוקנים בפני הילדים לצורך סבב משוב שני. צעד זה היה חשוב כי הילדים יכלו להיווכח שהמלצותיהם שולבו. פעולה זו נתנה להם תחושה של בעלות על המסמך ועודדה אותם למצוא רעיונות והמלצות נוספים. זאת ועוד, התהליך עצמו סיפק לילדים הזדמנות לשווא ולבחון נושאים של חינוך מיני מספר פעמים, ועזר להם לקלוט את האינפורמציה ולשמר אותה. גם המורים קיבלו הזדמנות לתת משוב על המדריך.

הצעדים המיועדים לוודא שאכן כך יהיה הם חובה במסגרת אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. ואולם, לאחר ששומעים את הילד, ושוקלים את דעותיו, סעיף 3 עלול להוביל להחלטה סופית שונה מהרצונות שביטא הילד. במקרה כזה, יש למסור לילד הודעה על החלטה זו, בה יוסבר איך נשקלו דעותיו ומדוע ההחלטה התקבלה כפי שהתקבלה.

⁴⁴ C W Fanelli and M Mushunje, *Child Participation in Education Initiatives*, Catholic Relief Services Zimbabwe, 2007

סעיף 3 חל באופן שווה על פעולות המשפיעות על ילדים כיחידים ועל ילדים כקבוצה. לדוגמה, כל החלטה הנוגעת למקום מגוריו של ילד לאחר פרידת הוריו צריכה להיות מבוססת על טובתו של הילד ולא על עקרון הוגנות או צדק להורה. בעת ששוקלים את ההחלטה, יש לשמוע את דעותיו של הילד. באותו אופן, אם טובתה של קבוצת ילדים גדולה מוטלת על כף המאזניים, למשל בעת תכנון והטמעת מערכת תחבורה, אזי יש לשקול את טובתו של הילד ביחס לגישה, עלות ובטיחות, וכדי למלא חובה זו, יש לוודא שדעותיהם של הילדים ישמעו.

שני הסעיפים, והעקרונות הכלליים שהם קובעים, משלימים אלו את אלו: סעיף 3 קובע את המטרה של השגת טובתו של הילד בעוד שסעיף 12 הוא אחד האמצעים להשגתה. לא ניתן ליישם את סעיף 3 מבלי להתייחס לסעיף 12. כפי שצוין בהערה הכללית מס' 3 בדבר "HIV/AIDS וזכויות הילד", "נמצא כי תועלתן של התערבויות לילדים רבה ביותר כאשר הילדים מעורבים באופן פעיל בהערכת הצרכים ובחשיבה על פתרונות לעיצוב אסטרטגיות והוצאתן לפועל, ולא רק כשרואים בהם חפצים שלגביהם מתקבלות החלטות ותו לא".⁴⁵

עקרון טובת הילד אינו גובר על זכויות אחרות הכלולות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ולכן אין להשתמש בו כדי 'לגבור' על זכותו של הילד לבטא את דעותיו, לדוגמה, להדיר ילד משימועים בבית משפט שבהם מתן עדות עלול לגרום נזק. תחת זאת, בהתאם לגילו של הילד ולבגרותו, יש לעשות מאמצים לתת לילד מידע הולם ותמיכה שיאפשרו לו לקבל החלטות מושכלות בנוגע להשתתפותו, ולבחון דרכים לאפשר לילד לבטא את דעותיו בדרכים שימנעו נזק כזה. נחוצים סטנדרטים ושיטות עבודה משפטיים שיוצרים סביבה מובילה ומגנה, המאפשרת לילדים להשתתף באווירה של כבוד הדדי, אמון והבנה. (ראה גם פרק 5).

סעיפים 12 ו-6

סעיף 6 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד מכיר בזכותו הטבעית של כל ילד לחיים ודורש מהממשלות ייצרו את הסביבות הנחוצות ואת ההזדמנויות כדי להבטיח, עד מירב המידה האפשרית, את הישרדות הילד והתפתחותו. הבעת דעות והחוויה שחווים כשמתחשבים ברצינות בדעתך הם אמצעי חשוב לחיזוק התפתחותם של ילדים. השתתפות מובילה לרמות קומפלטיות גבוהות יותר, ואלו מצידן משפרות את איכות ההשתתפות.⁴⁶ השתתפות אינה רק אמצעי שבאמצעותו ילדים יכולים לבצע שינוי אלא גם הזדמנות לפתח תחושת אוטונומיה, עצמאות, קומפלטיות חברתית מוגברת וחוסן נפשי.⁴⁷

ואולם, השתתפות אפקטיבית אינה מובטחת. בדומה למבוגרים, גם ילדים זקוקים להזדמנויות לבנות קומפלטיות וביטחון באמצעות התנסות ישירה. מיומנויות אלה אינן מולדות ואינן תוצאה בלתי נמנעת של בגרות חברתית. הן מתפתחות בהתאם לניסיון,

בהתאם להנחות המבוגרים לעניין הקומפלטיות של הילד ולרמות האחריות שניתנות לילד. קומפלטיות מתפתחת במהלך החיים. ובכל זאת, במצבים רבים מידי, במדינות רבות מידי, מבוגרים אינם מצליחים לשחק תפקיד מנחה ולעזור לילדים לקבל החלטות משלהם, או להרחיב את הקומפלטיות של הילדים. תחת זאת, במקום לעזור לילדים להגיע לבד למסקנות, הם כופים את הפתרונות שלהם.⁴⁸

⁴⁵ General Comment No. 3, 'HIV/AIDS and the Rights of the Child', CRC/GC/2003/3, 2003

⁴⁶ R Rajani, *Discussion paper for partners on Promoting Strategic Adolescent Participation*, UNICEF, New York, 2000

⁴⁷ J M Richman and L G Bowen, 'School failure: an ecological interactional-developmental perspective' in M Fraser (ed.) *Risk and Resilience in childhood: an ecological perspective*, NASW Press, Washington, DC, 1997, pp. 95-116

⁴⁸ C Hallett, C Murray and S Punch, 'Young people and welfare: negotiating pathways' in C Hallett

חינוך צריך למלא תפקיד חשוב ביישול התפתחות הילדים וחייב לעשות זאת על ידי יצירת הזדמנויות שיאפשרו לילדים להשתתף ולממש רמות הולכות וגדלות של קבלת החלטות ואחריות. ואולם, בפועל, לעיתים קרובות מידי במקום לאפשר, בתי ספר מונעים הזדמנויות להשתתפות ולמימוש אחריות.⁴⁹ הערה כללית מס' 1ב בדבר 'מטרת החינוך' מבהירה כי "יש לתת חינוך באופן שמכבד את הכבוד העצמי הטבעי של הילד ומאפשר לילד לבטא את דעותיו בחופשיות בהתאם לסעיף 12 (1) ולהשתתף בחיי בית הספר". הוא ממשיך ומדגיש כי "יש לקדם השתתפותם של ילדים בחיי בית הספר, יצירת קהילות בית ספר ומועצות תלמידים, למידת עמיתים (peer education) והתייעצות עם עמיתים (peer counselling), ומעורבות של ילדים בהליכים משמעותיים בית ספריים כחלק מתהליך הלמידה והחוויה של מימוש הזכויות".⁵⁰ במילים אחרות, בתי ספר צריכים למלא תפקיד מפתח בבניית הקומפוטנטיות של הילדים, וממשלות צריכות לפעול לבניית סביבות בית-ספריות שיתופיות ודמוקרטיות יותר (ראה עמוד 100) כדי למלא את התחייבויותיהן, לא רק במסגרת סעיף 12, אלא גם במסגרת סעיף 6.

זכויות אזרח וחירויות

מימושו של סעיף 12 קשור ישירות לזכויות אזרח וחירויות אחרות הנכללות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. יש להבין את הזכויות האלה וליישמן בצורה הוליסטית. ביחד, הן קובעות את הסטטוס של ילד כאזרח בעל זכויות, הזכאי לממש את זכויותיו אלה בשמו בהתאם ליכולותיו המתפתחות.

סעיפים 12 ו-13

לרוב מתבלבלים בין הזכות לחופש הביטוי הכלולה בסעיף 13 ובין סעיף 12. ואולם, חרף הקשר ההדוק הקיים בין שני סעיפים אלה, הם מנסחים זכויות שונות. חופש הביטוי מתייחס לזכות להחזיק בדעות ולהביע אותן, ולחפש ולקבל מידע באמצעות מדיה כלשהי. הוא קובע את זכותו של ילד לא להיות מוגבל על ידי המדינה בדעות שהוא מחזיק או מבטא. לפיכך, החובה שהוא כופה על המדינה היא להימנע מלהתערב בביטוי דעות אלה, או בגישה למידע, תוך הגנה על זכות הגישה לאמצעי התקשורת ולדיאלוג הציבורי. לעומת זאת, סעיף 12 מתייחס להבעת דעות באופן ספציפי לגבי עניינים המשפיעים על הילד, והזכות להיות מעורבים בהחלטות ובפעולות שיש להן השפעה על חייו. זה מסביר מדוע סעיף 12 אינו מאפשר הטלת מגבלות על חופש הביטוי המוגדרות בסעיף 13(2). סעיף 12 מחייב את המדינה להנהיג אמצעים פעילים לאפשר לילד להישמע ולשקול את דעותיו בכובד ראש. חופש הביטוי בסעיף 13 אינו דורש מעורבות או תגובה שכאלה. ואולם, יצירת סביבה של כבוד שבה יוכלו ילדים לבטא את דעותיהם, באופן שעולה בקנה אחד עם סעיף 12, תורמת גם לבניית יכולותיהם של הילדים לממש את זכותם לחופש הביטוי.

סעיפים 12 ו-14

סעיף 14 מכיר בזכותם של הילדים לחופש המחשבה, המצפון והדת. הוא גם מכבד את זכותם של ההורים ואת האחריות, או במקרים הרלבנטיים, של האפוטרופוסים, להנחות את הילד

and A Prout (eds) *Hearing the voices of Children: Social policy for a new century*, Routledge Falmer, London, 2003

⁴⁹ T Hammarberg, *A school for children with rights*, UNICEF International Child Development Centre, Florence, 1997

⁵⁰ General Comment No. 1, 'The Aims of Education', CRC/GC/2001/1

במימוש זכותו, באופן שעולה בקנה אחד עם יכולותיו המתפתחות של הילד. כשבוחנים זאת ביחד עם סעיף 5, משתמע מכך שמרגע שילדים מסוגלים לקבל החלטה לעצמם, יש להעניק להם את החופש לאמץ או לדחות כל דת שיבחרו. ואולם, כל הנחיה שנותנים ההורים צריכה להיות בתיאום עם כל אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ולפיכך עליה לתת את הדעת לסעיף 12, ולא להיות כרוכה בכפייה פיזית או רגשית.

סעיפים 12 ו-15

סעיף 15, הזכות לחופש התאגדות וחופש התקהלות שלווה, הוא מכשיר חשוב לקידום זכותם של ילדים לבטא את דעותיהם ולפעול ליישום זכויותיהם. ילדים צריכים להיות מסוגלים להיפגש עם אחרים, ליצור לעצמם התאגדויות וקבוצות על מנת לפתח את דעותיהם ולנסח אותן וליצור מקומות שבהם יוכלו לספר על אלה לאחרים. הזדמנויות כאלה להשתתפות מאורגנת יכולות להיות בעלות ערך מיוחד לילדים מהקהילות השוליות ביותר. מן הראוי שממשלות יתמכו ויעודדו התארגנויות של ילדים ויוזמות מנהלות על ידי ילדים, וישקלו הנהגת חקיקה או תקנות שיאפשרו לילדים ליצור ולרשום התאחדויות משלהם ויתמכו בהם. ואולם, אין לדרוש מילדים להצטרף לקבוצות חברים, במיוחד כאלה הקשורות במישרין או בעקיפין למבני צבא או למשטרים פוליטיים ספציפיים.

סעיפים 12 ו-16

ילדים זכאים לכבוד לפרטיות וסודיות, באופן שעולה בקנה אחד עם סעיף 16. ציות לחובה זו חיוני כדי לאפשר לילדים לבטא את דעותיהם בבטחה, מבלי שיחששו מעונשים.

סעיפים 12 ו-17

מימוש זכותו למידע של הילד, בקו אחד עם סעיף 17, היא תנאי מקדים למימוש הזכות לבטא דעות. ילדים צריכים גישה לאינפורמציה בפורמטים שמתאימים לגילם וליכולותיהם, בכל הנושאים הנוגעים להם. הדבר נכון, למשל, לגבי אינפורמציה הנוגעת לזכויותיהם, להליכים המשפיעים עליהם, לחקיקות, תקנות וקווי מדיניות לאומיים, לשירותים מקומיים, לערעורים והליכי הגשת קובלנות. בהתאם לסעיפים 17 ו-42 (החובה להפיץ את המידע על ההוראות של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד), ממשלות צריכות לכלול את זכויותיהם של ילדים בתוכנית הלימודים של בתי הספר. גם גישה למדיה היא אמצעי חשוב להגברת המודעות לזכותם של הילדים לבטא את דעותיהם, ולספק הזדמנויות לביטוי זה.⁵¹ לדוגמה, אחד העיתונים הנורווגיים העיקריים מקדיש מידי יום עמוד להערות שמתקבלות מילדים, ולעיתים קרובות בעמוד הראשון מופיעה התייחסות להערה המעניינת ביותר. יש לעודד את אמצעי התקשורת לכלול ילדים בפיתוח פרוגרמות וניסוח מאמרים, וליצור עבור ילדים הזדמנויות לתכנן ולהוביל יוזמות מדיה העוסקות בזכויותיהם. ממשלות צריכות לנקוט פעולה שתבטיח כי אמצעי התקשורת יהיו נגישים ורגישים לילדים.⁵²

ברחבי העולם קיים חשש הולך וגובר מניצול והתעללות בילדים באתרי רישות חברתי, ומחשיפה לא רצויה ולא הולמת לצורות קיצוניות של פורנוגרפיה מקוונת.⁵³ יש למצוא איזון בין הצורך לקדם הזדמנויות גישה לאינטרנט ובין הגנה על הילדים מפני נזק. עניין המדיה החברתית החדשה, משאב חיוני לקידום ביטחון רב יותר הוא הידע של הילדים איך להשתמש

⁵¹ Day of General Discussion on the Child and the Media, 1996, www.unhcr.ch/html/menu2/6/crc/doc/days/media.pdf

⁵² Ibid.

⁵³ G Lansdown, *Protection of children from violence, sexual abuse and exploitation in the online/offline merged environment*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2011

באינטרנט, אילו סיכונים ליטול וכיצד להגן על עצמם. ואולם, במציאות, לעולם לא ניתן יהיה לבנות סביבה מקוונת בטוחה לחלוטין. לפיכך, יש לערב ילדים בדיונים על אופני ההגנה על עצמם מפני מידע מזיק וחשיפה לסיכון, ויש להעצים אותם לקבל החלטות בטוחות ומושכלות לגבי הסביבה המקוונת שלהם.

יכולות מתפתחות ומימוש זכויות

סעיפים 12 ו-5

בין סעיפים 12 ו-5 יש קשר הדוק. בעוד שסעיף 12 מתייחס לזכות להישמע, סעיף 5 רומז על כך שילדים קומפוטנטים צריכים להיות מסוגלים לממש את זכותם לעצמם. הוא קובע כי ממשלות צריכות לכבד את האחריות, הזכויות והחובות של הורים, אפוסטרופוסים או חברי המשפחה המורחבת או הקהילה לפי מנהג המקום, לתת וכיוון והנחיה נאותים לילד במימוש הזכויות שהוכרו באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. במילים אחרות, בידי הורים או אפוסטרופוסים אחרים זכויות ואחריות לנוכח חוסר יכולתם של הילדים והצורך שלהם בהגנה. ואולם, סעיף 5 קובע גם כי כל כיוון והנחיה שניתנים צריכים לתת את הדעת ליכולותיו המתפתחות של הילד.

ככל שהילד עצמו יודע יותר, ככל שיש לו ניסיון והבנה, כך ההורה, האפוסטרופוס או אנשים אחרים האחראים משפטית על הילד צריכים יותר לאפשר לילד לממש את הזכויות האלה לעצמו. פירושו של דבר שככל שהילדים רוכשים יכולות, כך הם זכאים לרמת אחריות גבוהה יותר להסדרת עניינים המשפיעים עליהם.⁵⁴ לדוגמה, לכל ילד, מרגע לידתו, שמורה הזכות לבריאות הטובה ביותר האפשרית ולגישה לשירותים רפואיים. כל עוד הילד צעיר מאד, יש להורים זכות ואחריות לתת את הסכמתם לטיפול ולשירותים רפואיים בשם הילד. ואולם, מרגע שהילד צובר רמות גבוהות יותר של הבנה וקומפוטנטיות, הזכות לתת הסכמה צריכה לעבור מהורה לילד.

סעיף 5 אינו מזכיר גיל כפקטור לקביעת רמות היכולת, ובכך מכיר שמה שצריך להשפיע על מימוש הזכויות היא ההוכחה של מיומנויות, ידע והבנה, ולא רק הגעה לגיל נתון. וכמובן, החוויה של להיות מסוגלים לבטא דעות ושדעות אלה ייבחנו בכובד ראש יכולה למלא תפקיד מפתח בבניית יכולתו של הילד להוכיח את הקומפוטנטיות הזאת. ואולם, בפועל, יהיה צורך להנהיג מגבלות גיל כלשהן. לא ניתן לבחון את יכולתו של כל ילד וילד לעניין כל היבטי החקיקה. יש צורך באמות מידה מדורגות של הגברת האמנציפציה של הילדים (לדוגמה, נהיגת מכונית או גישה לסרטים מסוימים) וגם במגבלות גיל כדי להבטיח הגנה מניצול (לדוגמה, בהקשר להעסקה או נישואים).⁵⁵ ואולם, בעת הצגת חקיקה, מומלץ לממשלות לנסות לתת את הדעת לסעיף 5 כדי לקבוע מגבלות גיל לעניין מימוש זכויותיהם של ילדים.

⁵⁴ General Comment No. 5, 'General Measures of Implementation for the Convention on the Rights of the Child', 2003

⁵⁵ See G Lansdown, *The Evolving Capacities of the Child*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2005, for a more detailed discussion of these issues.

ניו זילנד - דוגמה לחקיקה המכבדת את היכולות המתפתחים של הילדים

האם המדיניות שלכם צריכה מגבלת גיל?

המשרד לענייני נוער בניו זילנד פירסם קווים מנחים לקביעת מגבלות גיל בחוק ובמדיניות עבור משרדי הממשלה וגופים ציבוריים. המטרה היא לוודא שמשתמשים בגיל של הנוער:

- ביעילות ובעקביות בהקשר המדיניות הרחב יותר
- ללא אפליה שלילית או באופן שאינו מוצדק.
- הקווים המנחים ממליצים על סדרת הצעדים הבאה בעת ניסוח מדיניות הקשורה לגיל:

שלב 1

האם גיל הנוער באמת נחוץ?

- איזו תכלית זה ישרת - לדוגמה הגנה, העצמה, קביעת זכויות או הגדרת אחריות?
- האם נבחנו כראוי חלופות אפשריות?

שלב 2

בחר את הגיל הראוי

- מה התכלית הרצויה של קביעת מגבלת גיל?
- האם זה יהיה לטובתו של הילד ואם כן, כיצד?
- האם מגבלת הגיל קונסיסטנטית עם חוקים אחרים?
- כיצד היא תשפיע על יכולתם של הילדים להשתתף בהחלטות שמשפיעות עליהם ועל השתתפות הרחבה יותר בחברה?
- האם מגבלת הגיל עולה בקנה אחד עם אמנת האו"ם לזכויות הילד?

שלב 3

האם אתה יכול להצדיק גיל צעיר?

- האם מגבלת הגיל מפלה נוער לרעה? לא מקובל להתנהג לנוער בצורה שונה רק בגלל גילו.
- האם מגבלת הגיל מונעת גישה להטבות או לזכויות של צעירים?
- האם מגבלת הגיל תשפיע על קבוצות מסוימות של צעירים יותר מאשר על אחרים ובכך תפלה בעקיפין?

שלב 4

קבל מידע מבני נוער

המשמעות של התייעצות עם בני נוער בתהליך קבלת ההחלטות תהיה:

- הבנה טובה יותר של טובתו של נוער
- הימנעות מהנחות בסגנון 'מבוגרים יודעים טוב יותר'
- סבירות מוגברת לכך שנערים יכבדו את החוק יותר.

שלב 5

הבהר מדוע בחרת גיל של נוער

סיכום פרק 3

בעת יישום סעיף 12, ממשלות צריכות להכיר בדברים הבאים:

- זו זכות בסיסית, וגם עיקרון כללי.
- יש לכבד אותו במימוש כל הזכויות האחרות.
- אף ילד לא צריך להיות מופלה - לכל ילד זכות שווה להישמע.
- אפשר שתידרש אפליה מתקנת כדי להבטיח השתתפות של ילדים מסוימים, לדוגמה, ילדים עם מוגבלויות, ילדים מקהילות ילידיות.
- כשמחליטים על טובתם של הילדים, צריכים להקשיב לנקודת ההשקפה של הילדים, למרות שאין בכך לומר שחייבים או יכולים תמיד למלא את רצונותיהם של הילדים.
- השתתפות היא דרך לשפר את התפתחותם האופטימלית של ילדים.
- השתתפות קשורה בזכויות אזרח אחרות - חופש הביטוי, הדת, מצפון והתאחדות, כמו גם זכויות למידע ופרטיות.
- האופן שבו ילדים יכולים להשתתף ישתנה ככל שיגדלו.
- ככל שיכולותיהם מתפתחות, יש לאפשר לילדים ליטול רמות אחרות מוגברות למימוש זכויותיהם.

פרק 4

אמצעים כוללים להטמעת סעיף 12

1. סקירה והסרה של הצהרות מגבילות והסתייגויות לסעיף
2. הצגת חקיקה
3. הקמת מוסדות בלתי תלויים לזכויות אדם
4. לספק הדרכה על סעיף 12 לכל אנשי המקצוע הרלבנטיים

5. להבטיח תנאים נאותים כדי לאפשר לילדים לבטא את דעותיהם
6. להיאבק בגישות שליליות

פרק 4

אמצעים כוללים להטמעת סעיף 12

הערה: ילדים אינם קבוצה הומוגנית. לכל הילדים - בנות ובנים, ילדים בגילים שונים, אלה שאינם דוברים את שפת הרוב, ילדים עם מוגבלויות, ילדים עם HIV או AIDS, ילדים שחיים בעוני - זכות שווה לבטא את דעותיהם ושדעותיהם יישקלו בכובד ראש. בכל ההקשרים, יש לעשות מאמצים להסתגל להבדלים האלה כדי להבטיח ששום ילד לא יופלה לרעה במימוש זכותו.

על מנת ליצור סביבה שבה אפשר יהיה לממש את סעיף 12 לכל הילדים תידרש הצגת מגוון אמצעים כלליים בממשל. ברוב המדינות, ממשלות יצטרכו לנקוט אמצעים יזומים כדי ליצור תרבות של כבוד, מגובה בזכויות משפטיות, כדי לשנות את העמדות והשיטות הנוהגות הדוגלות בהשתקת הילדים ודחיקתם לשוליים, ומונעות מהם הזדמנות להישמע או להילקח ברצינות.

1 סקירה והסרה של הצהרות מגבילות והסתייגויות לסעיף 12

הוועדה לזכויות הילד ביטאה בעקביות חששות מפני הצהרות והסתייגויות שנדמה כי הן מתנגדות להכרה מלאה בילד כבעל זכויות, ומדגישה כי מדינות צריכות להתחייב לבחון ולהסיר מגבלות כאלה על זכותו של ילד לעניין סעיף 12.⁵⁶ יום הדיון הכללי על זכותו של הילד להישמע היא "הפצירה במדינות החברות שהשמינו הסתייגויות לגבי יישום סעיפים 12, 13, 14, 15 ו-17 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד לשקול מחדש את הסרתם".⁵⁷

2 להנהיג חקיקה

הזכות להישמע צריכה להיות קבועה בחקיקה. לא ניתן להרשות שתסתמך על אנשים בעלי כוונות טובות או על מוסדות. זו זכות, לא רק עניין של נוהג טוב. ממשלות יצטרכו לבחון או לתקן את החקיקה שלהן כדי לוודא שהיא מציגה את המנגנונים הנחוצים כדי לספק לילדים את הזכות להישמע.

גישה למידע הולם, תמיכה הולמת במקרים הדרושים, משוב על המשקל שניתן לדעותיהם והליכים לתלונות, תרופות ופיצויים. לאורכו של כל ספר מקורות זה מוצגות דוגמאות לאמצעי חקיקה שממשלות ברחבי העולם הנהיגו כדי לתת תוקף לזכות זו:

. בכל ההליכים האזרחיים והפליליים שבהם מעורב ילד, ובכלל זה הזכות לפתוח בהליכים

⁵⁶ R Hodgkin and P Newell, *Implementation Handbook on the UN Convention on the Rights of the Child*, UNICEF, New York, 2007

⁵⁷ Committee on the Rights of the Child, Report on the 43rd Session, September 2006, 'The Right of the Child to be Heard'

- בעניינים המשפיעים על ילדים כיחידים כגון בריאות, הליכים משפחתיים, אימוץ, חינוך
- כקבוצה או כקהל בוחרים, כגון הזכות להקים מועצות בתי ספריות, או פרלמנטים של ילדים, או הזכות שיתיעצו אתם על קווי מדיניות ממשלתיים ברמה הארצית וברמה המקומית.

3 לקבוע מוסדות בלתי תלויים לזכויות אדם

יש להקים מוסדות עצמאיים לזכויות אדם או ממונים או נציבי קבילות ילדים ולהעניק להם מנדט רחב על זכויות הילדים.⁵⁸ משרדים אלה יכולים למלא תפקיד חיוני ולעזור לאוכלוסיות ולפוליטיקאים להבין את מציאות חייהם של ילדים, להגביר את נראות הילדים, לספק ערוץ לקבלת דעותיהם של ילדים ברחבי הממשל והציבור, ולפעול לכיבוד דעותיהם של ילדים ברחבי החברה כולה. עליהם לעבוד ישירות עם ילדים כדי להבטיח שעבודתם תשאב מידע ישירות מחששותיהם של הילדים עצמם ומעדיפותיהם. בהערה הכללית מס' 2 על מוסדות זכויות אדם ארציים, הוועדה לזכויות הילד מדגישה את חשיבות מעורבותם הישירה של ילדים בעבודתם של מוסדות אלה.⁵⁹

מערכת זכויות האדם של האו"ם פיתחה עקרונות וקווים מנחים למוסדות לאומיים לשמירה על זכויות אדם, הנקראים עקרונות פריז, המגדירים את הפונקציות שיש לכלול במנדט שלהם.⁶⁰ מעבר לעקרונות הליבה האלה, נוסחו מטרות ספציפיות נוספות עבור המפקחים ונציבי תלונות ילדים עם השלכות על סעיף 12, ובכלל זה:⁶¹

- לספק ערוץ לדעותיהם של ילדים
- לעודד את הממשלה ואת הציבור לתת כבוד ראוי לדעותיהם של הילדים
- לקדם מבנים שיאפשרו לילדים לממש את זכויותיהם בעצמם
- לאסוף ולפרסם נתונים על ההכרה בזכויות אדם של ילדים וההנאה מהן ו/או לעודד את הממשלה לאסוף ולפרסם נתונים הולמים
- להגביר מודעות לזכויות אדם של ילדים בקרב הילדים עצמם ובקרב מבוגרים
- לערוך חקירות ולבצע מחקרים או לעודד את עריכתם
- לבחון את גישתם של הילדים לכל צורות התמיכה ומערכות התלונות ואת האפקטיביות שלהן, לדוגמה במעצר, במוסדות אחרים ובבתי ספר ובהקשר לאלימות במשפחה, ובכלל זה בחינה של הגישה של הילדים לבתי משפט
- להגיב לבעיות אינדיבידואליות או לתלונות של ילדים או של מי שמייצגים ילדים, ובמקרים המתאימים ליזום או לתמוך בתביעה משפטית בשם ילדים.
- במדינות רבות ברחבי העולם יש כיום מוסדות כאלה. מומלץ לממשלות שטרם קבעו משרה של נציב תלונות ילדים או מפקח לזכויות ילדים לעשות זאת ולוודא כי הוא מציית לעקרונות פריז לעניין הקומפוטנטיות, היקף המנדט, והעצמאות הנחוצה כדי לקדם ביעילות את זכויות

⁵⁸ National Human Rights Institutions, Centre for Human Rights Professional Training Series No. 4, Centre for Human Rights, Geneva, 1995

⁵⁹ General Comment No. 2, CRC/GC/2002/2, 2002, paras 16 and 17

⁶⁰ 'Principles relating to the Status of National Institutions': the Paris Principles, adopted by the UN General Assembly in December 1993, 48/134

⁶¹ European Network of Ombudspersons for Children, Information and Training Pack, <http://www.ombudsnet.org/docs/informationandtrainingpack.pdf>

הילדים ולהגן עליהן. מידע והנחיה זמינים באתר של European Network of Ombudspersons for Children (הרשת האירופאית לנציבי תלונות ילדים - ENOC). על אף התמקדותו באירופה, מרבית החומר רלבנטי בכל העולם.⁶²

לערב ילדים בעבודת המפקח

המפקח הסקוטי לילדים ונוער (SCCYP - Scottish Commissioner for Children and Young People) פיתח אסטרטגיה לערב ילדים ונוער.⁶³ כדי להבטיח שמעורבותם בעלת משמעות ופרקטית, הם מחולקים לקבוצות הגיל הבאות:

- קבוצת סימוכין, בני 14 - 21 - תומכים ומיעצים ל-SCCYP בנושאי התפתחות ארגונית
 - קבוצות ייעוץ, בני 5 - 13, מיעצים על מדיניות, גיוס ותקשורת, ואיך לערב ילדים צעירים יותר
 - אירועי שנים ראשונות, בני 0 - 4, לאסוף דעות של ילדים צעירים מאד באמצעות משחק, סיפורים והתייעצות עם עובדי משחקיות, מטפלות והורים.
- בקו אחד עם סעיף 12(1) של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, רמת ההשפעה של הילדים מקבלת משקל ראוי בהתאם לגילם ולבגרותם.

מקשיבים לילדים ברחבי אירופה⁶⁴

סקר שנערך לאחרונה שבחן איך מפקחים ונציבי תלונות ילדים באירופה מקשיבים לילדים גילה כי מרבית הארגונים מנסים לגלות את דעותיהם של הילדים, חלקם על בסיס כלל ארצי. לדוגמה, צרפת וסקוטלנד ארגנו התייעצויות ארציות עם 2,500 ו-16,000 ילדים בהתאמה, ואחריהן התבססו על רעיונותיהם של הילדים בפעולותיהן. מדינות אחרות אמרו שניסו, במידת האפשר, לשמוע מהילדים שהושפעו מנושאים מסוימים. לדוגמה, פינלנד ביקשה לשמוע את דעותיהם של ילדי סמי ורומה על החוויות שלהם, ואירלנד פירסמה את סיפורי החיים של ילדים מבקשי מקלט. מספר מדינות מקיימות כנסים וסדנאות של ילדים או עורכות סקרים מקוונים. דנמרק אמרה שהמוסד שלה הקים פנל מייצג של כ-2,000 ילדים בני 12 שעונים על שאלונים מקוונים שלוש עד ארבע פעמים בשנה, ותוצאותיהם משמשות לעריכת קמפיינים.

4 לספק הדרכה על סעיף 12 לכל אנשי המקצוע הרלבנטיים

ממשלות צריכות לספק הדרכה בת קיימה ומתמשכת לכל אנשי המקצוע שעובדים עם ילדים ועבורם, לפני תחילת עבודתם ובמהלכה, בנושא אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ובכלל זה סעיף 12, וכיצד ליישמה. יש לספק הדרכה כזו לעורכי דין, שופטים, אנשי משטרה, עובדים סוציאליים, עובדים קהילתיים, פסיכולוגים, מטפלים, קציני מעצר ומוסדות, מורים בכל רמות מערכת החינוך, רופאים, אחיות ואנשי רפואה אחרים, עובדי מדינה ונבחרי ציבור, פקידים

⁶² www.ombudsnet.org

⁶³ www.sccyp.org.uk

⁶⁴ R Hodgkin and P Newell, *The role and mandate of children's ombudspersons in Europe: Safeguarding and promoting children's rights and ensuring children's views are taken seriously*, European Network of Ombudspersons for Children, Strasbourg, 2010

המטפלים בפליטים ומנהיגים מסורתיים. יש צורך לשלב הדרכה כזו בתוכנית לימודי הליבה של אנשי המקצוע. משמעות הדבר תהיה עבודה עם:

- גופים מקצועיים, לדוגמה התאחדויות רופאי ילדים, כדי לתמוך בהם בהתאמת תוכנית הלימודים הקיימת
- ארגוני חברה אזרחית שמספקים כיום פרוגרמות לבניית יכולת עבור אנשי מקצוע, כדי לשלב את זכויות הילדים בתוכנית הלימודים שלהם ולשתף פעולה עם ממשלות ביצירת תוכנית לימודים יעילה על זכויות ילדים במסגרת ההדרכה המקובלת
- אוניברסיטאות, מוסדות אקדמיים ומוסדות הדרכה אחרים, כדי לעודד שילוב של לימודים על זכויות הילדים ולבנות את יכולתו של צוות ההוראה לספק הדרכה על זכויות הילדים. מבחינת תוכן, לימודים על זכויות הילדים מנקודת מבט של סעיף 12 צריכים לכלול:⁶⁵
- **מבוא כולל לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד**, הזכויות המגולמות בה ומשמעותן מבחינת הכרה בילדים כאזרחים פעילים בעלי זכויות, הזכאים להשתתף בהחלטות המשפיעות עליהם בהתאם לגילם ולבגרותם
- ניתוח ההשלכות של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ושל סעיף 12 מבחינת **עבודתו של איש המקצוע היחיד**; לדוגמה, ללמוד להקשיב לדעותיהם של הילדים ולכבד אותן, היכולות המתפתחות שלהם, וזכותם לסודיות, לחופש הביטוי והמצפון, למידע ולשלמותם האישית והפיזית. הדרכה צריכה גם לעסוק באופן שבו יש לגשת ולפתור מתחים נתפסים בין זכויות הוריות או של מבוגרים ובין זכויות הילדים
- ניתוח ההשלכות של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד לגבי **האופן שבו מפתחים, מנהלים ומצטיידים בשירותים לילדים**, בין שהשירותים הם למשל שירותי חינוך, בריאות, הגנה על הילד או משפט לקטינים. על ההדרכה להדגיש את חשיבות יצירת הקשר עם הילדים כדי להבטיח שמומחיותם, ניסיונם וחששותיהם ישתקפו בפיתוח השירותים. לדוגמה, האם השירות נגיש במידה שווה לכל הילדים, אילו שינויים נחוצים כדי להסיר מחסומים המשמשים להפלות לרעה ילדות, ילדים עם מוגבלויות, ילדים עניים, ילדים בקהילות כפריות ואחרים? האם השירות מיועד לקדם את האינטרסים של הילדים? איך ניתן לשפר אותו כדי להבטיח שהוא מקדם את זכויותיהם של הילדים?
- **מבוא לאחריות של אנשי מקצוע לעבוד כתומכים עם הילדים ועבורם** במימוש זכויותיהם. רופאים, מורים ואנשי מקצוע אחרים עדים להשפעה שיש למדיניות הממשלה, או להיעדרה, על זכויות הילדים ועל רווחתם. יש לתמוך בהם כדי שיקשיבו לילדים, ייקחו את החוויות שלהם ברצינות ויתמכו באופן פעיל בשינוי, בין בכך שיתמכו בילדים כדי שידברו בשם עצמם ובין על ידי שיתוף פעולה עם הילדים כדי למקד את תשומת הלב הציבורית ואת תשומת לבם של קובעי המדיניות בנושאים שמטרידים אותם.

5 להבטיח תנאים נאותים שיאפשרו לילדים לבטא את דעותיהם

סעיף 12 הוא זכות, הוא אינו פריבילגיה. לפיכך יש צורך ליצור סביבה שבה יוכלו ילדים לבטא את דעותיהם בכל תחומי חייהם ולהבטיח את שילובה של זכות זו בחקיקה ובתקנות. על החוק המקומי לכלול הוראות המגינות על הזכות להשתתף בזירה הבלתי פורמלית של חיי

⁶⁵ See www.cred-pro.org for more information on strategies for developing children's rights education programmes for professionals.

המשפחה, בבתי הספר של ילדים ובחיי הקהילה, בשירותים רפואיים, במוסדות ובמסגרות של טיפול בילדים, וכן בכל ההליכים המשפטיים והמנהליים הפורמליים. יהיה צורך לבחון חוקים, תקנות והוראות מנהליות קיימים על מנת לוודא שהם משקפים באופן מלא את החובות הכלולים בסעיף 12. לדוגמה, חוק הילדים של דרום אפריקה מציג עקרון כללי לפיו "כל ילד שהגיע לגיל, בגרות ושלב התפתחות שמאפשרים לו להשתתף בנושאים הנוגעים לו, זכאי להשתתף באופן הולם ויש לשקול בכובד ראש את הדעות שהביע"⁶⁶. (פרטים נוספים על החקיקה הנדרשת יפורטו בחלק הרלבנטי של מדריך המקורות).

יש לעשות מאמצים לבחון ולהעריך בקביעות את האפקטיביות של אותן הוראות. אפשר לעשות זאת באמצעות מחקר עם ילדים כדי לגלות:

- כמה ילדים יודעים על הזכות לבטא את דעותיהם?
 - איזה אחוז מהילדים השתמשו בהצלחה בהוראות האלה?
 - מה הייתה ההשפעה של ביטוי דעותיהם?
 - איזה אחוז מהילדים היה רוצה לבטא את דעותיו אך לא היה מודע לזכותו לעשות זאת?
 - איך אפשר להיטיב לקדם את ההוראות כדי לשפר את מודעותם של הילדים לגביהן?
 - כיצד יש לשפר את הפרוצדורות לביטוי הדעות כדי לשפר את נגישותן ואת יעילותן?
 - אילו מבנים ומנגנונים קיימים כדי שיוכלו לבטא את דעותיהם?
 - עד כמה בטוחים הילדים כשהם מבטאים את דעותיהם בפתיחות?
- יש לעשות מאמצים להפריד נתונים כאלה, במיוחד בהתאם גיל ולמוגבלות.

דרך ארוכה עוד לפנינו⁶⁷

מחקר שנערך לאחרונה על יישום סעיף 12 בהליכים משפטיים מצביע על כך שיכולתם של הילדים להישמע עדיין רחוקה מלהיות הנורמה, אפילו באירופה, שבה במרבית המדינות קיימת חקיקה המאשרת את זכותם של ילדים לבטא את דעותיהם בהליכים משפטיים:

- בדנמרק ב-2003, רק כ-20% מהילדים נשמעו במשפטי גירוש. מחקר מ-2004 שבחן משפטי גירוש מורכבים גילה כי רק כרבע מהילדים קיבלו הזדמנות להביע את דעותיהם. רק כ-52% מבני 7 עד 11 רואיינו בחלק ממהלך המשפט: הסיבות העיקריות שניתנו לכך היו עומס התיקים הכבד של העובדים הסוציאליים, ובאופן מפתיע, "היעדר ביטחון" בניהול ראיונות עם ילדים.
- סקר שנערך באיסלנד ב-1998 מצא כי פחות משליש מהילדים התבקשו למסור את דעותיהם לוועדות רווחה לילדים. רק ב-0.01% מהתיקים מונה ליליד נציג.

⁶⁶ Section 10, Children's Act 2005, South Africa

⁶⁷ D O'Donnell, *The Right of Children to be Heard: Children's right to have their views taken into account and to participate in legal and administrative proceedings*, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 2009

- מחקר שנערך בשוודיה בין השנים 1999 - 2001 הראה כי למרות ילדים התבקשו להשמיע את דעותיהם הרבה יותר מאשר בעבר, הרי שדעותיהם תועדו רק בכמחצית מהמקרים, והיה רישום מועט של מקרים שבהם דעותיהם של ילדים השפיעו על ההחלטות.

סטנדרטים/אינדיקטורים מומלצים ליצירת סביבה להשתתפות ילדים

1 מדידת זכויות משפטיות להשתתף

- הליכים ידידותיים לילדים בבתי משפט מונהגים עבור ילדים עדים או קורבנות, לדוגמה:
 - בתי משפט חייבים לשקול את דעותיהם של ילדים בבואם לפסוק בעניינים המשפיעים עליהם
 - בהליכי הגנה על ילדים מונהגים מנגנונים לרישום ולשימוש בהצהרותיהם של ילדים
 - לילדים ניתנים מידע משפטי והשכלה.
- ילדים זוכים לייצוג באמצעות מנגנוני סיוע משפטי.
- מכבדים את היכולות המתפתחות של הילד, לדוגמה:
 - נקבעו גילאים מינימליים להסכמה לטיפול
 - ילדים זכאים להתייעצות רפואית חסויה
 - לילדים חופש מחשבה, מצפון ודת, בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם.
- ילדים זכאים להישמע בכל שלבי הליכי ההגנה על הילד.
- ילדים זכאים להישמע בהליכים משפטיים אזרחיים המשפיעים עליהם, לרבות גירושין, פרידה, ואימוץ.
- ילדים במסגרת חוץ-ביתית זכאים להיות מעורבים בתהליכי קבלת החלטות המשפיעים על חייהם.
- כל בתי הספר נדרשים להקים מועצות בית ספר דמוקרטיות.
- חוק המשפחה כולל הוראות בדבר חובות הורים, לרבות החובה לערב את הילדים בהחלטות המשפיעות עליהם.

2 מדידת זכות הגישה למידע

- חינוך הוא חובה וחינם עבור כל הילדים.
- מידע זמין ממגוון מקורות רחב.
- לילדים יש גישה למידע בלתי תלוי ממקורות שונים: רדיו, טלוויזיה, ספריות, ספרים, עיתונות, אינטרנט, קווי סיוע.

המשך מעבר לדף

סטנדרטים/אינדיקטורים מומלצים ליצירת סביבה להשתתפות ילדים המשך

- לילדים יש הזדמנויות להשתמש באמצעי תקשורת למסור את דעותיהם.
- המידע זמין בקלות בפורמטים ידידותיים ונגישים לילדים שמתאימים לילדים בגילאים שונים ועם מוגבלויות שונות.
- בתוכנית הלימודים של בתי הספר נכלל לימוד על זכויות אדם.
- בתכניות סיוע לילדים שאינם לומדים בבית ספר נכלל לימוד על זכויות אדם.
- ילדים מכירים את זכויותיהם, ואיך לממש אותן.

3 מדידת העלאת מודעות לזכויות השתתפות של ילדים

- הכנסת הדרכה בנושא זכויות ילדים, כולל התמקדות בהשתתפות, לכל אנשי המקצוע שעובדים עם ילדים ועבורם, לפני תחילת עבודתם ובמהלכה, ובכללם מורים, רופאים, אחיות, עורכי דין, שופטים, משטרה, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, עובדי בתי סוהר, ועובדי במוסדות.
- תכניות הדרכת הורים בנושא זכויות ילדים מפותחות והופכות זמינות לכל.
- קובעי מדיניות רגישים לזכות הילדים להשתתף ומודעים לה.

4 מדידת הזדמנויות, מנגנונים ומבנים להשפעה על החלטות ציבוריות

- מתייעצים עם ילדים בנושא חקיקה, קווי מדיניות, שירותים והקצאות משאבים מקומיים וארציים.
- ילדים מספקים משוב על איכות, נגישות ונאותות של שירותים ציבוריים לילדים.
- ילדים מיוצגים בגופי הסדרה מקומיים ולאומיים.
- לילדים יש את הזכות להקים ארגונים של עצמם.
- ארגונים דמוקרטיים שמנוהלים על ידי ילדים נתמכים ברמה הארצית והמקומית.
- לילדים יש הזדמנויות משמעותיות לנהל ארגונים משלהם.
- המידע שמוסרים הילדים נשקל בכובד ראש בתהליכי קבלת החלטות.
- הקצאות התקציב לוקחות בחשבון את נקודות המבט של הילדים.

5 מדידת כבוד להשתתפות הילדים בחיי היומיום שלהם

- מתייעצים עם ילדים בתוך המשפחות כאשר מתקבלות החלטות הנוגעות להם.
- בתי הספר מספקים סביבת למידה ידידותית לילדים ושיתופית.
- ילדים מעורבים בתהליכי קבלת החלטות הנוגעות לבריאותם, בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם.
- לילדים יש גישה לשירותים רפואיים, ובכלל זה, עבור מתבגרים, שירותי בריאות רבייה.

- קיימים מנגנונים חסויים (כגון קווי סיוע לילדים) המיועדים לילדים דרכם יכולים הילדים להתלונן ולחפש פתרון במקרים של התעללות או ניצול, ללא חשש מפעולות תגמול.
- ילדים משתתפים בפעולות של הקהילה המקומית או בתהליכי קבלת החלטות.
- ילדים מעורבים בפיתוח אינדיקטורים לערים וקהילות ידידותיות לילדים.
- מוצגות ערים וקהילות ידידותיות לילדים

6 להיאבק בעמדות שליליות

"המשטרה אינה צריכה לעצור אותנו ולהטריד אותנו... עליה ללמוד לדבר איתנו בצורה הולמת. אם אנחנו רוצים לבקש מהם מידע, צריכה להיות לנו הזכות לעשות זאת...אנחנו ילדים וגם לנו יש המון זכויות." אוסף סמרטוטים, בן 12.⁶⁸

כדי ליישם את סעיף 12 יידרש שינוי תרבותי ועמדותי כלפי ילדים במרבית החברות. ילדים נוטים להיות בלתי נראים בהחלטות ובקביעת מדיניות, ואפילו בהחלטות ובקווי מדיניות שמשפיעים עליהם ישירות. ההנחה היא כי מבוגרים יודעים טוב יותר ויכולים לקבל החלטות מושכלות וחכמות בהיעדר אינפוט מהילדים עצמם. כדי ליצור שינוי בעמדות ובשיטות אלה נדרשת מנהיגותן של ממשלות, לאופן שבו אנו מדברים על ילדים, מעודדים כבוד לילדים ומכירים בהם כאזרחים בחברה. את הסביבה התרבותית החיובית הזו ניתן לכוון על ידי:

• **דעות שליליות מפקפקות אודות ילדים.** ממשלות צריכות להימנע מלהשתמש בסטראוטיפים שליליים או מזלזלים על ילדים. לעיתים קרובות מידי, ילדים, ובמיוחד מתבגרים, מאופיינים כבעיות, ומוגדרים בכללותם על פי דפוסי ההתנהגות של מיעוט קטן. ממשלות צריכות לנסות לחזק דימויים חיוביים של הילדים, בנאומים פומביים, בהודעות לעיתונות, בראיונות. אפשר לעשות זאת על ידי התמקדות בחוזקות, ביכולות ובהישגיהם של ילדים ונוער, ובתרומותיהם לחברה. יתרה מכך, ממשלות צריכות לעודד באופן פעיל כבוד לילדים לנוכח הדיווחים העוינים בכלי התקשורת ופעילותן של קבוצות לוביסטים המנסים להשפיע על מדיניות הממשלה מבלי להתייחס לילדים, או אפילו, של מי שמנסים להגביל את זכויותיהם של הילדים.

• לערב ילדים כאזרחים.

גישת הממשלות בקביעת מדיניות צריכה לתמוך ולחזק בצורה גלויה את הכבוד שרוחשים לילדים כאזרחים וכחברים פעילים בחברה המסוגלים למעורבות אזרחית וזכאים לה. באופן זה, אפשר ליצור עבור הילדים הזדמנויות לנראות רבה יותר, ובאמצעות מעורבותם להתחיל להוכיח את יכולתם להשתתף.

• **לטעון לטובת השתתפות.** ממשלות יכולות למלא תפקיד מפתח בהצגת טיעונים לטובת השתתפות ילדים, תוך הדגשת היתרונות שהשתתפותם יכולה להביא בכל רמות החברה. עליהם להעלות את העניין בכל הפורומים הציבוריים ובפני קהלים שונים על מנת להעביר מסר חזק לפיו לא זו בלבד שיש לילדים זכות להשתתף בכל הנושאים המשפיעים עליהם אלא גם שמעורבותם הישירה מביאה תועלות ברורות ובנות קיימה.

⁶⁸ C O'Kane, 'Street and Working Children's Participation in Programming for their Rights: Conflicts Arising from Diverse Perspectives and Directions for Convergence', *Children, Youth and Environments* 13(1), Spring 2003.

ממשלות המקדמות השתתפות ילדים

באוגנדה, הממשלה, בשותפות עם יוניצ"ף, הפיקה מדריך להשתתפות ילדים המיועד לאנשים שעובדים במוסדות ובארגונים רלבנטיים, ובכללם בתי ספר, ספקי שירותים רפואיים, מוסדות משפטיים, מוסדות תקופת מבחן ורווחה, מועצות מקומיות, ארגונים לא ממשלתיים, ארגונים קהילתיים, ואמצעי התקשורת. המדריך מספק מידע מועיל ומדגיש את האחריות של כל הסוכנויות הללו לערב ילדים ונוער בנושאים שמשפיעים עליהם. בכך הוא שולח מסר רב עוצמה בכל החברה באשר לחשיבות ההקשבה לילדים ועירובם אותם כשחקנים בחיים שלהם עצמם.⁶⁹

בפיליפינים, הממשלה פיתחה מסגרת ארצית בת 25 שנים לקידום השתתפות ילדים. המסגרת פותחה בשיתוף פעולה עם הילדים עצמם, וכוללת אינדיקטורים לפיקוח על יישום הזכות להשתתף, וכן המלצות של הילדים והנערים המעורבים.⁷⁰

⁶⁹ *The National Child Participation Guide for Uganda, Creating an Environment for Children to be Heard*, Ministry of Gender, Labour and Social Development, Uganda Child Rights NGO Network and UNICEF-Uganda, 2008

⁷⁰ Cited in the Philippines National Framework for Child Participation, 2000-2025, Council for the Welfare of Children, National Early Childhood Care and Development Coordinating Council

משנים את עמדות המבוגרים, מרחיבים את השפעתם של בני הנוער בקולומביה⁷¹

בשנת 2006, תוכנית קולומביה (Plan Colombia) יזמה פרויקט שש-שנתי ליצירת שינוי חברתי רחב יותר באמצעות פיתוח כישורי החיים של נערים שיאפשרו להם להפחית את האלימות והמחלוקות במשפחותיהם ובקהילות שלהם. התכנית גם עודדה מטפלים מבוגרים לראות במתבגרים פתרון לבעיות נפוצות כגון אלימות, ולא גורם לבעיה. בין השנים 2006 - 2008, השתתפו 3,500 מתבגרים, 120 מורים ו-300 הורים במפגשי הכוונה והדרכה כדי להגביר את הבנתם בנושאי מגדר, אלימות, אי-שוויון חברתי ומיניות וכדי לפתח את הפוטנציאל הטמון בבני הנוער.

הפרויקט השתמש בצורות תקשורת יצירתיות, וסיפק למתבגרים הזדמנות לבטא את עצמם במסגרות שונות ובאמצעות ערוצים שונים, כמו למשל באמצעות כתב העת לצעירים שנקרא *Caja Magica* ('תיבת הקסמים'). הפרויקט כלל ימים ייעודיים לחגוג ולחזק את הקשרים בין ילדים ובין הוריהם, הנחיית דיונים בין-דוריים על מחלוקות ואלימות בבית וסיוע לילדים ולמבוגרים לעבוד ביחד למציאת פתרונות.

כתוצאה מעבודה זו, קיבלו הנערים הזדמנות לתרום לניסוח וליישום סוגיות של מדיניות ציבורית הנוגעות להם. בנים ובנות שהשתתפו בפרויקט נטלו חלק בתוכנית קביעת מדיניות בשם 'הצעירים - פוטנציאל לפיתוח'. שלושה משתתפי הפרויקט נטלו חלק מאז בקבוצת עבודה ארצית שהוקמה כדי לקדם יישום של מדיניות הממשלה לגבי בני נוער. הצלחה חשובה נוספת הייתה השתתפותם המוגברת והמשופרת של מתבגרים בניסוח תכניות פיתוח קהילתיות, שיוצרות את הבסיס לתכנית הפיתוח האזורית של המדינה.

⁷¹ Adapted from: *Children as Active Citizens: Addressing discrimination against children's engagement in civil and political processes*, Plan International, 2009

סיכום פרק 4

האמצעים הכלליים הנחוצים ליישום סעיף 12 הם:

- הצגה או תיקונים לחקיקה כדי להבטיח שזכותם של הילדים להישמע תהיה מבוססת כעניין של זכאות בכל ההיבטים הרלבנטיים של חייהם
- הקמה של מוסדות עצמאיים לזכויות אדם שיפעלו לטובת הילדים ויעזרו להם להישמע
- הדרכה לכל אנשי המקצוע שעובדים עם ילדים על מנת שיוכלו לכבד ולהגן על זכויות הילדים בהתנהלותם היומיומית, במוסדותיהם ובפעילותם לטובת הילדים
- ביסוס סטנדרטים או אמות מידה למדידת היקף מימוש השתתפות הילדים, וגיבוי של אלה עם מחקר והערכות עצמאיות
- קידום סביבה חיובית על ידי שימוש בשפה, על ידי מעורבות חיובית עם הילדים עצמם, ועל ידי התנגדות לעמדות מסורתיות שמניחות שכשילדים מדברים זה מתוך אי-כבוד או חוסר נימוס, או שאין לילדים דבר מועיל לתרום להחלטות שמשפיעות על חייהם.

פרק 5: חובות הנוגעים להליכים משפטיים ומנהליים

UNICEF/WHO/2006-0163/MICHAEL KAMBER

פרק 5

צעדים כלליים שיש לנקוט בכל ההליכים

1. הכנה
 2. השימוע
 3. הערכת יכולתו של הילד
 4. משוב על המשקל שניתן לדעותיו של הילד
 5. תלונות, פתרונות ותיקון
- חובות הנוגעים להליכים ספציפיים
- גירושים ופרידה
- פרידה מהורים ומסגרת חוץ-ביתית
- אימוץ ו-kafalah בחוקי האיסלאם
- הילד העבריין
- ילדים קורבנות וילדים עדים
- הגירה והליכי מקלט

פרק 5

צעדים כלליים שיש לנקוט בכל ההליכים

צעדים כלליים שיש לנקוט בהם בכל ההליכים

המעורבים בהליכים המשפטיים והמנהליים חייבים להבין את אחריות ההקשבה לדבריהם של הילדים ולקחתם ברצינות. בין אלה אפשר למנות את:

- פקידי הרווחה של בתי משפט
- עובדים סוציאליים
- קציני מבחן
- שופטי ושופטי שלום
- עורכי דין
- מגשרים
- הורים.

לכל הגורמים השונים אלה יהיה תפקיד למלא בין לאורך כל ההליכים ובין בשלבים שונים שלהם. בכל פעם שילד מעורב בהליכים, יש לכבד את זכותו של הילד להישמע בכל שלב. בעת ניסוח קווי מדיניות ותקנות הנוגעים לשלבים אלה, מומלץ לשלב ילדים עם ניסיון ישיר בהליכים אלה. הבנתם את האתגרים והמכשולים שניצבו מולם, לצד הידע של מה עובד, ומדוע, יהיו מקור הנחייה רב-ערך. מיותר לומר שטבע ההבנה של הילד ורמתה יהיו שונים בהתאם לגילם ובגרותם. במקרה של ילדים צעירים מאד, שאינם מבינים את התכלית והמשמעות של ההליכים המשפטיים עצמם, לא ניתן וגם לא ראוי לערב אותם במישרין בתהליך.

1 הכנה

סביר להניח שילדים ירגישו מבולבלים ופגיעים מאד לפני שימוע בבית משפט. בהיותם קטנים וצעירים, עם פחות כוח מהמבוגרים השולטים, וללא ניסיון לגבי אופן התנהלות העניינים, אפשר שיחושו מאוימים ומפחדים לנוכח התהליך. מסירת מידע ברור ומעשי על התהליך היא דרך חשובה להשקיט את החששות האלה ולעזור לילדים להשתתף בצורה אפקטיבית.

הכנה הולמת חשובה מאד. ילדים זקוקים למידע על זכויותיהם להשתתף, מה צפוי לקרות ואיך יתקבלו החלטות. אם לא נותנים להם מידע הולם, הם אינם יכולים להביע את דעותיהם או לדבר על הנושאים. מיד כשהם קשורים להליך משפטי, יהיה טבעו אשר יהיה, יש למסור להם את המידע הבא:

■ תפקידם של הילדים בהליכים

- האחראים צריכים להבטיח שילדים ידעו ויבינו, בהתאם לגילם ובגרותם:

- את זכויותיהם - הזכויות הספציפיות שיש לילד בהליכים הרלבנטיים, ובכללם הזכות להישמע, וכיצד הן ימומשו
 - אופן פעולת המערכת, ובכלל זה מה יקרה לילד, התפקיד שעשוי להיות לו ושלבי התהליך השונים
 - איזה תמיכה תהיה זמינה לילד בתהליך והשיטות הזמינות כדי להגן עליו במהלך השימוע
 - נאותות והשלכות של אופציות שונות בהליך המשפטי ומחוצה לו
 - טענות שנטענו, או איך יתנהל המעקב אחר תלונה
 - מנגנונים קיימים שאפשר להשתמש בהם כדי לבחון החלטות המשפיעות על הילד
 - זמינותם של שירותים, כגון שירותים רפואיים, שירות פסיכולוגי או חברתי, או ארגונים שיכולים לספק תמיכה, ודרכי הגישה אליהם ודרכי הגישה לתמיכה כלשהי כדי לשלם על השירותים
 - שהם זכאים לדבר ישירות עם ההליכים או לעשות זאת באמצעות נציג.
 - חשוב שיעשו מאמצים כדי לוודא שיהיו מודעים להשלכות האפשריות של בחירה זו. לדוגמה, אם שומעים את הילד ישירות, תהיה לו הזדמנות לענות לשאלות שיפנה אליו השופט, או מקבל החלטות אחר; כך מבטיחים שדעותיו יובנו במלואן
 - ההשפעה שתהיה לדעות אלה על החלטות שיתקבלו - לדוגמה, ילדים צריכים לדעת כבר מן ההתחלה שזכותם להישמע ושדעותיהם יישקלו בכובד ראש אין פירושה שההחלטה שתתקבל תהיה מבוססת על דעות האלה.
- הסידורים הפרקטיים
- בהתאם לגילו ולבגרותו, הילד צריך גם לקבל מידע מלא על ההסדרים הפרקטיים לשימוע כדי שידע, ככל האפשר, למה לצפות. לדוגמה, עליו לדעת:
 - איך, מתי ואיפה יתקיים השימוע
 - מי יהיו המשתתפים
 - כמה זמן יימשך
 - מה יהיה פורמט הפגישה
 - מי יהיה נוכח
 - אילו אמצעי הגנה יהיו זמינים
 - איזו דרגת פרטיות וסודיות יחולו על דעותיו של הילד
 - למי מותר לדבר
 - איך יתחשבו בדעותיו
 - מתי יתקבלו החלטות ומי יקבל אותן
 - איך יודיעו לילד על ההחלטות.

גם אופן מסירת המידע חשוב. כל המידע שנמסר לילדים צריך להיות בפורמט הולם לגילם. פיתוח חבילות מידע ידידותיות לילדים העונות על שאלות שסביר שיהיו לילדים בעת התמודדותם עם הליכים משפטיים ומנהליים יכול להועיל. אפשר לפתח אותן בשותפות עם הילדים עצמם כדי לוודא שהחבילה אכן מתייחסת לחששותיהם. ואולם, אפשר שלא יהיה די בחומרים כתובים בלבד. לרוב יש צורך לדבר על הסוגיות ישירות עם הילדים. מסירת המידע להורים או לאפוטרופוסים אינה צריכה להיות חלופה למסירת המידע לילד. בנסיבות רבות, מן הראוי שגם הילד וגם ההורים או האפוטרופוסים יקבלו את המידע.

2 השימוע

ילדים מתקשים לרוב להגן על עצמם מפני הפרה של זכויותיהם ובקבלת גישה לצדק. שתי סוגיות עיקריות דורשות התייחסות - להבטיח את זכותו של הילד להישמע **המעוגנת בחוק**, ולהבטיח **סביבה** שבה הילד ירגיש בטוח דיו לדבר. ילדים אינם יכולים להישמע ביעילות כאשר הסביבה מאיימת, עוינת, לא רגישה או שאינה הולמת את גילם.

■ הבטחת הזכות להישמע דורשת:

- שכל ילד בעל הבנה מספקת יזכה בגישה לבית המשפט
- יעשו מאמצים לסלק מחסומים שעומדים בפני הילד, כמו למשל: עלות ההליכים; היעדר יעוץ משפטי; עלויות נסיעה והגנה כדי לאפשר להם לנסוע אל המקום שבו מתקיים השימוע ובמידת הצורך למצוא מקום לינה בעיר; הגנה מפני פעולות תגמול כאשר הם מדווחים לרשויות על הפרת זכויות
- יסופק סיוע משפטי איכותי חינם
- עורכי דין ייצגו את דעותיו של הילד ויוודאו שדעותיהם, כאשר הם מבוגרים דיים לבטא אותן, יוצגו בפני בית המשפט. מינוי אדם שייצג את טובתו של הילד, כשלעצמו, אינו ממלא את החובה להבטיח שתהיה לילדהזדמנות להביע את דעותיו. חוות דעת מקצועית באשר לטובתו של הילד עשויה להיות בסתירה עם דעותיו של הילד עצמו. בנסיבות כאלה, ממשלות צריכות לדאוג לכך שגם דעותיו של הילד יישמעו ויקבלו משקל ראוי
- שופטים מכבדים את זכותם של כל הילדים להישמע ומספקים להם את המידע הנחוץ להשתמש בזכות זו בצורה אפקטיבית
- דעותיהם של ילדים יילקחו ברצינות
- אף פעם לא מאלצים ילד לומר את דעתו

דוגמה למידע שמספק לילדים אתר אינטרנט⁷²

משרד The Child and Youth Advocate (תמיכה לילדים ובני נוער) של מחוז אלברטה בקנדה הקים אתר המספק לילדים ולצעירים מידע מקיף על מה שקורה בהליכים שמתקיימים בבית המשפט לענייני משפחה שבהם הם עשויים להיות מעורבים. להלן דוגמה אחת בלבד של המידע שנכלל באתר האינטרנט:

הסכם משמורת עם בני נוער

נערים בני 16 ומעלה, שאינם יכולים לחיות באופן בטוח בביתם ועל כן חיים בנפרד מההורה יכולים לחתום על הסכם וולונטרי, שנקרא הסכם משמורת, עם עובד סוציאלי. הנער והעובד הסוציאלי יפתחו תוכנית בה יפורטו מקום המחיה של הנער ואיזו תמיכה פיננסית יקבל.

אם אתה בן 16 ומעלה וחתמת על הסכם משמורת לקבל שירותים, אתה יכול לצפות:

- להשתתף בתכנון המקרה ולקבל עותק של התכנית כדי שתדע מהן האחריות שלך ושל אנשים אחרים;
 - שיקשיבו לנקודות המבט שלך ולאינטרסים שלך;
 - יכבדו את המורשת התרבותית, החברתית והדתית שלך;
 - יכבדו את המורשת התרבותית, החברתית והדתית הייחודית שלך, אם אתה ילידי;
 - לדבר עם העובד הסוציאלי שלך על מידע שקיים בתיק שלך. העובד הסוציאלי יידע איזה מידע אפשר לחלוק. למידע נוסף על סודיות, עבור אל "מה פרטי";
 - לקיים קשר רצוף עם אנשים חשובים בחיך, כמו אחים ואחיות, אלא אם יש סיבות לכך שקשר זה יזיק לך. שאלות? דבר - שאל את העובד הסוציאלי המטפל בך;
 - פנה אל משרד Child and Youth Advocate, אם אתה מרגיש שאינך מקשיב לך.
- בהסכמתך**, התומך יכול גם לערב מישהו מהמשפחה או הקהילה שלך שיעזור לך לייצג את זכויותיך, את האינטרסים שלך ואת נקודות המבט שלך; ולדאוג לכך שהחלטותיך ייבחנו באמצעות:

- בורות או דרך אחרת כלשהי לפתרון מחלוקות;
- בחינה אדמיניסטרטיבית;
- פנל הערעורים

שאלות נוספות?

- אל תהסס לשאול את העובד הסוציאלי שלך על ביקורים, תקציב הוצאות, חינוך, סיום לימודים, שירותים רפואיים, פנאי, ביגוד וכל דבר אחר. אם אינך מבין מה קורה או אילו החלטות מתקבלות לגביך - דבר!
- אמור למבוגר שבו אתה נותן אמון אם יש לך בעיה, במיוחד אם מתעללים בך או מתנכלים לך. אמור למישהו אם אתה מרגיש שלא מכבדים את ערכי התרבות שלך.
- אם יש לך שאלות לגבי הצפוי לך בעת קבלת השירותים במסגרת הסכם משמורת, שאל את העובד הסוציאלי שלך, את המטפל שלך או את משרד Child and Youth Advocate.
- זכור, יש אנשים שיכולים לעזור לך!

⁷² http://advocate.gov.ab.ca/home/OCYA_Youth_home.cfm

■ יצירת סביבה ידידותית לזכויות הילד דורשת:⁷³

- לכבד את גילם את של הילדים, את הצרכים המיוחדים שלהם, את הקומפוטנטיות ואת רמת ההבנה שלהם בכל ההליכים
- להסביר לילדים את מבנה בית המשפט ואת השחקנים של בית המשפט - יכול לעזור לילד לבקר בבית המשפט לפני השימוע כדי לקבל תחושה של איך נראה בית המשפט
- להפוך את בתי משפט למאיימים פחות, למשל אם שופטים ילבשו בגדים פחות רשמיים, אם יאפשרו לילד לראות מה קורה, וכאשר סידורי הישיבה בהם יהיו פחות פורמלי
- להשתמש בשפה המתאימה לגילו של הילד ולרמת הבנתו, כדי שירגיש נינוח
- להסביר את כל החלטות בית המשפט ואת הסיבות שבבסיסן, על מנת שהילד יבין מדוע התקבלו ההחלטות ואילו השלכות יש או יהיו להן
- כאשר שומעים את הילדים או מראיינים אותם בהליכים משפטיים או לא משפטיים, שופטים ואנשי מקצוע אחרים יעבדו איתם ברגישות, ויימנעו מראיונות לא נחוצים או מלאיים עליהם
- להתיר לילדים ליווי של הוריהם או במקרה המתאים, של אדם מבוגר לפי בחירתם, אלא אם מעשה זה אינו לטובתו של הילד
- להשתמש ככל האפשר במנגנוני ראיונות כגון הקלטה בווידאו או באודיו או שימועים לפני משפט שנערכים במשרדו של השופט. אך כאשר הילד חייב להופיע בבית משפט, להציב פרגוד כדי להגן על הילד במקרים המתאימים
- להגן על ילדים מפני תמונות או מידע שעלול להזיק לרווחתם. בבואו לקבל החלטה על גילוי של מידע שעשוי להזיק לילד, על השופט להתייעץ עם אנשי מקצוע אחרים, כגון פסיכולוגים ועובדים סוציאליים
- להתאים ישיבות בית משפט שמתקיימות בהשתתפות ילדים לקצב של הילד ולטווח הקשב שלו, ולקבוע הפסקות קבועות ושימועים שאינם נמשכים זמן רב
- למזער ככל האפשר הפרעות והסחות דעת בין ישיבות בית משפט
- במידת האפשר, לארגן חדרי ראיונות והמתנה לילדים במתקנים נפרדים
- להבטיח סודיות לילד

⁷³ See also General Comment No. 10, 'Children's Rights in Juvenile Justice', CRC/C/GC/10, February 2007

סעיף 31 של חוק הילד הנורווגי⁷⁴

אם וכאשר יהיה הילד מסוגל לגבש דעה משלו על עניינים הנוגעים לו, ההורים יקשיבו לדעתו של הילד בטרם יקבלו החלטה על מצבו האישי של הילד. יש להקדיש תשומת לב לדעתו של הילד, בהתאם לגילו ולבגרותו. דבר זה חל גם על אנשים אחרים שעמם הילד חי או שקשורים עם הילד.

בהגיעו לגיל שבע, יש להתיר לילד לומר את דעתו בטרם מתקבלות החלטות הנוגעות למצבו האישי, ובכללן עם מי מההורים ירצה לחיות. בהגיע הילד לגיל 12, יהיה לדעתו של הילד משקל ניכר.

3 הערכת יכולתו של הילד

אין למנוע את נוכחותו של הילד בשימוע רק בגלל גילו. בתי המשפט צריכים להתחיל בהנחה של יכולת. רק במקרים שבהם יש לבית המשפט חששות אמיתיים, המבוססים על ראיות לא-יכולתו של ילד, יש למנוע מהילד את הזכות לבטא את דעותיו.

⁷⁴ Act No. 7 of 8 April 1981 relating to Children and Parents (The Children Act), Ministry of Children and Equality, Last amended spring 2010

מחקר פסיכולוגי על ילדים עדים⁷⁵

נערך מחקר פסיכולוגי חשוב שבדק את זיכרונם של ילדים, יכולתם להיות מושפעים בקלות ואת יכולת התקשורת שלהם. המחקר קבע כי אף שילדים יכולים להיות עדים מהימנים, זיכרונם של ילדים מפותח פחות מזיכרונם של מבוגרים.⁷⁶ בהשוואה למבוגרים, ילדים מושפעים בקלות רבה יותר, ומתקשים יותר לספר את הידוע להם. ואולם, לא נערך מחקר שמשווה בין כנותם של ילדים ושל מבוגרים.

ככל שילד מתבגר, הזיכרון שלו משתפר. אפילו ילדים צעירים ממש, בני ארבע, יכולים לספק מידע מדויק על הקורות אותם שנה או אפילו שנתיים קודם לכן.⁷⁷ באופן מעניין, למרות שבהשוואה לילדים צעירים, ילדים גדולים יותר ומבוגרים יכולים לתת מידע רב יותר על אירועי עבר שקרו להם, קרוב לוודאי שילדים גדולים יותר יצליחו טוב יותר מהילדים הצעירים למסור מידע לא מדויק על אירועי העבר. מחקרים מגלים גם כי סביר להניח שילדים יצליחו לזכור בעקביות מידע על אלמנט ליבה של חוויה מאשר על אלמנטים פריפריים, ולפיכך אפשר שמקרים של חוסר עקביות בפרטים אקראיים (כגון תיאורים של ביגוד ורקע) בסיפוריהם אינם סמנים חשובים לדיוק העדות שלהם.⁷⁸

חשש עיקרי בנוגע לילדים עדים הוא האפשרות שיושפעו בקלות. שאלות חוזרות ונשנות או מטעות, עלולות לעוות את זיכרונם של עד. אדם שנחקר פעם אחר פעם ונשאל שאלות סוגסטיביות עלול לפתח 'זיכרון' של אירועים שבפועל לא קרו. אף כי שילדים, ובמיוחד ילדים צעירים, מושפעים יותר ממבוגרים, קיים שוני רב בין יחידים בני אותו גיל ביכולתם להיות מושפעים ובהתנגדותם להשפעה. קיים גוף מחקר ניסויי גדול על יכולתם של ילדים להיות מושפעים בקלות, ומחקרים ספורים על יכולתם של מבוגרים להיות מושפעים בקלות.⁷⁹

גם אופן חקירת הילדים יכול להשפיע רבות על מה שיהיו מסוגלים לספר. מחקרים מראים כי ילדים ומבוגרים נוהגים למסור מידע רב יותר בתגובה לשאלות ספציפיות ולא בתגובה לשאלות פתוחות אשר לרוב מופנות במהלך חקירה ישירה של עדים.⁸⁰ אפשר שילדים, ובמיוחד ילדים צעירים, חסרה היכולת הקוגניטיבית לתת תשובות משמעותיות וקונסיסטנטיות לשאלות שעוסקות בתדירות אירועים, זמן או גודל, או שדורשות הסבר של מניע (שאלות 'למה'), אף כי אם מופנות אליהן שאלות כאלה, לרוב ינסו לענות עליהן. זאת ועוד, שאלות 'כן או לא' הן בעייתיות מאחר שלילדים, ובמיוחד ילדים צעירים, עלולה להיות נטייה לתת תשובות

⁷⁵ N Bala, K Ramakrishnan, R Lindsay and K Lee, 'Judicial Assessment of the Credibility of Child Witnesses', *Alberta Law Review* (2005) 42 Alta. L. Rev. 995 - 1017

See, eg, Carole Peterson, 'Children's Long-term Memory for Autobiographical Events', *Developmental Review*, 22, 2002, p. 370.

⁷⁶ M Bruck, S J Ceci and H Hembrooke, 'Reliability and Credibility of Young Children's Reports from Research to Policy and Practice', *American Psychologist*, 53:2, 136, 1998

⁷⁷ See, eg, Carole Peterson, 'Children's Long-term Memory for Autobiographical Events', *Developmental Review*, 22, 2002 p. 370.

⁷⁸ Carole Peterson, Lisa Moores and Gina White, 'Recounting the Same Events Again and Again: Children's consistency across multiple interviews', *Applied Cognitive Psychology*, 15, 2001, p. 353

⁷⁹ For reviews see, eg, Bruck, Ceci and Hembrooke (note 76 above), p. 144; Thomas D Lyon, 'Applying Suggestibility Research to the Real World: The case of repeated questions', *Law and Contemporary Problems*, 65, 2002, p. 97.

⁸⁰ Karen J Saywitz et al., 'Children's Memory of a Physical Examination Involving Genital Touch: Implications for reports of child sexual abuse', *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 59, 1991, p. 682; Karen J Saywitz and Thomas D Lyon, 'Coming to Grips with Children's Suggestibility' in Mitchell Eisen, Gail S Goodman and Jodi A Quas (eds) *Memory and Suggestibility in the Forensic Interview*, Erlbaum, Hillsdale, NJ, 2001, p. 85

י'כן', וכאשר מבוגרים שהם אינם מכירים מפנים אליהם שאלות כאלה, רק לעיתים רחוקות הילדים הצעירים יענו 'אני לא יודע'.⁸¹

ישנם שני שלבים בקביעת יכולתו של הילד:

- האם יש לילד יכולת לגבש דעה?
בכל מקרה שבו הילד מסוגל לגבש דעה, ומעוניין לעשות זאת, יש לשקול לאפשר לילד לבטא את דעותיו בבית המשפט. וכפי שצוין קודם לכן, הוועדה לזכויות הילד מדגישה כי ילדים צעירים מאד מסוגלים לגבש דעה על עניינים שנוגעים להם. אם בית המשפט מקבל החלטה המשפיעה על הילד, חשוב תמיד לוודא כי במידת האפשר, הוא מודע לדעתו של הילד, ובכלל זה דעתם של ילדים צעירים מאד. לדוגמה, במקרה שמתקבלת החלטה הנוגעת להשמה של ילד, חשוב מאד שבית המשפט יהיה מודע לדעתו של הילד לגבי ההצעה. במקרים של ניצול ילד צעיר, יהיו לו זיכרונות ודעות על מה שקרה, והראיות שלו יהיו חיוניות בבית המשפט, וכדי לעשות צדק. לפיכך, יש לעשות כל מאמץ בכל המקרים כדי להבטיח לילד הזדמנות לבטא את דעותיו בבית המשפט.
 - איזה משקל יש לתת לדעותיו של הילד?
בית המשפט מחויב לתת משקל הולם לדעותיו של הילד בהתאם לגילו של הילד ובגרותו. במילים אחרות, אם הילד מסוגל להבין את ההשלכות של דעותיו, אז דעותיו צריכות להיות פקטור משמעותי בפתרון בעיה או בפסיקה. יהיה צורך לפתח סטנדרטים להערכת יכולתו של הילד. מודל אחד שאומץ לגבי החלטות בריאות, אך אפשר ליישמו באותה מידה של רלבנטיות להליכים משפטיים, מזהה ארבעה סטנדרטים להערכת יכולת:⁸²
 - **יכולת להבין ולהעביר מידע רלבנטי**
- הילד צריך להיות מסוגל להבין את החלופות הזמינות, לבטא העדפה, לנסח חששות ולשאול שאלות רלבנטיות.
 - **יכולת לחשוב ולבחור במידה מסוימת של עצמאות** - הילד צריך להיות מסוגל לממש בחירה ללא כפייה או מניפולציה ולחשוב לעומק לעצמו על הסוגיות.
 - **היכולת לאמוד את הפוטנציאל לתועלת, סיכון ונזק** - הילד צריך להיות מסוגל להבין את ההשלכות של דרכי פעולה שונות, כיצד הן ישפיעו עליו, הסיכונים הכרוכים וההשלכות בטווח הקצר והארוך.
 - **השגת סט ערכים יציב למדי** - צריך להיות לילד בסיס ערכי כלשהו, שממנו לקבל החלטה.
- בהטמעת בדיקות אלה, חשוב לא להציב דרישה גבוהה יותר של קומפלטנטיות מזו שדורשים ממבוגרים, שרבים מהם עשויים להתקשות לעמוד בספים אלה.

⁸¹ Carole Peterson and Melody Grant, 'Forced-choice: Are Forensic Interviewers Asking the Right Questions?', *Canadian Journal of Behavioural Science*, 33, 2001, p. 118.

⁸² C Harrison et al, *Bio-ethics for clinicians: Involving children in medical decisions*, Canadian Medical Association, Ottawa, 1997

מה הכוונה במילה 'קומפטנטיות'?

בהקשר של מערכת המשפט הפלילי בארצות הברית, קומפטנטיות מוגדרת כ" יכולת מספקת להיוועץ עם עורך הדין שלו במידה סבירה של הבנה רציונאלית וכן כהבנה עובדתית של ההליכים המתנהלים נגדו"⁸³ יכולות נוספות הפכו מקובלות כחלק מהקריטריונים, כולל היכולת להבין את ההאשמות, המצב המשפטי הנוכחי, עובדות רלבנטיות, סוגיות והליכים משפטיים, תפקידו של צוות בית המשפט והגנות משפטיות פוטנציאליות, והיכולת להיקשר לעורך הדין של ההגנה, להסביר עובדות רלבנטיות, לשאת את המתח של המשפט ולהתנהג בבית המשפט בצורה הולמת.⁸⁴

4 משוב על המשקל שניתן לדעותיו של הילד

ילדים זכאים לדעת איזו החלטה התקבלה לגביהם, וכיצד נשקלה דעתם. משוב זה הוא ערובה לכך שדעותיו של הילד נשמעו כיוון שהפורמליות דורשת זאת, אלא גם נשקלו בכובד ראש. אפשר שיינתן משוב על ידי השופט או עורך דינו של הילד, אם יש כזה. יש לתת לילד הסבר על החלטה או פסיקה בשפה המותאמת לרמת הבנתו. על ההסבר למסור את המידע הנחוץ על אמצעים שאפשר לנקוט, כגון ערעור או מנגנוני תלונה.

5 תלונות, תרופות ותיקון עוולות

"אנו חוששים ממנהלי בית הספר יותר מהצבא, המשטרה או ההורים. אנחנו רוצים קו טלפון חופשי לדווח על מה שאנחנו רואים." ילד ברואנדה⁸⁵

ילדים זכאים לגישה להליכי ערעור או תלונה כאשר מתעלמים מזכותם להישמע ולזכות בהתייחסות הולמת לדבריהם או מפרים אותה. הוועדה לזכויות הילד הבהירה: "על מנת שתהיה לזכויות משמעות, יש להעמיד תרופות אפקטיביות כדי לתקן הפרות. דרישה זו היא כלולה באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ומוזכרת באופן עקבי בשש אמנות זכויות אדם בינלאומיות עיקריות נוספות"⁸⁶. לפיכך חשוב להנהיג חקיקה שתהפוך את הזכות הזאת למפורשת, ותספק לילדים מסלולים בטוחים, נגישים ומהירים להגיש תלונות. הליכי הפנייה לבתי המשפט והשימוש בהליכי תלונות צריכים להיות נגישים, ידידותיים לילדים ויש לפרסם אותם ברבים. יש גם להעמיד אמצעים שיאפשרו לילדים לדרוש פיצוי במסגרת החוק הבינלאומי תוך שימוש במנגנונים ובבתי משפט אזוריים ובינלאומיים לזכויות אדם. נדרשים גופים לאומיים שבפניהם יוכלו ילדים להתלונן על הפרת זכויותיהם הכלולות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. המועצה לזכויות אדם של האו"ם אימצה פרוטוקול אופציונלי לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד שקובע פרוצדורת תקשורת בינלאומית שמאפשרת לילדים להתלונן על

⁸³ US Supreme Court, *Dusky v United States*, 362 US 402, 1960

⁸⁴ R Redding, *Adjudicative competence in juveniles: Legal and clinical issues*, Juvenile Forensic Evaluation Resource Center, University of Virginia, Charlottesville, 2000; and also G B Melton et al., *Psychological evaluations for the court*, Guilford, New York, 1997

⁸⁵ K Pells, 'No-one ever listens to us: Challenging Obstacles to the Participation of Children and Young People in Rwanda' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation*, Routledge, London, 2010

⁸⁶ See the Committee's General Comment No. 5, 'General Measures of Implementation for the Convention on the Rights of the Child', 2003, para.24.

הפרות לכאורה של זכויותיהם. כאשר ייכנס לתוקף, ובמדינות שיאשררו אותו, יש להסביר לילדים איך להשתמש בפרוצדורה זו, לאחר שמוצו כל ערוצי הגשת תלונות האחרים.⁸⁷

בתחומי שיפוט מסוימים, קיימת חקיקה שקובעת ביטול של החלטות שהתקבלו על ידי בית משפט אם לא נועצו כנדרש עם ילד. חקיקה כזו יכולה להיות אמצעי רב עוצמה של הטלת האחריות על הילד על בתי המשפט.

⁸⁷ http://www.crin.org//law/crc_complaints/

ניקרגואה מוודאת שדעותיהם של ילדים נשמעות

לא זו בלבד שהזכות להשתתף בהליכים משפטיים נדרשת על פי חוק, אלא שכישלון להיוועץ בילדים ולכבד את סעיף 12.2 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד יוביל לביטול כל ההליכים המשפטיים. (קוד הילדים של ניקרגואה, סעיף 17)

גישות למנגנוני תלונה יצטרכו לכלול:

- **גישה לבתי משפט.** לא צריכה להיות מגבלת גיל נמוכה המונעת מילדים אפשרות גישה לבתי המשפט כדי לזכות בפיצוי, למרות שיהיה צורך לקבוע את יכולתו של הילד להבין את ההשלכות של ההליכים. מדינות צריכות לשקול לקבוע פרוצדורה לפיה אפשר לפתוח בהליכים בשם ילד, כאשר אין לילד יכולת לעשות זאת בעצמו, בדיוק כשם שבמדינות רבות נהוגים מנגנונים או פרוצדורות לייצוג הולם של אנשים בעלי קשיי למידה חמורים ושל אנשים קשישים חסרי היכולת.
- **גישה לפרוצדורות תלונה בלתי תלויות.** ילדים צריכים גישה לפרוצדורות תלונות בלתי תלויות שמספקות תרופות בגין הפרת זכויות בכל היבטי חייהם, לרבות טיפול אלטרנטיבי, בתי ספר וכל המוסדות האחרים. פרוצדורות הגשת תלונה צריכות לספק מנגנונים איתנים כדי להבטיח שילדים ירגישו בטוחים בכך שהשימוש בהן לא יחשוף אותם לסכנת אלימות או ענישה. גם כאן, גיל לא צריך להיות מכשול המונע מילד גישה למנגנוני הגשת תלונה. במידת האפשר, צריכה להיות לילדים גישה לתמיכה עצמאית שתסייע להם להשתמש בפרוצדורות בצורה יעילה. יש להסביר לילד באופן ברור את סמכויות הפרוצדורה, וגם את האפשרות לערער לבתי המשפט אם אינו מרוצה מתוצאת התלונה.
- ילדים יזדקקו לעזרה במימוש זכותם להגיש תלונה כאשר זכויותיהם מופרות או כאשר הם מעוניינים לערער על החלטה של בית משפט או של הליך אחר. יש לתת לילדים עזרה בכל המסגרות:
- במוסדות כגון בתי ספר, גני ילדים, בתי ילדים, בתי חולים או מוסדות ענישה, ילדים צריכים להיות מסוגלים לפנות אל נציב תלונות או אל אדם הממלא תפקיד דומה, כדי לשטוח בפניו את תלונותיהם. ילדים צריכים לדעת מי הם אנשים אלה ואיך לניגשים אליהם.
- בסכסוכים במשפחה, ילד צריך להיות מסוגל לפנות לאדם בקהילה. זה יכול להיות עובד סוציאלי או עובד פיתוח קהילתי. מן הראוי שממשלות ישקלו מתן גישה ליעוץ חסוי ולשירותי יעוץ.
- בבתי משפט, כדי לסייע להם ליזום פתיחת הליכים כאלה, יש להעמיד לרשות הילדים ייצוג משפטי חינם.

דוגמה של הליך תלונות סטטוטורי של שירותים סוציאליים

הליך התלונות הבא נקבע בבריטניה כדי לאפשר לילדים שנמצאים בחסות הרשות המקומית להגיש תלונה; לדוגמה, אם אינם מרוצים משירות שקיבלו, מהחלטה שהתקבלה בנוגע לחייהם, מאופן מעורבותם בהחלטה, או שחוו ניצול או התעללות מצד חבר צוות:

ישנם שלושה שלבים לפרוצדורה. ואולם, אפשר שלא יהיה צורך לעבור את כל השלבים. הכל תלוי במידת שביעות רצונך מתשובתנו בתום כל שלב.

שלב 1 - החלטה

באפשרותך להגיש את תלונתך:

• בטלפון

• בכתב

• באופן אישי, לחבר הצוות שאתה מכיר הכי טוב

• בדואר אלקטרוני באמצעות הטופס המקוון

אנחנו רוצים שתספר לנו ממה אינך מרוצה ומה אתה רוצה שהשירות יעשה כדי לתקן את המצב. אם דרושה לך עזרה בהגשת תלונתך, נוכל לדאוג לך לעורך דין שיסייע לך. ואולם, אפשר שלא נהיה מסוגלים לחקור בעיה שהתרחשה לפני יותר מ-12 חודשים. כשנקבל את תלונתך, יישלח אליך מכתב אישור קבלה בתוך שני ימי עבודה. במכתב נאמר לך מי עתיד לבחון את תלונתך וכמה זמן תוכל לצפות להמתין לתשובה. רוב התלונות נפתרות בשלב זה. בתום החקירה שלנו, בתוך 20 ימי עבודה תקבל מכתב שבו תוסבר לך התוצאה.

שלב 2 - חקירה

בתום שלב 1, אם לא אינך מרוצה מהתוצאה, באפשרותך לבחור בהמשך חקירת תלונתך. מנהל התלונות של שירותי הרווחה יפנה אליך ישירות כדי לדון בפרטים. ואולם, יתכן שמתאים יותר לבקש מהפקיד שחקר את תלונתך בשלב 1 לשוב ולבחון סוגיות שלגביהן אינך שבע רצון. אפשר שזה כל מה שדרוש כדי לפתור את התלונה לשביעות רצונך. אם הוחלט שנחוצה חקירת שלב 2, ימונה לבצעה חוקר בלתי תלוי של השירות. נחוץ גם אדם חיצוני עצמאי שיבצע חקירה במקביל כדי לוודא שהתהליך הוגן ויסודי.

על מנת שנהיה בטוחים לגבי נושא התלונה, תתבקש לחתום על הגדרת תלונה. תכלול את הסוגיות שלגביהן עדיין אינך שבע רצון אחרי שלב 1 ואת התוצאה שהיית מבקש (מה אתה רוצה שהשירות יתקן). לאחר שההגדרה והתוצאה יהיו ברורות, החקירה תוכל להתחיל ואתה תקבל מכתב שיאמר לך מתי תלונתך נרשמה. החקירה תתחיל אז. החוקר והאדם העצמאי יפנו אליך לקביעת פגישה שבה תדונו בתלונתך ובאופן שבו בכוונתם לחקור אותה. כשטיוטת דוח תהיה מוכנה, אפשר שתתבקש להעיר הערות על הממצאים. אם ברצונך לבקש שינויים לדוח זה, נא דון בהם עם החוקר.

בתום החקירה, מנהל בכיר שאחראי על השירות שעליו התלוננת יפסוק לגבי תלונתך. אתה אמור לקבל מכתב בתוך 25 ימי עבודה (במצבים מורכבים, זה יכול לקחת עד 65 ימי עבודה), המאשר:

• את הממצאים;

• מה השירות החליט לעשות לגביהם;

• הסיבות להחלטות שהתקבלו;

• מה עליך לעשות אם אינך שבע רצון.

הודעה תימסר לך במקרה של עיכובים.

דוגמה להליך תלונות סטוטוריות של שירותים סוציאליים המשך

שלב 3 - פנל ביקורת

כשתקבל את התוצאה הכתובה של שלב 2, יישלחו אליך גם פרטים המסבירים לך מה עליך לעשות כדי לבקש להציג את התלונה בפני פנל ביקורת. אם ברצונך שפנל הביקורת יבחן את תלונתך, עליך להגיש בקשה בתוך 20 ימי עבודה מקבלת התוצאה הכתובה לשלב 2. פנל הביקורת מורכב משלושה חברי פנל עצמאיים של הרשות המקומית. הם ישקלו את תלונתך וייעצו לרשות המקומית מה ביכולתה לעשות כדי לתקן את המצב. עלון נפרד זמין לגבי התהליך של פנל הביקורת. כשתקבל את התוצאה הסופית מהמנהל המבצע, יפורט בה מידע על מה אתה חייב לעשות אם בכל זאת אינך שבע רצון.

האם קיימות דרכים נוספות להגשת תלונה?

כן, באפשרותך לפנות אל: היועץ המקומי שלך; עורך דין; חבר הפרלמנט שלך; נציב תלונות הציבור של הממשל המקומי.

Makkala Panchayats

המושג *Makkala Panchayat* (panchayat של הילדים או מועצת הכפר) נהגה כתכנית מרוכזת בכפר כדי לטפל בבעיות שעמן מתמודדים ילדים, בשיתוף פעולה עם הממשל המקומי ועם הילדים עצמם. התכנית מעצימה ילדים להשתתף ברמה המקומית באמצעות קהל מצביעים המורכב מכל הילדים העובדים (בני גיל 6 - 18) בכפר, עם ייצוג לכל הילדים כולל הילדים הלומדים בבית הספר. כל *Makkala Panchayat* מורכבת מנשיא, סגן נשיא וחברים (בני 12 - 18 שנים), וכל ילדי הכפר (בני 0 - 18) רשומים בה. לכל *Makkala Panchayat* יש *Makkala Mitra* או חבר מבוגר של הילדים שנבחר על ידי הילדים עצמם על פי רגישותו לצורכי הילדים, וחשוב מכל, על פי מוכנותו לעזור ולהדריך אותם בעתות משבר וצורך.

Makkala Anche Pettige (תיבת הדואר של הילדים)

זהו שירות המיועד לילדים, אליו הם יכולים לכתוב על בעיות פיזיות, נפשיות וחינוכיות שבהן הם נתקלים אך שאינם יכולים לספר עליהן ישירות ל- *Makkala Mitra*. ילדים יכולים גם לכתוב על החוויות שלהם לילדים אחרים, או להשתמש בתיבת הדואר כדי לחלוק את כישוריהם עם אחרים.

למה Makkala Anche Pettige ?

- כדי למצוא פתרונות לבעיות אישיות שלא ניתן לחלוק באופן פומבי
- כדי לכתוב על בעיות ולשים אותם בתיבה
- כדי לכתוב סיפורים ושירים ולשים אותם בתיבה
- כדי למצוא פתרונות לבעיות חינוכיות ואחרות שעמן מתמודדים הילדים.

היכן יש למקם את תיבת הדואר?

- יש למקם את תיבת הדואר בכל אגף, במקום שתהיה לכל הילדים גישה אליה
- ילדים צריכים להחליט על המיקום בפועל של תיבת הדואר
- החברים הנבחרים של האגף הרלבנטי אחראים להפעלת תיבת הדואר
- יש לפתוח אותה מידי שבוע.

מי יפתח את תיבת הדואר?

- *Makkala Mitra* צריך לפתוח את תיבת הדואר
- *Makkala Mitra* צריך לשמור את השמות המוזכרים במכתבים בסוד
- ילדים יכולים גם לתת מכתב ישירות ל *Makkala Mitra*

⁸⁸ Adapted from: The Concerned for Working Children, *The Makkala Panchayat Protocol*, India, 2004

סיכום

צעדים שיש לנקוט בכל ההליכים המשפטיים והמנהליים כוללים:

- להכין את הילדים. לשם כך יש לספק להם מידע נגיש על:
 - תפקידם בשימוע, ובכלל זה זכויות השמורות להם בכל שלב, התמיכה שאפשר לתת להם, כיצד באפשרותם להשתתף, וכיצד יישקלו דעותיהם
 - הסידורים הפרקטיים, כגון מתי יתקיים השימוע, והיכן, כמה זמן הוא צפוי להימשך, מי יהיה נוכח בו, איזו הגנה יקבל הילד ומתי וכיצד יתקבלו החלטות
- להבטיח שהילד יכול להישמע בפועל בשימוע על ידי הנהגת זכויות משפטיות שיוטמעו כהלכה ויצירת בתי משפט ידידותיים לילדים, בטוחים ונגישים
- הערכה של יכולתו של הילד. לשם כך יש לבחון האם בילד מסוגל לגבש דעה של הבעיות הנדונות, ואם נמצא מסוגל, איזה משקל יש לתת לדעות אלה. צריכה להיות הנחה לטובת יכולתו של הילד
- משוב לילד, כך שידע בדיוק אילו החלטות התקבלו ומדוע
- מנגנונים שיאפשרו לילד להגיש תלונה, או לבקש פיצוי או תרופה אם זכותו להישמע לא יושמה בצורה הולמת.

חובות הנוגעים להליכים ספציפיים

החלק הבא מגדיר חובות ספציפיים שחלים על ממשלות כדי להבטיח שילדים יוכלו לבטא את דעותיהם בהליכים שיפוטיים ומנהליים שונים ושיינתן משקל הולם לדעות אלה.

מחקר בריטי על דעותיהם של ילדים על בתי המשפט⁸⁹

מחקר שנערך בבריטניה, שבחן את חוויותיהם של ילדים במקרה של פרידה או גירוש של הוריהם

מצא כי:

- רוב הילדים אהבו את הרעיון שבית המשפט ימנה אדם שיעזור להם לומר את דברם בהליכים. ילדים מסוימים היו רוצים ללכת לבית המשפט ולספר לשופט ישירות.
- ברור, ילדים מסוימים היו בורים, מבולבלים ודאגו מעצם הידיעה שהוריהם הולכים לבית המשפט לערער על מקום המגורים או על הקשר שנקבע. הם רצו ללכת לבית המשפט אך חשו מאוימים מהמחשבה שיעשו זאת.
- כמעט כל הילדים היו מבולבלים בשלב זה או אחר לגבי מי האנשים המעורבים במקרה שלהם, ובמה כרוכים ההליכים בבית המשפט. בלבול זה כלל את 'האפטרופוס' שמונה לייצג את דעותיהם.
- במקרים שבהם הילדים הבינו (או חשבו שהם מבינים) שתפקידו של האפטרופוס הוא לייצג אותם, הם חשבו שמשמעותו של דבר היא שדעותיהם ידווחו במדויק לבית המשפט. כשנראה היה שזה לא קרה, זה הציק להם במיוחד והכעיס אותם. הם גם סלדו ממה שנתפס בעיניהם כהפרה של הסודיות כאשר האפטרופוס העביר מידע שחשבו שישאר חסוי.
- כשהילדים יצרו קשרים אפקטיביים ותומכים עם האפטרופוסים ו/או עורכי הדין שלהם, הם דיווחו כי ביטחונם גבר, לגבי יכולתם להציג את דעותיהם בבית המשפט, אך גם לזכות ביחס של כבוד, ובמקרה של מתבגרים, שיתייחסו אליהם כאל אנשים צעירים שמסוגלים להחזיק בדעה עצמאית משלם.

השלכות

- **חשיבותו של מידע מהימן.** ילדים לרוב אינם יודעים איך לבקש מידע שיעזור להם להבין מה קורה. חוסר מידע מוביל לחרדה ולבלבול. לא די לחלק להורים עלונים שיעודדו אותם למסור מידע לילדיהם, או לחלק לילדים עצמם עלונים (מעוצבים יפה ככל שיהיו) המסבירים את אופיים של הליכי בית המשפט למשפחות. ילדים שנלכדים בעימותים אלה זקוקים למקור תמיכה ומידע מתוחכם ואישי הרבה יותר, באופן אידיאלי כבר מהמועד שבו נקבע השימוע הראשון בתביעה.
- **מתן מענה לצורכי התמיכה של הילדים.** ילדים זקוקים לנחמה ותמיכה רגשית ותמיכה במהלך תהליך הליטיגציה. בלעדית קרוב לוודאי ש'ילכו לאיבוד', יתכנסו בתוך עצמם, יהיו מדוכאים, ויחשו מאוימים או כעוסים כתוצאה מהקשר שלהם עם מערכת משפט המשפחה.
- **לתת לילד קול בבית המשפט.** ילדים צריכים אדם שיעזור להם להישמע בהליכים, שיהיה בלתי תלוי בהוריהם, ושיוכלו לתת בו אמון ויוכל להסביר להם מה קורה במהלך המשפט.
- **להפוך את בתי המשפט לידידותיים לילדים.** ילדים רוצים שבתי המשפט יהיו יותר

⁸⁹ Gillian Douglas, Representing Children in Private Law Proceedings: Hearing the children and clarifying the role, www.uea.ac.uk/swk/iccd2006/Presentations/wed_am/Douglas

ידידותיים לילדים ויפעלו בצורה כזו שאם ירצו, יוכלו להשמיע את דעתם ישירות באוזני השופט, או לפחות לפגוש את האדם שמקבל החלטות חשובות לגביהם.

גירושין ופרידה

פעמים רבות בתי המשפט מתעלמים מדעותיהם של ילדים בבואם לפסוק היכן יחיו, וטבעם של הסדרי גישה, לאחר גירושין או פרידה. הורים סבורים לפעמים שבהסתירם דברים מהילדים הם מגינים עליהם. אפשר שיתקשו לחלוק עם ילדיהם את הקשיים שהם בנישואיהם. ואולם, הראיות שהתקבלו מהילדים מצביעות בבירור על כך שהם כמעט תמיד מודעים לקשיים יותר מכפי שהוריהם חושבים, ושהאי-ודאות והחשש מהחלטות שמתקבלות ללא מעורבותם הם הסיבה הרוב המצוקה. לא זו בלבד שאם יהיו מעורבים יפחתו דאגות אלה, אלא גם יהיה בכך להבטיח שהחלטות שיתקבלו יתחשבו ברצונות וברגשות שלהם. לעיתים קרובות מידי, כאשר הם עסוקים מידי עם הכאב והמצוקה שלהם כאשר נישואיהם נכשלים, הורים אינם נותנים דעתם בצורה הולמת לדאגות של הילד. לרוב, ילדים לא ירצו לבטא את דעותיהם בפני ההורים כשהם מודאגים שזה עלול להחריף את הקונפליקט הקיים בין האם והאב. מכאן חשיבותו הרבה של מתן אפשרות לילדים להביע את חששותיהם בפני צד שלישי. סעיף 12 אכן דורש לעודד את הילדים להשמיע את דעותיהם בנוגע לחיי המשפחה העתידיים שלהם ולשקול אותן בהתאם לגיל הילדים ובגרותם. עם זאת, לעולם אין לאלץ ילדים לומר את דעתם כשאינם מעוניינים בכך. ולעולם אין לצפות מהם לבחור בין הורים.

כדי להבטיח שהזכות להישמע תיקבע כעניין של זכאות לכל ילד המסוגל לגבש דעה, יש לשקול להנהיג את החקיקה, התקנות והמנהגים שלהלן:

- כשבתי משפט מפרסמים צווים הנוגעים לילדים, חובה עליהם תמיד לבדוק אם נשאלה דעתו של הילד והאם קיבלה התייחסות. אסור להשאיר זאת לשיקול דעתם האינדיבידואלי של בתי המשפט. אפשר להשיג זאת במספר דרכים: - בתי המשפט יכולים לדרוש מההורים שיבקשו לשמוע את דעתם של ילדיהם וידווחו לבית המשפט על רצון הילדים וגם כיצד התחשבו בדעותיהם.

- בית המשפט יכול למנות 'אפוטרופוס' או עורך דין שידבר עם הילד, יבדוק את דעותיו לאשורן וידווח עליהן לבית המשפט.

- בית המשפט יכול לשמוע את הילד במישרין. במקרים שבהם הילד גדול ומבין מספיק, על השופט להזמין את הילד לשימוע פרטי ולתת לו הזדמנות לבטא את דעותיו על ההצעות שהוצעו הנוגעות לעתידו ולשמוע ממנו מה היה רוצה שיקרה. הילד יבחר אם להשתמש בהזמנה זאת או לא.

- כמו כן, אפשר לשקול לקבוע הוראה שלפיה החלטות יאבדו את תוקפן אם לא ננקטו אמצעים נאותים לוודא שדעותיו של הילד נלקחו בחשבון. הוראה כזו תחייב את בתי המשפט לוודא שעשו את כל המאמצים הנדרשים לשמוע מה יש לילדים לומר.
- יש לתת לילדים זכות להתנגד להסדרים שנעשו בשמם, בין בשעת עשייתם ובין לאחר מכן. כשילדים גדלים ונסיבות ואורח חייהם משתנים, ייתכן שההסדרים שנקבעו במועד הגירושין כבר אינם מתאימים. חשוב לילדים שתהיה הזדמנות לבחון מחדש ולהתאים את ההסדרים, על מנת שיתחשבו בשינויים כלשהם במצבם. זכות זו צריכה לחול על החלטות שקיבל בית המשפט ועל ההסדרים הבלתי פורמליים שעשו ההורים.

- בכל אחת מנסיבות האלה, יש לתת לילדים הזדמנות לבטא את דעותיהם בבית המשפט, ישירות או באמצעות נציג. תפקידו של הנציג צריך להיות ברור לילד כך שיבין בדיוק איזו עזרה ותמיכה הוא זכאי לקבל, מה יקרה במהלך ההליכים, איך ימסור את דעותיו לבית המשפט ולאילו מידה של סודיות יזכה.
- ילדים צריכים להיות זכאים לקבל מידע על הזכויות השמורות להם לבטא את דעותיהם בנסיבות אלה, ואיך לממש את הזכויות האלה. קודים אזרחיים צריכים להגדיר את חובותיהם של בתי המשפט למסור מידע לילדים.

פרידה מהורים וטיפול חלופי

ילדים רבים צריכים לחיות בנפרד מהוריהם, באופן זמני או לצמיתות, כיוון שההורים אינם מסוגלים לטפל בהם או מאחר שחוו או עשויים לסבול מאלימות, הזנחה או התעללות בתוך משפחותיהם. כאשר מתקבלות

מכבדים את דעותיהם של הילדים כאשר ההורים מתגרשים

בוסניה והרצגובינה⁹⁰

החוקה של בוסניה והרצגובינה וחוקות הישות מבטיחות חופש דעה וביטוי לכל ילד, ולכל האזרחים. עיקרון זה מיושם במיוחד במקרה של גירושי ההורים: אם הוא מסוגל להביע את רצונו, מכבדים את דעתו של הילד בנוגע להורה שעמו ירצה הילד לחיות. מכבדים גם את רצונו של קטין לעניין הכרה באבהות כאשר הקטין מגיע לגיל 16.

אנדורה⁹¹

במקרה של ביטול נישואים, פרידה או גירושים, השופט חייב, במידת האפשר, לבקש לשמוע את דעתו של הקטין בעת נקיטת אמצעים הנוגעים לחינוכו ולמשמורת עליו. באופן דומה, במקרה של אימוץ, השופט חייב לשמוע את דעתו של הקטין. חובה זו חלה מגיל 10 ואופציונלית לפני גיל זה. אם מלאו לקטין 12 שנים, הסכמתו נחוצה להסכמה לאימוץ.

מה ילדים רוצים כאשר ההורים מתגרשים - אמנת זכויות הילדים⁹²

ההצעות הבאות מדגישות כמה מהדעות שביטאו ילדים שחוו גירושים של הוריהם:

- להכיר בכך שאנחנו אוהבים וזקוקים לשני ההורים.
- אל תהפכו אותנו לשליחים. אמא ואבא צריכים לדבר זה אל זה ישירות.
- אל תגידו דברים רעים על ההורה האחר שלנו.
- אל תחקרו אותנו על מה שקורה בביתו של ההורה האחר.
- אל תבקשו מאיתנו לבחור צד.
- אל תגרמו לנו להרגיש שאנחנו לא נאמנים לכם אם אנחנו נהנים להיות עם ההורה השני שלנו.
- אם יש לכם משהו כועס להגיע להורה האחר שלנו, אל תגידו את זה כשאנחנו בסביבה.
- אל תשכחו בכוונה בגדים או ציוד חשובים כשאנחנו הולכים לבית של ההורה האחר.

כאשר מתקבלות החלטות על השמות חלופיות עבור ילדים, בין באמצעות בתי המשפט או בצורה בלתי פורמלית על ידי סוכנויות רווחה, יש לילדים זכות להשמיע את דעתם, ושדעותיהם יקבלו משקל בהחלטות אלה. סעיף 9(2) קובע כי בהליכים שבהם שוקלים להפריד ילד מהוריו

⁹⁰ Committee on the Rights of the Child, States Party Report, Bosnia and Herzegovina, CRC/C/11/Add.28

⁹¹ Committee on the Rights of the Child, States Party Report, Andorra, CRC/C/6/Add.3

⁹² <http://www.divorcecentral.com/parent/kidbill.html>

"כל הצדדים בעלי העניין" צריכים לקבל הזדמנות להשתתף. באופן ברור, הילד הוא צד בעל עניין, ולפיכך כל הילדים שמסוגלים לגבש דעה צריכים לקבל הזדמנות לבטא את הדעות האלה. פירושו של דבר שיש להנהיג אמצעים כדי להבטיח:

- שילדים יוכלו למסור את דעותיהם לאורך כל תהליך ההערכה, ההפרדה וההשמה
- שכאשר מכינים תכניות טיפול, תינתן לילדים הזדמנות להיות נוכחים בדיונים או בפגישות
- שבהליכים משפטיים הנוגעים להם, הם צד בהליך ויש להם גישה לייצוג בהתאם לנדרש⁹³
- במקרים שבהם בית המשפט ממנה אפוטרופוס שייעץ לבית המשפט על טובתו של הילד, הילד זכאי גם לייצוג נפרד כדי להבטיח שדעותיו יוצגו בפני בית המשפט
- ניתנת הדעת גם למנגנונים דוגמת פתרון מחלוקות אלטרנטיבי שבו מובטח כיבוד זכותו של הילד להישמע.⁹⁴

⁹³ Day of General Discussion, 'Children without Parental Care', 2006, CRC/C/153

⁹⁴ Ibid.

מחקר שנערך בקולומביה הבריטית, קנדה, שבו השתתפו ילדים ונערים, עורכי דין, שופטים וספקי

שירותים הוביל להמלצות הבאות לשיפור תהליכים בבית המשפט לענייני משפחה - ובכלל זה תמיכה בהשתתפות משמעותית של נערים בהחלטות המשפיעות עליהם.

1. שינויים בעמדות ובגישות כך שמבוגרים במערכת משפט המשפחה יוכלו

לתמוך טוב יותר בנערים ובהשתתפותם, ובכלל זה:

- לפנות אל הנערים עם אמון, כבוד והבנה;
- לבנות מסגרת משותפת לאנשי מקצוע שעובדים עם המערכת כך שיוכלו לעבוד ביחד לתמוך טוב יותר בנערים;
- לחנך ולהכשיר מקבלי החלטות ואת התומכים בנערים כדי שידעו טוב יותר את זכויותיהם של הנערים ומה פועל הכי טוב לטובתם;
- סטנדרטים של שיטות עבודה, מיון ואישור כדי להבטיח שאותם אנשים שעובדים עם נערים יעשו עבודה טובה עבורם ועבור משפחותיהם;
- ניטור והערכה של המערכת כדי להבטיח שתעשה עבודה טובה בתמיכה בנוער ומשפחותיהם.

2. תמיכה משופרת ישירות לנוער, ובכלל זה:

- מידע לנוער באופן שהם מבינים;
- מבוגר דואג אחד שיתמוך בכל נער ובהשתתפותו במערכת בית המשפט לענייני משפחה.

3. שיפורים במערכת כדי לתמוך בהשתתפותם של הנערים, לרבות:

- שינויים בכללי החקיקה והפרוצדורה: תנאי מקדים להשתתפותם של כל הנערים בהחלטות משפיעות עליהם;
- מערכת משפטית ייעודית, משולבת, פחות עוינת לענייני משפחה;
- תהליך המתמקד בנערים המושפעים מהחלטות, ומסייע לסיים במהירות רבה יותר מחלוקות משפחתיות;
- מגוון אפשרויות לתמיכה בהשתתפות המשמעותית של נערים;
- תפקיד תמיכה לנציג קולומביה הבריטית לילדים ונוער.

⁹⁵ *Through the eyes of young people: Meaningful participation in British Columbia family court processes*, IICRD/Law Society of BC, 2006, www.iicrd.org/familycourt

אימוץ וקפאלה (kafalah) של חוקי האיסלאם

סעיף 21(א) קובע כי בהליכי אימוץ או kafalah של חוקי האיסלאם, "האנשים הנוגעים בדבר" חייבים היו לתת את הסכמתם המושכלת. ברור כי הילד הוא אדם הנוגע בדבר. הוועדה לזכויות הילד מציינת כי מספר מדינות הנהיגו מגבלת גיל, שמעליה הילד נדרש לתת הסכמה מדעת לאימוץ, או להחלטות הנוגעות למשמורת וגישה. ואולם, במקרים האפשריים, חשוב להנהיג את המנגנונים הנחוצים כדי להבטיח שאף ילד המסוגל לגבש דעה לא יאומץ כנגד רצונו המפורש, בכל גיל, ולהבטיח שלא תחול מגבלת גיל על הזכות לבטא דעה בהליכים אלה. אמנת האג להגנה בדבר הגנה על ילדים ושיתוף פעולה בכיבוד אימוץ בין - מדינות דורשת במקרי אימוץ לתת לילד מידע ויעוץ הולמים, ועליו לתת את אישורו לאימוץ במקרים בו אישור כזה נדרש. יש לתת את ההסכמה מרצון, ללא תמריצים.

הילד העבריין

אלפי ילדים נלכדים מידי יום במערכות הצדק הפלילי שנכשלות לאפשר להם להגן על עצמם ביעילות או לזכות בגישה לצדק. לעיתים קרובות מידי, המערכת מאיימת, יוצרת ניכור, עוינת ומיועדת למבוגרים. קצרה היריעה של חוברת זו כדי לדון במרבית השינוי הנחוץ, והוא נידון בהערה הכללית על משפט לקטינים.⁹⁶ ואולם, אחד המחסומים העיקריים הוא היעדר מנגנונים שיבטיחו שהילדים יישמעו כראוי: כל ההוראות הכלליות הנוגעות להכנה ולשימוע, המפורטות בעמודים 51 - 62, חלות במידה שווה על ילדים בהליכים משפטיים פליליים, אך נחוצים אמצעים ספציפיים נוספים כדי להבטיח שזכותם של הילדים להישמע תזכה להכרה מלאה בהליכים פליליים.

דוגמאות לחקיקה שנועדה לתת לילדים זכות להסכמה לאימוץ

פרק 233, חוק הילדים 205, דרום אפריקה

(i) אפשר לאמץ ילד רק אם הסכמה לאימוץ ניתנה על ידי -

(a) כל אחד מהוריו של הילד, בין שההורים נשואים ובין שאינם נשואים: ובתנאי שאם ההורה הוא ילד, הורה זה נעזר באפוטרופוס שלו;

(b) כל אדם אחר המחזיק במשמורת על הילד; וגם

(c) הילד, אם הילד הוא -

(i) בן 10 או מבוגר יותר; או

(ii) מתחת לגיל 10, אך גילו, בגרותו ושלב ההתפתחות שלו מאפשרים לו להבין את ההשלכות של הסכמה כזו.

Section 137(6) Child and Family Services Act R.S.O 1990, Ontario, Canada "Consent of person to be adopted"

לא יינתן צו אימוץ לאדם שמלאו לו שבע או יותר ללא הסכמתו הכתובה של האדם.

⁹⁶ General Comment No. 10, 'Children's Rights in Juvenile Justice', CRC/C/GC/10, February 2007

פסק דין של בית המשפט האירופאי לזכויות אדם⁹⁷

ב-12 בפברואר 1993, ת. וו., בהיותם בני 10, הבריזו מבית הספר וחטפו את ג'יימס בולגר, אז ילד בן שנתיים, ממתחם קניות, לקחו אותו למסע של למעלה משלושה קילומטרים ואחר כך היכו אותו למוות והותירו אותו להידרס על פסי הרכבת. ההליכים המשפטיים נגד שני העבריינים הניבו פסק דין של בית המשפט האירופאי לזכויות אדם שנידון בהרחבה בציבור.

לעניין הזכות למשפט הוגן המעוגנת בסעיף 6 של האמנה האירופאית לזכויות אדם, בית המשפט הצהיר בבירור כי "לעניין ילד צעיר המואשם בעברה חמורה המושכת רמות גבוהות של עניין תקשורתי וציבורי, צריך לנהל את השימוע באופן שיפחית ככל האפשר את תחושות האיום והעכבות שהוא חש". בית המשפט ציין גם כי למרות שנציגיו המשפטיים של העותר היו ישובים ... "במרחק לחישה", מאד לא סביר להניח שהעותר היה מרגיש חסר עכבות דיו, בבית המשפט המתוח ותחת עינו הבוחנת של הציבור, והיה מתייעץ עימם במהלך המשפט או שאכן, נוכח חוסר בגרותו ומצבו הנפשי המעורער, שהיה מסוגל לשתף פעולה עם עורכי דינו מחוץ לכותלי בית המשפט ולתת להם מידע לצורך הגנתו. בית המשפט מצא לפיכך הפרה של סעיף 6.⁹⁸

• ילד שלכאורה הפר את החוק הפלילי, מואשם בהפרתו, או הוכר כמי שהפר אותו זכאי לומר את דברו במהלך כל שלבי ההליך המשפטי⁹⁹. זה יכלול:

- בשלב הקדם-משפט
 - בעת מעצר וחקירה על ידי המשטרה, ועל ידי הקטגור והשופט החוקר
 - עד להליך גזר הדין ופסק הדין; וגם
 - ביישום העונשים שהוטלו.
- נחוצות מערכות סיוע משפטי מקצועיות חינוכיות שיספקו לילדים תמיכה מוסמכת, סיוע וייצוג כדי להבטיח מימוש מלא של זכויותיהם. ואולם, אסור לאלץ ילדים לתת עדות. שמורה להם זכות השתיקה, אם יבחרו בה.
- כאשר מיישמים אמצעים להעביר את הילדים ממערכת המשפט לקטינים, יש תמיד לתת להם את ההזדמנות לתת הסכמה חופשית ומרצון. כמו כן יש לתת להם עצות משפטיות ואחרות וסיוע בשאלה האם ההעברה המוצעת נאותה ורצויה, ולגבי האפשרות לבחון את האמצעי. הסכמת הורים לאמצעי העברה שהוצע אינה יכולה להחליף את הסכמתו של הילד.
 - יש ליידע את הילדים ללא דיחוי וישירות בדבר ההאשמות שיש נגדם בשפה שהם מבינים. צריכה גם להיות להם אינפורמציה על תהליך משפט הקטינים ואילו אמצעים בית המשפט עשוי לנקוט.

⁹⁷ 'Children and prisons: what can we do better:', 2009 Janusz Korczak Lecture organised by Thomas Hammarberg, Commissioner for Human Rights, and given by Maud de Boer-Buquicchio, Deputy Secretary-General of the Council of Europe (Tromsø, 18 June 2009)

⁹⁸ Cases of *V. v United Kingdom and T. v United Kingdom* of 16 December 1999

⁹⁹ See General Comment No. 10, 'Children's Rights in Juvenile Justice', CRC/C/GC/10, 2007, for a more detailed elaboration.

- יש לנהל את ההליכים באווירה שמאפשרת לילד להשתתף ולהביע את עצמו בחופשיות. יש ליישם את כל האמצעים המתוארים בעמודים 51 - 54 כדי לוודא שהילד לא ירגיש מאוים יתר על המידה מכדי לדבר.
- יש לנהל שימועים בבית משפט ושימועים אחרים של ילד שנמצא בקונפליקט עם החוק מאחורי דלתות סגורות. יש להגן על פרטיותו של הילד. חריגים לכלל זה צריכים להיות מאד מוגבלים, עליהם להיות מפורטים באופן ברור בחקיקה הלאומית, ולהשתמש בהם רק כאשר שימוש כזה יהיה באופן ברור לטובתו של הילד.
- יש לתת לילדים הזדמנויות לערער על החלטות שמוצאות אותם אשמים.
- יש לשקול להנהיג הליכים משפטיים מסורתיים או משקמים המתמקדים בשיקום ולספק מנגנונים ללא ענישה שיאפשרו לילדים לבטא את דעותיהם על מנת שיתחשבו בהן ויתנו עליהן את הדעת.¹⁰⁰ צדק מאחה הוא גישה המדגישה את חשיבות של תיקון הנזק שגרמה העברה. כאשר קורבנות, עבריינים וחברי קהילה נפגשים להחליט מה לעשות, התוצאות יכולות להיות משנות מציאות.
- אם נשללת מילד חירותו, מכל סיבה, זכותו לערער בפני בית משפט או גוף קומפטנטי אחר על חוקיותה של שלילת החירות.
- לילדים במאסר יש לתת אפשרות להגיש בקשות או תלונות, ללא ביקורת, למנהל המרכזי או לרשות השופטת. ילדים צריכים לקבל גישה למידע על המנגנונים האלה. אופן השימוש במנגנוני תלונות צריך להיות ברור ונגיש. ואין לחשוף את הילד לסיכונים או ענישה אם הוא מגיש תלונה.
- בעת תכנון רפורמה של משפט קטינים, ממשלות צריכות לשקול גם התייעצות עם ילדים שעברו במערכת.
- הנחיות האומות המאוחדות למניעת עבריינות נוער (הנחיות ריאד) (United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (the Riyadh Guidelines) מדגישות כי "נערים צריכים למלא תפקיד פעיל ולהיות שותפים בחברה ואין לראות בהם מושא לחיברות או שליטה ותו לא". ההנחיות מציינות כי קולותיהם של ילדים המעורבים במערכת הצדק הופכים שיותר ויותר לכוח רב עוצמה לשיפורים, רפורמה ומימוש זכויות. ילדים יכולים להיות מעורבים גם בניסוח, פיתוח ויישום של קווי מדיניות ותכניות מוצעים. הם יכולים לספק תובנות יקרות ערך לגבי הפעולות הנדרשות כדי לערוך בהם רפורמה, להתאים אותם טוב יותר לסטנדרטים של זכויות אדם, ועל הדרך להשיג תוצאות טובות יותר. לעיתים קרובות מידי, גישת הענישה שממשלות מאמצות פשוט דנה את הילדים לחיי פשע. ראיונות שנערכו לילדים לגבי החוויות שלהם במערכת המשפט מוכיחים לרוב באופן גרפי את הנקודות במעגל הקסמים של הנוער שכולל עברה, מעצר, משפט, מאסר, שחרור והתדרדרות חוזרת. לפיכך הם יכולים לתרום מניסיונם לרפורמה חיובית. באופן זה, התייעצות עם הילדים לא זו בלבד שיכולה לתרום לחקיקה, קווי מדיניות ומנהגים אפקטיביים יותר, אלא באפשרותה למלא תפקיד תרפויטי עבור הילדים המעורבים.

¹⁰⁰ See the following website for information on models of restorative justice with children:
<http://www.restorativejustice.org/university-classroom/02world/mideast/children>

החלת עקרונות של צדק מאחה¹⁰¹

צדק מאחה הוא גישה שמתרחקת מענישת לילד, ומנסה לגרום לו ליטול אחריות על מעשיו. גישה זו דורשת ש-:

- הילדים יהיו שותפים מלאים
 - יוצע לקורבן פיצוי
 - לילד ניתנת הזדמנות להכיר בנזק שגרם
 - מחזירים את תחושת הקהילה.
- האמצעים להסיט את הילד מפשיעה צריכים להיות שווי ערך לעבירה ולהתחשב בגילו של הילד ובנסיבות האישיות שלו, בנכונותו של הילד לשתף פעולה, בהשפעתה של העבירה על הקורבן והקהילה, בעבירות קודמות ובאפשרות להעברה, ובזמינות של תמיכת המשפחה והקהילה ובעוצמתה.

מערבים ילדים בבנגלדש ברפורמה של מערכת בתי הסוהר¹⁰²

מחקר זה נועד לגלות ולתעד את דעותיהם וחוויותיהם של ילדים שהיו בבית סוהר או שהיו אסורים ב'בית מחסה' של המדינה. ילדי רחוב בבנגלדש נעצרים לעיתים קרובות ונשלחים לכלא ו/או מוחזקים במעצר הגנה במה שנקראים 'בתי מחסה', שאינם אלא בתי סוהר לכל עניין ודבר. במחקר השתתפו 14 ילדי רחוב שלאורך תקופה של שנתיים, השתתפו בתהליך התייעצות בינם לבין עצמם, עם ילדים אחרים ועם ארגונים לא ממשלתיים (NGOs). המידע נאסף מהילדים, ולאחר מכן נדון לעומק, במגוון יוזמות:

- הוכן וידאו, שבחן את חוויותיהם של שלושה מבין ילדי הקבוצה.
- נחקרו מספריהם ומצבם של הילדים המוחזקים בכלא המרכזי של דאקה, במתקן ענישה, ובבתי מחסה ממשלתיים ופרטיים.
- בוצע מחקר על ניצול ילדים שנתונים במעצר מנהלי. נערכה סדנה בנושא משפט קטינים, בהשתתפותם של נציגי ארגונים ממשלתיים, ארגונים לא ממשלתיים, התקשרת וכו', ונעשה בה שימוש בממצאי המחקר ובידאו.
- התקיימה סדנה שבה היו מעורבים 120 ילדים מרקע חברתי שונה ונידון בה הנושא 'אלימות מדינה נגד הילדים'. מדיוני הילדים בסדנה התקבלה רשימת המלצות, שכוונו למגוון רחב של קהלים: הורים, מחלקות ממשלה, המשטרה, בתי המשפט, רשויות בתי הסוהר, ארגונים לא ממשלתיים, התקשורת, פוליטיקאים וילדים אחרים. בעקבות הסדנה, הופקה חוברת עבור פגישת ועדת אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד בנושא 'אלימות מדינה נגד ילדים' שהתקיימה בג'נבה, בספטמבר 2000.

¹⁰¹ Juvenile Justice: modern concepts of working with children in conflict with the law, Save the Children, 2004

¹⁰² Ibid.

דניס - עורך ראשי מאחורי הסורגים במולדובה¹⁰³

דניס, בן 18, הוא העורך הראשי של העיתון הראשון במולדובה לאנשים הנתונים במאסר. העיתון, AerZona, מתפרסם בבית הסוהר לקטינים ליפקאני, בתמיכת יוניצ"ף.

ויקטור רוסו, סגן מפקד בית הסוהר והמתאם של AerZona, מספר: "כשהתחלנו את העיתון הזה, הנערים לא רצו לכתוב. הם לא ראו טעם בעבודה על עיתון. ואולם, עכשיו אנשים רבים רוצים לראות את שמותיהם מתנוססים מעל דפיו. חלקם כותבים שירים, או מספרים את סיפור חייהם, אחרים כותבים על חלומותיהם לחיים עתידיים. במשך שנים רבות דניס היה ילד רחוב. הוא נשלח למוסד הענישה בגין גניבה. העיתון הזה ותפקיד העורך הראשי השיבו לדניס את הביטחון העצמי."

בישיבות התכנון, דניס מקשיב לכולם; הוא משבח את החרוצים ומותח ביקורת על חסרי היוזמה. הוא מדבר על ניסיונו: "אנשים עושים טעויות כל הזמן, אבל אם אתה לא מעניק להם הזדמנויות שנייה, הם ישובו ויעשו את אותן טעויות. שלוש השנים שביליתי פה גרמו לי להבין שצריך לחיות, לא רק להתקיים. לא נותר לי זמן רב לשחרור, אבל כבר איני חושש מהחופש. אני כבר יודע מה לעשות עם ידיי. למדתי לכתוב, להשתמש במחשב; אני יודע את יסודות העימוד. זה משהו, לא?"

בעוד חמישה חודשים, כשתקופת מאסרו תגיע לקיצה, דניס יעביר את תפקידו לילד אחר, ואולי גם הוא ימצא גאולה בעיתונות. ואם לא גאולה, אז לפחות הזדמנות לא להיות מוחרג מהחברה כשישתחרר. זו הייתה הפילוסופיה שמאחורי הפרויקט, שזכה למימון של יוניצ"ף והוצא לפועל על ידי Youth Media Centre (מרכז תקשורת לנוער), ארגון לא ממשלתי. למרות שלא כל 100 הצעירים במתקן הענישה נוטלים חלק פעיל בפרסום של עיתון זה, כולם קוראו הנאמנים. "בהתחלה קראנו אותו רק בבית הסוהר. אבל האסירים התחילו לשלוח אותו הביתה להוריהם ולחבריהם. עכשיו יש מאבק אמיתי על כל גיליון, ועלינו להפיק 100 עותקים נוספים," מספר דניס.

ילדים קורבנות וילדים עדים

בארצות רבות, ישנה הסתייגות לערב ילדים שנפלו קורבן לפשע וילדים שהיו עדים לפשע כעדים בהליכים משפטיים בבית משפט. ואולם, לפי סעיף 12, חייבים לתת להם הזדמנות לממש במלואה את זכותם להביע בחופשיות את דעותיהם.¹⁰⁴ לרוב זה מאתגר כי במקרים רבים, הילד, במיוחד במקרים של התעללות, לרוב צעיר מאד, וסביר להניח שהוא סובל מטראומה הקשורה להתעללות.

¹⁰³ http://www.unicef.org/ceecis/reallives_4277.html

¹⁰⁴ United Nations Economic and Social Council resolution 2005/20, 'Guidelines on Justice in Matters involving Child Victims and Witnesses of Crime', United Nations Economic and Social Council resolution 2005/20, in particular arts. 8, 19 and 20. Available at: www.un.org/ecosoc/docs/2005/Resolution%202005-20.pdf.

קווים מנחים של או"ם בנושא צדק בנושאים שמעורבים בהם ילדים שנפלו קורבן לפשע וילדים שהיו עדים לפשע¹⁰⁵

הציטוט שלהלן מתוך הגרסה הידידותית לילדים של הקווים המנחים שהפיק יוניצ"ף ו-United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) מספק לילדים מידע על הגנה על זכותם להישמע במערכת המשפט:

מה הן זכויותיך?

זכותך להישמע ולהביע את דעותיך וחששותיך. פירושו של דבר שיש לך זכות לתת את דעתך, שיקשיבו לך וייקחו אותך ברצינות. לכל הילדים יש זכות לומר מה לדעתם צריך לקרות כאשר מבוגרים מקבלים החלטות לגבי חייהם. זה כולל החלטות שמתקבלות בהליך משפטי. ככל שהילדים גדלים, תהיה להם אחריות רבה יותר על בחירות שמשפיעות על חייהם. אנשי מקצוע ואנשים אחרים במערכת המשפטית צריכים לעשות כל מאמץ לאפשר לילדים שנפלו קורבן או היו עדים לדבר בחופשיות ובדרכם על מחשבותיהם ורגשותיהם. לשם כך:

- עליהם לוודא שילדים שנפלו קורבן או היו עדים יוכלו לדבר על החששות והפחדים שלהם מהשתתפות במשפט. יש לאפשר לילדים להחליט איך הם נותנים את עדותם ולעודד אותם לדבר על הרגשות שלהם בתום המשפט;

- עליהם לוודא שהמבוגרים לוקחים ברצינות את הדאגות, החששות והדעות של הילדים. כשלא ניתן לעשות דבר מה שהילד ביקש, חשוב להסביר לילד מדוע. אנשים שמעורבים במשפט, למשל שוטרים או שופטים, מתעניינים במה שאתם רוצים לומר להם. אל תהססו ואל תרגישו מטומטמים כי אינכם מוצאים מילים או אינכם יודעים בדיוק איך להסביר את מה שאתם רוצים לומר. פשוט עזרו להם להבין שיש לכם משהו לומר, והם יעזרו לכם. אם אתם רוצים לדבר למישהו מיוחד ואינכם רוצים שאנשים אחרים ישמעו את מה שאתם אומרים, אתם יכולים לבקש לדבר עם האדם בארבע עיניים, שלא בנוכחות של אנשים אחרים.

להפוך זכויות לאמיתיות

אנשי מקצוע צריכים לקבל הדרכה כדי:

- ללמוד על זכויות אדם, ובמיוחד על זכויותיהם של ילדים. זה כולל להבין שלא כל הילדים שנפלו קורבן והילדים שהיו עדים זהים ושיש להם צרכים שונים;
- ללמוד את דרך ההתנהגות הנכונה בעבודה עם ילדים ואיך להסביר את עבודתם לילדים;
- ללמוד איך לדבר אל ילדים בכל הגילאים כך שהילדים ירגישו בנוח ויבינו מה קורה. זה כולל להקשיב לילדים ולעזור להרגיע אותם אם הם מבולבלים או חוששים.
- ללמוד דרכים לחקירת הילדים שלא יפחידו אותם או יזיקו להם, אלא יעזרו לחשוף את האמת.

¹⁰⁵ For the official version of the UN Guidelines see Economic and Social Council resolution 2005/20 of 22 July 2005. This child-friendly version, which has been produced by UNICEF and UNODC with the support of the Innocenti Research Centre and the International Bureau for Children's Rights (IBCR), is meant as guidance for children and for professionals working with children, and is not an official UN document.

יש למצוא איזון בין הצורך לעשות צדק ולהעמיד לדין את הפושע מחד ובין הימנעות מהתעללות נוספת בילד כתוצאה מהליכים משפטיים מזיקים וכואבים מאידך. לכן יש להקפיד הקפדה יתרה כדי להבטיח שיעשה כל מאמץ להפחית את הסיכון לילד.

יצירת סביבה בטוחה ונגישה לילד

כדי להבטיח שההליכים לא גורמים לילד העד טראומה נוספת, יש לתת את הדעת לדברים הבאים:

- זמינות של שירותים רפואיים, פסיכולוגיים וסוציאליים לילד
 - זמינות של הגנה לילד במהלך השימוע
 - מגבלות על צורת התחקור המותרת לעורכי הדין של ההגנה
 - מסגרת הזמן למשפט - יש להבטיח שהמשפט אינו מתארך
 - פרטיות וסודיות של הילד - לעולם אין להתיר לתקשורת ולציבור להיכנס לאולם בית המשפט
 - הימנעות מעדויות חוזרות ונשנות
 - אפשרות לחקור את הילד מחוץ לבית המשפט בחדרי תחקור ידידותיים לילדים וקבילותו של חומר חקירות זה באמצעות סרטי אודיו או וידאו
 - מניעת הצורך שהילד יראה את המתעלל - שימוש בהקלטות וידאו, פרגוד או חדרים נפרדים
 - מידע לגבי האפשרות לקבלת פיצויים, והתנאים לערעור.
- נחוצים אמצעים נוספים כדי להבטיח שכל ילד עם מוגבלות יוכל להישמע בצורה אפקטיבית. סעיף 13 של האמנה לזכויות אנשים בעלי מוגבלות דורש התאמות מותאמות לגיל עבור ילדים עם מוגבלויות, כדי להבטיח להם גישה אפקטיבית למשפט. אמצעים אלה מתייחסים לסוגיות שונות, ובכללן גישה פיזית לבית המשפט, גישה למתורגמני שפת סימנים, עורכי דין שעימם הילד יכול ליצור קשר, ושיכולים לייצג את דעותיו של הילד, גישה למידע בפורמטים נאותים, וצורות חקירה שמקדמות את הבנתו של הילד ואת יכולתו להביע את דעותיו.

חוק הילדים המתוקן של מצרים מס' 126 משנת 2008, סעיף 116 ב"ס (ד)

"לילדים שנפלו קורבן וילדים שהיו עדים תהיה הזכות להישמע ולקבל יחס של כבוד וחמלה, ליהנות ממלוא הכבוד לביטחונם הפיזי, הפסיכולוגי והמוסרי, תהיה להם זכות לגישה לטיפול רפואיים שירותי רווחה וסיוע משפטי, הם ייהנו משיקום ומשילוב מחדש בחברה בהתאם לעקרונות המנחים של האומות המאוחדות בדבר צדק לילדים שנפלו קורבן וילדים שהיו עדים."

ילדים כעדים: יצירת סביבה תומכת

ההמלצות שלהלן מבית משפט בג'רסי שבאיי התעלה מספקות הנחיות לשופטים ולמגיסטרים, וכן לפקיד בית משפט, לפקיד רווחת ילדים ועורכי דין, איך ליצור סביבה שבה אפשר לעזור לילדים המופיעים כעדים בפני בית משפט לתת עדות בצורה אפקטיבית ומבלי שיחוו טראומה מיותרת ומצוקה או יחס בלתי הולם:

- **זהה מקרים שבהם מעורבים ילדים עדים בהופעתו הראשונה של הנאשם בבית משפט.**
- **קבע לוח זמנים.** אל תניח למשפט להימשך. הקפד להתקדם. אל תסכים לבקשות מלאכותיות לנעול את הישיבה.
- **זהה את הסוגיות בתיק בשלב מוקדם.** זה חיוני כדי שתוכל לנהל את הגילויים, לפסוק לגבי קבילות ובאופן כללי למנוע עיכובים. אפשר לקבל הודאות פורמליות, שיבטלו למשל את הצורך שהילד יצפה בתמונות של הפציעות שלו.
- אם הילד יידרש להתייחס לגופו שלו, שקול להכין **תרשים**.
- התמודד עם טיעונים משפטיים במידת האפשר לפני, **לא ביום המשפט כשהילד ממתין לתת עדות.**
- ברר את דעותיו של הילד איך היה רוצה לתת עדות - **ילדים אחדים מעדיפים להיות בבית משפט מאחורי פרגוד.**
- אם **משתמשים בטכנולוגיה, וודא שהיא פועלת ושהנוכחים בבית המשפט יכולים להפעיל אותה.**
- **האם הילד יכול לתת עדות מבניין אחר באמצעות חיבור בוידאו?** האם אתה באמת צריך את הילד בבית המשפט?
- אם אתה חייב להשתמש בבית המשפט, הקפד לקיים ביקור מקדים בבית המשפט ותרצל את חיבור וידאו/טלוויזיה. האם בכלל הילד צריך לראות בתוך אולם בית המשפט?
- וודא שישנם **יציאות וכניסות נפרדות** כדי להפריד את הילד מעדים אחרים ומהנאשם, ואם אין, וודא מועדי הגעה ועזיבה שונים כדי שלא ייפגשו.
- **וודא שלילד יש כיבוד ומשהו לעשות בזמן ההמתנה.**
- בן כמה הילד? **בדוק הבנת השפה וטווח תשומת לב.** תן הנחיות לגבי הפסקות ולסוג השפה שבה תותר החקירה.
- **מי ילווה את הילד? הילד צריך להכיר את האדם מראש.** במקרה אידאלי, מתנדב שעבר הכשרה לתמיכה בעד (שעבר בדיקת התאמה לעבודה עם ילדים).
- **וודא שהתומך יודע איך להתריע בפניך** שהילד אינו מבין או שהוא במצוקה (כרטיס צהוב להצביע שהילד מרגיש אי נוחות, כרטיס אדום לעצור?)
- **האם ניתן לילד חומר כתוב כלשהו שנועד להסביר את ההליך בבית משפט?**
- **פגוש את הילד.** פגישה עשויה להועיל כיון שתצטרך לדבר עם הילד במהלך המשפט והילד ייתן בך אמון. בקר את עורכי הדין של התביעה ושל ההגנה אבל הבהר שאתה שולט.
- **פאות וגלימות, כן או לא?** שאל את הילד.
- **תזמון עדותו של הילד.** ככלל, ילדים ערניים יותר בבקרים ולכן עדיף שיעידו אז. אם יתקיים טיעון משפטי, התחילו אותו אחר הצהריים של היום לפני.
- **מתי הילד צריך לצפות בוידאו?** אם בית המשפט צפוי לצפות בוידאו ארוך, שקול מתי הכי טוב שהילד יצפה בו. עדיף אולי שהילד יצפה בו יום קודם ויגיע לבית המשפט אחרי שצפה בוידאו.

ילדים כעדים: יצירת סביבה תומכת

המשך...

- **את מי יכול הילד לראות?** ודאו שהילד אינו יכול לראות את הנאשם בבית המשפט או באמצעות חיבור טלוויזיה.
- **מי אמור להיות מסוגל לראות את הילד בחיבור טלוויזיה או מאחורי הפרגוד?**
עורכי דין, שופט חבר מושבעים. הנאשם, העיתונות והציבור אינם צריכים לראות את הילד. הידיעה שרואים אותו יכולה להטריד מאד את הילד.
- **האם נוכחות הציבור בבית משפט היא לטובת המשפט?** אסור את פרסום זהות הילדים ואל תאפשר לאדם תאב בצע כלשהו לצפות במשפט בגלל סיבות מפקפקות. אפשר שדי באיש עיתונות אחד.
- **חקירה נגדית.** הקפד לשלוט בחקירה של עורכי הדין ובשפת הגוף שלהם. אל תבקש מילד לצפות בתמונות של הפציעות שלו או להצביע על חלקים אינטימיים בגופו. תרשים גוף יכול לסייע.
- **להגיד תודה.** ביום עדותו, הודה לילד. מחקרים מראים שילדים חוו חוויה חיובית יותר בבית המשפט, אפילו אם הנאשם זוכה, אם במהלך כל התהליך זכו לתמיכה ובסופו הודו להם
- **משוב.** בסוף, בקש לקבל משוב מהצדדים. אתה תמיד יכול להשתפר.

התייחסות ליכולתו של הילד כעד

לעיתים קרובות הילד הוא העד היחיד להתעללות שממנה סבל. לפיכך, אלא אם הוא מסוגל לתת עדות בבית משפט, לרוב יבטלו את התיק, מבצע העבירה יתחמק מעונש ומהילד יימנע הצדק. שלושה חששות שכיחים עולים, את כולם אפשר לפתור:

■ ילדים אינם קומפוטנטיים לתת עדות. בתי משפט בארצות רבות אינם מוכנים לקבל את תקפותם של ילדים צעירים כעדים. יתרה מכך, המבחנים המיושמים כדי לאמוד את יכולותיהם של הילדים אינם מאפשרים לילדים לבטא את עצמם באפקטיביות. לעיתים קרובות מדי, שופטים ואחרים בהליכים המשפטיים ממעיטים בערך יכולותיהם של הילדים, או שאינם מצליחים לערוך מבחנים הולמים שיאפשרו לאמוד את הקומפוטנטיות של הילד. לפיכך, נמנעת מילדים קומפוטנטיים רבים האפשרות לתת עדות. בתי המשפט צריכים לצאת מנקודת הנחה של קומפוטנטיות. שופטים צריכים להשתתף בהדרכה כדי ללמוד איך ליצור סביבה שבה ילדים צעירים יוכלו לבטא את עצמם, ויש לפתח כלים שבאמצעותם יוכלו ילדים להוכיח את רמות הקומפוטנטיות שלהם בצורה אפקטיבית.

■ ילדים נוטים לדמיין ולפיכך סיכוייהם לומר את האמת פחותים. אין להניח שעדותו של ילד אינה תקפה או שאינה אמינה רק בגלל גילו ובגרותו. אין הוכחות לכך שילדים נוטים לשקר יותר ממבוגרים.

■ הדעה הרווחת היא שהופעה בבית משפט מזיקה לילדים. אם ייושמו כל האמצעים המפורטים לעיל, הם יפחיתו משמעותית את האפשרות לפגיעה בילד. כמו כן חשוב להכיר

בכך שכישלון להביא לדין יכול להציב את הילד בסכנה, ויש לו השלכות חשובות על האמון של הילד במערכת המשפטית.

קביעת אינטליגנציה וזיכרון. במקרה של ילד צעיר, הפניית שאלות לגבי המשפחה, בית הספר, ספירה, וידע של האלף בית ושל הצבעים יכול לספק תחושה רחבה של האינטליגנציה של הילד ושל יכולת הזיכרון שלו. במקרה של ילדים מבוגרים יותר, קשה יותר לאמוד כישורים אינטלקטואליים, כגון קריאה בסיסית, מתמטיקה, או משימות פתרון בעיות אחרות. הורים או אפטרופוסים יכולים בדרך כלל למסור מידע על האינטליגנציה ויכולת הזיכרון של הילד. במקרה שאמינותו של ההורה או האפטרופוס במתן מידע כזה בעייתית או מוטלת בספק, מורים לרוב יכולים למסור מידע על האינטליגנציה ויכולת הזיכרון של הילד ובדרך כלל הדיווחים שלהם פחות מוטים. במקרה שלילד עד פערים משמעותיים באינטליגנציה ו/או בזיכרון, זו יכולה להיות סיבה לערער על הקומפטנטיות.

יכולת לצפות, להיזכר ולספר. דרך טובה לאמוד את יכולתו של ילד לצפות, להיזכר ולספר על חוויות היא לשאול הורה או אפטרופוס של הילד (שלא בנוכחותו של הילד) לתאר בצורה מפורטת אירועים מן העבר או אירועים חשובים שקרו לאחרונה שהילד חווה או היה עד להם. אחר כך אפשר לשאול את הילד (לא בנוכחות ההורה או האפטרופוס) מה הוא זוכר מהאירועים האלה, ולהשוות בין שני הסיפורים. דוגמאות לחוויות שקרו לאחרונה יכולות לכלול מה הילד אכל במהלך היום או את מי הוא ראה

באותו יום. דוגמאות לאירועי עבר רחוק יכולות לכלול מה קרה ביום ההולדת של הילד, חג ראוי לזיכרון, יציאה לטיול או חופשה. כמובן, שמפרוצדורה זו יתקבלו תוצאות תקפות רק אם הילד או ההורה/אפטרופוס ידע על הפרוצדורה לפני שיזמו אותה. גם מורהו של הילד יכול לספק מידע על יכולתו של הילד לחוות אירועים ולדווח עליהם בדיוק מאחר שבמסגרת הכיתתית מתעוררים מצבים כאלה לעיתים קרובות.

הבנה של אמת ושקרים. כדי לאמוד את הבנתו של הילד את המושגים של אמת ושקר, מופנים לו לרוב שאלות על נכון ושגוי, אמיתי ודמיוני, ואמת ושקר. ואולם, חשוב להבין שסוגים מסוימים של שאלות נאותים יותר מאחרים מבחינה התפתחותית. לדוגמה, כאשר מעריכים אם ילדים מבינים הדיכטומיות האלה, המראיינים באופן שגרתי נוהגים לשאול את הילדים אם הם יודעים את ההבדל ביניהם. ואולם, לבקש מילדים להסביר את ההבדל בין שני מושגים היא משימה קשה יותר מבחינה התפתחותית מאשר לשאול מה פירושו של כל מושג. במילים אחרות, שאלות כגון, "מה זאת אומרת להגיד את האמת?" וגם "מה זאת אומרת לשקר?" מתאימות יותר מבחינה התפתחותית לילדים צעירים מאשר שאלה כגון "מה ההבדל בין אמת ושקר?"

חשוב גם להבין שלרוב, ילדים צעירים מאד אינם מסוגלים לענות אפילו על השאלות הקלות האלה בצורת נרטיב בגלל מיומנויות השפה הלא מפותחות שלהם. המשמעות אינה בהכרח שילדים בני ארבע אינם מבינים את המשמעות של אמת ושקרים. וגם אין פירושו שלא צריך להציג שאלות פתוחות. השאלה הרלבנטית היא האם ילד שנמצא באולם בית משפט, ושואלים אותו שאלות על אירוע שחוה או שהיה עד לו, יכול להבדיל בין אמת ושקר. לכן, יש להציב שאלות רלבנטיות לסיטואציה בעת הערכת הקומפטנטיות של הילד להעיד, כמו למשל:

- אם תגיד לאמא שלך שצעקת עליי עכשיו, זה יהיה אמת או שקר?
- אם תגיד לאמא שלך שהכית אותך, זה יהיה אמת או שקר?
- אם היית אומר למורה שלך שמשוהו רע קרה לך, אבל זה לא קרה בפועל - אתה המצאת את

¹⁰⁶ Taken directly from S B Carter, *Child Witness Competency: When Should the Issue be Raised?*, www.forensicexperts.net/.../Competency%20to%20testify%20SBC.doc

גישות לקביעת הקומפלטיות של ילד עד המשך

ילדים קומפלטניים צריכים להיות מסוגלים לתת תשובות עוקבות נכונות על השאלות הרב-ברירותיות האלה.

משמעותה של שבועה. לרוב, ילדים אינם מכירים את המילה, שבועה, אך רובם מזהים את המילה הבטחה. מאחר ששבועה והבטחה הם מושגים דומים, מתאים יותר מבחינה התפתחותית ויותר פרודוקטיבי לשאול ילדים אם הם יודעים מה המשמעות של להבטיח. יתרה מכך, גישה יותר אפקטיבית היא החלפת המילה הבטחה במילה שבועה כאשר משביעים ילד עד.

יכול להיות שילדים צעירים לא יצליחו לענות בקלות על השאלה "מה זאת אומרת להבטיח הבטחה?" במקרה כזה, צריך לשאול שאלות מעקב כדי לאמוד את מידת הבנתו של הילד, כמו למשל:

- אם הבטחת לאמא שלך שתאכל את ארוחת הצהריים שלך, מה עליך לעשות? וגם למה?
 - אם הבטחת לומר היום את האמת, מה עליך לעשות? וגם למה?
- הבנת ההשלכות של אי אמירת אמת.** יש לשאול את הילדים מה יכול לקרות, לילד ולאדם שלגביו משקרים, אם יאמרו שמהו קרה להם וזה לא נכון. להלן דוגמאות לשאלות כאלה:
- כשתופסים אותך משקר, מה בדרך כלל קורה לך?
 - אם אמרת שחברך הכיתה היכה אותך וזה לא היה אמת - המצאת את זה - מה יכול לקרות לך כי שיקרת?
 - אם אמרת שאחותך היכתה אותך וזה לא באמת קרה, אבל אבא שלך האמין לך, מה יכול לקרות לאחותך?
- רק אם הילד מתקשה לענות בצורה נאותה על שאלות לגבי הבטחה, יש להעלות את סוגיית הקומפלטיות.

ילדים עדים בבתי משפט בארה"ב: דוגמה לחשיבות השימוש בכלים המתאימים לאמוד קומפטנטיות

חשיבות השימוש בכלים הנאותים לאמוד את הקומפטנטיות מודגמת במחקר שנערך בארצות הברית לקביעת הקומפטנטיות של 192 ילדים, בני 4 עד 7, שלכאורה זכו ליחס בלתי הולם, לשמש כילדים עדים.¹⁰⁷ המחקר מצא כי תובעים רבים אינם מצליחים להציג שאלות שילדים יכולים להבין ולפיכך, תביעות רבות מתבטלות מאחר שאינם יכולים להוכיח שהילדים מסוגלים להבין את חשיבותה של אמירת האמת.

הגישה הרגילה היא לשאול את הילדים אם הם יודעים מה יקרה להם אם ישקרו בבית המשפט. אבל הילדים אינם מוכנים לזהות את עצמם כשקרנים, אפילו לא באופן היפותטי. הם מתעקשים, תחת זאת, שאינם לא עומדים לשקר. שופטים מפרשים את הסירוב הזה כראיה לאי הבנת השאלה, בעוד שלרוב הוא תוצאה של חוסר איזון הכוחות בין הילד ובין השופט והחשש של אישור אפילו תאורטי לאפשרות של אמירת שקר. המחקר מצא כי מבין הילדים שהציגו הבנה של ההבדל בין אמת ושקר, 69% לא הצליחו להסביר את ההבדל בצורה נאותה בעת שימוש בגישות מסורתיות שאומצו על ידי בתי המשפט. החוקרים פיתחו מבחן ידידותי לילדים שמבקש מהילדים לזהות מתי דמויות בסיפור אומרות את האמת וההשלכות של פעולות הדמויות. המבחן הידידותי לילדים מוכיח כי ילדים מאותה קבוצת גיל מסוגלים להבין את המושג של אמת ואת ההשלכות של אמירת שקר.

הגירה והליכי בקשת מקלט

ילדים שמגיעים למדינה בעקבות הוריהם בחיפוש אחר עבודה או כפליטים נתונים במצב פגיע במיוחד. רבים מהם עברו חוויות מפחידות וטראומטיות, ואפשר שיש להם פחדים עמוקים מאנשים בעלי סמכות. לפיכך, חשוב במיוחד לוודא שעושים מאמץ ליצור עבורם מקומות בטוחים שבהם יוכלו לבטא את דעותיהם על מה שקרה להם, ולהיות מעורבים בתכניות ובהחלטות שיתקבלו באשר לעתידם. במגוון נסיבות ילדים מהגרים או מבקשי מקלט יצטרכו להיות מסוגלים להביע את דעותיהם כדי לוודא שזכויותיהם ממומשות.¹⁰⁸

בהליכי הגירה

יש לתכנן מנגנוני זיהוי והמלצות להתמודדות עם ילדים שהופרדו מהוריהם או שאינם מלווים שיאפשרו לילדים פגיעים לבטא את צורכיהם, את רצונותיהם ואת חששותיהם, ואת ההערכות האישיות שלהם בדבר הפעולה הנחוצה כדי להגן על האינטרסים שלהם. בהיעדר מידע זה, פקידי ההגירה עשויים לקבל החלטות שמשפיעות למשל על ילדים שנסחרו, או ילדים שנמלטו מנישואים כפויים, להשיב את הילד לסביבה מתעללת או מסוכנת שעשויה לפגוע ברווחתו, ואף לאיים על חייו. לפיכך, יש להתאים את ההליכים כך שיענו על צורכיהם של הילדים ולוודא שניתן להם כל המידע, בשפתם, על:

- הזכויות והשירותים הזמינים, ובכלל זה עזרה בתקשורת
- תהליך המקלט והליכי הגירה אחרים

¹⁰⁷ K J Saywitz and T Lyon, Sensitive assessing children's testimonial competence, Harbor-UCLA Research and Education Institute, Los Angeles, 1999

¹⁰⁸ For more information on the rights of asylum-seeking children, see General Comment No. 6, 'Treatment of Unaccompanied and Separated Children outside their Country of Origin', CRC/GC/2005/6, 2006

- שירותים לאיתור בני משפחה והמצב במדינת המוצא שלהם.
- כדי לעזור בתהליך זה, ולבנות את ביטחוננו של הילד, יש למנות לו בחינם אפוטרופוס או יועץ.

בהליכי בקשת מקלט

כל הליכי בקשת מקלט שבהם מעורבים ילדים צריכים להבטיח שיוכלו לספר על חוויותיהם. בהיעדר אפשרות לשמוע מהילד, יהיה בלתי אפשרי לזהות את הצרכים האישיים שלו. לעיתים קרובות, הילד יהיה מקור המידע היחיד. ואולם, כתוצאה מהנסיבות הקשורות לבקשה לקבלת מקלט, ילדים עשויים להסתייג מלדבר על מה שקרה להם ועל הבעיות שחוו. כדי לעזור לילדים להתגבר על המכשולים האלה ולדבר על החוויות שלהם ללא חשש, יש לדאוג לתת לילדים מידע, באופן שיבינו, על:

- זכותם לבקש מקלט ולקבלו
- התהליך ושלביו
- אילו זכויות ושירותים עומדים לרשותם בעת שהם בתהליך
- הסדרי הטיפול שיועמדו לרשותם
- איתור בני משפחה ומידע על המצב במדינת המוצא שלהם
- זכותם לפרטיות וסודיות, שתבטיח שיוכלו לבטא את דעותיהם ללא כפייה, אילוצים או פחד.
- יש למנות בחינם אפוטרופוס או נציג משפטי שיתמוך בילד בתהליך בקשת המקלט ועל מנת להבטיח שילדים המסוגלים לגבש דעה על החלטות המשפיעות עליהם יקבלו את המידע הנחוץ לעשות זאת.

זאת ועוד, פוסקים ואחרים המעורבים בהליכים לקביעת תביעות מקלט של ילדים צריכים לעבור הדרכה ולהיות מיומנים כדי להבטיח שתהיה לילדים הזדמנות להשתתף באופן ישיר ומלא ככל האפשר בתהליך זה, כפי שגילם ובגרותם מתירים ומרשים, ולהעריך בצורה מדויקת את מהימנות ואת משמעות הדעות שאומרים הילדים.

קטעים מהנחיות הניצב העליון של האו"ם לענייני פליטים (UNHCR) בדבר הגנה בינלאומית: ילדים מבקשי מקלט¹⁰⁹

8 אפילו בגיל צעיר, ילד יכול עדיין להיחשב מבקש המקלט העיקרי. ההורה, המטפל או אדם אחר המייצג את הילד יצטרך ליטול על עצמו תפקיד גדול יותר ולהבטיח שכל ההיבטים הרלבנטיים של תביעתו של הילד יוצגו. ואולם, יש לתת את הדעת גם לזכותם של ילדים לבטא את דעותיהם בכל הנושאים הנוגעים להם, ובכלל זה להישמע בכל ההליכים המנהליים והמשפטיים. תובע שהינו ילד, כאשר הוא מלווה בהוריו, בבני המשפחה המורחבת או בקהילה שעל פי חוק או מנהג אחראים לילד, זכאי להכוונה הולמת ולהדרכה מהם במימוש זכויותיו, באופן שעולה בקנה אחד עם היכולות המתפתחות של הילד. כאשר הילד הוא מבקש המקלט העיקרי, גילו, ומתוקף כך, רמת הבגרות שלו, התפתחותו הפסיכולוגית ויכולתו לנסח את דעותיו או השקפותיו יהיו גורם חשוב בהערכה של מקבל ההחלטות

65 בגלל גילם הצעיר, תלותם וחוסר הבשלות היחסית שלהם, ילדים צריכים ליהנות מהגנות פרוצדורליות וראייתיות ספציפיות כדי להבטיח קבלת החלטות הוגנות כשבאים לבחון את בקשותיהם לקביעת הסטטוס שלהם כמבקשי מקלט.

68 במקרה של ילדים ללא ליווי או שהופרדו מהוריהם, יש למנות להם מיד ובחינם אפוטרופוס מוסמך ובלתי תלוי. ילדים שהנם מגישי הבקשה העיקריים בהליך של מקלט זכאים גם לייצוג משפטי. נציגים כאלה צריכים להיות בעלי הכשרה הולמת ועליהם לתמוך בילד במהלך כל ההליך.

69 בהקשר של הליכי בקשת מקלט, חשובה גם זכותם של ילדים לבטא את דעותיהם ולהשתתף באופן משמעותי. לרוב, יש לשמוע את סיפורו של הילד על החוויה שעבר כדי לזהות אילו הגנות נדרשות לו, ובמקרים רבים, הילד יהיה המקור היחיד למידע זה. על מנת להבטיח לילד הזדמנות לבטא את דעותיו וצרכיו, ישל פתח ולשלב פרוצדורות הגנה וסביבות מתאימות לילדים שייצרו אמון בכל השלבים של תהליך בקשת המקלט. חשוב שהילדים יקבלו את כל המידע הנחוץ על האפשרויות הקיימות וההשלכות שנובעות מהן בשפה ובאופן שהם מבינים. מידע נחוץ זה כולל מידע על זכותם לפרטיות וסודיות שמאפשרת להם לבטא את דעותיהם ללא כפייה, אילוצים או חשש מנקמה.

69 יש לבחור שיטות תקשורת נאותות לשלבי ההליך השונים, לרבות לראיון בקשת מקלט ויש לתת את הדעת לגילו, מינו, לרקע התרבותי ולבגרותו של הילד וכן לנסיבות הבריחה ולאופן הגעתו. שיטות תקשורת לא מילוליות שימושיות לילדים יכולות לכלול, משחק, ציור, כתיבה,

¹⁰⁹ UNHCR, *Guidelines on Policies and Procedures in Dealing with Unaccompanied Children Seeking Asylum*, Geneva, 1997 (hereafter "UNHCR, *Guidelines on Unaccompanied Children Seeking Asylum*"), <http://www.unhcr.org/refworld/docid/3ae6b3360.html>, in particular Part 8

משחק תפקידים, סיפור סיפורים ושירה. לילדים בעלי מוגבלויות נדרשת "שיטת התקשורת הנחוצה להם כדי להקל עליהם לבטא את דעותיהם"

70 לא ניתן לצפות מילדים לתאר את החוויה שעברו כמו מבוגרים. ייתכן שמגוון סיבות יקשו עליהם לנסח את חששותיהם, לרבות טראומה, הנחיות ההורים, חוסר השכלה, חשש מרשויות המדינה או מאנשים בעמדות סמכות, שימוש בעדויות שהוכנו מראש על ידי המבריחים, או חשש מפעולת תגמול. ייתכן שהם צעירים מידי או שאינם בשלים ואינם יכולים להעריך איזה מידע חשוב או לפרש את מה שהיו עדים לו או חוו באופן שיהיה מובן בקלות למבוגר. ילדים אחדים עשויים להשמיט או לעוות מידע חיוני או לא להיות מסוגלים להבדיל בין דמיון למציאות. יכול להיות שיתקשו להתייחס למושגים מופשטים, כמו זמן או מרחק. וכך, מה שעשוי להיות שקר במקרה של מבוגר, לא בהכרח יהיה שקר במקרה של ילד. לכן חשוב שהבוחנים יקבלו הכשרה הולמת ויהיו בעלי מיומנויות שיאפשרו להם לאמוד בצורה מדויקת את מהימנות סיפורו של הילד ואת משמעותו. כך, אפשר שתידרש מעורבות מומחים בתחקור ילדים מחוץ למסגרת פורמלית או לצפות בילדים וליצור איתם קשר בסביבה שבה ירגישו בטוחים, לדוגמה במרכז קבלה.

על מנת להבטיח את הזכות להישמע בהליכים ספציפיים, נחוצים האמצעים הבאים:

- בגירושם ופרידה - יש להנהיג חקיקה ותקנות כדי להבטיח שלא יפורסמו צווים לעניין ילד שמסוגל לגבש דעה, מבלי לבדוק את דעותיו של אותו ילד.
- בעת הפרדת ילד מהוריו - יש לנקוט אמצעים כדי להבטיח שתהיה לילד זכות להישמע במהלך כל הליך ההערכה, ההפרדה וההשמה, שיהיה מעורב בתכנון התכניות לעתידו, ותהיה לו גישה לייצוג כשנדרש.
- באימוץ וב *kafalah* - ילד שמסוגל לגבש דעה חייב לתת אישורו לאימוץ, ואין לתת ילד לאימוץ נגד רצונו.
- כאשר הילד מואשם בעבירה - יש לתת לילד מידע על ההאשמות התלויות נגדו, לייצג אותו בצורה הולמת בכל השלבים, ועליו להיות מסוגל לערער כנגד כל החלטה. ההליכים צריכים להיות ידידותיים לילדים ולהתנהל בפרטיות כדי לאפשר לילד להרגיש בטוח לבטא את דעותיו.
- כאשר הילד הוא עד לעבירה - בכל מקרה אפשרי, יש לאפשר לילד למסור עדות כדי למצות את הדין עם המבצעי הפשע. כדי להפחית את הטראומה והסטרס במתן עדות, נדרשים אמצעים שיוצרים סביבות בטוחות ונגישות בבתי המשפט, לרבות הגנה על הילד במהלך השימוע, כללים המסדירים חקירה נגדית, הימנעות מעדויות חוזרות ונושנות, שימוש בהקלטות וידאו ופרגוד. יש להנהיג אמצעים אפקטיביים כדי לאמוד את יכולתו של הילד להעיד.
- בהליכי הגירה ובקשת מקלט - צריכה להיות לילד גישה לתרגום, ליועץ או לאפטרופוס שיסייעו לו בתהליך, למידע על זכויותיו, ולפרטיות וסודיות שתאפשר לו לדבר ללא חשש

פרק 6: הטמעת סעיף 12 במסגרת שונות

פרק 6

הטמעת סעיף 12 במסגרת שונות

במשפחה

תמיכה והנחיה להורים

אחריות ההורים והחוק

במסגרת חוץ משפחתית

זכות חוקית להיות מעורב בהחלטות השונות המתייחסות לכל ההיבטים של מערכת הטיפול

זכות חוקית להיוועץ בפיתוח שירותי טיפול

גישה לאינפורמציה
מנגנונים בלתי תלויים ובטוחים לטיפול בתלונות
פיקוח בלתי תלוי
גוף ניטור בתי תלוי
מנגנוני התייעצות

בשירותים רפואיים
מעורבות בקבלת החלטות
גישה לייעוץ רפואי סודי
הסכמה לטיפול
השתתפות בפיתוח שירותים רפואיים

בחינוך
מעורבות של ילדים בהחלטות השונות הנוגעות ללימודיהם
למידה שיתופית שהילד במרכזה
סביבות דמוקרטיות בבתי ספר
השתתפות במדיניות חינוך
ארגוני תלמידים ארציים
במשחק, בשעות הפנאי, בספורט ובפעילויות תרבות

במידה
במקום העבודה
במצבים של אלימות

פרק 6

הטמעת סעיף 12 במסגרת שונות

“איפה, ככלות הכל, מתחילות זכויות אדם אוניברסליות? במקומות קטנים, קרוב הביתה - כל כך קרובים וכל כך קטנים שלא ניתן לראותם על מפות העולם. ובכל זאת הם עולמו של היחיד... אלו הם המקומות שבהם כל איש, אישה וילד מחפשים צדק שווה, הזדמנות שווה, כבוד שווה ללא אפליה. אם אין לזכויות האלה משמעות שם, יש להם מעט מאד משמעות במקום אחר. אלמלא פעילותם של אזרחים מודאגים לתמוך בהן קרוב לבית, היינו מחפשים לשווא את הקדמה בעולם הרחב יותר.” אלינור רוזוולט¹¹⁰

הזכות להישמע מורחבת לכל חלק בחייהם של הילדים. אמנם בשנים האחרונות נעשתה עבודה מרשימה רבה ליצור עבור הילדים הזדמנויות להשתתף בזירה הציבורית, ובכל זאת חשוב לא לשכוח שיש להשקיע השקעה דומה בהתייחסות להזדמנויות של הילדים להישמע בחיי היום יום - במשפחה, בבית הספר, בשירותי הבריאות, במשחק ובשעות הפנאי, ובמקום העבודה.

במשפחה

המשפחה היא המסגרת האידיאלית לחוויות ההשתתפות הראשונות של הילדים. היא יכולה לספק לילדים הזדמנות ללמוד לבטא את דעותיהם בסביבה בטוחה ותומכת שבה הם מרגישים מוערכים ומכובדים. היא מציעה הכנה להשתתפות הילד בחברה הרחבה יותר.¹¹¹ במהלך יום הדיון הכללי על תפקיד המשפחה בקידום זכויות הילד,¹¹² שבה הוועדה ואישרה את חשיבותה של המשפחה ביצירת סביבה משתפת לילד.¹¹² גישת הורות כזו משמשת לקידום התפתחות אישית, לשיפור הקשרים במשפחה, לתמיכה בחיברות של הילד וממלאת תפקיד מונע כנגד כל צורות האלימות בבית ובמשפחה. ואולם, ניסיונם של ילדים במשפחות רבות ברחבי העולם שונה מאד באופיו. יותר שכיחה היא ההנחה של קשרים היררכיים, שבהם מצפים מהילדים לציית, להיות שקטים, ולהיכנע לסמכות ההורית.

¹¹⁰ Eleanor Roosevelt (1958) speaking on the tenth anniversary of the Universal Declaration of Human Rights, to which she was a major contributor.

¹¹¹ Committee on the Rights of the Child, Report on the 7th Session, September/October 1994, CRC/C/34, paras 192 and 193

¹¹² A Twum-Danso, 'The Construction of Childhood and the Socialisation of Children in Ghana' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation*, Routledge, London, 2010

במדינות אפריקאיות אחדות, סעיף 12 היה אחד הזכויות המאתגרות ביותר להטמעה, בעיקר מאחר שלפי התרבויות המקומיות, הורים אינם חייבים להיוועץ בילדיהם. מחקר שנערך לאחרונה על הורים וילדים בגאנה מצא ארבעה גורמי מפתח בשיטות גידול ילדים המשמשים לחיזוק האי-יכולת של הילדים לבטא את דעותיהם בנושאים הנוגעים להם: הקשר בין תלות לצייתנות; תפיסת הילדות כמשהו שלעולם אינו מסתיים, לפיה הילדים נדרשים לתת כבוד למבוגרים גם לאחר שכבר בגרו ונישאו; הדעה לפיה ילדים נחותים מהמבוגרים מהם ולעולם אסור להם להתנגד להם; ולסיום, ההנחה שהורים הם 'הבעלים' של ילדיהם ולכן יש להם זכות לשלוט בהם.

ואולם, המחקר מצא גם שהיו הזדמנויות למעורבות רבה יותר של ילדים בקבלת החלטות. הילדים ציינו כי בפועל, לרוב הצליחו לדון עם אימהותיהם (אך רק לעיתים רחוקות עם האבות), והאימהות מצדן נועצו בהם לעיתים קרובות, כל עוד זה נעשה בפרטיות הבית. במקרים שבהם קשרי ההורה-ילד היו חזקים יותר, היה פוטנציאל רב יותר לשיפור ההזדמנויות להקשבה לילדים, בתנאי שזה נעשה באופן שכיבד את ערכי התרבות והכיר בחשיבותם.

סעיף 5 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד מכיר בזכויות ובאחריות של ההורים או של אפוטרופוסים חוקיים אחרים, לספק הכוונה והנחיה הולמת לילדיהם, אך מדגיש כי זה כדי לאפשר לילד לממש את זכויותיו, ודורש כי ההכוונה וההנחיה יינתנו באופן שעולה בקנה אחד עם היכולות המתפתחות של הילדים. במילים אחרות, ככל שהילדים רוכשים יכולות, הם זכאים ליטול רמת אחריות יותר ויותר גבוהה להחלטות המשפיעות עליהם. הוועדה מדגישה כי "יש לעודד את ההורים להציע 'הכוונה והנחיה' באופן שהכל מתרכז סביב הילד, באמצעות דו-שיח ודוגמה, בדרכים שמגבירות את היכולות של הילדים לממש את זכויותיהם, ובכללן את זכות ההשתתפות".¹¹⁴ כמובן, כיבוד דעותיהם של הילדים אין פירושו שהילדים יכולים לעשות או לומר ככל העולה על רוחם. אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד אינה מתנגדת לזכותם של ההורים להנחות ולכוון את ילדיהם אלא דורשת שיקשיבו לילדים, יתחשבו בדעותיהם ויכירו בזכותם של הילדים לקחת אחריות על החלטות ולממש את זכויותיהם בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם.

תמיכה והדרכה להורים

אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד דורשת מממשלות "להגיש עזרה נאותה להורים ולאפוטרופוסים חוקיים במילוי אחריותם בגידול הילדים [...] ולדאוג לפתח מוסדות, מתקנים ושירותים לטיפול בילדים".¹¹⁵ היבט מרכזי בסיוע זה יכלול חינוך ויעוץ שמציעים תמיכה להורים ולבני משפחה אחרים, כדי לעודד קשרים חיוביים ורגישים עם ילדים צעירים ולשפר את ההבנה של זכויות הילד וטובתו. תכניות אלה צריכות להתבסס על דפוסי התנהגות ועמדות חיוביים קיימים ולהפיץ מידע על הזכויות הכלולות באמנה.

מחקר בינלאומי שנערך במדינות מפותחות ומתפתחות סיפק ראיות חד משמעיות לכך שהתערבויות מוקדמות לתמיכה בהתפתחות פיזית, מנטלית וחברתית בריאה משפיעה לחיוב בטווח הארוך על התפתחותם הכוללת של הילדים, על הישגיהם בבית הספר, על הקשרים שלהם עם אחרים ועל הפרודוקטיביות שלהם גם במהלך חייהם הבוגרים. לא זו בלבד

¹¹³ Day of General Discussion on The Right of the Child to be Heard, September 2006

¹¹⁴ General Comment No. 7, 'Implementing Child Rights in Early Childhood', CRC/C/GC/7, 2005

¹¹⁵ UNCRC, Article 18 (2)

שהתערבויות מוקדמות אלה נמשכות זמן רב, הן הרבה פחות יקרות מתיקון בעיות שמתפתחות כתוצאה מהתפתחות מאוחרת או פגומה¹¹⁶. ואולם, לעיתים ההורים בעצמם חשים חסרי כוח, ויש לכך השפעה על דרכם להבין ולהגיב לזכותם של הילדים להשמיע את דעתם. תכניות תמיכה בהורים ביצירת מקומות להקשיב לילדיהם צריכות לתת את הדעת לקחת לניסיונם של ההורים ולחוסרי האיוון של הכוחות בין גברים ובין נשים במשפחה.

הערכה של השתתפות ילדים במשפחה דרום אפריקה¹¹⁷

בדרום אפריקה, במשך חמישה חודשים במהלך 2006 בוצעה הערכה שיטתית ואינפורמטיבית של השתתפות הילדים במשפחה. ההערכה בוצעה על ידי Community Agency for Social Enquiry (CASE). מ עיקריים של המחקר חושפים כי רמת האינטראקציה בין ילדים ומטפלים תלויה בהקשר או בבעיות הנדונות. באתרי המחקר השונים, ילדים נטו להתווכח עם המטפלות שלהם בקלות רבה יותר מאשר עם המטפלים. השתתפות הילדים גברה ככל שעלה גיל הילדים והייתה גבוהה יותר בהחלטות הנוגעות ללימודים. ככלל, לבנים הייתה יותר השפעה בקבלת החלטות מאשר לבנות. בהחלטות שנגעו לפעילויות כלכליות ופעילויות משק הבית, נדמה היה כי יש מקום למשא ומתן, לדוגמה, הייתה ציפייה שילדים יבצעו מטלות בבית, אך הילדים יכלו לשאת ולתת לגבי המטלות שיבצעו - אף כי מטלות אלה נטו להיות קשורות לתפקידים מגדריים מוגדרים בבירור. ההחלטות החברתיות היו ברובן החלטות שקיבל מבוגר לאחר התייעצות עם הילד. נמצא גם הבדל מגדרי ברור באופן שבו בנים ובנות יכלו להשתתף בהחלטות חברתיות. בנים זכו בחופש ובבחירה רבים מאלה של בנות.

בהתבסס על ממצאי ההערכה, שורטטו המלצות עיקריות כדי לקדם את השתתפות הילדים בהקשר המשפחתי בדרום אפריקה. ההמלצות כללו מאמצים להתייחס לתפיסות שגויות לגבי זכויותיהם של ילדים ושיטות של השתתפות ילדים, התערבות במספר רמות לרבות ברמת בית הספר, הקהילה ולעיתים בתהליך החקיקה, והתבססות על נורמות תרבות קיימות שאפשר לראות בהן כתומכות בהשתתפות (כמו למשל נטילת אחריות במשק הבית על ידי ילדים) בעת התייחסות לבעיה.

בתכניות אלה צריכים להיות מעורבים אבות ואימהות כאחד, ועליהן לעסוק בנושאים הבאים:

- לעודד קשרי כבוד בין הורים וילדים - לרוב זהו אתגר שכן במרבית התרבויות ההנחה הרווחת משכבר הימים היא שעל הילדים לכבד את הוריהם, והרבה פחות שכיח לראות הכרה בחשיבות כיבוד הילדים
- לערב ילדים בקבלת החלטות
- ההשלכות של מתן משקל ראוי לדעותיהם של כל בני משפחה, לרבות ילדים
- להבין, לקדם ולכבד את היכולות המתפתחות של הילדים
- להתמודד עם דעות מנוגדות בתוך המשפחה
- העיקרון לפיו לבנות ולבנים יש זכות שווה להביע את דעותיהם

¹¹⁶ From 'Cultivating Children's Participation', abridged version of *Participation is a virtue that must be cultivated*, Save the Children Sweden, 2008

¹¹⁷ D Keating and C Hertzman, *Developmental Health and the Wealth of Nations*, Guilford Press, New York, 1999, Chapter 2; M E Young, *Early Child Development: Investing in the Future*, World Bank, 1999, pp. 3013

הפרויקט פותח בירדן כדי לעסוק בצורך של הורי ילדים צעירים מאוד במידע בסיסי ובתמיכה במשימות גידול הילדים, במיוחד בתחום הבריאות, התזונה וההתפתחות החברתית-רגשית. סקר ארצי שערך יוניצ"ף על ידע, עמדות ושיטות של הורים ירדנים בהקשר לטיפול בשנות הילדות המוקדמות הראה כי "למרבית ההורים הצעירים אין את המידע הנחוץ ואת המיומנויות לספק סביבה מלאה גירויים בבית, במיוחד בתחומים הנוגעים להתפתחות חברתית ורגשית".

השפעתה של התכנית אמורה הייתה להימדד בעזרת האינדיקטורים הבאים:

- קיומו של צוות ליבה מוסמך של מאמנים בין כל השותפים המשתתפים
- מספר מתקני סיוע המיישמים את אסטרטגיות ושיטות ההורות הטובה יותר
- מספר הורים ומטפלים אחרים שמודעים למיומנויות ההורות המשופרות ומתרגלים אותן.
- ההערכה מצאה כי התכנית הניבה:
- ביקוש גובר - לא רק בקרב הורים שלא הייתה להם גישה לתכנית ורצו להיות מעורבים, אלא גם בקרב מי שהיו מעורבים בה ורצו גישה נוספת ומתקדמת יותר
- עניין רב בחינוך הורים נוסף לאבות
- קבלה נרחבת ברוב הקהילות, שבה נתפסה כמועילה
- התנגדות מינימלית לגישה או לתוכן, במיוחד כאשר בבניית הפורמטים להעברת התוכן והדיון, המנחים הציגו רגישות למסורות תרבות/דת הקשורות לתפקידים מגדריים ולהשתתפות בנים-בנות, או לשיטות מסורתיות אחרות של גידול ילדים.

¹¹⁸ Dr S Al Hasan, 2009 Jordan: Evaluation Report of the Better Parenting Project, Executive summary, 2009. Available online at: http://www.unicef.org/evaldatabase/index_54190.html and J Brown, Evaluation Report of the National Multi-Sectoral Collaboration on Behalf of Young Children, UNICEF, Jordan, 2009

התייחסות לחששות ההורים לגבי עירוב ילדים בהחלטות

- ילדים לא צריכים לשאת את נטל לא נחוץ של אחריות או מידע שום ילד לא צריך לשאת נטל של מידע רב יותר מזה שעמו הוא יכול להתמודד או שאותו הוא יכול להבין. אבל ילדים כן אוהבים לדעת מה קורה ומדוע. אם לא מדברים על אירועים שמשפיעים עליהם (כגון מחלוקת בין ההורים או מוות של אדם קרוב), ילדים עשויים למלא את החללים בידע שלהם עם דמיון שמדאיג או מפחיד יותר מהמציאות. הם עלולים להאשים את עצמם על אירועים שהם כלל אינם אחראים להם. הורים צריכים לחשוב כמה צריכים לדעת הילדים ואיך להסביר זאת בדרכים שיוכלו להבין. לרוב, ילדים צעירים צריכים שיראו להם דברים ויספרו להם עליהם.
- זה גוזל זמן רב יותר בטווח הקצר, קל יותר להחליט על דברים עבור הילדים. אבל בלי מעורבות שלהם, הורים עשויים להבין דברים בצורה לא נכונה. והם ימנעו מהילדים הזדמנות לחשוב על הדברים בעצמם, לשקול את הבעד ואת הנגד, ולהתחיל לקחת אחריות על מעשיהם.
- ילדים עשויים לשגות הם עשויים לבחור אפשרות שאינה מסבה להם אושר או שמסכנת אותם. הורים צריכים לזכור שעדיין יש להם אחריות הורית להגן על ילדיהם מפני פגיעה ולקדם את רווחתם, כך שאם הם רואים דבר מה שאין ספק כי יזיק לילדם, הם יכולים לומר "לא". אך הם יכולים להגן על הילד מפני שגיאותיו באופן שמערב את הילד. הורים יכולים לעזור לילדים כשהם מגלים שאינם מרוצים מהחלטה שקיבלו, או אם שינו את דעתם. שגיאה ומציאת דרך לתקנה, והלקח שנלמד ממנה הם חלק מהלמידה.
- ילדים עשויים לקבל החלטות/להביע דעות שמתנגדות לנורמות ולשיטות קיימות לעיתים קרובות, כחלק מהתבגרותם ובהינתן הרעיונות והמחשבות שלהם, ילדים יתנגדו לדעות של הוריהם, לערכיהם ולאמונותיהם וגם לאלה של החברה הרחבה יותר. יצירת מקום שבו ילדים יכולים לחקור את דעותיהם עם ההורים מספקת הזדמנות לעזור לילדים לחשוב לעומק ובבטחה על דעות אלה בתמיכתם של ההורים ובהנחייתם. מניעת המקום הזה יכולה להזיק: היא יכולה לגרום לילדים להתבצר ברצונם להחזיק בדעות מנוגדות, ופירושה שיש סיכוי סביר להניח שהילדים יבחנו אותן בסתר, ללא ידיעת ההורים או הנחייתם.
- ילדים עשויים לקבל החלטה 'בזבזנית' ילדים לרוב בוחרים בחירות שלדעתם הוריהם מטופשות או לא חכמות - כמו למשל לבחור משחק שמתפרק או שכמעט אינם משחקים בו. אבל הורים יכולים לעזור לילדים ללמוד משגיאותיהם כדי להימנע מלחזור עליהן, ולהדריך את הילדים כיצד לעשות בחירות חכמות.
- הם עשויים לרצות משהו שאינם יכולים לקבל ילדים עשויים לרצות שהוריהם יישארו ביחד ולא ייפרדו, או להישאר במקום כשהוריהם צריכים לעבור בגלל עבודה. גם אם אינם יכולים לקבל את מבוקשם, ילדים אוהבים שמתיעצים אתם ואומרים להם איזו החלטה התקבלה ומדוע. ראיות מחקריות רבות מראות כי ילדים מרגישים "אנחנו בכל זאת מרגישים טוב יותר כי הקשיבו לנו."
- אם יקשיבו להם, הם יצפו שיעשו כדברם

הורים יצטרכו להיות ברורים לגבי החלטות שלגביהן הם להתמקח והחלטות שלגביהן לא. הם ימשיכו לקבל החלטות מסוימות עבור הילדים - לטובתם של הילדים עצמם. הם יתנו לילדים לקבל מספר החלטות לעצמם. ויהיו החלטות שההורים יישאו ויתנו עליהן עם הילדים, ויגיעו לפשרה שתביא בחשבון את כל חששותיהם. בכל מקרה, חשוב שההורים ימנו בפני הילד את הסיבות שהביאו אותם להחלטה מסוימת.

אחריות הורית והחוק

חשוב לשקול לחזק תמיכה חינוכית על ידי הכללה בחקיקה הרלבנטית את האחריות ההורית או את אחריותו של מטפל אחר להקשיב לילדים ולתת משקל הולם לדעותיהם, בהתאם לגילם ולבגרותם, בעת קבלת החלטות שמשפיעות עליהם. על ידי הכללת הוראות כאלה בחוק, המטרה אינה להעמיד לדין הורים שלא יערבו את ילדיהם בהחלטות. הכללת הוראה כזו תהיה אמצעי לקבוע עיקרון בסיסי לקדם שינוי תרבותי - לתת כבוד רב יותר לזכות של הילדים להישמע - ולתמוך בו. הוראות חוק בדבר אחריות הורית צריכות להיות מגובות במידע, בתמיכה ובהדרכה להורים. במדינות שבהן הונהגו חוקים כאלה, לא נרשמה עלייה בליטיגציה, אלא נוצרה הבנה רבה יותר של הצורך בקשרים שיתופיים יותר בין הורים וילדים.

במסגרות חוץ-ביתיות

"לפעמים שירותי הרווחה שמים אותך בבית ספר שאולי אינך רוצה ללכת אליו, או במקום שבו אתה גר באותה עת ואולי אינך אוהב ואתה רוצה לעבור למקום אחר. ואז אתה לא נותנים לך אפשרות להביע את דעתך לגבי המקום שאליה אתה עובר, אז הכי טוב יהיה אם תוכל ממש להביע דעה." ראיון עם קבוצת ילדים במסגרות חוץ ביתיות¹¹⁹

ילדים שהוצאו מהבית לטיפול חלופי צריכים אמצעים ספציפיים שיבטיחו שקולותיהם יישמעו ויילקחו ברצינות. התהליכים היומיומיים הבלתי פורמליים שמתקיימים במשפחות, ושבאמצעותם אפשר לבטא דעות ולדון בהן, אינם זמינים בקלות רבה כל כך לילדים שחיים במוסדות או באומנה. כאחד ממספר גדול של ילדים במוסד, במקרים רבים יתעלמו מחששותיו של ילד ויקבלו החלטות מבלי להתחשב ברצונותיו. יתרה מכך, ילדים חוסים פגיעים במיוחד כשלא מקשיבים לדעותיהם או כאשר לא לוקחים אותן ברצינות. למרות שסביבות של מסגרות חוץ-ביתיות נקבעות כדי להעניק לילדים טיפול, הדרכה, תמיכה והגנה, הבנים והבנות שחיים בהן יכולים להיות נתונים לסיכון מוגבר לאלימות בהשוואה לילדים שחיים בבית עם הוריהם.¹²⁰ הדבר נכון במיוחד לגבי ילדים עם מוגבלויות.

ממשלות, עם אחריות לספק טיפול חלופי לילדים שמשפחותיהם אינן יכולות לטפל בהן, נדרשות להבטיח שכל הפעולות שהן נוקטות יהיו לטובתם של ילדים אלה. אי אפשר לייצג את טובתם של הילדים מבלי לקחת בחשבון את החוויות שלהם, את חששותיהם ואת העדפותיהם. יש להנהיג מנגנונים שיבטיחו שילדים החוסים בכל המסגרות החוץ-ביתיות, לרבות במוסדות, יהיו מסוגלים להביע את דעותיהם ושיינתן לדעות אלה משקל ראוי בנושאים המשפיעים על חיי היומיום שלהם.¹²¹

¹¹⁹ C Davey, T Burke and C Shaw, *Children's Participation in Decision-Making: A children's views report*, National Participation Forum, 2010

¹²⁰ S Pinheiro, *UN Study on Violence against Children*, United Nations, New York, 2006

¹²¹ Committee on the Rights of the Child, Report on the 40th Session, September 2005, CRC/C/153, paras 663 and 664

דוגמאות לחקיקה על אחריות הורים להקשיב לילדים

חוק הילדים של דרום אפריקה, סעיף 31

בטרם אדם בעל אחריות הוריות וזכויות לעניין ילד מקבל החלטה כלשהי שנשקלת בפסקה (ב) המערבת את הילד, אדם זה ישקול כראוי דעות ורצונות שביטא הילד, תוך שהוא זוכר את גילו של הילד, את בגרותו ואת שלב התפתחותו.

קוד ההורות והאפוטרופסות השבדי לעניין מימוש משמורת, פרק 6, סעיף 11

זכותו וחובתו של האפוטרופוס להחליט בשאלות הנוגעות לענייניו האישיים של הילד. בעשותו כן, האפוטרופוס יתחשב יותר ויותר בדעותיו של הילד וברצונותיו, במקביל לגילו העולה של הילד ורמת התפתחותו.

חוק הילדים (סקוטלנד) 1995, סעיף 6: דעותיהם של ילדים

(1) אדם, בבואו לקבל החלטה חשובה שעניינה -

(א) מילוי אחריותו ההורית או האחריות שהוזכרה בסעיף 5(1) של חוק זה; או

(ב) מימוש זכותו ההורית או מתן היתר בזכות סעיף זה, יתייחס במידת האפשר לדעותיו (אם הוא רוצה לבטא אותן) של הילד הנדון, וייתן דעתו לגילו של הילד ולבגרותו, ולדעותיהם של אנשים אחרים שיש להם אחריות הורית או זכויות הוריות לעניין הילד (וברצונם לבטא את דעותיהם אלה); ומבלי לגרוע מכלליות האמור בסעיף משנה זה, ילד בן שנים עשר או יותר ייחשב גדול ובוגר מספיק לגבש דעה.

תמצית מקווים מנחים של האו"ם לטיפול חלופי בילדים¹²²

6 כל ההחלטות, היוזמות והגישות שנופלות במסגרת תכולת הקווים המנחים הנוכחיים צריכים להיעשות כל מקרה לגופו, מתוך כוונה ברורה להבטיח את בטיחותו של הילד וביטחונו, ועליהם להיות מושתתים באינטרסים ובזכויות של הילד הנידון, בהתאם לעקרון האי-אפליה ולהתחשב בצורה הולמת בפרספקטיבה המגדרית. עליהם לכבד במלואה את זכותו של הילד לחלוק את עצתו ושיתחשבו בדעותיו בהתאם ליכולות המתפתחות שלו, ועל בסיס הגישה שיש לו לכל המידע הנחוץ. יש לעשות כל מאמץ לאפשר שהתייעצות זו ומסירת מידע יתנהלו בשפה המועדפת על הילד.

6bis בהחלטת קווים מנחים אלה, קביעת טובתו של הילד תתוכנן כך שתזוהה את דרכי הפעולה המתאימות ביותר לספק את צורכיהם וזכויותיהם של ילדים שנמנע מהם טיפול של הוריהם, או שיש סכנה שימנע מהם, תוך התחשבות בהתפתחות המלאה והאישית של זכויותיהם במשפחותיהם, בסביבה החברתית והתרבותית ובמעמדם כבעלי זכויות, הן במועד הקביעה והן בטווח הארוך כאחד. תהליך הקביעה צריך להתחשב, בין היתר, בזכותו של הילד להישמע ובכך שיתחשבו בדעותיו בהתאם לגילו ולבגרותו.

להלן האמצעים להבטיח את זכותו של ילד להישמע בטיפול החלופי:

זכות חוקית להיות מעורב בהחלטות השונות המתייחסות לכל היבטים של מערכת הטיפול

יש לספק לילדים ערובה לכך שדעותיהם יישמעו. ערובה זו צריכה להיות מעוגנת בחוק, ואין להסתפק בהנחיות או מדריכי נהלים מוסדיים. הזכות להישמע ולהילקח ברצינות צריכה לחול גם על ילדים באומנה, ילדים בבתי ילדים, במוסדות טיפול ומתקני ענישה, ומוסדות בריאות. היא צריכה לחול על ילדים באומנה זמנית וכן על ילדים שנמצאים הרחק מהבית באופן פרמננטי יותר. את תכולת מטרת הזכות להישמע יש להרחיב לכל היבטי הטיפול בהם, לרבות:

- מתי ואיפה שמים אותם
 - עם מי יש להם קשר, תדירות הקשר וטבעו
 - תכניות שמתכננים לגבי עתידם
 - תהליכי סקירה
 - בעיות שמתעוררות מידי יום ביומו הנוגעות לטיפול בהם.
- הוועדה ממליצה שמנגנונים כגון התכנסויות של קבוצות משפחה הן מודל יעיל על מנת להבטיח שהילדים יישמעו בתהליכי קבלת החלטות.¹²³

¹²² Guidelines for the Alternative Care of Children: A UN Framework, SOS Children's Villages International/ISS, Geneva, 2009

¹²³ Committee on the Rights of the Child, Report on the 40th Session, September 2005, CRC/C/153, paras 663 and 664

זכות חוקית להשתתף בהתייעצות לגבי פיתוח שירותי אומנה

יש לפתח תהליכי התייעצות לגבי מעורבותם של הילדים בפיתוח חקיקה וקווי מדיניות, וכן כמנגנוני משוב על הטמעת חוקים, קווי מדיניות ושיטות הנוגעים לשירותי אומנה (care services). לילדים שהתנסו בטיפול במסגרת שירותי האמנה יש גוף ידע ייחודי שביכולתם לתרום לפיתוח שירות משופר לילדים אחרים. במדינות מסוימות, ילדים וצעירים שהתנסו באמנה הקימו ארגונים משלהם כדי לספק מידע, תמיכה וסיוע לילדים ונערים אחרים. במדינות אחרות, ילדים קיבלו תפקיד של פיקוח במוסדות ונותנים משוב על איכות השירותים והשינויים הדרושים כדי לשפר אותם. ממשלות צריכות לשקול לתמוך בפיתוח יוזמות כאלה ולערב את הילדים כמקור למומחיות בעת ניסוח והערכה של חקיקה, קווי מדיניות ותוכניות.

להקשיב לדעותיהם של ילדים באמנה: דוגמה מבריטניה¹²⁴

תמצית מתוך

Children's Homes, National Minimum Standards

תוצאה:

- ילדים יודעים שמתחשבים בדעותיהם, ברצונותיהם וברגשותיהם בכל ההיבטים של הטיפול בהם; עוזרים להם להבין מדוע ייתכן שאי אפשר יהיה לפעול על פי רצונותיהם בכל הנסיבות; והם יודעים איך להשיג תמיכה ולהגיש תלונה.
- דעותיהם של אנשים אחרים שקשורים לילד נאספות ונלקחות בחשבון.
- 1.1 פועלים על פי דעותיהם של ילדים, רצונותיהם ורגשותיהם בניהול היומיומי של הבית ובהחלטות חשובות או בשינויים בחיי הילד, אלא אם זה אינו לטובתו.
- 1.2 ילדים מבינים איך התחשבו בדעותיהם, ובמקרים שבהם לא פועלים לפי רצונות או חששות משמעותיים, עוזרים להם להבין מדוע.
- 1.3 כל הילדים מוסרים את דעותיהם על כל היבטי הטיפול והתמיכה בהם.
- 1.4 דרך קבע, מבקשים לשמוע את דעותיו של הילד, של משפחתו, של העובד הסוציאלי ושל המפקח הבוחן הבלתי תלוי (IRO) לגבי הטיפול בילד (אלא במקרים יחידים שבהם זה לא מתאים).
- 1.5 לילדים יש גישה לייעוץ ולתמיכה בלתי תלויים, שהולמים את גילם והבנתם, ממבוגרים שאליהם ביכולתם לפנות ישירות ובאופן פרטי עם בעיות או חששות. ילדים יודעים את זכויותיהם לסיוע וכיצד לגשת למסייע, ואיך לפנות אל מנהל זכויות הילד.
- 1.6 ילדים יכולים לטפל בבעיות באופן ההולם ביותר עם תמיכה וללא חשש שיהיו לכך השלכות שליליות כלשהם עבורם. ילדים מקבלים משוב מידי על חששות או תלונות שהעלו, ומעדכנים אותם על ההתקדמות.
- 1.7 הדעות, הרצונות והרגשות של הילדים ושל אנשים משמעותיים עבורם נלקחים בחשבון בפיקוח על הצוות והפיתוח הבית.

גישה למידע

כדי שיהיו מסוגלים לבטא דעות מושכלות, יש לספק לילדים מידע על ההשמות המוצעות, תכניות הטיפול, האפשרויות הזמינות וההשלכות של כל פעולה מוצעת. יש לספק מידע באופן שיתאים ליכולות המתפתחות של הילד, ויש לתת לו זמן לשקול את המידע ולשאול שאלות, בטרם יצטרך להגיב להחלטות שהוצעו.

מנגנוני תלונה בלתי תלויים ובטוחים

חשוב מאד שילדים יוכלו לגשת למנגנוני הגשת תלונה בלתי תלויים ובטוחים ללא חשש מפני ענישה או נקמות. על המידע על פרוצדורות ועל אופן השימוש בהן להיות נגיש בקלות לכל הילדים בטיפול. עליהם לדעת בפני מי באפשרותם להתלונן. צריכות להיות מגוון אפשרויות,

¹²⁴ Children's Homes, National Minimum Standards, Department for Education, London, 2011

שכן יתכנו מקרים שבהם הממונה הוא מושא התלונה. עליהם להיות זכאים לפנות לעורך דין או נציג שיעזור להם להגיש תלונות, וייעץ להם ויתמוך בהם במהלך התהליך. לילדים ולנציגיהם צריכה להיות גישה להליך ערעורים אם אינם מרוצים מהתשובה שקיבלו לגבי תלונתם. (ראה בעמודים 59 - 61 דוגמה לפרוצדורת הגשת תלונות).

תפקיד המפקח הבלתי תלוי

יש למנות מפקח בלתי תלוי בעל הכשרה נאותה שיפקח על הציות לכללים ולתקנות המסדירים את הענקת הטיפול, ההגנה או הטיפול בילדים בהתאם לחובות הכלולים בסעיף 3. יש לאפשר למפקח גישה חופשית למתקנים השונים, ובכללם למתקנים המיועדים לילדים שבקונפליקט עם החוק, כדי לשמוע ישירות מפי הילדים את דעותיהם וחששותיהם, ולפקח על מידת ההקשבה לדעותיהם של הילדים ועל המשקל שהמוסד עצמו נותן להן. ילדים צריכים להיות זכאים להישמע בפרטיות תוך הבטחת סודיות, באופן שעולה בקנה אחד עם טובתם.

גוף פיקוח בלתי תלוי

נחוץ גוף פיקוח בלתי תלוי, כמו נציב תלונות ילדים או מפקח של הילדים, עם סמכויות לערוך חקירות, ולבצע ביקורי פתע במתקנים ובמוסדות (כולל מוסדות המיועדים לילדים שבקונפליקט עם החוק) כדי להקשיב לילדים בפרטיות, ולהמליץ על פעולות ספציפיות בתגובה לדעות אלה.

מנגנוני התייעצות

יש ליצור מנגנוני התייעצות אפקטיביים, לדוגמה, מועצה מייצגת של ילדים, בנים ובנות, במתקן האמנה, שתקבל מנדט להשתתף בפיתוח קווי המדיניות והכללים המוסד ובהטמעתם. הוועדה גם ממליצה להתחשב בסקירות קבועות של דעותיהם של הילדים ובסקירות של ההשפעה שלהם על קביעת המדיניות ועל החלטות בית משפט ועל יישום התכנית.¹²⁵

¹²⁵ Committee on the Rights of the Child, Report on the 40th Session, September 2005, CRC/C/153, paras 663 and 664

קווים מנחים להקשבה לילדים בפיקוח ובמעקב¹²⁶

הקווים המנחים הבאים נלקחו מתוך *Guidelines on Alternative Care of Children: A UN Framework* (קווים מנחים לטיפול חלופי בילדים. מסגרת של האו"ם) שאומצו על ידי העצרת הכללית של האו"ם בנובמבר 2009 וזכו לתמיכתה של הוועדה לזכויות הילד (הטקסט מודגש היכן שהוא מתייחס באופן ספציפי לזכותם של הילדים להישמע):

פיקוח וניטור

- סוכנויות, מתקנים ואנשי מקצוע שמעורבים במתן טיפול צריכים להיות חייבים בדיווח לרשות ציבורית ספציפית, שתדאג בין היתר לערוך לעיתים קרובות בדיקות, שיכללו ביקורים מתוכננים וגם ביקורי פתע, שיכללו דיון עם הצוות והילדים וצפייה בהם.
- במידה שהדבר אפשרי ומתאים, תפקידי הפיקוח יכללו רכיב של הדרכה ובניית יכולת של מטפלים.
- יש לעודד מדינות על מנת שיוודאו שקיים מנגנון פיקוח בלתי תלוי, תוך ששוקלים כראוי את העקרונות המתייחסים למעמדם של המוסדות הלאומיים לקידום והגנה על זכויות האדם (עקרונות פריז). **מנגנון הפיקוח צריך להיות נגיש בקלות לילדים**, להורים ולאחראים על ילדים ללא טיפול הורים. הפונקציות של מנגנון הניטור יכללו:
 - התייעצות בפרטיות עם ילדים ששוהים בכל מסגרות הטיפול החלופי, ביקור במסגרות הטיפול שבהן הם חיים ועריכת חקירות במצבים של הפרה לכאורה של זכויות הילדים במסגרות אלה, בעקבות תלונות או מיוזמתם.

חוק הילדים 2005, דרום אפריקה

סעיף 28: ניהול מרכזי טיפול לילדים ונוער

- (1) כל מרכז טיפול בילדים ונוער חייב ועד מנהל שיהיה מורכב מלא פחות משישה ולא יותר מתשעה חברים.
- (6) הוועד המנהל חייב ליצור פורום ילדים כחלק מהוועד המנהל כדי להבטיח את השתתפותם של הילדים החוסים בפעולת המרכז, תוך התחשבות בגיל, בבגרות ובשלב התפתחות של הילדים.

¹²⁶ UN General Assembly, Guidelines for the Alternative Care of Children: resolution/adopted by the General Assembly, 24 February 2010, A/RES/64/142.

חשוב במיוחד שכל המוסדות שבהם חיים ילדים יישמו את העיקרון של סעיף 12 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. את הדרך הטבעית שבה בני משפחה מדברים ומקשיבים זה לזה, ובמיוחד הורים מקשיבים לילדיהם, לא ניתן לחקות בקלות במוסדות הפורמליים יותר. יש לנקוט צעדים מכוונים להבטיח שהצוות שומע ונותן את הדעת כראוי לדעותיהם של הילדים ומכבד את זכויות האזרח שלהם.

עובדים כדי להבטיח את השתתפותם של כל הילדים

חשוב שאנשים שעובדים עם ילדים:

1. יקשיבו לילד ולמסרים שהוא שולח על האופן שבו הוא מטמיע את מה שמגיע אליו, במיוחד מאחר שכבר אינו חי עם הוריו.
 2. בקשו מהילד להעיר, זה עוזר להם להעריך אם הם הבינו את מה שהם אמרו.
 3. תנו לילד הזדמנות לשאול שאלות.
 4. תנו לו אפשרות לבטא את רגשותיו, או צרו אפשרויות כאלה.
 5. תנו לילד חיזוקים חיוביים.
 6. דברו עם הילד בשפה פשוטה שברורה ומובנת לו, בהתאם לגילו ולרמת הבגרות שלו.
 7. השתמשו למטרה זו בכלים כגון ציורים, תמונות, חפצים אישיים של הילד, צעצועים הכוללים בובות קטנות (או חלקים פשוטים של עץ שמדמים את אנשי המפתח בחייו של הילד: אמא, אבא, אח, אחות, סבים, הוא עצמו, וכו').
- ילדים צריכים להשתתף, אם זה אפשרי, בסידור החדרים ובעיצובם, על פי מודל משפחתי, בצורה חמה שמעודדת חיים ביחד. לכל ילד צריכים להיות מספר מסוים של חפצים מסביבו ומרחב, קטן ככל שיהיה (מדף, ארון או חלק מארון) לשימוש האישי.

¹²⁷ Taken from *A Global Policy for Children and the Family*, Fact Sheet No. 16, International Social Service, June 2006

שינוי אופן הטיפול בבתי יתומים: דוגמה מזימבבואה¹²⁸

בבית היתומים House for Boys (בית הבנים), שבזימבבואה, הילדים התבקשו להשמיע את דעותיהם

על החוויות שלהם בפעם הראשונה. הסוגיות שהועלו כללו:

- אנשים אינם מאוחדים, עלינו להתאחד כדי שנוכל לחיות כמשפחה מאושרת.
- אני רוצה לדבר בשם עצמי. עלינו להקשיב איש לדעותיו של חברו.
- אפשר בבקשה לקבל טיפול רפואי?
- אין מספיק אוכל. אחרי בית הספר אנחנו רעבים, אבל אנחנו מקבלים ארבע פרוסות לחם. תוכלו לשנות זאת ולתת לנו משהו טוב יותר? במהלך ההפסקה [בבית הספר] החברים שלנו בורחים מאיתנו מפחד שמא נתחנן לקבל מהם אוכל.
- לצוות לא אכפת מאיתנו ואינם חושבים על עתידנו.
- לא מראים לנו מספיק אהבה. צריך לתת לנו אהבה כי חלקנו מעולם לא חוו חיים עם אם או אב.
- אנו זקוקים לספרים ללמוד כי בתי הספר שבהם אנו לומדים אינם מספקים לנו ספרים.
- דרוש לנו איש צוות בחדר האוכל בכל שעות האוכל.
- אנו צריכים לדבר על איך הגענו לכאן, הרקע שלנו.
- אנחנו צריכים לעודד אחד את השני לא לשגות
- החשיפה שלנו לעולם שבחוץ מועטה. עלינו להתחבר עם אנשים מחוץ לבית.
- איננו יכולים לעשות דבר לגבי הבעיות שלנו כי הצוות לא מקשיב לנו ואנחנו גם מפחדים לדבר על דברים.
- זה הוביל להמלצות הבאות עבור בית היתומים:
- קווי מדיניות ותקנות, שהעיקרון המנחה אותם הוא: 'לטובתם של הבנים'
- קוד של שיטות אתיות הנוגעות לטיפול שניתן לבנים
- מערכת רישום ודווח ברורה ליצירת חובת דיווח
- הצרכים הבסיסיים (מזון, מחסה, טיפול בריאות ותשלום הוגן בגין עבודה) של הצוות שדורשים התייחסות
- לכבד את הצורך של הצוות בחופשה כדי למנוע שחיקה, ותשלום ימי מחלה וימי חופשה
- לעזור לבנים לשמר ולמצוא קשרי דם חיוביים
- סדנאות על דרכים להכין את הבנים לחיים לאחר צאתם מבית היתומים עבור צוות
- להרשות ייצוג בישיבות הוועד כדי לעודד את השתתפות הנערים בקבלת החלטות של בית היתומים
- לעודד שותפות קהילתית רבה יותר באמצעות פרויקטים קהילתיים בהובלת הצעירים

¹²⁸ Adapted from: D Devi, *Transforming Orphanage Care: A Case Example in Zimbabwe*, Human Sciences Press, Inc., 2004

- חוזה בין Child and Family Social Services (שירותי רווחה לילד ולמשפחה) ובין בית היתומים (House for Boys) שבמסגרתו בית היתומים יקבל בנים משירותי הרווחה רק בתנאי שהעובדים הסוציאליים המאשרים או קציני המבחן יסכימו לבקר את הילד לפחות פעם אחת מידי שלושה חודשים; יהיה בכך לבסס את האחריות לניהול ולהגנה על זכויותיהם של הילדים האלה
- ליצור קשרים חיצוניים עם בתי יתומים אחרים בזימבבווה כדי לשפר את סטנדרט הטיפול בילדים שבטיפול
- לבצע תיקונים חשובים כדי להפחית את הסיכון מחלונות שבורים, כבלי חשמל חשופים ומסמרים חלודים
- אסטרטגיה לטיפול בתקציב השנתי של בית היתומים, שאין בו די כדי לספק אוכל נאות.

בשירותים רפואיים

לסעיף 12 השלכות משמעותיות לאופן אספקת טיפולים ושירותים רפואיים. לעניין גישת הילדים לשירותים רפואיים וטיפול פרטני, יש לתת את הדעת לשלוש סוגיות ייחודיות אך קשורות: מעורבותו של הילד בקבלת החלטות, גישה ליעוץ רפואי סודי, והסכמה לטיפול.

מעורבות בקבלת החלטות

ילדים, לרבות ילדים צעירים, צריכים תמיד להיכלל בדיונים ובהחלטות הנוגעות לבריאותם, והדרך שבה מערבים אותם צריכה להיות קונסיסטנטית עם רמת ההבנה שלהם. לעיתים קרובות מידי, הצוות הרפואי מדבר עם ההורה על מצבו של הילד, על הטיפול הנחוץ והסיבות לכך, ואיך ינתן ומתי, ואיזו השפעה או השלכות יהיו לו, ואינו כולל את הילד בשיחה. רוב מסגרות החקיקה נותנות להורים את הזכות לקבל החלטות הנוגעות לבריאות בשם ילדיהם, ולפיכך, כלל לא נחשב נחוץ לכלול את הילד בדיאלוג. יתרה מכך, תרבויות רבות מתייחסות לילדים כאילו הם חסרים קומפלטנטיות מספקת או מעמד ולכן לא מכירים בחשיבות הכללתם בתהליכים כאלה. ואולם, לא זו בלבד שחובה על המדינה לוודא שתהיה לילדים הזדמנות להשתתף בצורה פעילה בתכנון בריאותם והתפתחותם, אלא אף שעשייה זו תוביל להישגים טובים יותר בתחום הבריאות.¹²⁹

קידום השתתפות פעילה בבריאות שלהם מניבה לילדים תוצאות חיוביות רבות. לדוגמה:

- הילדים מרגישים שמכבדים אותם יותר. תחושת הפגיעות שמלווה מצב מחלה, כאב ותלות באחרים מופחתת כאשר ילדים מרגישים שמכבדים אותם ומקשיבים להם, ושדעותיהם יוערכו ויילקחו ברצינות.
- מפחית מתחים ועוזר להם להתמודד טוב יותר עם הטיפול. אם יש להם מידע על מצבם, הם מצליחים להבין טוב יותר ולהתמודד עם מה שקורה לגופם ומדוע דברים קורים איך שהם קורים.
- נותן להם ביטחון. אם יהיו מעורבים בתהליך הטיפול, הם לא יחששו שפעולות יינקטו ללא ידיעתם או הבנתם.

¹²⁹ CRG/GC/2003/4, para. 39(d)

- מעודד שיתוף פעולה. אם חסר לילדים מידע, סביר להניח שיחששו יותר ויהיו פחות מוכנים או מסוגלים לשתף פעולה בטיפול. כתוצאה מכך, הפעולות הרפואיות יהיו כואבות יותר ומלחיצות.
- זה מונע דאגה לא נחוצה. כשמסתירים מידע, ילדים יכולים לדאוג שלא לצורך ממה שעומד לקרות להם. לרוב הם ידמינו משהו הרבה יותר גרוע מהמציאות בפועל. כשיש בדם מידע, הם יכולים להתכונן כהלכה למה שקורה ולקבל את התמיכה, הייעוץ ו/או הניחום הנחוצים.
- זה מוביל להבנה טובה יותר של הצרכים הרפואיים שלהם.
- זה מעודד אותם לקחת אחריות רבה יותר על בריאותם

ילדים צעירים מאד מקבלים החלטות שמשפיעות על בריאותם¹³⁰

מטופלים ילדים רבים סובלים ממצבים רפואיים כרוניים שדורשים טיפולים רפואיים חוזרים ונשנים, כך שהם מקבלים אינספור שרשראות של החלטות בלתי פורמליות, בהתבסס על החוויות הקודמות שלהם ועל ההבנה הגוברת שלהם. ילדים שסובלים ממצבים רפואיים חמורים, כגון סוכרת, לומדים לקחת אחריות מוקדם מאד. לדוגמה, מייסי בת השלוש הצליחה להזהיר את אימא שלה שהיא מרגישה חלשה בגלל רמת סוכר נמוכה בדם. על רובי בת הארבע אפשר היה לסמוך שלא תאכל שוקולדים כשחברה שלה אכלה ולא היו מבוגרים נוכחים, ובגיל חמש כבר ידעה לבדוק לעצמה את רמת הסוכר בדם ולהחליט כמה עוגה היא יכולה לאכול.

¹³⁰ P Alderson, K Sutcliffe and K Curtis, *Children's Consent to Medical Treatment*, Hastings Centre report, 36(6): 25-34, 2006

אסטרטגיות פרקטיות להקשבה לילדים בטיפולים רפואיים¹³¹

- הציעו מידע כללי שמיועד לקבוצות גיל וליכולות שונות - לדוגמה, מה קורה כאשר ילד הולך לבית החולים; מידע על מחלות מסוימות; אילו זכויות יש לילדים החולים; איך להגיש תלונה אם משהו לא מצליח; מידע על קבלת עצות על בריאות מינית; התמכרות לסמים; ולמי לפנות אם ילדים סובלים מניצול מיני.
- וודאו שניתן זמן לתת לילדים הסבר מלא על מחלתם. זה כולל דיונים על מה קורה להם, אילו טיפולים מוצעים, אילו אופציות קיימות, ההשלכות של כל האופציות, תופעות לוואי של הטיפולים, והסבירות להרגשת כאב ואי-נוחות.
- וודאו שהמידע וההסברים ניתנים בדרכים שעולות בקנה אחד עם ההבנה של הילד. עדיף שיינתנו על ידי מישהו שהילד מכיר וסומך עליו. מעורבותם של ההורים צריכה להיות מלאה ככל האפשר.
- הימנעו מלדבר מעל ראשו של הילד: ילדים נלחצים כשרופאים מדברים ישירות להוריהם מבלי לערב אותם.
- תנו לילדים הזדמנות לשאול שאלות ולחקור את החששות שלהם ולהתמודד איתם בכנות ובאופן מלא.
- הבהירו לילד שהחששות שלו יילקחו ברצינות כשיתקבלו החלטות; לדוגמה, אפשרו להורה ללוות את הילד עד לחדר הניתוח, הרשו לילד להחזיק איתו את צעצוע המנחם החביב עליו, אפשרו להורים להישאר עם הילד בלילה.
- תנו לילדים זמן לשקול מה הם רוצים. לדוגמה, אם ילד מפחד מזריקות, בדקו איתו מה אפשר לעשות כדי להקל על החשש שלו.
- שקלו לדחות את הפעולה הרפואית אם הילד מאד חושש ממנה ואפשר לעכב אותה.
- תנו לילד תמיד הסבר מלא אם ההחלטה שהתקבלה נוגדת את רצונו, מדוע התקבלה ושיעשו כל המאמצים כדי להתחשב בחששות ובפחדים שלו.
- נסחו קווי מדיניות בנושא סודיות. וודאו שכל הצוות הרלבנטי, וכן ילדים וצעירים, מודעים להם.
- נסחו קווי מדיניות על הסכמה לטיפול. וודאו שכל הצוות הרלבנטי והילדים וצעירים, מודעים להם.
- ספקו לכל הצוות הדרכה בנושא אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד והשלכותיה לעבודה.
- נסחו אמנת זכויות הילד שתוצג במקום בולט בכל מתקני האשפוז ואשפוז יום.

¹³¹ CRED-PRO (Child Rights Education for Professionals) health curriculum, developed in collaboration with the Royal College of Paediatrics and Child Health and the American Academy of Pediatrics, <http://www.aap.org/commpeps/international/equity.html>

לערב את הילדים בטיפולים הרפואיים שלהם¹³²

- מחקר שנעשה ברפובליקה של אירלנד, עבור משרד השר לענייני ילדים, הגיע למסקנה שאת השיטה הטובה ביותר לעניין תקשורת עם ילדים אפשר לסכם כדלקמן:
- הילד צריך להיות מעורב ככל האפשר בהחלטות הטיפול, ויש לזכור את יכולתו להבין ואת נכונותו להיות מעורב.
 - הוריו או מטפלו של הילד צריכים להיות מעורבים בהחלטות הטיפול.
 - יש לבקש לשמוע את דעתם של הילדים ולהתחשב בהן.
 - הקשר בין איש הרפואה והילד צריך להיות מבוסס על אמת, בהירות ומודעות לגילו של הילד ולבגרותו.
 - יש להקשיב לילדים ולענות על שאלותיהם בצורה ברורה ואמיתית.
 - השיחה עם הילדים צריכה להיות תהליך מתמשך.
 - הדרכה בכישורי שיחה עם ילדים היא רכיב חיוני של השכלה מקצועית נאותה.
 - המחקר בחן יוזמות חיוביות שהציגו אנשי מקצוע מתחום הרפואה וסיכם אותן כדלקמן:
 - התייחסות ישירה לילדים בתהליך ההתייעצות (לדוגמה, הפניית שאלות ישירות לילדים על לשאול אותם אישית על מחלתם או המצב הרפואי שלהם). חשוב לעשות זאת, יהא אשר יהא גיל הילד, למרות שרמת המורכבות, כמות המידע הנמסר ומעורבות הילדים בתהליכי קבלת החלטות צריכים להתאים לגילו ולבגרותו של הילד. אף כי יהיו תלויים במסגרת, המאמצים לדבר ישירות עם הילדים אינם צריכים להחריג את ההורים וההפך.
 - אימוץ גישת התייחסות לילדים שהולמת את גילם, תוך התחשבות בהתפתחותם וביכולתם להבין
 - שיחה עם הילד על מנת להרגיע אותו, תוך כיבוד גבולות אישיים
 - הכנה הולמת של הילדים למה שצפוי לקרות בטיפול או בהליך הרפואי, ולתת להם הזדמנות לשאול שאלות ולהכין את עצמם
 - הבעת אמפתיה לילדים, קלילות ומצב רוח טוב היכן שמתאים
 - שימוש בשפה ובעזרים מתאימים לגיל כדי להסביר לילדים דברים, ובכלל זה על מצבם, על הטיפול שנקבע להם או על ההליך שעומד להתבצע
 - מתן אפשרות בחירה לילדים לגבי איך הם רוצים להתקדם
 - כנות עם הילדים כדי לבנות קשר של אמון
 - יצירת סביבה שבה מעודדים ילדים לשאול שאלות

גישה לייעוץ רפואי סודי

ילדים צריכים גישה לייעוץ רפואי סודי ולעצות. יש להציע שירותים כאלה לילדים בכל גיל ומבלי שיצטרכו לקבל את הסכמת ההורים. חשוב להדגיש כי הזכות להתייעצות ולקבלת ייעוץ שונה מהזכות לתת הסכמה רפואית ואינה צריכה להיות כפופה למגבלת גיל כלשהי. הזכות לבקש עזרה מבלי לערב את ההורים חיונית כדי להגן ולקדם את ביטחונם ורווחתם של הילדים. אפשר שילדים יזדקקו לגישה כזו, לדוגמה במקרים שבהם הם חווים אלימות או התעללות בבית. ראיות מראות כי ילדים המתמודדים עם התעללות ייטו הרבה פחות לחפש עזרה אם אינם מאמינים ששירותי הייעוץ או ההתייעצות הם סודיים. באופן דומה, אפשר שיזדקקו לגישה סודית כדי לחפש עצות ומידע בנוגע לחינוך מיני או לשירותים רפואיים בנושא, או במקרה של מחלוקת בין ההורים והילד לגבי גישה לשירותים רפואיים.

הוועדה ממליצה להנהיג חוקים או תקנות כדי להבטיח שהזכאות לעזרה תוכר בצורה הולמת וזכותם של הילדים לקבל שירותים כאלה והחוב לספק אותם יהיו ברורים לאנשי הרפואה.¹³³ ממשלות צריכות לשקול לבחון את החקיקות שמחייבות אנשי מקצוע לדווח להורים על ילדים שמבקשים ים עצות בלתי תלויות או עזרה.

בנסיבות מסוימות, הילדים חושפים מידע שמצביע על כך שהם נתונים בסיכון חמור ועשויים להיפגע - לדוגמה שהם חווים ניצול מיני - אך אינם רוצים שמידע זה יועבר לאנשים אחרים, או שיפעלו על פיו. בנסיבות אלה, יש לשקול כיצד לאזן בין זכותם לסודיות ובין זכותם להגנה. בתיבה שלהלן מוצעים מספר קווים מנחים לאופן הטיפול במצבים כאלה.

¹³³ General Comment No. 4, 'Adolescent Health and Development in the Context of the CRC on the Rights of the Child'

קווים מנחים לאיזון בין הזכות לסודיות לבין הגנה¹³⁴

1. חובתו העיקרית של רופא היא לפעול לטובתו של הילד. במקרה של מחלוקת בין הרופא וההורים או בין ההורים והילד, צורכי הילד חשובים יותר.
2. כאשר יש בסיס סביר להאמין שהילד נתון בסכנה ועלול להיפגע פגיעה חמורה, יש לדווח את העובדות לרשויות הרלבנטיות.
3. ככלל, יש לבקש הסכמה לגילוי מילד קומפטנטי וממטפל, אלא אם מעשה זה יסכן עוד יותר את הילד או את אחיו או ימנע חקירות כיוון שיגרום להתערבות עם ראיות מילוליות.
4. יש לחשוף מידע על ילד לא קומפטנטי רק אם אפשר להצדיק מעשה זה כחיוני לטובתו מבחינה רפואית.
5. יש תמיד לחשוף מידע ללא הסכמה אם אי-חשיפתו עלולה להציב את הילד בסכנת מוות או פגיעה חמורה או כאשר המידע יעזור למנוע, לאתר או להביא לדין פשע חמור.
6. אם אינך בטוח אם האמור לעיל מתקיים, אבל ילד קומפטנטי לכאורה או הורה מסרבים לתת אישור לגילוי, וכאשר ילד נתון בסכנה, אתה מחויב לפעול. זה גם המקרה שבו סירובו של הילד נובע ממצוקה או פחד.
7. בבואך להחליט על כמות המידע שתחשוף, המפתח הוא לשאול את עצמך איך מסירת המידע תסייע לחקירות נוספות ואי מסירתו תעכב חקירות.
8. עליך לתעד בקפידה את כל ההחלטות ואת ההיגיון שעומד מאחוריהן, ולהפריד במפורש בין עובדות לספקולציות.
9. רופאים שמספקים שירותי רפואה מינית צריכים לאזן בין סוגיות הגנה על הילד ובין זכותו של האדם הצעיר לסודיות והצורך שלו בשירות רפואה מינית. נערים עשויים להחליט שלא להשתמש בשירות אם הוא נתפס בעיניהם כלא חסוי והם עשויים להימנע מלחשוף התעללות או ניצול.
10. הצורך של הילדים בהגנה אינו מפחית מחשיבות קבלת הסכמתם לחלוק מידע כשזה מעשי, ויש לתת לכך זמן כאשר הסיכון אינו מיידי

¹³⁴ Royal College of Paediatrics and Child Health, 'Responsibilities of Doctors in Child Protection Cases with regard to Confidentiality', London, February 2004

הסכמה לטיפול

את הוראות סעיף 12 יש להבין ביחד עם סעיף 5 הקובע כי הורים או אפוטרופוסים חייבים להעניק לילדים הכוונה נאותה והדרכה במימוש זכויותיהם, בקו אחד עם היכולות המתפתחות שלהם. יש לעודד קידום גישה שלפיה, ברגע שהילד יכול להוכיח את יכולתו ליטול אחריות על החלטה, עליו להיות זכאי לעשות זאת. ככל שילדים מתבגרים הם רוצים לקבל בעצמם החלטות על הטיפול שלהם ולהמשיך לקבל תמיכה מאנשי רפואה ומהוריהם, ויש להתיר להם לעשות זאת יותר ויותר. פקטורים דוגמת גיל, רמת בגרות וניסיון קודם של טיפול ממלאים תפקיד חשוב בשיפור יכולתם של הילדים להסכים לטיפול שלהם.¹³⁵ ממשלות צריכות להנהיג מנגנונים שיבטיחו שיש לילדים רמת בגרות מספקת המאפשרת להם לתת או להימנע מלתת את הסכמתם לטיפול. כדי להטמיע זכות זו אפשר לנקוט במספר גישות:

•מדינות אחדות קבעו גיל שבו הזכות לתת הסכמה עוברת אוטומטית לילד.

- גישה זו מבטיחה לכל הפחות שלילדים מגיל זה ומעלה תהיה זכאות אוטומטית לתת הסכמה מבלי להצריך הערכה מקצועית אישית של היכולת.

- דוגמה נוספת היא לקבוע **סף גיל שבו ילד זכאי לתת הסכמה אם הוא יכול להוכיח יכולת**. לדוגמה, בדרם אפריקה, שבה ילדים רבים נותרים יתומים ונאלצים לטפל באחיהם הצעירים, חוק הילדים משנת 2007 קבע כי מגיל 12, ילדים יכולים לתת הסכמה לטיפול רפואי, ניתוחים, גישה לאמצעי מניעה, בדיקת HIV וגילוי התוצאות. ואולם, יש לאמוד את בשלותו של הילד ואת יכולתו להבין את הסיכונים ואת היתרונות הטמונים בטיפולים או בבדיקות בטרם יוכל לתת את הסכמתו.

- מדינות אחדות משלבות שיטה שבה יש **מגבלת גיל קבועה אבל אם ילד יכול להוכיח יכולת מתחת לגיל זה**, הוא או היא יכולים לתת את הסכמתם. לדוגמה, בבריטניה ובניו זילנד, 16 הוא הגיל שבו ילדים יכולים לתת הסכמתם, אבל בכל גיל, ילד שיכול להוכיח קומפטנטיות יכול לתת הסכמה.

- מדינות אחדות מאמצות גישה שנותנת **להורים תפקיד הולך ופוחת בהדרגה ככל שיכולתו של הילד מתפתחת**. בהולנד, לדוגמה, הורים מקבלים את ההחלטה בשם הילדים מתחת לגיל 12. בין הגילים 12 - 16, נדרשת הסכמה של ההורים ושל הילד, אבל אם ההורה מסרב לתת הסכמתו, הרופא יכול לבצע את הטיפול אם הילד מתעקש על כך. לאחר גיל 16, נחוצה רק הסכמתו של הילד.

- אפשרות אחרונה היא **לא לקבוע סף**. לדוגמה, בקולומביה הבריטית, שבקנדה, אין הנחה באשר לגיל שבו ילדים יכולים להוכיח יכולת. כל ילד קומפטנטי יכול לתת הסכמה לטיפול.

ככלל, יכולתם של ילדים להסכים לטיפול קשורה באספקה של מידע הולם וניתן להבנה. על אנשי הרפואה מוטלת אחריות ברורה לדאוג למתן מידע הולם, ומרווח זמן מתאים לספוג אותו ולהעריך אותו

¹³⁵ See, for example, P Alderson, 'Consent to surgery for deaf children: making informed decisions' in L Komesaroff (ed.) *Surgical consent: bioethics and cochlear implantation*, Gallaudet University Press, Washington, DC, 2007

חקיקה בדבר הסכמה לטיפול

סעיפים רלבנטיים בחוק הילדים 2005, דרום אפריקה סעיף 129

(2) ילד יכול להסכים לקבל טיפול רפואי או למתן טיפול הרפואי לילדו אם -

(a) הילד בן 12 ומעלה; וגם

(b) הילד בוגר דיו ויש לו יכולת מנטלית להבין את היתרונות, הסכנות, ההשלכות החברתיות והאחרות של הטיפול.

(3) ילד יכול להתיר פעולה כירורגית על עצמו או על ילדו אם -

(a) הילד בן 12 ומעלה; וגם

(b) הילד בוגר דיו ויש לו יכולת מנטלית להבין את היתרונות, הסכנות, ההשלכות החברתיות והאחרות של הפעולה הכירורגית; וגם

(c) הילד מקבל עזרה הולמת מהוריו או מהאפוטרופוס שלו.

סעיף 130

(2) הסכמה לבדיקת HIV בילד יכולה להינתן על ידי - (א) הילד, אם הילד -

(i) בן 12 ומעלה; או

(ii) טרם מלאו לו 12 והוא בוגר דיו להבין את היתרונות, הסכנות וההשלכות החברתיות של בדיקה כזו.

סעיף 133

(2) הסכמה לחשוף את העובדה שילד הינו נשא HIV יכולה להינתן על ידי - (א) הילד, אם הילד -

(i) בן 12 ומעלה; או

(ii) מתחת לגיל 12 והוא בוגר דיו להבין את היתרונות, הסכנות וההשלכות החברתיות של גילוי כזה.

סעיף 134

(1) איש אינו יכול לסרב -

(a) למכור קונדומים לילד בן 12 ומעלה; או

(b) לספק לילד בן 12 ומעלה קונדומים לבקשתו כאשר הקונדומים האלה מסופקים או מופצים חינם.

(2) אפשר לספק לילד אמצעי מניעה אחרים, שאינם קונדומים, על פי בקשתו וללא הסכמה של ההורה או המטפל של הילד אם -

(a) הילד בן 12 ומעלה;

(b) ניתנה לילד עצה רפואית הולמת; וגם

(c) בוצעה לילד בדיקה רפואית כדי לשלול סיבות רפואיות שמונעות מתן אמצעי מניעה ספציפי לילד.

(3) ילד שמקבל קונדומים, אמצעי מניעה או המלצות על אמצעי מניעה במונחים של החוק הזה זכאי לחיסיון בנושא זה, בכפוף לסעיף 105.

מדריך להערכת היכולת לתת הסכמה

הערכת היכולת לתת הסכמה מושכלת לטיפול יכולה להתבצע תוך התייחסות לקריטריונים הבאים.¹³⁶

אפשר לומר שלילד יש יכולת כאשר הוא מבין:

- את סוג הטיפול המוצע ותכליתו
- אופיו של הטיפול והשפעותיו באופן כללי
- היתרונות והסיכונים העיקריים
- ההשלכות של אי קבלת הטיפול

השתתפות בפיתוח שירותים רפואיים

יש להזמין ילדים לתרום את דעותיהם ואת החוויות שלהם לתכנון שירותים המיועדים לשמירה על בריאותם והתפתחותם. יש לשמוע את דעותיהם בכל ההיבטים של אספקת שירותים רפואיים, ובכלל זה השירותים הדרושים, איך ומתי הכי טוב לספק אותם, מחסומים מפלים לגישה לשירותים, איכות וגישות של אנשי רפואה, ואיך לקדם את יכולות הילדים ליטול רמות גבוהות יותר ויותר של אחריות לבריאותם ולהתפתחותם. לדוגמה, בהערה הכללית בנושא HIV ו-AIDS זכותו של הילד, הצהירה הוועדה כי:

"מדינות, סוכנויות בינלאומיות וארגונים לא-ממשלתיים חייבים לספק לילדים סביבה תומכת ומאפשרת שבה יוכלו לבצע את המיזמים שלהם, ולהשתתף באופן מלא ברמת הקהילה וברמה הארצית במדיניות בנושא HIV ובהמשגה, תכנון, יישום, תיאום, פיקוח וסקירה של פרוגרמה בנושא. סביר להניח שיידרשו מגוון גישות כדי להבטיח את השתתפותם של הילדים מכל מגזרי החברה, כולל מנגנונים לעודד ילדים, בקו אחד עם היכולות המתפתחות שלהם, לבטא את דעותיהם, להישמע ולקבל משקל ראוי בהתאם לגילם ולבגרותם."¹³⁷

את תרומתם של ילדים לפיתוח שירות אפסר להשיג באמצעות:

- מערכות משוב לכל משתמשי השירותים
- תהליכי מחקר ויעוץ שבהם הילדים הם משיבים ו/או חוקרים
- עבודה עם מועצות או פרלמנטים של ילדים מקומיים או ארציים על ניסוח תקנים ואינדיקטורים לשירותים רפואיים מכבדי זכויות
- עירוב הילדים בפיקוח ובניטור השירותים.

¹³⁶ P Alderson and J Montgomery, *Health care choices: making decisions with children*, Institute for Public Policy Research, London, 1996.

¹³⁷ Committee on the Rights of the Child, Report on the 43th Session, September 2006, Day of General Discussion, Recommendations, para. 36

תוכנית Comprehensive Adolescent Care Programme (PAIA) היא תוכנית שאימצה אל ליבה השתתפות של ילדים ובני נוער שמילאה תפקיד חשוב בניפוח סטראוטיפים, מיתוסים והתנגדות תרבותית בקידום בריאות כוללת למתבגרים. התוכנית הקימה רשת צעירים ארצית, שחבריה מפתחים תכניות הדרכה בתחום הבריאות הכוללת והרבייה ובאופן זה טיפחה את השתתפותם ומעורבותם של צעירים. הרשת מכסה את כל המדינה וכוללת למעלה מ-50 קבוצות מאורגנות. זו דוגמה למיזם קידום בריאות ישיר שמשך אינפוט מצעירים באמצעות אסטרטגיה של עידוד השתתפות חברתית של מתבגרים. יתרה מכך, השתתפותם הייתה אפקטיבית הודות ליצירת מגוון קבוצות של מתבגרים (אין זה משנה אם קבוצה מסוימת עוסקת בבריאות, בחינוך, באומנות, בעזרה ראשונה של הצלב האדום, בעבודה עם הצופים, בסיוע דתי לצעירים, בפעילות דתית של קהילות אחרות וכך הלאה). קבוצות אלה מקבלות חינוך נרחב בנושא בריאות, וחבריהן זוכים להדרכה גם כמנהיגים צעירים וכאנשים שמסייעים בתחום הבריאות שמקרינים את פעולותיהם על קבוצות שונות של בני גילם. אסטרטגיה זו ניסתה גם לפתח את יעילותה על ידי יצירת קבוצות של מנהיגים צעירים המשמשים כמתאמים באזורים שונים של המדינה. מנהיגים צעירים אלה מצידם ממנים נציג שמשתתף בקבוצת תיאום ארצית. קבוצות הצעירים המקומיות, הקבוצות האזוריות וקבוצת התיאום הארצית יוצרים ביחד את מה שנקראת National Proactive Youth Network (רשת צעירים פרואקטיבית ארצית).

¹³⁸ Third periodic report of Costa Rica to the Committee on the Rights of the Child, CRC/C/125/Add.4/October 2004

קופת החולים Sandwell and West Birmingham Hospitals National Health Service Trust בבריטניה מאפשרת כיום למטופלים מעורבות מוגבלת בלבד בתכנון השירותים. הקופה אומרת שקשה לשנות זאת מאחר שאנשים משתמשים בשירותים רק פרק זמן קצר ובדרך כלל אינם רוצים לחזור, שבית החולים מזכיר להם תקופה קשה בחייהם. ואולם, הקופה יזמה מספר פעילויות הערכה כדי לערב הורים וצעירים (אף כי לא ילדים) ולתת משוב על השירות שקיבלו:

- **סקרי שביעות רצון חודשיים** עם נוער, הורים ומי שמגיעים למחלקת אשפוז יום ילדים
- **'פתקי המלצות' דברו'** לרשות מטופלים והורים במחלקה פתקים שביכולתם למלא מתי שירצו
- **איסוף 'סיפורי' מטופלים** על כל חוויית השהייה שלהם בבית החולים, באמצעות ראיונות מוקלטים
- **הערות בלתי פורמליות ערוכות (חודשיות)** - אנשי הצוות מקבלים משוב בלתי פורמלי מילדים ובני משפחותיהם במהלך כל השהייה שלהם ובמועד השחרור, ובמהלך ישיבות הצוות מוקצב זמן לדון ולרשום מידע זה
- **קבוצת מיקוד חודשית של הורים**
- **הערכת קבוצת משתמשים** שבה קבוצת צעירים (שמורכבת ממתבגרים מבוגרים יותר, שחלקם מעל גיל 18) ביקרו ביחידה, ביצעו מחקר ומעירים על ההיבטים הרחבים יותר של מתן השירות.
- **ממוני שירותים** משפיעים על האופן שבו ילדים ונערים מעורבים בפיתוח הפרויקט על ידי דרישה מארגוני שירותים רפואיים לערב את הילדים בפיתוח השירותים ובהערכת הפרויקט. במקרה אחד ילדים יהיו מעורבים בבחיר הסוכנות החיצונית שתעריך את הארגון.

¹³⁹ P.Kirby, C Lanyon, K Cronin and R Sinclair, *Involving children and young people in policy, service planning, delivery and evaluation*, Department for Children, Schools and Families, London, 2003

בתי ספר במדינות רבות ממשיכים להתאפיין בסמכותיות, אפליה ואלימות. סביבות כאלה אינן מאפשרות לילדים לבטא את דעותיהם או להתחשב ברצינות בדעות אלה. ואכן, ילדים רבים נכשלים או נושרים מבית הספר בגלל פדגוגיה וסביבה שמתעלמות מדעותיהם ומונעות מהם הזדמנויות להשתתפות. כיבוד זכויות ההשתתפות של הילדים בבית הספר יתרום משמעותית להשגת יעדי הפיתוח של המילניום (Millennium Development Goals (MDGs)) בחינוך כי:

- הוא יתרום לבניית כישורים, ביטחון ויכולת

- הוא מפחית ניכור, עוינות ונשירה

- הוא מקדם את ההזדמנות לגייס את הילדים כתורמים פעילים ליצירת סביבות למידה אפקטיביות.

אכן, כבוד לזכויות השתתפות בחינוך חשוב מאד למימוש הזכות ל חינוך. ההערה הכללית לגבי מטרות החינוך מבהירה את החשיבות שהוועדה מצמידה לתהליך שבאמצעותו ניתנת הזכות לחינוך:

"אין להכשיל את המאמצים לקדם את ההנאה מזכויות אחרות, ויש לחזק אותם, באמצעות הערכים המוקנים בתהליך החינוך. זה כולל לא רק את התוכן של תוכנית הלימודים אלא גם את התהליכים החינוכיים, השיטות הפדגוגיות ואת הסביבה שבה מתקיים החינוך, בין זה בבית, בבית הספר או במקום אחר. ילדים אינם מאבדים את זכויות האדם שלהם ברגע שהם עברים דרך שערי בית הספר. כך לדוגמה, יש לספק חינוך באופן שמכבד את כבודו העצמי של הילד ומאפשר לילד לבטא את דעותיו בחופשיות בהתאם לסעיף 12(1) ולהשתתף בחיי בית הספר... ציות לערכים המוכרים בסעיף 29(1) דורש באופן ברור מבתי הספר להיות ידידותיים לילד במלוא מובן המילה ולשמור מכל הבחינות על כבוד הילד. יש לעודד השתתפות הילדים בחיי בית הספר, יצירת קהילות בית ספריות ומועצות תלמידים, הוראת חברים והתייעצות בין חברים, ומעורבותם של הילדים בהליכי משמעת בית ספריים, כחלק מתהליך הלימוד וההתנסות של מימוש הזכויות."¹⁴⁰

מימוש סעיף 12 בחינוך דורש פעולה במספר תחומים:

- מעורבות של ילדים בהחלטות השונות הנוגעות ללימודיהם

- הנהגת למידה מרוכזת בילד

- הקמת מבנים דמוקרטיים בתוך בית הספר

- הזדמנויות לילדים לתרום מידע לפיתוח וליישום חקיקה וקווי מדיניות בנושא חינוך

- תמיכה בארגוני תלמידים ארציים.

מעורבות של ילדים בהחלטות השונות הנוגעות ללימודיהם

כאשר מתקבלות החלטות לגבי לימודיו של ילד - לדוגמה, להשאיר ילד כיתה, או להכניס אותו לזרם או מסגרת מסוימים - יש לתת לילד זכות להישמע לפני קבלת ההחלטה הסופית. יש לכבד גם את זכותו של ילד להישמע כאשר מתקבלת החלטה להשהות אותו מבית הספר או לכפות עליו אמצעי משמעת אחרים. בכל הנסיבות הללו, במידה והילד מעוניין לערער עליה,

¹⁴⁰ General Comment No. 1, 'Aims of Education', CRC/GC/2001/1, April 2001

ההחלטה תעבור בדיקה משפטית או מנהלית. הילד יזדקק למידע על דרכי ההתנגדות להחלטה, לאן לפנות לעזרה ומי יכול לתמוך בו במהלך התהליך.

בית ספר מבוסס זכויות, ידידותי לילד¹⁴¹

גישת בית הספר הידידותי לילד, שמדינות רבות מאמצות כיום, מספקת דוגמה חיובית לסביבות דואגות, מגנות ושיתופיות שמכינות את הילדים לאזרחות פעילה בתוך הקהילות שלהם. בית ספר כזה:

1. **משקף ומממש את זכויותיו של כל ילד** - משתף פעולה עם שותפים אחרים כדי לקדם ולפקח על הרווחה והזכויות של כל הילדים; מגן ושומר על כל הילדים מפני הניצול ופגיעה (כמו מקלט), בתוך בית הספר ומחוצה לו.
2. **רואה ומבין את הילד בכללותו, בהקשר רחב** - עוסק במה שקורה לילדים לפני כניסתם למערכת (לדוגמה, מוכנותם לבית הספר מבחינת מצב בריאותי ותזונתי, מיומנויות חברתיות ולשוניות), ולאחר שעזבו את הכיתה - בחזרה בביתיהם, בקהילה ובמקום העבודה.
3. **מרוכז סביב הילד** - מעודד השתתפות, יצירתיות, כבוד עצמי ורווחה פסיכולוגית; מקדם תוכנית לימודים מובנית, שמתרכזת בילדים ושיטות למידה-הוראה מתאימות לרמת ההתפתחות של הילד, ליכולותיו ולסגנון הלמידה שלו; שוקל את הצרכים של הילד על פני הצרכים של השחקנים האחרים במערכת.
4. **רגיש למגדר וידידותי לילדות** - מקדם שוויון בגיוס ובהישגים של בנות ובנים; מפחית את האילוצים לשוויון מגדרי ומבטל סטראוטיפים מגדריים; מספק מתקנים, תוכנית לימודים ותהליכים לימודיים שמקבלים בברכה בנות.
5. **מקדם תוצאות למידה איכותיות** - מעודד ילדים לחשוב בצורה ביקורתית, לשאול שאלות, לבטא את דעותיהם, וללמוד איך ללמוד; עוזר לילדים ללמוד את מיומנויות החיוניות המאפשרות כתיבה, קריאה, דיבור, הקשבה ומתמטיקה, והידע הכללי והמיומנויות הדרושים לחיים במאה החדשה, כולל ידע מסורתי מועיל והערכים של שלום, דמוקרטיה, וקבלת השונה.
6. **מספק חינוך המבוסס על מציאות חייהם של הילדים** - מוודא שתוכן תוכנית הלימודים מגיב לצורכי הלימודים של ילדים יחידים אך גם ליעדים הכלליים של מערכת החינוך ולהקשר המקומי ולידע המסורתי של משפחות ושל הקהילה.
7. **גמיש ומגיב לשוני** - עונה על נסיבות וצרכים משתנים של הילדים (לדוגמה כפי שנקבע על ידי מגדר, תרבות, מעמד חברתי, רמת יכולת).
8. **פועל להבטיח הכללה, כבוד ושוויון הזדמנויות לכל הילדים** - אינו יוצר סטראוטיפים, אינו מחריג ואינו מפלה על בסיס שוני.
9. **מקדם בריאות נפשית ופיזית** - מספק תמיכה רגשית, מעודד התנהגויות בריאות ושיטות, ומבטיחה סביבה היגיינית, בטוחה, מאובטחת ועליזה.
10. **מספק חינוך בר השגה ונגיש** - במיוחד לילדים ולמשפחות הכי בסיכון.
11. **משפר את היכולת, המוסריות, המחויבות והמעמד של המורה** - מוודא למורים שלו מספיק הדרכה לפני השירות, תמיכה בשירות והתפתחות מקצועית, מעמד והכנסה.
12. **ממוקד משפחה** - מנסה לעבוד עם משפחות ולחזק אותן ועוזר לילדים, להורים ולמורים להקים שותפויות הרמוניות ושיתופיות.
13. **מבוסס קהילה** - מחזק את משילות בית הספר באמצעות גישה מבוזרת, מבוססת קהילה; מעודד הורים, ממשל מקומי, ארגונים קהילתיים ומוסדות אחרים של החברה האזרחית להשתתף בניהול ובמימון החינוך; מקדם שותפויות קהילתיות ורשתות המתמקדות

¹⁴¹ See <http://www.unicef.org/lifeskills/files/CFSchecklist.doc>

בזכויות וברוחה של הילדים.
שלוש דוגמאות של כבוד לזכותם של הילדים להישמע גרמניה: סאארלנד חוק בית הספר משנת 1996 קובע כי: "טרם קבלת החלטה משמעותית כלשהי לגביו, זכאי כל תלמיד לשימוע, והתלמיד רשאי להביא עימו תלמיד אחר או מורה שעליו הוא סומך כתומך." דנמרק מאז 1998, בתי הספר נדרשו על פי חוק לנסח פרוצדורת תלונות. בבתי הספר התיכוניים, זה חל על הצוות, על ההורים ועל התלמידים. מועצת בית הספר צריכה למנות ועדת תלונות שאליה אפשר להגיש תלונות. נורווגיה לילדים יש אוטונומיה מלאה בכל סוגיות החינוך מגיל 15.

למידה שיתופית שהילד במרכזה

יש להכיר בילדים ובנערים כתורמים אקטיביים ללמידה שלהם, ולא כמקבלים פסיביים.¹⁴² חשוב לכבד את היכולות המתפתחות והשונות של הילדים, לצד ההכרה שילדים אינם רוכשים מיומנויות וידע בגיל קבוע או מוגדר מראש.¹⁴³ סביבות חינוכיות, כולל הוראה בשנים המוקדמות, צריכות לאפשר ולעודד ילדים לקחת על עצמם תפקיד פעיל בתהליך הלמידה שלהם.¹⁴⁴ הוראה ולמידה חייבות לכלול מגוון מתודולוגיות למידה אינטראקטיביות על מנת ליצור סביבות למידה מעוררות ושיתופיות. תפקידם של מורים, ושל אנשים אחרים המעורבים ביצירה או בחיזוק הזדמנויות למידה, היא לקדם למידה שיתופית במקום פשוט להעביר ידע. באמצעות השתתפות פעילה, אפשר לעזור לילדים לרכוש מיומנויות חשיבה, ניתוח, חקירה, יצירת ידע ויישומן, כדי שיוכלו לממש את מלוא הפוטנציאל שלהם. סביבות הכיתה והלמידה ומשאבי הלמידה צריכים לשקף גישה שיתופית ללמידה עם כלים הולמים ומשאבים שישקפו את ההבדלים האלה. תוכנית הלימודים צריכה להיות כזו שאפשר יהיה להתאימה לקהילות המקומיות של הילדים, על מנת שיוכלו ללמוד על חיזוק סביבת חייהם ולתרום לה באמצעות הלימודים שלהם.

סביבות דמוקרטיות בבתי ספר

¹⁴² Ibid.

¹⁴³ Committee on the Rights of the Child, Report on the 26th Session, January 2001, CRC/C/103 Annex IX, para 12, United Nations, Geneva

¹⁴⁴ A human rights-based approach to EFA: A framework for the *realisation of children's right to and rights in education*, UNICEF/ UNESCO2007

מעבר לפדגוגיה בפועל של הכיתה, חשוב שילדים יוכרו כמשתתפים דמוקרטיים בכל סביבת בית הספר. ממשלות צריכות להנהיג מסגרת משפטית שמחייבת כל בית ספר לסייע בקביעת פרוצדורות דמוקרטיות שבאמצעותן ילדים יבטאו את דעותיהם.

בתי ספר ידידותיים לבנות במצרים¹⁴⁵

קידום סביבת למידה שיתופית היא אמצעי חשוב ליצירת הזדמנויות עבור בנות. בבתי ספר ידידותיים לבנות שהתפתחו במצרים, בנות מעודדות לבטא את מחשבותיהן ואת הצרכים שלהן בפתיחות, וללא חשש מצנזורה או דחייה. האמונה שילדים הם לומדים טבעיים, ותפקידם של המנחים הוא להציג פעילויות מבוססות בעיות שילדים מוזמנים להתייחס אליהן, תוך שהם מתבססים הוליסטית, ביקורתית ויצירתית על מגוון רחב של תחומי ידע, היא שמניעה את ההוראה. הדגש הוא על למידה ממוצבת-ממוקמת (situated learning), על פתרון בעיות, על חיפוש פתרונות לבד ובצוותים, באמצעות דיאלוג ולמידת שיתופית של חברים. חשיבה ביקורתית ויצירתית נחשבת לנורמה. רוב הזמן בכיתה מוקדש ליסגמנטים של עבודה שמנוהלים ברובם על ידי התלמידים עצמם, ואינם מתוזמרים בצורה הדוקה על ידי המורה. הוראה מרוכזת מורה נוטה להדגיש דפוסים שאפשר לאפיין כלהקשיב-להקשיב-לעבוד, כשהמורה בעיקר מתייחס לכל הכיתה. בבתי ספר אלה, הידידותיים לבנות, במקום שהמורה תשאל שאלות ותצפה מהתלמידים להגיב בשיטת 'פינג-פונג', התלמידים מפנים שאלות זה לזה, וגם למורה. אך חשובה מכך העובדה ששאלות אלה אינן מתמקדות על זיכרון, אלא דורשות מהחברים לכיתה להראות הבנה, לנתח, להעריך, לבקר וליצור. מורים משתמים במגוון כלים פדגוגיים כולל סיעור מוחות, משחק תפקידים, פנטומימה, תיאטרון בובות, אומנויות פלסטיות ופעילויות מעשיות, דיבור בציבור (show-and-tell), מוסיקה, שירה ודקלום שירה. ההתנהגות בכיתה מאפשרת לתלמידים לסטות מהשגרות ולהיות יצירתיים וספונטניים, ולמזג בצורה חלקה מטלות עבודה עם צרכים חברתיים וצורכי שעות הפנאי.

השפעתם של בתי ספר אלה עמוקה. רק לעיתים רחוקות המורים נדרשים לכפות משמעת. לבנות חוות דעת חיובית על המורים שלהן. ולמורים חוות דעת חיובית על התלמידות. אחת מהן צוטטה כאומרת "הנה אינדיקטור להצלחה עבורך: הבנות הופכות לחופשיות ברוחן, מדברות בביטחון עצמי!" והורים, שבהתחלה הביעו דאגה מהתמקדות במשחק וציור, מתחילים כעת להעריך את יעילותן של שיטות אלה בהוראת קריאה וכתיבה. כשנשאלה מהי מבחינתה המשמעות של לימודים בבית ספר, ענתה אחת הילדות: "בית הספר פתח בפניי את העולם כולו."

בתי ספר צריכים לקדם סביבות שילדים מעורבים בהן כמשתתפים פעילים בכל הרמות. יש ליצור עבור הילדים הזדמנויות להיות מעורבים בתהליכי קבלת ההחלטות בבית הספר, לדוגמה באמצעות מועצות כיתתיות, מועצות בתי ספר, ונציגות תלמידים בוועדי בית הספר ובמועצות, שם יש להם הזדמנות לבטא את דעותיהם לגבי פיתוח ויישום קווי המדיניות של בית הספר. הזכות למעורבות כזו צריכה להיות מעוגנת בחקיקה ואין להסתמך על רצונם הטוב של רשויות, בתי ספר

¹⁴⁵ Adapted from: R Sultana, The Girls' Education Initiative in Egypt, UNICEF, 2008

ומנהלי בתי ספר כדי ליישמן. יש לעשות גם מאמצים ליידע את המורים לגבי הסכנות הטמונות במניפולציה של הילדים מתוך שאיפה לפעול להשגת אג'נדות של מבוגרים.

זאת ועוד, ילדים יכולים להיות מעורבים:

- כמחנכים של חבריהם, ומחנכים של ילדים צעירים יותר.
- במתן ייעוץ על סוגיות שונות, כמו למשל תכנון בית הספר, מגרשי המשחקים ובתי השימוש
- בעזרה לפתח שיטות הוראה ותכנית לימודים ולתת עליהן משוב והערכה
- כמתווכים העוזרים לפתור מחלוקות

ראיות ליתרונות הטמונים למידה שיתופית¹⁴⁶

מחקר חלוץ קטן שנערך עבור ממשלת בריטניה מצא "קשר חיובי" בין השתתפות ובין הישגים במבחנים בגיל 16, בהשוואה בין בתי ספר תיכוניים באנגליה שנותרו עדיפות לפעילויות שיתופיות עבור אחוז גדול מהתלמידים לבין בתי ספר דומים אחרים, שאינם שיתופיים. זאת ועוד, על אף היותו בשלבי פיתוח מוקדמים, מחקר שנערך בנוסחה הראה כי קיימים קשרים חיוביים ברורים בין רווחה כללית של התלמידים, מעורבותם בלמידה, הערכה עצמית אקדמית והישגים בנושאים מסוימים.¹⁴⁷ מחקרים שנערכו בקרב ילדים צעירים גילו כי בהשוואה לגנים שבהם הגננות מלמדות את הילדים את המיומנויות האקדמיות, מסגרות שיתופיות יותר - גני ילדים שבהם הגננות מגיבות למשחק היזום של הילדים בסביבה משוחררת אך תומכת, וגני ילדים המאמצים את גישת 'גבוה/היקף' שבה ילדים 'משחקים', עושים ובוחנים את הפעילויות שלהם - מניבות תוצאות חיוביות יותר בטווח הארוך.¹⁴⁸

התוצאות החיוביות האלה שהתקבלו במסגרות שיתופיות כללו אחוז נמוך יותר (8%) של תלמידים שהזדקקו לטיפול בליקויים רגשיים או בהפרעות במהלך ההוראה (בהשוואה ל-47% במסגרות ישירות), אחוז גבוה יותר שמתכננים ללמוד באוניברסיטה, מספרים גדולים יותר שעושים עבודה התנדבותית, וסיכון מופחת לפשיעה. מורים הסבירו כי הם מרגישים שההקשבה לילדים שיפרה את שיטת ההוראה שלהם.

מחקרים שנערכו לאחרונה בקרב תלמידים שעורכים מחקרים בבתי ספר מוכיחים כי פעילות שיתופית שכזו יכולה לנסוך ביטחון במורים מנוסים פחות ולחדש את התלהבותם של מורים מנוסים יותר.¹⁴⁹ במחקר זה צוינו יתרונות נוספים - קשרים טובים יותר עם סביבת למידה, כבוד רב יותר למורים, מחויבות רבה יותר של תלמידים ועמדות טובות יותר כלפי למידה - שהניבו שיעור נוכחות משופר ומחויבות רבה יותר להכנת שיעורי בית.

- בגיוס ובהערכת מורים

¹⁴⁶ D Hannam, *A pilot study to evaluate the impact of student participation aspects of the citizenship order on standards of education in secondary schools*, paper for ESRC seminar, 'Consulting Pupils on Teaching and Learning', Cambridge University, 2001 ; www.csv.org.uk/csv/hannamreport.pdf

¹⁴⁷ Cited in D Hannam, 'Participation and Achievement. Examples of research that demonstrate associations or connections between student participation and learning, or other outcomes that support it', Unpublished report/review conducted for the ministerial adviser at the Citizenship Unit, Department for Education and Science, London, 2003

¹⁴⁸ L J Schweinhart and D P Weikart, *Lasting Difference: The High/Scope Preschool Curriculum Comparison Study Through Age 23*, High/Scope Educational Research Foundation, Michigan, 1997

¹⁴⁹ S Bragg and M Fielding, *Students as Researchers: Making a Difference*, Pearsons, Cambridge, 2003

• במתן הנחיות לגבי אסטרטגיות לביטול אפליה, איומים או ענישה גופנית בבתי ספר¹⁵⁰ להתאמת תוכנית הלימודים למציאות חייהם של הילדים.

אחת הגישות ליצירת סביבה שיתופית היא להשתמש ב'זמן מעגל', תהליך שבו בתום כל יום הילדים מתכנסים למעגל כדי לדון בעניינים שמטרידים אותם, לזהות בעיות ולחפש פתרונות. ילדים יכולים גם להיות מעורבים בקביעת האינדיקטורים המשמשים למדוד את המידה שבית הספר מכבד את זכויות כל חבריו ובהשתתפות בתהליך של הערכת ציות קבועה עם אינדיקטורים אלה. לאחר מכן הם יכולים להיות שותפים באחריות לפיתוח אסטרטגיות לשיפור השיטה. ובכל האסטרטגיות האלה, נדרש מאמץ להבטיח הזדמנויות שוות להשתתפות של כל הילדים, כולל החלשים והמקופחים ביותר.

¹⁵⁰ General Comment No. 8, 'The Right of the Child to Protection from Corporal Punishment and Other Forms of Cruel and Degrading Treatment', CRC/C/GC/8, 2009

שתי דוגמאות חקיקה לביסוס זכויות דמוקרטיות בבתי ספר¹⁵¹

במסגרת חוק 1994 על סעיף (1) Folkeskole 42 המכסה את כל התקופה של חינוך חובה, בכל בית ספר תוקם מועצה בית-ספרית שתורכב כדלקמן:

- 5 – 7 נציגי הורים
 - 2 נציגי מורים
 - 2 נציגי תלמידים שייבחרו על ידי התלמידים מבין כל תלמידי בית הספר.
- סעיף 46 בנושא 'גופים מייצגים' קובע כי צריכה להיות מועצה פדגוגית, שתהיה מורכבת מכל צוות ההוראה, ובכל בתי הספר עם חמש או יותר שכבות, תלמידים יקימו מועצת תלמידים. מידי שנה ייבחרו שני נציגים מכל כיתה למועצת התלמידים. לכל כיתה יש *Klassentiems*, 'שעת כיתה' - שיעור שבועי שמוקדש לבעיות פנימיות, חברתיות ולעניינים פרקטיים.
- ב **חוק דני משנת 1997** שעסק בבתי הספר התיכוניים, נאמר בסעיף 14 כי: "כל בית ספר תיכון יקים מועצת תלמידים, שתמונה על ידי ובין תלמידי בית הספר. מועצת התלמידים תגיש למנהל דוחות שיעסקו, בין היתר, בנושאים כלליים הנוגעים לענייני התלמידים."
- בסעיף 5, תת סעיף 9 של **הצו הביצועי הדני (Danish Executive Order)** בנושא בתי ספר תיכוניים, מורים ותלמידים חייבים לדון בהוראה בקביעות, ולקיים הערכות פנימיות, שמטרתן לאפשר לתלמידים ולמורים לשפר ללא הרף את ההוראה בבית הספר.

הולנד

חוק ההשתתפות בחינוך משנת 1992 (Education Participation Act, 1992) מחייב כל בית ספר יסודי, חטיבת ביניים ובית ספר מיוחד להקים **מועצת השתתפות**. בבתי ספר יסודיים יהיו חברים בהן מספר שווה של צוות נבחר ונציגי הורים; בחטיבות ביניים יהיו חברים בהן מספר שווה של צוות נבחר ונציגי תלמידים/הורים. למועצת ההשתתפות מספר סמכויות כלליות וזכותה ליעץ או לתת הסכמתה להצעות שהוגשו. תלמידי חטיבות ביניים יכולים להקים מועצת תלמידים והורים יכולים להשתתף באמצעות מועצת ההורים, שמייצעת לנציגי ההורים במועצת ההשתתפות ומתאמת את פעילויות ההורים.

לפי **חוק בית הספר (School Act)**, בתי ספר חייבים לשאוף להבטיח שכל התלמידים:

- יהיו אחראים באופן אישי על לימודיהם ועל סביבות העבודה שלהם
 - ישפיעו בהדרגה יותר ויותר על לימודיהם ועל העבודה הפנימית של בית הספר
 - יבינו עקרונות דמוקרטיים ויפתחו את היכולת שלהם לעבוד בדרכים דמוקרטיות.
- הקווים המנחים בתכניות הלימודים לשנת 1994 עבור מערכת חינוך חובה קובעים כי כל מי שעובדים בבית הספר יתמכו ביכולתם של התלמידים ובנכונותם להשפיע וליטול אחריות על סביבת בית הספר החברתית, תרבותית ופיזית; וכי המורה (בין היתר):
- כהתחלה, יכיר בכך שהתלמידים מסוגלים ומעוניינים ליטול אחריות אישית ללמידה ולעבודה בבית הספר
 - יבטיח שלכל התלמידים, ללא קשר למין, רקע חברתי או תרבותי, יש השפעה אמיתית על שיטות ומבני העבודה, ועל התכנים שהם לומדים, וכי השפעה זו גוברת ככל שהם גדלים ומתבגרים
 - יתכנן ויעריך את ההוראה ביחד עם התלמידים
 - יכין את התלמידים להשתתפות ולשיתוף באחריות, בזכויות ובחובות המשותפים שמאפיינים חברה דמוקרטית.

¹⁵¹ L Davies and G Kirkpatrick, *Euridem Project*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000

נושאים שהועלו על ידי הגופים המייעצים של הילדים בשוודיה¹⁵²

מחקרים שבחנו מועצות בית ספר וקבוצות עבודה בבתי ספר שוודיים הראו כי הם עוסקים במגוון רחב של רעיונות, פעילויות וסוגיות, לרבות:

- הזדמנות לתלמידים לדון בבעיות שיש להם עם המורים
- להפיק ספר מחזור
- לגייס כספים לפרויקטים
- לתמוך במאבק באלימות
- לתמוך במאבק בגזענות, ימי תרבות
- רעיונות לימים 'עניין מיוחד'
- הארכת הפסקת הבוקר
- תורים בפסקת צהריים
- אינטראקציה של התלמידים זה עם זה
- מתקני צילום מסמכים
- מחירים ואיכות בקיוסק
- התנהגות התלמידים כלפי מורים מסוימים.

¹⁵² L Davies and G Kirkpatrick, *The Euridem Project*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000

פרוגרמת בתי הספר שמכבדים זכויות של יוניצ"ף - בריטניה¹⁵³

פרוגרמת בתי הספר שמכבדים זכויות של יוניצ"ף - בריטניה (Rights Respecting Schools - RRS) מלמדת על זכויות הילדים וזכויות אדם, אך חשוב מכל, תומכת בבתי הספר ומסייעת להם לכלול זכויות וכבוד בכל הקשרים שלהם: מורה/מבוגרים - תלמידים; תלמידים-מורה/מבוגרים; תלמידים-תלמידים.

על מנת להשוות בין בתי ספר שבהם גישת RRS שולבה במלואה לבין בתי ספר שבהם שולבה באופן חלקי, נערך מחקר בלתי תלוי. המחקר גילה כי בבתי הספר הראשונים, בקרב תלמידים מכל קבוצות הגיל, נרשם שיפור בקשרים החברתיים, בהתנהגות ובהישגים. התלמידים:

- כיבדו ועזרו יותר לחבריהם, הפריעו פחות והיו פחות אגרסיביים
 - הראו יותר כבוד לסביבת בית הספר
 - היו זהירים יותר עם ספרים, שולחנות כתיבה וציוד בית ספר
 - השתתפו יותר בכיתה ובפעילויות לאחר שעות הלימודים כגון במועדונים ובמועצות בית ספר.
 - הציגו מעורבות אקדמית והישגים משופרים. אלה השתקפו במיומנויות חשיבה ביקורתית משופרות, ביטחון בהתמודדות עם משימות חדשות וציונים טובים יותר במבחנים
 - הוכיחו יכולת הסדרה עצמית מוגברת, והבינו שהאחריות שלמדו באות במקביל לזכויותיהם. בנוסף, המורים:
 - דיווחו על השפעה חיובית כוללת של RRS על ההוראה שלהם ועל הקשרים עם בית הספר
 - דיווחו על תחושת תשיות פחותה כתוצאה ישירה של עבודתם, חשו נמרצים יותר בעת התמודדות עם התלמידים, ודיווחו על עלייה בתחושת ההישגיות האישית.
- הטמעת RRS היה ממושך ופרוגרסיבי ביותר בבתי הספר שמנהליהם תמכו לחלוטין בגישה ואימצו אסטרטגיה אפקטיבית לשימוש ב-RRS כמסגרת מקיפה שלתוכה שולבו כל היוזמות האחרות. מנהלים מסוימים דיווחו על מספר אתגרים בהטמעת RRS, ובכללם לחצים לשפר את הישגי התלמידים, הסתייגות מצד כמה מהמורים לאמץ את הגישה, ועומס יוזמות. ואולם, הנתונים מבתי הספר ששילבו את פרוגרמת RRS במלואה מצביעים על כך שעם הזמן, הפרוגרמה מנציחה את עצמה, בזכות התוצאות החיוביות שתלמידים ומורים כאחד משיגים בזכותה.

¹⁵³ For more information about the Rights Respecting Schools programme, go to:
<http://www.unicef.org.uk/Education/Impact-Evidence/External-evaluation/>

"כשילדים מנהלים, בית הספר מצליח יותר": גישה שיתופית בארבע מדינות

אפריקאיות¹⁵⁴

בעוד שבבתי ספר נוהגים לרוב להורות לילדים לשבת, להיות בשקט, ולהירגע, ממשל ילדים מעודד את הילדים לעמוד, לדבר ולפעול.

מהו ממשל ילדים?

ממשל ילדים הוא כלי לקידום בתי ספר שההוראה בהם משופרת ושהנם בטוחים, נקיים, מעשירים, הוגנים, רגישים מגדרית וכוללניים. הוא כרוך בהשתתפות פעילה של התלמידים עצמם, ובזכותו השתנו לטובה בתי ספר בארבע מדינות במרכז ובמערב אפריקה, שבהן משתמשים בו כיום: מאל, קמרון, גינאה וגינאה ביסאו.

איך עובד ממשל ילדים?

בהנחה דיסקרטית של מבוגרים, ובאמצעות משחק תפקידים, הילדים מארגנים את עצמם למשרדי שרים, בוחרים שרים, מקבלים החלטות, נוקטים פעולות ונושאים באחריות (וגם המבוגרים) למילוי האחריות שלהם. באמצעות השתתפות בממשלות ילדים, ילדים לומדים על זכויות אזרח ואחריות, פתרון בעיות ומיומנויות תקשורת, וניתנת להם הזדמנות לחוות סביבה המאופיינת ברוח צוות, שבה בנים ובנות זוכים ליחס שווה. ממשלות ילדים מאפשרות לילדים ללמוד על דמוקרטיה ושלוש, צדק חברתי ושוויון מגדרי, אך גם לממש את חופש הביטוי שלהם (ומשמעת עצמית) ולהפוך למקבלי החלטות אמיתיים.

בעוד שהמבוגרים מנחים איך להקים ממשלה ואיך לעסוק בפעילויות ולהשיג יעדים מסוימים, הילדים עצמם הם אלה שבוחרים שרים ונציגים, מאבחנים את צורכי בית הספר, מתכננים תכניות פעולה, נוקטים פעולות ולבסוף מהרהרים על התנסותם. שרים ונציגים של ממשלת הילדים נבחרים בזכות תכונותיהם, כמו למשל טוב לב ותקשורת טובה ומיומנויות ארגון, ולא בגלל ניסיון קודם שצברו. לתפקידי שרים חייב להיבחר מספר שווה של בנים ובנות. כל תלמיד שנבחר מחזיק בתפקידו למשך שנה. מספר השרים תלוי בבעיות ובצרכים שזיהו התלמידים עצמם בתחילת כל שנת לימודים.

עבודתן של ממשלות הילדים מביאה שיפורים בהיבטים רבים של בית הספר ושל חיי הקהילה, כגון חינוך, בריאות, הגנה, מים ו-HIV ו-AIDS. בין פעילויותיה אפשר למנות הנחיה, פתיחת דיאלוג עם המורים, ניהול קמפיינים מעוררי מודעות, שיפור הסביבה הפיזית של בית הספר, ותרגול היגיינה טובה. פעילויות אלה ואחרות הם פרי יוזמה של הילדים, אך יכולים גם חברי הקהילה, כגון הורים ומנהיגים דתיים, יכולים להיות מעורבים בהן. השתתפות בתכנון ובביצוע מאפשרת לכישרונותיהם של הילדים לפרוח.

השתתפות במדיניות חינוך

מעבר לבית הספר, ילדים צריכים להיות מעורבים ברמה מקומית וארצית בכל ההיבטים של מדיניות החינוך, כולל פיתוח תוכנית הלימודים, שיטות הוראה, מבני בית הספר, סטנדרטים, תקצוב ומשאבים ומערכות להגנה על הילדים. זאת ועוד, הועדה מעודדת ממשלות לתמוך

¹⁵⁴ Adapted from: F Traoe, 'Quand les élèves gouvernent, l'école va mieux', *Le Républicain* 16 March 2004

ולעודד פיתוח של ארגוני ילדים עצמאיים שיכולים למלא תפקיד בניטור ובהערכת איכות החינוך הניתן בבתי הספר וכיבוד זכויות הילדים במערכת החינוך.

ארגוני תלמידים ארציים

מדינות אחדות תמכו בהקמת ארגוני תלמידים ארציים או איגודים שיכולים לספק פורום לילדים. לא זו בלבד שארגונים כאלה הם הזדמנות יקרה מפז לתלמידים לצבור ניסיון במעורבות דמוקרטית, הם גם מציעים מקום שבו ביכולתם:

- לחלוק ולפתח רעיונות לחיזוק מערכת החינוך
- לתת לממשלות משוב על השפעת החקיקה והמדיניות בנושא חינוך
- לתמוך ולקדם את הזכות להשכלה לכל הילדים
- לחלוק רעיונות להכללת ילדים מוחלשים בבית הספר
- לארגן פעילויות חברתיות ותרבותיות ברמה הארצית ובקהילות המקומיות כדי לקדם מודעות לתפקידם של בתי הספר ולחינוך שהם מספקים.
- בדרכים אלה, ארגוני התלמידים יכולים לשמש כוח חיובי בחברה ולספק לממשלות מקור רב ערך של מידע ומומחיות לעשיית המדיניות. ואולם, ארגונים אלה צריכים להיות אוטונומיים ועצמאיים מהמשלה, וחופשיים מבקרה פוליטית או מניפולציות.

הערכת חיי בית הספר בשוודיה¹⁵⁵

בשוודיה, הסוכנות הלאומית לחינוך אחראית על פרוגרמת הערכה ארצית. מטרות גישה של הסוכנות הלאומית הן:

- לאסוף ולזהות בעיות ושינויים עם כיסוי ארצי גדול ככל האפשר
- ליצור מסגרות התייחסות שמציבות את בית הספר כמערכת חברתית בהקשר ארצי שבה המושגים הבנה והסברה מקבלים חשיבות מרכזית
- לבצע הערכות מנקודת מבט חברתית רחבה, לזהות את הקשר בין חינוך, ייצור וחיי חברה. ההתמקדות העיקרית היא במחקר ולא בקביעת סטנדרטים. לא זו בלבד שיש עניין שווה בפיתוח חברתי ובהישגים אקדמיים, אלא שהסוכנות משתמשת במגוון שיטות סקירה ארציות להשגת מידע. בפרט, היא שואלת את התלמידים מה דעתם על בית הספר. התלמידים מתבקשים למסור מידע על משמעותה של עבודת בית הספר לתלמיד היחיד בתחומים הבאים: זכויות וחובות, התפתחות חברתית והתפתחות ידע וקומפטנטיות. נקודת המבט של התלמיד מתרכזת בתפקידו של בית הספר מבחינת התלמיד היחיד, מעל לכל תוך התייחסות להתפתחות הזהות העצמית. היא נוגעת לחוויה של היחיד בבית הספר כסביבה שבה היחיד נמצא באינטראקציה עם יחידים אחרים ועם קבוצה, וכסביבת למידה חברתית ועבודה.

¹⁵⁵ L Davies and G Kirkpatrick, *The Euridem Project*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000

איגוד התלמידים הדני זוכה לתמיכה של הממשלה, ומקבל מימון משתי קרנות ומהגרות הלוטו הארציות. משרד החינוך נועץ בו דרך קבע בכל שלבי השינויים במערכת החינוך, ולפיכך התלמידים מעודכנים ומרגישים שקולם נשמע. האיגוד מפרסם כתב עת, שממומן באמצעות פרסום, מופץ לכל בתי הספר בדנמרק ומעדכן את התלמידים בכל מה שקורה במשרד החינוך. נציגי האיגוד מבקרים בבתי ספר רבים ככל האפשר, כדי לספר על הארגון ולשכנע את התלמידים ואת בתי הספר להצטרף כחברים. האיגוד מעורב בהדרכות, ומקדם את השתתפות התלמידים בדמוקרטיה, תוך הדגשת חשיבות השתתפותם של כל התלמידים. בתי ספר רבים מארגנים 'סופי שבוע רחוקים' כדי לאפשר לחברי מועצת בית הספר ללמוד שיתוף פעולה, מיומנויות משא ומתן וכו' והאיגוד יעזור בניהול האירועים האלה.

האיגוד מרגיש כי קולם של התלמידים נשמע בהחלט במשרד החינוך, וכי הוא 'מייצג' אותם בצורה אפקטיבית בממשלה. למרות שהיה רוצה כוח שכנוע רב יותר, במיוחד כאשר מחוקקים חוקים חדשים שמשפיעים על בתי ספר ועל התלמידים, בכל זאת ישנה הכרה בכך שיש לו ערוץ תקשורת ישיר עם הממשלה. פרוצדורות התייעצות יכללו אוטומטית את נציגי איגוד התלמידים, לצד הורים, מורים וארגוני תלמידים בחינוך הגבוה.

במשחק, בפנאי, בספורט ופעילויות תרבות

לילדים יש זכות לשחק. משחק ופנאי חיוניים להתפתחותם של הילדים, מהווים הזדמנות להנאה, חקירה, מפלט והשתתפות באירועי תרבות וחברה. בקרב מומחים להתפתחות הילד הדעה הרווחת היא שמשחק הוא לב ליבו של הדחף הספונטני של ילדים להתפתחות ויש להבינו כממד ליבה של איכות מעורבותם של אנשים בעולם.¹⁵⁷ ובאמת, ילדים יצרו הזדמנויות למשחק בנסיבות הכי לא מתאימות: במהלך יום עבודה, בבית חולים, במחנות פליטים, במהלך שיעורים. ובאמצעות משחק, ילדים רוכשים מיומנויות חברתיות, ומפתחים יצירתיות וחדשנות, יכולת לשאת ולתת ולדאוג לאחרים, והיכולת לבסס חוקים, להבין אותם ולציית להם. ואולם, הדבר העיקרי בזכות לשחק הוא העיקרון שלפיו ילדים חייבים להיות חופשיים כדי ליצור פעילויות ומשחקים משל עצמם ללא בקרת מבוגרים. במילים אחרות, הזכות לשחק ממומשת באמצעות זכותם של הילדים לבטא את דעותיהם.

ואולם, למרות הקלות הניכרת שבה ילדים יוצרים הזדמנויות משחק, הסביבה שבה ילדים רבים חיים פועלת נגדה. במקרים מסוימים, חוסר הניסיון של ההורים עצמם במשחק מגביל את יכולתם ליצור, או להכיר את החשיבות של סביבות משחק עבור ילדיהם. פעמים רבות מידי, משחק נחשב כזמן מבזבז וחסר ערך בונה. מילדים רבים עם מוגבלויות נמנעת הזדמנות אמיתית למשחק כתוצאה מאפליה, החרגה חברתית והמחסומים הפיזיים שכופה עליהם הסביבה. עול העבודה חסר הפרופורציה שנופל על בנות בחלקים רבים של העולם אוסר על הזדמנויות למשחק. לילדים בבתי סוהר, במוסדות, באשפוז ארוך טווח בבתי חולים או במחנות פליטים לעיתים קרובות חסרים מתקנים או מקום לשחק. דרישות פורמליות מוגזמות מזמנם של הילדים, בין באמצעות תעסוקה בתשלום ובין לימודים, יכולים להפריע לזמן העומד לרשות הילדים בחייהם למשחק.

¹⁵⁶ Ibid.

¹⁵⁷ A Petren and R Hart, 'The Right to Play' in *Children's Rights: Turning Principles into Practice*, UNICEF/Save the Children, Kathmandu, 2000

במדינות מפותחות רבות, הזמן שעומד לרשות הילדים מחוץ לכותלי בית הספר יותר ויותר מאורגן על ידי הוריהם ששולחים אותם למועדונים, ללימודים נוספים ולפעילויות פורמליות בהנחיית מבוגרים. כל המחסומים האלה מונעים מהילדים את הזכות לבטא את עצמם באמצעות משחק שאינו תחת פיקוח.¹⁵⁸

על מנת להגן ולקדם את זכותם של ילדים לממש בחירות בהזדמנות לשחק, נחוצה פעולה של הממשלה כדי להבטיח:

- במסגרת לוח הזמנים בבית הספר, הקצאה יומית נאותה של זמן שבו יוכלו הילדים לשחק ללא בקרת מבוגרים ומבלי שהמבוגרים יארגנו את פעילויותיהם.
- יצירת מרחבים בטוחים בסביבה המקומית שבהם יכולים הילדים לשחק באופן עצמאי. יש להקדיש תשומת לב מיוחדת
- לאפשר לילדים עם מוגבלויות גישה למרחבים אלה. סעיף 30 של האמנה לזכויות אנשים עם מוגבלויות מדגיש את הזכות השווה של ילדים עם מוגבלויות לשחק. לפיכך ממשלות נדרשות להבטיח הזדמנויות משחק נגישות וכוללות
- הדרכה נאותה לאנשי מקצוע רלבנטיים בנושא הזכות לשחק בחופשיות וחשיבותה להתפתחותם הבריאה של ילדים
- העלאת מודעות ההורים לתפקיד המשחק החופשי בהתפתחות הילדים
- ההזדמנות עבור ילדים במוסדות - בין שאלה מוסדות טיפול בילדים, בריאות או ענישה - לעסוק במשחק חופשי מידי יום ביומו.

¹⁵⁸ Children's Right to Play: An examination of the importance of play in the lives of children worldwide, *International Play Association*, 2009

המרכז לאומנויות הבמה (The Centre for Performing Arts (CPA)) שם לו למטרה להגביר את הפיוס בין קהילות שונות בסרי לנקה באמצעות אומנות ותכניות תרבות, ולהתמקד בעיקר בילדים ובנוער. באמצעות דרמה, שירה ופעילויות תרבות אחרות, הילדים לומדים לבטא את עצמם ולשתף בחוויות שלהם, בעיקר חוויות מלחמה ולטרומה, ילדים ונערים אחרים. המרכז מארגן חילופים בין-תרבותיים, הצגות משותפות ומדורות כסביבות תומכות לילדים מקהילות שונות, שבהן יוכלו לבטא את רגשותיהם על המלחמה ולפעול כסוכנים של שלום. כמו כן ארגן סמינרים שעסקו בזכויותיהם של ילדים ובזכויותיהם של נשים.

CPA עובד באמצעות 20 יחידות ברחבי המדינה. אחת עשרה הן היחידות ש-CPA מנהל ותשע נוספות מנוהלות כ'אזורי שלום של ילדים' (חלק מיוזמה שננקטה ביחד עם 'יוניצ"ף). יחידות אלה מגיעות ל-2500 ילדים ונערים ובאמצעות תכניות התרבות שלהם הם מניחים את יסודות השלום בקרב בני הנוער בסרי לנקה.

כאשר הועלתה Darshana (הצגה ללא מילים) במקומות שונים ברחבי המדינה, ילד מג'פנה אמר שלפני שצפה בדרמה, הסינהלזיים היחידים שהכיר היו החיילים בנקודת הביקורת. כל הרשמים שלו היו מבוססים עליהם, אך משראה ילדים סינהלזיים, הבין שהם בדיוק כמוהו. באותו אופן, במהלך אחד המחנות ילד סינהלזי אמר: "חשבתי שכל אדם תמילי הוא נמר. עכשיו, לאחר שחינו ביחד, אני מבין שהם כמוני... ואנו תוהים על מה המבוגרים האלה נלחמו?"

ל-CPA תוכנית מיוחדת עם ארגון 'Save the Children' בג'פנה לקידום שיתוף של יכולות ולהכנת הילדים באומנויות היצירה, במיוחד דרמה. באמצעות מועדוני הילדים שלהם, הילדים היו מעורבים גם בתכניות להגברת המודעות למוקשים נגד אדם.

זאת ועוד, יש להתייעץ עם ילדים ולערב אותם ביצירת סביבות משחק. לילדים צעירים מאד ולילדים עם מוגבלויות שלא יכלו להשתתף בתהליכי ההתייעצות הפורמליים יש לספק הזדמנויות מיוחדות לבטא את רצונותיהם.

לסעיף 12 יש גם השלכות על גישתם של ילדים לפעילויות תרבות. בעוד שהזכות להשתתף בחיי התרבות מבוטאת בסעיף 31 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, יש לכבד גם את הזכות להישמע בפעילויות תרבות. לדוגמה, זכותם של ילדים לא רק ללמוד ולתרגל היבטים של התרבות המסורתית שלהם, כגון ריקודי פולקלור ומוזיקה, אלא גם לתהות עליהם, להתנגד להם ולשנות אותם. ייתכנו פעילויות תרבות מסורתיות מסוימות שמחזקות את הכנעת הנשים או את החרגתם של ילדים עם מוגבלויות. יש להגן על זכותם של ילדים לפקפק בשיטות אלה, ולהציג חלופות חיוביות.

¹⁵⁹ Adapted from: C O'Kane, Children and Young People as Citizens: Partners for Social Change, Save the Children UK, 2003

מערבים ילדים בתכנון מגרש משחקים של בית ספר באנגליה¹⁶⁰

בבית ספר יסודי באנגליה, השמיעו ילדים את חששותיהם באמצעות מועצת בית הספר מכך שמגרש המשחקים אינו מקום בטוח או מהנה שרוב הילדים יכולים לשחק בו. על השטח שלטו בנים בוגרים יותר ששיחקו כדורגל, והבנות והילדים הצעירים יותר חשו מאוימים ויכלו להשתמש רק בקצוות של מגרש המשחקים.

בתגובתו, יזם המנהל תהליך התייעצות עם כל בית הספר במטרה לתכנן דרך חדשה לארגן את מגרש המשחקים. המנהל הסכים להעמיד לרשות הילדים תקציב מוגבל למימון הצידוד והשינויים הנחוצים. כתוצאה מכך:

- הילדים תכננו אזור שקט, מוקף בגדר חיה נמוכה מאד שבו יכולים הילדים לשבת ולשוחח ללא הפרעה של משחקים פיזיים קולניים.
- הילדים סיכמו שחלק ממגרש המשחקים יוקצה לכדורגל ולמשחקים פיזיים אחרים, אך השימוש בו יהיה מאורגן כך שמדי יום יוכלו להשתמש בו שכבות גיל שונות. היו ארבע שכבות גיל בבית הספר. לכל שכבת גיל יותר לשחק כדורגל (או משחקים אחרים) בשטח ביום נתון של השבוע. היום החמישי הוקצה לבנות בלבד.
- הילדים בחרו לרכוש מתקן משחקים, שהשימוש בו הוקצה לקבוצות גיל על בסיס יומיומי. תוצאת התהליך הייתה מגרש משחקים משופר משמעותית, הקצאה הוגנת יותר של השטח, ותחושה אמיתית של העצמה בקרב הילדים, שהקשיבו להם, התחשבו בדעתם ברצינות, והשיגו שיפור קונקרטי מאד בחיי בית הספר שלהם.

¹⁶⁰ Direct experience of the author

באמצעי התקשורת

הועדה לזכויות הילד הכירה בתפקידם החיוני של כלי התקשורת בקידום המודעות לזכותם של ילדים לבטא את דעותיהם, ועודדה צורות מדיה שונות, במיוחד רדיו וטלוויזיה, להקדיש משאבים כדי לכלול ילדים בפיתוח תכניות וכדי לאפשר לילדים לפתח ולהוביל יוזמות מדיה הנוגעות לזכויותיהם.¹⁶¹ במדינות רבות ברחבי העולם יש דוגמאות לילדים שהפיקו עיתונים בעצמם, הגישו מאמרים לאמצעי תקשורת שבמיינסטרים, והשתתפו בתכניות רדיו טלוויזיה. צורות מעורבות אלה לא זו בלבד שבונות מיומנויות וביטחון, אלא אף יוצרות הזדמנויות להפיץ ברבים את נקודות המבט של הילדים, וקוראות תגר כנגד הנחות שליליות לגבי היכולות והקומפוטנטיות של הילדים.

במקום העבודה

מיליוני ילדים רבים ממשיכים לעבוד. לעיתים קרובות לא הם המחליטים אם לעבוד או לא, על אופי העבודה שהם עושים, או על תנאי העסקתם. על מנת לממש את הזכויות של ילדים אלה להישמע ולהילקח ברצינות בכל הנוגע לעבודתם, על הממשלות לפעול כדי להתייעץ עם הילדים ולערב אותם:

- בפיתוח קווי מדיניות שיבטיחו ציות רב יותר לזכותם ללימודים ולהגנה עליהם מפני ניצול כלכלי בקו אחד עם אמנות ארגון העבודה הבינלאומי מס' 138 ו-182 (1999) (International Labour and 182 (1999))
- בפיתוח קווי מדיניות להגנה חברתית שיתמכו במשפחות על מנת שישלחו את ילדיהן לבתי ספר ולא יסתמכו על שכרם של הילדים.
- בפיתוח מנגנוני אכיפה משופרים כדי להגן על הילדים מפני העסקת ילדים פוגעת.
- בתוך סביבת העבודה המעשית, יש לפעול כדי להבטיח שתוענק לילדים הזכות להישמע:
- בכך שיוכלו להצטרף לאיגודים מקצועיים שהוקמו כדי להגן על זכויותיהם של העובדים
- בכך שיצרו בעצמם ארגונים של ילדים עובדים שיישאו ויתנו על תנאי עבודה טובים יותר
- כאשר מפקחים שחוקרים את הטמעת חוקי העבודה מגיעים לאתרי עבודה ובודקים אותם ואת תנאי העבודה בהם
- בפיתוח וביישום תכניות לצמצום העסקת ילדים ולהכחדתה

¹⁶¹ Committee on the Rights of the Child, Report on the 43rd Session, September 2006, Day of General Discussion, Recommendations

פרויקט ילדים עיתונאים בקוראפוט, במדינת אוריסה (הידועה כיום כאודישה) שבהודו, החל עם בחירתם של 100 ילדים בני 8 עד 14 - עשרה מכל אחד מעשרת בתי הספר - בשיתוף פעולה עם הרשות המקומית ועם שותפים בחברה האזרחית. הילדים נבחרו על ידי ילדים, הורים ובתי ספר. הם השתתפו בסדנאות אוריינטציה שעסקו בפיתוח, עיתונאות ודיווח. כל צוות של עשרה רשם את מחשבותיו והערותיו היומיומיות ביומן. כל היומנים קובצו יחדיו והרשימות הטובות ביותר נכללו בעלון חדשות חודשי. קבוצת מנחים מקומיים מבוגרים בחרה את הרשימות הטובות ביותר, אך האיכות, התוכן והבחירה של הדיווחים נידונו כל העת עם הילדים. קבוצה של ילדים הוכשרו גם בשימוש בציוד אודיו-ויזואלי ותיעדו בסרט תהליך תכנון מקומי. אחדים מהם המשיכו ונאמו בכנסים ארציים ובינלאומיים. חשוב לציין שהילדים המעורבים הגיעו מחלק מרוחק של הודו, שם מעולם לפני כן לא צפו בטלוויזיה. מילדים שהיו בהתחלה מבוישים ולא היו מסוגלים לדבר ברהיטות, הם הפכו לילדים בטוחים בעצמם, והצליחו להשפיע על הקהילות המקומיות שלהם.

"המקרה המוצלח ביותר היה כשכתבנו על המצב הגרוע של דרך הכפר ושל הדרך שמחברת בין הכפר שלנו ובין מטה הבלוק. נודע לנו על כך כשאחד מחברינו נפל ופצע את עצמו בדרך הבוצית. כולנו כתבנו את אותו דוח וקיוונו שאפשר יהיה לתקן את הדרך. מנהל התפעול הראשי קרא את החדשות וגם דיברנו איתו בעת ביקורו בכפר שלנו. הוא היה נחמד ותיקן את הדרך. היינו מאושרים, כי כולם בכפר אמרו 'הידד לילדים העיתונאים!' ילד בן אחד עשרה

במצבים של אלימות

אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד קובעת את זכותו של הילד להיות מוגן מפני כל צורות האלימות ואת אחריותן של הממשלות להבטיח את הזכות הזאת לכל ילד ללא אפליה. רק אם הילדים יבינו את זכותם להגנה מפני אלימות ותהיה להם גישה למנגנונים אפקטיביים להישמע, אפשר יהיה להגן עליהם בצורה אפקטיבית. ואולם, חלק גדול מהאלימות כנגד ילדים מתקבלת ללא התנגדות: צורות מסוימות של התנהגות נצלנית נתפסת בעיני הילדים כמנהג מקובל, כמו למשל מילת נשים, ניצול מיני, נישואים בגיל צעיר מאד וענישה גופנית. בפרט, בנות בחברות רבות לומדות לקבל תפקיד שולי וחסר כוח בחברה שבה הן אינן זכאיות להישמע. הן אינן יודעות שהן זכאיות להגנה מפני התנהגות כזו. אפילו כשהן יודעות שמגיעה להן הגנה, לרוב אין בנמצא מנגנוני דיווח ידידותיים לילדים. אין ערוצים שדרכם יוכלו לדווח בביטחון ובבטחה על היחס השלילי שחוו, ואין ערוצים לדווח על חששותיהם לאחראים על הגנתן.

במדינות שבהן לא נהוג שילדים מדברים בשם עצמם, קשה במיוחד לילד לדווח על מקרה של ניצול. הבעיות מתעצמות כאשר מדובר על ניצול מיני. במקומות שלא נהוג בהם לדבר על דברים כאלה, ייתכן שחסרה לילד השפה לתאר או לנסח את מה שקרה וייתכן שקיימת סטיגמה עמוקה הקשורה לפעילות מינית. לרוב, ילדים יסתייגו מלדבר עם מבוגר כי יחששו שיספר על כך להוריהם, או לבעלי תפקידים, כמו למשל שוטרים. הם עשויים לחוש שחשיפה כזו תהיה יותר מזיקה מהניצול עצמו: אולי יענישו אותם על שדיווחו על כך, יאשימו אותם בכך שזה קרה וכתוצאה מכך תידבק בהם סטיגמה. דיווח יכול להוביל לסכסוך בתוך המשפחה או

¹⁶² Adapted from: L Acharya, 'Child Reporters as Agents of Change' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation*, Routledge, London, 2010

בקהילה, בסיכון לפעולות תגמול, ויקטימיזציה חוזרת על ידי הרשויות ואלימות נוספת. לפיכך, חשוב במיוחד ליצור הזדמנויות לילדים לדבר בבטחה ולהבין את גבולות החיסיון שמעניקים להם.

ילדים נושאים ונותנים על ההגנה שלהם מפני העסקת ילדים פוגעת בהודו¹⁶³

מתוך חשש לילדים עובדים, ארגון לא ממשלתי בהודו התייעץ עם קבוצת ילדים בכל אחת משמונה *panchayats* (מועצות כפר מקומיות) בהודו שחשו כי ההגדרות המקומיות של העבודה בחיי היומיום שלהם אינן רלבנטיות ואינן מועילות. כל קבוצה ביצעה ניתוח מפורט של כל צורות העבודה שבהן סביר להניח שילדים ישתתפו, לרבות הערכת הגילאים וההקשרים שבהם לדעתם זה מועיל או מזיק. כל עבודה שנחשבה פוגעת הוגדרה 'העסקת ילדים'. הניתוח שלהם שימש בהמשך כבסיס למשא ומתן בתוך קהילתם המקומית כדי להפוך אותה ל'נקייה מעבודת ילדים'. הילדים הגישו את המלצותיהם ב *panchayats* המקומיות במקום מגוריהם, ולאחר שהמלצותיהם התקבלו, הוקם כוח משימה שכלל אנשים מקומיים, כולל ילדים, כדי לפקח על יישומן. פירושה של גישה זו שקביעת המדיניות מתחשבת בתנאים המקומיים ובסיכונים תעסוקתיים, ומערבת ילדים ישירות בהגדרת עבודה מקובלת ולא מקובלת, וכן בסיוע, משא ומתן ופיקוח על סטנדרטים שהם עצמם פיתחו.

שוברים את השתיקה סביב ניצול מיני של ילדים בלבנון¹⁶⁴

Kafa (שפירושו 'מספיק') הוא ארגון לא ממשלתי מקומי בלבנון הפועל בנושא אלימות וניצול. הארגון ערך מחקר כדי לאמוד את שכיחות מקרי הניצול המיני של ילדים. המחקר חוקר ידע ועמדות ומזהה את המחסומים הקיימים בעת חיפוש עזרה. המחקר נערך במסגרת 'סכסוך יולי 2006', שגרם מעבר מגורים של מרבית האוכלוסייה בדרום ובפרברי ביירות. משפחות רבות נאלצו לשהות במקומות צפופים מאד עם זרים, מצב שהגביר את הסיכון לניצול מיני של ילדים.

ב-2007, השתתפו במחקר למעלה מ-1000 ילדים בני 9 - 12 ממחנות עקורים ומחנות קיץ, שבעיקר ענו על שאלון. זאת ועוד, כ-250 ילדים היו מעורבים בחמישה מפגשי העלאת מודעות בנושא התעללות מינית. בעקבות המחקר, נעשתה עבודת מעקב על 15 ילדים שזוהו כמי שנפגעו מניצול מיני. אחדים מהחוקרים מארגנים מפגשים בנושא זכויות ילדים בהשתתפות ילדים והורים. מתוכנן מעקב רחב יותר, כולל פיתוח של ערכת כלים ניסיונית ומדריך הדרכה למחנכים ולעובדים סוציאליים, מפגשים להקניית יכולת והגברת מודעות לילדים בבתי ספר המשתמשים בערכת הכלים ועבודה עם רשויות הממשלה לפתח קווי מדיניות הולמים. באמצעות המשרד לענייני חברה, הממשלה ציינה את נכונותה לאמץ אסטרטגיה ארצית בנושא ניצול מיני של ילדים - תוצאה ברורה וחיובית של הפרויקט. יהיה חשוב להבטיח תמיכה במעורבותם המשמעותית והאפקטיבית של הילדים בפיתוח, ביישום ובניטור אסטרטגיה זו.

¹⁶³ Concerned for Working Children, *Work we can and cannot do*, by children of Balkur, India, 1999

¹⁶⁴

האסטרטגיות של מצרים לטיפול במילת נשים¹⁶⁵

בניסיון להתמודד עם מילת נשים (FGM), מצרים הוציאה את המנהג מחוץ לחוק בקוד הפלילי. ואולם, היא הכירה בעובדה שחקיקה לבדה לא תשיג את השינוי. היה חשוב גם ליצור מנגנונים שבאמצעותם יוכלו בנות לחפש עזרה למנוע אותה. לפיכך, הוקם קו סיוע לילד, שבאמצעותו ניתן יעוץ למשפחות עם בנות בסיכון ואפשר לדווח על הפרות של החוק. ועדות להגנת ילדים שהוקמו ברמת הממשלה גם הבטיחו מעקב. יצירת ערוצים אלה שמאפשרים לבנות להישמע היו גורם עיקרי במאבק במילת נשים.

ממשלות צריכות לרשום לעצמן את ממצאי מחקרו של המזכיר הכללי של האו"ם בנושא אלימות נגד ילדים, וליישם במלואן את המלצותיו, ובכלל זה את ההמלצה לספק מרחב לילדים שבו יוכלו לבטא בחופשיות את דעותיהם ולתת לדעות האלה משקל הוגן מכל הבחינות של מניעה, דיווח וניטור האלימות נגדם.¹⁶⁶ פרט, פעולה להבטיח שילדים יוכלו לבטא את דעותיהם כשהם חווים אלימות, ניצול או התעללות, תצטרך לכלול:

- הנהגת תכניות שיבטיחו שהילדים מבינים שיש להם זכות להגנה. אפשר להשיג זאת על ידי הכללת מידע על זכויות במסגרת תכנית הלימודים של בתי הספר, קידום קמפיינים באמצעי התקשורת המוסרים לילדים מידע על זכויותיהם ואל מי לפנות לקבלת עזרה, הפצת פוסטרים ועלונים בבתי הספר, מרפאות רופאים, בתי חולים ומרפאות, מועדוני נוער, חנויות מקומיות ומוסדות דת
- פתיחת קווי עזרה או יצירת אתרי אינטרנט שדרכם יוכלו ילדים להגיע לעזרה מקצועית ולתמיכה בחשאיות
- גישה למידע באמצעות כלי תקשורת שנגישים לילדים עם מוגבלויות, לדוגמה ברייל, באמצעות פורמטים אלקטרוניים הולמים, ועל ידי אספקת חתימה בתכניות טלוויזיה
- הגברת המודעות וחינוך של הורים להתנגד לדפוסים של הפליית בנות מניעת זכותן להישמע
- הדרכות לכל אנשי המקצוע שעובדים עם ילדים כדי שיהיו מודעים לסימנים להתעללות, וידעו להקשיב לילדים
- אמצעים לעודד פיתוח של קודי התנהגות מקצועיים המספקים הנחיות ברורות לגבי זכותם של ילדים לסודיות, ולהבטיח שילדים יקבלו מידע על קודים אלה להבטיח שכל מוסד לילדים, בין הוא מרכז יום, בית ספר, בית חולים, בית יתומים, מעון טיפולי או מוסד ענישה פלילית, יקבע פרוצדורה שתאפשר לילדים לדווח על מקרי התעללות (ראה גם בעמוד 57 מידע נוסף על מנגנוני הגשת תלונה)
- לחקור מנגנונים שבאמצעותם ילדים עם מוגבלויות יכולים לדווח על אלימות או התעללות. סעיף 16 של אמנת האו"ם לזכויות אנשים עם מוגבלויות מחייב ממשלות באופן ברור לתמוך

¹⁶⁵ Egypt's report to the Human Rights Council, Universal Periodic Review 2010,

¹⁶⁶ Report of the independent expert for the UN Study on Violence against Children, General Assembly, 61st Session, October 2008 (A/61/299)

בילדים עם מוגבלויות ולסייע להם לזהות, למנוע ולדווח על מקרים של ניצול, אלימות והתעללות¹⁶⁷

- לתמוך ולסייע לילדים לחקור, לחלוק מידע ולהציג הצעות למניעת אלימות
 - הכרה בכך שרבות מהדרכים שתוארו לעיל אינן נגישות לילדים עם מוגבלויות; לדוגמה, אפשר שאינם לומדים בבית ספר, שאין להם גישה לקווים חמים, הם פחות ניידיים, וזקוקים לצורות תקשורת חלופיות. יש לעשות מאמצים עם ארגונים לאנשים מוגבלים, וכן עם ילדים עם מוגבלויות עצמם, לחקור אסטרטגיות שיעבדו עבורם.
- זאת ועוד, יש ליצור הזדמנויות לילדים למסור מידע לחוקים, קווי מדיניות, שירותים ותכניות שנועדו להגן עליהם מפני אלימות. יש להקדיש תשומת לב מיוחדת להבטיח שילדים חלשים וממשפחות מצוקה, כמו למשל ילדים מנוצלים, ילדי רחוב או ילדים פליטים, לא יוחרגו מתהליכי ההתייעצות שנועדו לקבל דעות על חקיקה רלבנטית ותהליכי מדיניות. ממשלות צריכות לנקוט פעולה כדי ליישם את ההמלצות הכלולות במחקרו של המזכיר הכללי על אלימות נגד ילדים כדי לתמוך ולעודד ארגוני ילדים ויוזמות בהובלת ילדים להתייחס לאלימות ולכלול את הארגונים האלה בניסוח, הקמה והערכה של תכניות ואמצעים למניעת אלימות, כך שילדים יוכלו לשחק תפקיד מפתח בהגנה של עצמם.

השתתפותם של ילדים במחקר של האו"ם על אלימות נגד ילדים¹⁶⁸

בהכנות למחקר שערך האו"ם על אלימות נגד ילדים היו מעורבים ממשלות, ארגונים בינלאומיים, קבוצות חברה אזרחית, מוסדות מחקר וילדים ברחבי העולם. השתתפותם של ילדים במחקר הראתה את הערך של דעותיהם של ילדים ותרומותיהם בנושאים בעלי רלבנטיות וחשיבות עבורם. במהלך המחקר, נטלו ילדים ונערים תפקידים רבים. הם היו יועצים, מתעדים, תומכים, משיבים, חוקרים ומנחים כמו גם משתתפים פעילים במהלך התייעצויות ארציות, אזוריות וגלובליות. הם השתתפו במיזמים, בפעילויות ובאירועים הבין-ארציים והאזוריים הרבים, כולל בתשע התייעצויות האזוריות שהתקיימו ב-2005. ילדים היו גם משתתפים פעילים בחקרי מקרה, פיתוח של פרסומים ידידותיים לילדים חדשניים ותיעוד של קולותיהם של ילדים. בכל רמה (מהארצית ועד לגלובלית) הם נתנו המלצות ברורות לדרכים לעצירת האלימות. הייתה להם גם הזדמנות להציג את הפעולות שנקטו כדי לעצור את האלימות נגד ילדים.

הדוח של המזכיר הכללי משקף המלצות שנתנו הילדים במהלך התהליך. הייתה הכרה מפורשת בתפקידם הנחוץ של הילדים במאמצים להתמודד עם האלימות נגדם ולהגן על עצמם טוב יותר, וקריאות לממשלות ולאחרים כדי לוודא שיהיו מעורבים. אחת מ-12 ההמלצות המקיפות של המחקר היא להבטיח את השתתפות הילדים. המלצה 7 קוראת למדינות "לשלב את הילדים בצורה אקטיבית ולכבד את דעותיהם בכל ההיבטים של מניעה, תגובה ומעקב אחר האלימות נגדם, תוך נתינת הדעת לסעיף 12 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד." בפרט, ממשלות נדרשות לדווח על כך, וגם על 11 ההמלצות המקיפות האחרות. בשנים הבאות, זה ייתן הזדמנות לפתח ולפקח על מבנים על מנת להבטיח את השתתפות הילדים במעקב למחקר. זה גם ידגיש דוגמאות טובות של התנהלות ממשלתית בלקיחת הילדים ברצינות, ויחשוף את הקיימות של מאמצים אלה ואת האפשרויות להגדיל אותם.

פרק 6

סיכום

נחוצה פעולה בכל רמה של החברה על מנת להטמיע את החובות הכלולות במסגרת סעיף 12 כדי להבטיח שזכויותיהם של הילדים יכובדו:

- במשפחה - לקבל החלטות לעצמם בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם; זה דורש לתמוך ולעודד את ההורים להקשיב לילדים שלהם בבואם לקבל החלטות שמשפיעות עליהם ולכבד את זכותם להיות מעורבים בהחלטות אלה
- במסגרת חלופית - להיות מעורבים בכל ההיבטים של הטיפול בהם, לקבל אינפורמציה על פעולות מוצעות, ולזכות בגישה למנגנוני הגשת תלונות, למפקח עצמאי ולגוף מפקח עצמאי

¹⁶⁸ Report of the independent expert for the UN Study on Violence against Children, General Assembly, 61st Session, October 2006 (A/61/299)

- בבריאות - למעורבות בהחלטות הנוגעות לטיפול , וגישה לייעוץ רפואי חסוי, ולהיות מסוגלים להסכים לטיפול באופן קונסיסטנטי עם היכולת המתפתחת שלהם
- בחינוך - להיות מעורבים בהחלטות הנוגעות ללימודים שלהם, להיות מסוגלים להשתתף במועצות בית ספר דמוקרטיות, בפדגוגיה שיתופית שבה ילדים יוכלו להיות פעילים בלימודיהם ולתרום לפיתוח מדיניות חינוך וחקיקה
- במשחק ושעות פנאי - להיות מסוגלים לבחור במשחק משלהם בבית, בבית הספר, בבתי החולים, במוסדות ובמרחבים ציבוריים
- במדיה - לאפשר לילדים להפיץ לקהל רחב יותר ולשתף את נקודות המבט שלהם ונושאים שמטרידים
- במקום העבודה - להיות מסוגלים להצטרף לאיגודים מקצועיים וליצור ארגונים משלהם כדי לשאת ולתת על תנאי העבודה
- במצבי אלימות - למידע על הזכות להגנה והיכן לדווח בצורה בטוחה, לגשת לפרוצדורות להגשת תלונות שיוכלו להשתמש בהן אם חוו אלימות.

פרק 7: הטמעת סעיף 12 בזירה הציבורית

PER-ANDERS PETTERSSON / SAVE THE CHILDREN

פרק 7

הטמעת סעיף 12 בזירה הציבורית

בקהילות מקומיות

ברמה הארצית

בסכסוכים ובשיקום הומניטרי

בקהילה הרחבה יותר, ברמה המקומית והארצית, וכן במצבי חירום ושיקום, ממשלות ורשויות אחרות צריכות לחקור מגוון מבנים ומנגנונים כדי להבטיח את זכותם של ילדים להישמע במרחב האזרחי והפוליטי. במרבית המדינות, ילדים נעדרים ממרחבים אלה, וחסרים את התמיכה הארגונית או את הזכויות החוקיות ליצור ולמלא אותם בעצמם. נכון להיום, אין די במיזמים חד פעמיים כדי ליצור לילדים ונערים הזדמנות יעילה ובת קיימה למסור מידע או להשפיע על החלטות המשפיעות על חייהם. הם לא יישמשו לתקן את חוסר האיזון בכוחות שמוביל לכך שלא שומעים את דעותיהם של ילדים או מתעלמים מהן. לילדים דרושה תמיכה כדי להתארגן, ליצור הזדמנויות להשתתף באמצעות ייצוג, ולהיות מעורבים עם קובעי מדיניות ומקבלי החלטות באמצעות מסלולים פורמליים שיוצרו. לעיתים קרובות, הזכות להישמע מובנת בעיקר כתהליך התייעצות שבו ילדים מוזמנים למקומות של מבוגרים וניתנת להם הזדמנות להגיב על האג'נדות של המבוגרים. ברור שזה נחוץ. ואולם, חשוב גם לוודא שהילדים יהיו מסוגלים ליצור מרחבים שבהם יוכלו לפתח אג'נדות ועדיפויות משלהם, ללא התערבות של העניינים שמטרידים מבוגרים. פרק זה בוחן מגוון גישות אפשריות לבניית מנגנונים שיסייעו לשתי ההזדמנויות האלה.

בתוך קהילות מקומיות

סעיף 12 כולל את זכותם של ילדים למלא תפקיד פעיל בתוך הקהילות המקומיות שלהם. הוועדה לזכויות הילד מעודדת פיתוח יוזמות ותמיכה בהן, ובכלל זה במספר ההולך וגדל של פרלמנטים מקומיים של צעירים, מועצות עירוניות של ילדים והתייעצויות לגופו של עניין, שבהן ילדים יכולים לומר את דעותיהם בתהליכי קבלת החלטות. ואולם, מבנים אלה להשתתפות נציגים פורמלית בממשל המקומי צריכים להיות רק אחת מגישות רבות ליישום סעיף 12 ברמה המקומית, שכן הם מאפשרים רק לילדים מעטים יחסית להיות מעורבים בקהילות המקומיות שלהם.

מחויבות להשתתפות ילדים כרוכה בהכרה בילדים כמקור לעוצמה והזדמנות לקהילות מקומיות, ולא כ'בעיה' שיש לפתור אותה. לעיתים קרובות מידי, המדיניות הציבורית תומכת בגישת חסך (deficit approach) שכזו. לדוגמה, נערים שעוברים עבירה ייענשו, מבלי להכיר במניעים החברתיים והכלכליים שגרמו להתנהגותם: לעומת זאת, גישה שיתופית תתמקד בעבודה עם נוער כדי לזהות את האתגרים שניצבים מולם בתוך הקהילות שלהם; לדוגמה, מחסור בהזדמנויות לתעסוקה ושעות פנאי, מחסור במקומות מפגש בטוחים, גישות שליליות של אנשים מבוגרים יותר כלפיהם או היעדר הכרה בתרומה שהם יכולים לתרום לקהילה שלהם. כיבוד זכותם להשתתף אינו רק זכות חשובה אלא גם יועיל לקהילות שבהן הם חיים.

ישנם מודלים והזדמנויות רבים למעורבות של ילדים. הגישה שתינקט תהיה תלויה באופי של הקהילה המקומית, בסוגיות הנדונות, בסביבה התרבותית ובכל מבנה קיים או מנגנונים קיימים שהיו זמינים. רשויות מקומיות צריכות להנהיג מיזמים כאלה ולתמוך בהם, לספק מימון במקרים הנדרשים, ולהתחשב בדעות שמתקבלות באמצעות מנגנונים אלה. להלן מספר גישות שאפשר שיפותחו:¹⁶⁹

■ **יוזמות וארגונים שמנוהלים על ידי ילדים** כדי לאפשר לילדים להתארגן בינם לבין עצמם כדי לזהות את הסוגיות המטרידות אותם ולקבוע אילו פעולות נדרשות כדי לפתור אותן.

¹⁶⁹ It is not possible in this handbook to capture the full range of potential activities in which children might be engaged. For more information see UNICEF's *Children and Young People's Participation Resource Guide*, which documents a comprehensive overview of the available publications on children's participation, <http://www.unicef.org/adolescence/cypguide/resourceguide.html>

לדוגמה, בנפאל, התארגנו מועדוני ילדים כדי לטפל בבעיות שונות ומשונות, ובכללן מאפליית בנות בלימודים, נישואים בגיל צעיר, ושכרות בבית והשפעתה על רמות האלימות והפגיעה בילדים. יש לעודד קשרים בין ארגונים שמנוהלים על ידי ילדים כדי להגביר את ההזדמנויות ללמידה משותפת ולפלטפורמות לתמיכה קולקטיבית.¹⁷⁰

■ **נציגות בגופים מקומיים עם אחריות על ניהול סוגיות מקומיות.** ועדות מקומיות עם אחריות, למשל, על חינוך, ניהול יערות, דיור, הגנה על ילדים ושימור מים וניצולם צריכות לכלול נציגים של ארגונים שמנוהלים על ידי ילדים. זאת ועוד, ילדים יכולים למלא תפקיד מפתח בניהול ובעדכון נתונים ומידע הנוגע לקהילה המקומית שלהם. מעורבותם הפעילה תאפשר לממשלות המקומיות תכנון משופר ומעקב אחר מצבם של ילדים ונערים.

■ **התייעצויות מכוונות על נושאים של מדיניות מקומית** שבאמצעותן ילדים שחברים בקבוצות ילדים כלליות או ספציפיות יוכלו לתרום את נקודות המבט שלהם. לדוגמה, אפשר להזמין ילדים לחוות את דעתם על תכנון של פארקים, מגרשי משחקים של בתי ספר, מתקני בריאות או מערכות תחבורה מקומיות כדי להבטיח שירותים הולמים יותר. ילדים עם מוגבלויות יכולים לבצע ביקורת נגישות לתחבורה מקומית ולבניינים מקומיים. ילדים במגוון גילים רחב באזור

נתון יכולים להיות מעורבים בקביעת מידת ביטחונם של האזור לילדים ובפעולות שאפשר לעשות על מנת להפחית את הסכנות שאליהן הם חשופים. במחנה פליטים, אפשר להקים פורום ילדים שיפקח על גישתם של ילדים למזון, למחסה ולהגנה מפני אלימות וניצול.

■ **'ניתוחים' או התייעצויות של פוליטיקאים,** שיכולים ליצור הזדמנויות נוספות לתקשורת. חברי מועצה או חברי פרלמנט מקומיים יכולים לקיים ישיבות ספציפיות עבור ילדים, ולפרסם מקום ומועד לכינוסן. הם גם יכולים לערוך ביקורים בבתי ספר וגני ילדים על מנת לשמוע ישירות מהילדים.

¹⁷⁰ J Rajbhandary, R Hart and C Khatiwada, *The Children's Clubs of Nepal: A Democratic Experiment*, Save the Children, Kathmandu, 1997

ב-1999, יזמו יוניצ"ף וממשלת רג'סטן את *panchayats* (מועצות מקומיות) של ילדים לבדוק אם ילדים יכולים להפוך לסוכני שינוי בהתפתחות שלהם. ארגונים לא ממשלתיים מקומיים ערכו סדנה דו-יומית ל *sarpanches* (ראשים נבחרים של *panchayat*) מבוגרים ולחברי *panchayat*, שבסיום הסדנאות שבו לכפריהם כדי להקים *panchayats* של ילדים. ילדים התבקשו להשתתף בישיבות שבהן ה- *sarpanches* הסבירו את זכויות הילדים ואת האחריות שמתלוות אל זכויות אלה, ושאלו את הילדים אם ירצו להקים ממשלת ילדים.

ה-*panchayat* של הילדים פועל על פי המודל הממשלתי שבו שלישי מהמושבים שמורים לנשים, ויש ייצוג מיוחד לקסטות מתוכננות ולאנשים עם מוגבלויות. הילדים באים מכפרים שונים ונפגשים אחת לחודש. "נכון לרגע זה, יש ייצוג של שלישי בנות ב- *panchayat*, שלנו, בדיוק כמו בממשלה. בכפר שלנו, בנים נחשבים המפרנסים העתידיים ובנות עקרות הבית. כשאני חושב על כך, אני יודע שזה לא הוגן. אני יודע שהמושבים צריכים להתחלק באופן שווה בין בנים ובנות - אולי זה משהו שנוכל להתחיל לשנות", כך מסביר מהינדרה סינג, בן 15, המנהל הנבחר של *panchayat* הילדים בכפר טלורה. ה- *panchayats* של הילדים במחוז אג'מר משנים את חייהם של הילדים ואת חיי הקהילה שלהם. באחד הכפרים, החליטו הילדים כי התמכרות לטבק היא בעיה. הם ביקשו מבעלי החנויות לא למכור טבק לילדים שבאים לקנותו עבור אבותיהם, כי אחרי זמן מה הילדים מתחילים להסתקרן ומנסים אותו בעצמם. ה- *panchayat* של המבוגרים תמך בהחלטה זו וקבע קנס של 500 רופי על כל בעל חנות שמכר טבק לילדים. הכסף הועבר ל- *panchayat* של הילדים. ה- *panchayats* של הילדים גרמו לכפרים לשתול עצים, לפתוח ספריות ולאסור שימוש בשקיות פלסטיק. עיתון *Udaan* ('Flight'), שעוסק ב- *panchayats* של ילדים, נכתב, נערך, מתוכנן ומופק על ידי ילדים. עד כה, הוקמו ברחבי רג'סטן 200 *panchayats* של ילדים. יוניצ"ף קיווה ליצור מודל שממשלת רג'סטן תוכל להטמיע בכל רחבי המדינה. אחרי שנוכח בהצלחה של הפרויקט, מנהל השכלת מבוגרים והמשך לימודים נתן ל-35,000 מרכזי לימודים למבוגרים, שקיימים בכל כפר, משימה לעזור להקים *panchayats* של ילדים.

¹⁷¹Adapted from: Indian State Party Report to the Committee on Rights of the Child, CRC/C/93/Add.5, 16 July 2003

הכרה בילדים כאזרחים בהודו

ב-2006, ממשלת קרנטאקה שבדרום מערב הודו חייבה את כל החברים הנבחרים ב-5,653 *gram panchayats* (מועצות כפריות) במדינה לקיים *makkala grama sabhas* (אסיפות כפר של ילדים) כדי 'להקשיב' לאזרחיהן הצעירים פעם בשנה ולתת להם דין וחשבון. קביעת חובה זו הייתה סיבה לחגיגה בקרב מי שתמכו בזכותם של הילדים עשרות שנים. בעבר, נמנעה מילדים הגישה ל- *grama sabhas*, כמו למרבית המרחבים הציבוריים האחרים. ה- *grama sabha* הראשונה אורגנה על ידי ארגון Concerned for Working Children (CWC)¹⁷² בקראדי, במחוז אודופי בקרנטאקה בשנת 2002.

למעשה, *makkala grama sabha* היא פגישה בין חברי הממשלה המקומית ובין אזרחים צעירים שהנם קהל הבוחרים שלה.¹⁷³ במהלך הפגישה, הילדים מדברים ישירות אל חברי הממשלה המקומית. הממשלה המקומית משיבה לילדים ומדווחת על פעולות שננקטו, ומדווחת גם על מצב זכויות הילדים בכפר.

¹⁷²

CWC is a pioneering organisation in child labour, children's rights and civil society participation with an emphasis on children's participation: www.workingchild.org

¹⁷³ Kavita Ratna, 'Children's Impact on Governance', Colloquium on the Children and Governance: Holding States Accountable, 2009

■ ■ **פרלמנטים מקומיים של נערים ומועצות עירוניות של ילדים** על מנת ליצור הזדמנויות להשתתפות בקבלת החלטות. גופים אלה חייבים להיות מנוהלים על ידי הילדים והנערים עצמם, בעזרת תמיכה פעילה והנחיה של מבוגרים. עליהם לקבל גישה פורמלית וקבועה לגופי קבלת החלטות מקומיים נבחרים ולהיות מכובדים ולהילקח ברצינות ברמה הזאת. הוקמו גופים רבים כאלה, ובמקרים מסוימים מוקצים להם תקציבים לפתרון בעיות מקומיות שמטרידות.

■ **מחקר לאיסוף מידע על מדיניות ואספקת שירותים**, שיבוצע על ידי הילדים ועמם. ילדים יכולים להשתתף בזיהוי פערי הידע אודות מימך מסוים של חייהם, פיתוח שאלות מחקר ושיטות מחקר, עריכת סקרים או ראיונות, ניתוח נתונים וניסוח המלצות.

דוגמאות ליוזמות של נערים מקומיים

מועצות עירוניות של ילדים בשטחי הרשות פלסטינית¹⁷⁴

כחלק מיוזמות של ערים ידידותיות לילדים, מאות נערים בני 12 - 17 נבחרו למועצות עירוניות של ילדים בגדה המערבית ובעזה ועובדים עם ראשי ערים ועם פקידי עירייה אחרים וכן עם הורים, מורים, פקידי בית ספר וועדות שכונתיות לנקוט פעולה חיובית בקהילות שלהם. פעילותן של המועצות מרשימה עוד יותר, לנוכח הכיבוש הצבאי שמגביל את החירות האישית, ולנוכח האלימות השכיחה. למרות האתגרים היומיומיים שעמם הם מתמודדים, הצעירים פועלים לשפר את הקהילות שלהם וממריצים את חבריהם באמצעות פרויקטים שמגבירים את ההגנה של הילדים ונותנים להם גישה למשחק בטוח, פעילויות ספורט ותמיכה פסיכו-פסוציאלית.

מרכזים בניהול נערים באלבניה¹⁷⁵

בעקבות התייעצות עם ילדים ומתבגרים ברחבי אלבניה, עזר ארגון Save the Children להקים מרכזים המנוהלים על ידי נערים בשתי עיירות שסובלות משפל כלכלי (קוצ'ובה וצ'ריק) שסובלות מסחר לא חוקי ומשיעורי האבטלה הגבוהים במדינה. המרכזים, שמטרתם להעניק כישורי חיים ותמיכות נוספות, מנוהלים על ידי מועצת נערים בני 14 עד 18, בעזרת מתאמים בתשלום ומועצות מייעצות של הקהילה. הנערים קובעים את כללי העבודה ומתכננים את הפעילויות שלהם. מטרת המרכזים לשלב נערים בטיפול בסוגיות הקהילה החשובות וביישום פרויקטי שירות שבהם מעורבים שותפים בקהילה, פקידי ציבור, אמצעי התקשורת ונערים אחרים. חברי הקהילה, מורים, הורים ונציגי הממשל המקומי תומכים במרכזים, שבנו את היכולות של ארגונים, מנהיגי קהילה והורים. שתי העיירות חתמו על הסכם פורמלי ליטול אחריות מלאה על פעילות המרכזים, כולל משכורות הצוות ועלויות אחרות. כך מרכזי הנוער יהיו בבעלות מקומית ויתקיימו ללא תמיכתו של Save the Children.

הערכה שבוצעה ביוני 2010 גילתה כי הנוער בקוצ'ובה נהנה מפעילויות שעות הפנאי, ההדרכות, המחשבים והפעילויות האחרות שמציע המרכז. מסקנת ההערכה הייתה שפעילויות אלה עזרו בפיתוח מיומנויות, והניבו את ההישגים הבאים:

- בעקבות מצגת על בעיות הנוער שהציגו שבעה נערים בפני הרשות העירונית, שני נערים מונו לשבת בוועדה המייעצת של ראש העיר.
- קבוצה של תשע נשים צעירות פיתחה פרויקטים קהילתיים באמצעות תוכנית שנועדה להעצים אותן להוביל שינוי. הן פנו לרשות המוניציפלית בבקשה שתקצב למרכז הנוער תקציב עבור הפרויקטים.
- אותה קבוצת נשים פנתה למנהל החינוך והתלוננה בפניו על מורים שמוכרים ציון עובר במבחנים ומציעים את עצמם כמורים פרטיים.
- בנות ארגון קונצרט גדול לרגל 'יום ביטול כל צורות האלימות נגד נשים'. הן גם הריצו קמפיין ('היד הזאת לעולם לא תפגע בך') וביקשו מגברים ובנים להתחייב שלא לפגוע בנשים.

¹⁷⁴ Children's Municipal Councils in the Occupied Palestinian Territory, UNICEF MENA, 2005

¹⁷⁵ Save the Children, Children Speak Out: Trafficking risk and resilience in Southeast Europe, Albania Report, 2007

מחקר ילדים לשפר גישה ותחבורה ציבורית¹⁷⁶

בתמיכתו של הארגון הלא-ממשלתי (CWC) Concerned for Working Children, ילדים בכפר בהודו ערכו מחקר שבדק נושאים שמטרידים ילדים בכל הנוגע לגישה ותחבורה על מנת: .לאפשר לילדים גישה, קבלה וניהול של מידע בצורה הולמת, כדי להעצים אותם כך שיהפכו לחוקרים בזכות עצמם

.לאפשר לילדים לזהות בעיות, להשיג גישה לנתונים ולנתח אותם, ולהשתמש במידע שהתקבל כדי ליטול שליטה על הבעיות שמטרידות אותם ולמצוא להן פתרונות

.להוכיח שילדים מסוגלים להשתתף ביעילות בכל התהליכים הדמוקרטיים וכי השתתפותם יכולה להביא לשינויים מבניים בקהילה.

המחקר שם לו למטרה להבין את בעיות התחבורה, הניידות והגישה של ילדים מרקעים ומצבים שונים. החוקרים היו בני 9 ובנות בני 9 עד 18, מקבוצות חלשות חברתית וכלכלית. את המחקר ערכו 149 ילדים, ו-300 ילדים בני 6 - 18 השתתפו בו כמשיבים. הילדים תכננו את שיטת המחקר ואת הכלים למחקר, שכללו הערכה מהירה שיתופית, מיפוי תצפיות, ראיונות, תרגילי כרטיסים, ספירת תנועת הרכבים, ודיונים של קבוצות מיקוד.

בביצוע המחקר נתקלו הילדים באינספור בעיות: ניהול הזמן שהתחייבו להקדיש למחקר לצד מטלות ביתיות ולמידה, עמדות עוינות שהפגינו כלפיהם חברי קהילה רבים, והסתייגותם של ההורים לתת רשות להשתתף. הילדים הפסידו את זמן המשחק שלהם, מסיבות חתונה, חופשות והזדמנויות לבקר חברים וקרובי משפחה. ואולם, הם אמרו שהרוויחו יותר ממה שהפסידו.

תוצאות

הפרויקט נתן לילדים שליטה על תהליך המחקר ואיפשר להם בעלות על המידע שאספו. החוקרים יצרו ארגונים משלהם עם ילדים אחרים ועבדו עם בעלי עניין שונים בקהילה כדי לטפל בבעיות שזוהו, כמו למשל התקנת גשרים להולכי רגל, הקמת מעונות יום, מילוי בורות, וסלילת דרכים. הם גם נושאים ונותנים עם בעלי עניין עיקריים, כולל עם *gram panchayats* (מועצות הכפרים) ורשויות בתי הספר, למסד את השתתפות הילדים. הם פועלים להקמת *makkala panchayats* (מועצות כפר של ילדים) בכל אחד מה- *panchayats*. ברצונם להבטיח השתתפות פרמננטית ורשמית של הילדים בקבלת ההחלטות ובממשל.

אחד הלקחים העיקריים שנבעו מהתהליך הוא שהשתתפות הילדים במחקר ובתכנון חברתי אינו מטרה כשלעצמה, אלא הוא תהליך שיש לבחון אותו מחדש ללא הרף ועליו להתפתח בהתאם לצורכיהם. מחקרים ותמיכתם של ילדים הצליחו לאפשר השתתפות פעילה של ילדים בתהליכים דמוקרטיים. הם פורצי דרך וגורמים לממשלות לתת דין וחשבון.

¹⁷⁶ K Reddy, *Children rejuvenate governance*, Concerned for Working Children, 2002

בקונדפורה טאלוק, מחוז אודופי של קרנטאקה שבדרום מערב הודו, ילדים מעורבים בתהליכי מחקר כבר שנים רבות. ואולם, מאז 1998, הם מעורבים באופן פעיל מאד בניהול מחקר איכותני וכמותי משלהם על נושאים שמטרידים אותם. הילדים של כל *panchayat* מכינים תכנית חומש המבוססת על נתוני המחקר. בעקבות זאת, הם מסוגלים להשתתף בישיבות מרמת הכפר ועד לרמת המדינה, ולספק מידע מהימן ורלבנטי המבסס ומצדיק את תביעותיהם. כתוצאה מכך הם הצליחו לפעול ביעילות ב- *panchayats* שלהם.

ב-2002 אורגנה סדנה עבור חברי *Bhima Sangha* (התאחדות של ילדים, עבורם ולמען ילדים עובדים) וכל ה- *makkala panchayats*¹⁷⁸ שבמהלכה זיהו את אינדיקטורי המפתח שהיו נחוצים להם לעדכון קבוע של נתונים כמותיים. לצורך כך, זכו הילדים בתמיכה בפיתוח כלי איסוף/עדכון נתונים. עדכונים אלה נערכים כיום אחת לחודש והמידע הנאסף כולל נתונים על ילדים שאינם לומדים בבתי ספר, ילדים מוגבלים, ילדים מהגרים, ילדים שלומדים בשלוחות של בתי ספר וילדים שמשותפים בקביעות בישיבות *Bhima Sangha/makkala panchayat*. כתוצאה מכך, למדו הילדים לעדכן את המידע בקביעות ולפקח על העסקת ילדים. זמינותם של נתונים מדויקים על הילדים היחידים איפשרה לעקוב אחר השפעת הפרוגרמה על כל אחד מהילדים ולהתייחס לצרכים האינדיבידואליים שלהם.

הלקחים שהופקו

- ילדים הראו שכאשר הם רוכשים מיומנויות וכלים של איסוף נתונים ומחקר הם מסוגלים ליישם אותם במגוון הקשרים ומצבים ולהשתמש בהם כדי לשאת ולתת עם ארגוני מבוגרים על פתרונות. לדוגמה, הילדים אספו בהצלחה נתונים למשא ומתן על סגירת חנויות אלכוהול לא מורשות בקראדי.
- ילדים יכולים לעדכן ביעילות מידע על אינדיקטורים מסוימים מאחר שיש להם מנגנונים/שיטות טובים להשיג מידע כזה. לדוגמה, הם נמצאים באינטראקציה הדוקה עם ילדים שלומדים בבתי ספר ועם מורים, ולכן מיד ידוע להם אם ילד כלשהו עוזב את בית הספר או עשוי לנשור מהלימודים.
- ילדים יכולים לאסוף מידע מפורט ודייקני על ילדים מוגבלים, כי הם באינטראקציה הדוקה איתם. בסקר המוגבלויות, הוכיחו הילדים כי איכות המידע שאספו לא זו בלבד שהייתה מדויקת אלא אף הייתה עשירה בניואנסים של כל מקרה ומקרה.
- פעם אחר פעם, הראו הילדים כי הם פועלים מיד, בהסתמך על מידע. הם אינם ממתינים לקומפילציה, ניתוח או פרוצדורות מורכבות של קבלת החלטות, אלא חשים דחיפות להתמודד עם הסוגיות מיד. מיד כשמגיע לידיהם מידע, הם דואגים לטיפול מהיר בבעיות. הסיבה שלהם לאיסוף המידע הוא הצורך בפעולה, מה שמעניק משמעות חדשה למונח 'מחקר פעולה שיתופית'.

¹⁷⁷ Adapted from a submission by Ms Nandana Reddy to the National Council of Educational Research and Training, *Participation of all Children*, Concerned for Working Children, undated

¹⁷⁸ Children's *panchayats* or councils

■ **מיזמי מדיה מקומיים** לאפשר לילדים לפתח עיתונים מקומיים משלהם, לנהל תכניות רדיו משלהם ולתרום למדיה שבמיינסטרים. מרחבי ילדים אלה יכולים להיות אמצעי שמאפשר להם לחלוק אינפורמציה על זכויות עם ילדים אחרים, לעורר מודעות על סוגיות חשובות לילדים ולפרסם קמפיינים לשינויים שנחשבים בעיניהם נחוצים.

■ **חינוך חברים בני גילם** כדי לתמוך בילדים שיספקו מידע, תמיכה ומודעות לילדים אחרים. בין הדוגמאות אפשר למנות מיזמים שבמסגרתם ילדים מביאים תכניות ללימוד קרוא וכתוב לילדים שעובדים וחיים ברחובות, ותכניות מידע בנושאי בריאות כדי לחלוק מידע על HIV ו-AIDS או היגיינה ותברואה.

אמצעי התקשורת של הילדים יכולים לחזק את השתתפותם ואת התקשורת שלהם¹⁷⁹

דוגמה רבת עוצמה לאופן שבו חיזוק כישורי החיים של הילדים יכול לשנות את עמדותיהם של המבוגרים כלפי הילדים היא תוכנית 'Plan West Africa's 'Kids' Waves', שבה מעורבים אלפי ילדים בעשר מדינות באזור, שמתתפים בהפקת תכניות רדיו, ומשפרים את יכולת התקשורת וההתארגנות בקבוצות שלהם. הערכות פרויקטים במדינות המשתתפות הוכיחו כי הפרויקט תרם לעלייה משמעותית בהגברת המודעות לזכויות ילדים בקרב מבוגרים ואוכלוסיות צעירות באזורי המטרה. מאז תחילתו ב-2004, הפיק הפרויקט למעלה מ-1500 תכניות רדיו על זכויות ילדים, הודות לשותפות מבוססת עם כ-110 שותפי מדיה באזור. מספרים אלה מייצגים צמיחה משמעותית בדיווח על זכויות ילדים באמצעי התקשורת במערב אפריקה. אף כי מודעות רבה יותר ועלייה במספר השידורים העוסקים בבעיות של ילדים הם שני הישגים חשובים, הרי שאת התוצאות המרשימות ביותר של הפרויקט תיארו המשתתפים הצעירים בעצמם, שכחלק מההערכה, דיווחו על עלייה ביכולתם לדבר, על עלייה בביטחון העצמי שלהם ועל יכולת לעמוד ולנאום בפומבי. מבוגרים אישרו את הרשמים האלה ודיווחו כי כיבדו יותר את הילדים ושינו את דעתם על יכולותיהם לאחר שראו את ילדיהם נוטלים חלק בהקלטה ובפעילויות השידור.

¹⁷⁹ Children as active citizens: Addressing discrimination against children's engagement in political and civil society processes, Plan International, 2009

העתיד שלי הוא בחירה שלי - תוכנית כישורי החיים של נמיביה באמצעות ילדים שמלמדים את חבריהם¹⁸⁰

HIV הוא איום רציני מאד המרחף על נוער בנמיביה, עם שיעורי שכיחות בקרב מבוגרים בני 15 - 49 של קצת פחות מ-20%. כדי להיאבק במצב זה, תוכנית תכנית My Future is My Choice (MFMC) כדי להגיע לנערים, באמצעות נערים. תחילתה ב-1997 כפרויקט משותף בין ממשלת נמיביה ויוניצ"ף בשם תכנית לבריאות ופיתוח צעירים (Youth Health and Development Programme (YHDP)). בפרויקט היו שותפים משרדי הנוער והספורט, הבריאות ושירותי הרווחה, חינוך בסיסי ותרבות, המועצה הצעירה הארצית, מספר ארגונים לא ממשלתיים וארגוני דת, ובכללם הכנסייה הקתולית.

מטרות התכנית הן

• לצייד את בני הנוער שאינם מקיימים יחסי מין בכישורים שיאפשרו להם לדחות את מועד קיום יחסי המין

• למנוע מבני הנוער להידבק ב-HIV

• לספק לנערים עובדות על בריאות מינית, היריון, מחלות מין ו-HIV ו-AIDS

• לשפר את כישורי קבלת ההחלטות של הנערים

• לשפר את התקשורת בין בנים ובנות, בין חברים ובין בני הנוער והוריהם והקהילה שלהם

• לספק לבני הנוער מידע וכישורים הדרושים להם כדי להתמודד עם לחץ שמפעילים עליהם חברים בנושא שימוש בסמים ואלכוהול

• לצייד את הנערים בכישורים הדרושים להם כדי לבצע בחירות מושכלות לגבי ההתנהגות המינית שלהם.

בני נוער בגיל 14 - 21 מקבלים קורס הדרכה של 20 שעות, המספק להם את המידע ואת כישורי החיים הנחוצים להם כדי לבצע בחירות על חייהם. באמצעות גישה מאד אינטראקטיבית, הפרוגרמה מתמקדת בהדרכת כישורי חיים ספציפית לצורך הפחתת הריונות בקרב מתבגרים, מניעת HIV ו-AIDS, והכחדת השימוש בסמים ומקרי האונס. כל בוגר MFMC מכין 'תוכנית פעולה' לחינוך בני גילו כדי להגיע לעשרה חברים לפחות ו/או להפוך לחבר במועדון דרמה, משחק תפקידים או מועדון דיבייט שעוסקים ב-AIDS. מעירים שהוכשרו ברחבי המדינה הגיעו עד כה ליותר מ-100,000 מחבריהם (ש-25% מהם לא למדו בבית ספר).

■ **ילדים כמפקחים או מבקרים של שירותים מקומיים.** ילדים יכולים להיות מעורבים בבדיקת בתי חולים ושירותים רפואיים מקומיים, המשטרה ובתי ספר, **לעקוב ולראות אם הם מצייתים לעקרונות ולתקנים של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.** לדוגמה, באחד הרובעים בלונדון, פרלמנט ילדים מקומי שנבחר התייעץ עם ילדים אחרים בבואו לפתח אינדיקטורים שיאפשרו למדוד האם בתי חולים ובתי ספר מענקים לילדים שירותים נגישים וסבירים. הם עורכים חקירות כדי לאמוד האם עמדו באינדיקטורים האלה, ואז מנהלים דיאלוג עם ספקי השירותים הרלבנטיים כדי לשתף איתם את ממצאיהם ולבחון אילו פעולות יוכלו לבצע לשיפור התוצאות.

¹⁸⁰ http://www.unicef.org/lifeskills/index_8798.html

ילדים לומדים על תהליכים דמוקרטיים בהודו¹⁸¹

נאוסר לומד בכיתה החמישית בלימודי ערב בכפר קוצ'יל, ברג'סטן שבהודו. הוא רועה בקר ביום ולומד בערב. בית הספר של נאוסר הוקם ב-1975 על ידי Barefoot College, ארגון לא ממשלתי שעובד כמרכז למידה, ומספק שירותים בסיסיים ל-100 כפרים וליותר מ-100,000 אנשים המפוזרים על פני 500 מיילים מרובעים. נאוסר הוא גם חבר ב-Bal Sansad, פרלמנט פעיל של ילדים, שנהגה ככלי שיעור בקרב ילדים מודעות לעוצמתה של הדמוקרטיה הפרלמנטרית. זה גם שיעור מוקדם בלהיות אזרח אחראי ומדגיש את הצורך במעורבות בענייני הקהילה. באמצעות Bal Sansad, ילדים שלומדים בלימודי הערב של Barefoot College לומדים על תהליכים דמוקרטיים, הזכות להצביע, שלטון החוק, הכוח של הצבעה הוגנת והצורך לבחור מועמדים על סמך הישגים ולא לפי קסטה, דת, אמונה או מין.

בבחירות התקופתיות שנערכות מצביעים כל הילדים שיוצרים את קהל הבוחרים, ובחרים את חברי הפרלמנט. הם גם בוחרים ראש ממשלה. מסע הבחירות לתפקיד זה צריך להיות 'נקי': ילד שחילק ממתקים בניסיון להיבחר לראשות הממשלה ספג ביקורת נוקבת מצדם של המצביעים בני גילו. רק ילדים שנרשמו כבוחרים רשאים להצביע או לרוץ לתפקיד. המועמדים נדרשים לדעת קרוא וכתוב. לטופסי המועמדות יש לצרף תעודות זהות ומכתבי אישור מההורים ומוועדי הכפר, שמגויסים לפקח על הבחירות. גיל המועמדות המינימלי הוא 11 שנים, ו-38% מהמושבים משוריינים לבנות. הנציגים הנבחרים נפגשים מידי חודשיים בשרידיו של מבצר סמוך. הם בוחרים את שרי התחבורה, החינוך, הבריאות, הנשים והסביבה. המבוגרים משמשים כעובדי ציבור וחייבים בדיון וחשבון לשרי ה-Sansad. לבד ממייסד Barefoot College שמחזיק בתפקיד קבוע כנשיא, מבוגרים אינם מתערבים בתפקודו של הפרלמנט למעט כאשר מבקשים מהם עזרה ישירות.

חברי הפרלמנט ממלאים מגוון חובות. הם דואגים לכך שמורים ותלמידים יגיעו לבית הספר בזמן; הם בודקים שלכל בתי הספר יהיה מלאי הולם של חומרי הוראה; שבבתי הספר תהיה כמות מי שתייה מספקת; שחצרות בתי הספר יהיו נקיות; שתלונות על ענישה גופנית, רודנות מורים וכו' יטופלו, וכך הלאה. הם גם מדווחים על ביקוריהם בבתי ספר אחרים שבהם מתקיימים לימודי ערב, משתתפים בישיבות של ועדת החינוך של הכפר שלהם, מעלים עניינים בפני שרים ומזכירים, מתקצבים הוצאות לניהול הממשלה ודואגים לקיום בחירות בכל בתי הספר. משימה נוספת שמוטלת עליהם היא להחזיר לספסל הלימודים ילדים שאינם לומדים בבתי ספר. לחברי הפרלמנט סמכות לפטר מורים שנכשלו בחובותיהם. ואולם, תחילה עליהם לערוך חקירה המבוססת על תלונה פורמלית שהוגשה. הישיבות הקבינט מתקבלות גם החלטות על מגוון ענייני מדיניות כלליים יותר המשפיעים על חיי היומיום. ביניהם יכולים להיכלל ענייני בריאות ומים. ילדים יכולים לשמש שדולה לאנרגיה סולרית ולמשאבות מים בכפרים נטולי טכנולוגיות אלה.

חשוב לשתף חוויות ושיטות טובות ברמת הקהילה וברמת העם ולעודד נטוורקינג בין ארגונים המנוהלים על ידי ילדים על מנת להגביר את ההזדמנויות ללמידה משותפת ואת הפלטפורמות לתמיכה קולקטיבית.

¹⁸¹ <http://infochangeindia.org/20040508228/Children/Features/Bal-Sansads-Members-of-Parliament-at-II.html>

■ **דיאלוג קהילתי.** מעורבות ילדים בדיאלוג עם חברי קהילה אחרים יכולה להיות גישה יעילה לפתרון סכסוכים, בניית עמידות וחיזוק נכסי תרבות וקהילה. פרויקט 'Circles of Care' (מעגלי דאגה) הוא מודל אחד לדיאלוג כזה בדרום אפריקה, שם הממשלה המקומית בשותפות עם קהילות מקומיות בונות מעגל דאגה סביב הילדים (או קבוצות רגישות אחרות). המודל משתמש בגישה שיתופית לקידום העמידות בקרב המעגלים האלה - לדוגמה, המשפחה, בית הספר, הקהילה. הוא מתבסס על פיתוח אסטרטגיות רגישות ורלבנטיות מבחינה תרבותית, ומושרשות בפרספקטיבות של הילדים והנערים עצמם ובאלה של המבוגרים שיש להם אחריות עליהם.

פרויקט 'CIRCLE OF CARE' בדרום אפריקה¹⁸²

יוזמה בדרום אפריקה המשתמשת במודל 'מעגל הדאגה' בוצע כדי לחקור עם ילדים ומבוגרים בתוך הקהילות שלהם, את ההשפעה של שינוי שנגרם כתוצאה ממגפת HIV ו-AIDS, וגישות לטיפול בבעיות שעמן הם מתמודדים. אף כי באופן מפתיע הייתה למבוגרים ולילדים תפיסה דומה של המידה שבה שימשה המגפה להחליש את התמיכות המסורתיות בילדים, הם זיהו סיכונים שונים הטמונים בשיטות התרבותיות ובעוצמות שעליהם אפשר להסתמך כדי להיאבק באתגרים. לדעת הילדים, הסיכונים היו טמונים בחוסר הסובלנות של מבוגרים לדון במין בטוח וב-HIV ו-AIDS, בעמדות השליליות הכלליות של הקהילה כלפי נוער, בטקסי החניכה המסוכנים הנהוגים, בחוסר ההזדמנות לדיאלוג בין-דורי ובפוליטיזציה של התרבות. עם זאת, הם הרגישו שבמנהגי התרבות טמונות עוצמות שיכולות להעניק לצעירים תחושה של כבוד וזהות וקשרים רוחניים עם אבותיהם, ולחזק משפחות וקהילות שנתונות בסטres, ובתרבות שמלמדת מין בטוח.

המבוגרים, מצידם, חשו שהממשלה ותפיסות מודרניות של זכויות אדם ודמוקרטיה דוחקים את תפקידם לשוליים: הם הדגישו כי בתי הספר הפחיתו את אחריות הילדים וצמצמו את סמכות המבוגרים, שאימהות שבמרבית המקרים מנהלות את משק הבית, כבר אינן מבקשות את עצתם, שצעירים כבר אינם מחפשים הדרכה לפני הנישואין, ושהאסטרטגיות להתמודדות עם HIV ו-AIDS אינן מכירות בתפקידיהם של המנהיגים וחתרו תחתם והחלישו אותם.

האפשרות שניתנה לשתי הקבוצות להקשיב חת לנקודות המבט של השנייה יצרה מרחב שבו אפשר לשקול במשותף יוזמות שיטפלו באתגרים של הקהילה. לדוגמה, זה הוביל ליצירת מרכזי הזנה שמנוהלים על ידי מנהיגי הקהילה, למנגנונים פיקוח תרבותי להבטיח טקסי חניכה בטוחים, ולקבוצות תרבות מנוהלות על ידי הצעירים לחיזוק הזהות התרבותית והקשרים החברתיים בין מבוגרים וצעירים.

¹⁸² P Cook and W White, 'Risk, Recovery and Resilience: Helping young and old move together to support South African communities affected by HIV/AIDS', *Journal of Intergenerational Relationships*, Vol. 4, No. 1, 2006

ממשלות צריכות להנהיג מנגנונים לשילוב ילדים ברמה הארצית, על מנת שהחקיקה, המדיניות, התכנון ופיתוח השירותים ויישומם יוכלו לשקף את הנושאים שמטרידים את הילדים, את החוויות שלהם ואת המלצותיהם. בהחלטתה הכוללת מנובמבר 2009, שבה העצרת הכללית של האו"ם ואישרה כי היא מכירה בחשיבותם של מנגנונים כאלה וקראה לכל הממשלות:

"למנות, להקים או לחזק מבנים ממשלתיים רלבנטיים לילדים, ובכלל זה, במקרים המתאימים, משרדי שר שיהיו אחראים על ענייני ילדים ונציגי תלונות ילדים עצמאיים, להנהיג מנגנונים שיאפשרו ויקדמו את מעורבותם והשתתפותם של ילדים בניסוח וביישום קווי מדיניות ציבוריים, במיוחד אלה שנועדו להשיג את היעדים והמטרות של ילדים ומתבגרים, ולהבטיח הדרכה הולמת ושיטתית בנושא זכויות הילד לקבוצות אנשי מקצוע שעובדים עם ילדים ועבורם."¹⁸³

חשוב להסתכל מעבר לתפיסה של השתתפות ילדים במונחים של פגישות פומביות חד פעמיות, כנסים ואירועים אחרים ולחשוב על הכללה שיטתית של השתתפות הילדים בקביעת המדיניות. ילדים הם בעלי עניין מרכזיים, והחוויות והדאגות שלהם יתרמו להבטיח שקווי המדיניות של הממשלה יהיו רלבנטיים ואפקטיביים ויקדמו את טובת הילדים. קולותיהם של ילדים הופכים יותר ויותר לכוח רב עוצמה במניעת הפרת זכויותיהם של ילדים. דוגמאות לשיטות טובות קיימות למשל בתחומים של מניעת אלימות בבתי ספר, מאבק בניצול ילדים בעבודה מסוכנת וקשה, אספקת שירותים רפואיים וחינוך לילדי הרחוב, ומערכת המשפט לקטינים. יש להתייעץ עם הילדים בניסוח חקיקה ומדיניות הקשורות לתחומי בעיה אלה ואחרים, ועליהם להיות מעורבים בניסוח הטיטות, בפיתוח וביישום תכניות ופרוגרמות רלבנטיות.

בחלק הבא מוצגות מספר אסטרטגיות מפתח שעשויות לעזור לממשלות ליצור את התשתיות ואת הסביבה הנחוצות כדי להשיג תקשורת רצופה עם ילדים ברמה הארצית.

■ **מינוי רשות מובילה שתתאם את הטמעתו של סעיף 12 בכל המחלקות האחרות.**

ממשלות יכולות למנות רשות מרכזית שאחריותה העיקרית תהיה הטמעת זכויות הילדים בכל משרדי הממשלה, ביחד עם נקודות מיקוד מרכזיות בכל המחלקות הרלבנטיות, שעמם רשות זו תהיה בקשר. הרשות יכולה להיות בצורה של 'דסק' או חטיבה במסגרת משרד ממשלתי שיש לו אחריות ראשית על הילדים, ותפקידה יהיה לתאם את העבודה בתחום זה, כמו גם לספק הדרכה, הנחיה ותמיכה לכל מחלקות הממשלה על שיתוף יעיל של ילדים. ואולם, חשוב שלא יראו בה כגורם המסיר ממחלקות אחרות את האחריות לפעול לקידום זכותם של ילדים להישמע בתחום הפעילות שלהם. הרשות תקיים קשר ישיר עם ארגוני ילדים וארגוני נוער, מתוך כוונה לפתח וליישם השתתפות משמעותית ואפקטיבית של ילדים בכל הפעולות שמשפיעות עליהם. היא גם תוכל להעריך ולנטר התקדמות בהשגת מערכות אפקטיביות להשתתפות הילדים. ואולם, כל מחלקת ממשלה רלבנטית צריכה גם להמשיך לשאת באחריות להבטיח השתתפות של ילדים במסגרת תחום המדיניות שלה.

■ **למסד את השתתפות הילדים בכל רמות קבלת ההחלטות בממשל. יש להנהיג מנגנונים למיסוד השתתפות הילדים בכל רמות קבלת ההחלטות הממשלתית הרלבנטית, לרבות רפורמה בחקיקה, עשיית מדיניות, תכנון, איסוף נתונים והקצאת**

¹⁸³ UN General Assembly Agenda Item 65(a), 'Promotion and protection of the rights of children', A/C.3/64/L.21/Rev.1, November 2009

משאבים. ילדים יכולים, לדוגמה, לתת מידע לתכנון, עיצוב, יישום והערכה של תהליכים כגון תכניות פעולה ארציות (National Plans of Action) וניירות אסטרטגיה לצמצום העוני (Poverty Reduction Strategy Papers). על מנת לחזק את מנגנוני ההגנה על הילדים מפני התעללות מינית וניצול באינטרנט, יש לקיים עם הילדים דיאלוג על אופן השימוש באינטרנט, דרגות ואופי הסיכונים שמולם הם ניצבים, האסטרטגיות שהם מאמצים על מנת להגן על עצמם וקווי המדיניות שהיו רוצים שממשלות ינהיגו. סביר להניח שילדים מומחים גדולים בהרבה ממבוגרים בהבנת מה שקורה בסביבות אלה ויש להכיר במומחיות שלה בעת ניסוח חוקים וקווי מדיניות לצמצום החשיפה לסיכון. ילדים עם מוגבלויות יהיו מקור הידע הגדול ביותר לעניין האפליה וההחרגה החברתית שעומן הם מתמודדים, ויכולים לתרום רבות להבנת מחסומי הגישה והתקשורת, המחסומים הפיזיים ומחסומי הניידות שניצבים בדרכם ויש להסירם בטרם יוכלו לממש את זכויותיהם.¹⁸⁴ כמו כן ראוי לציין את סעיף 4 של אמנת האו"ם לזכויותיהם של אנשים עם מוגבלויות, שמציג דרישה להתייעץ בתהליכים אלה עם ארגונים המייצגים ילדים. כדי להקל על הילדים להשתתף, חשוב מאד לתרגם את מסמכי הממשלה הרלבנטיים, כמו למשל את תכנית הפעולה הארצית (National Plan of Action), לשפה ידידותית לילדים.

מנגנונים אלה יכולים לכלול:

- פרלמנטים של ילדים
- ועדות נוער מייעצות
- התייעצויות ארציות או אזוריים
- דיאלוג עם ילדים באמצעות מדיה אלקטרונית
- קבוצות מיקוד בנושאים ספציפיים
- שיתוף פעולה עם ארגוני ילדים קיימים

¹⁸⁴ General Comment No. 9, 'The Rights of Children with Disabilities', CRC/C/GC/9, February 2007

לערב ילדים בניירות עמדה בדבר אסטרטגיה לצמצום העוני (PRsPs) ¹⁸⁵

Save the Children ארגן שלוש התייעצויות מרובות משתתפים בהן צ'י מין סיטי בויטנאם, שבהן נטלו חלק למעלה מ-400 ילדים ובני נוער בתכנון או ניטור העוני הלאומי. ההתייעצויות התנהלו על מחזור PRSP מלא: החל מתכנון פיתוח קדם PRSP, דרך קבלת משוב על PRSP ביניים ועל טיוטת PRSP, וכלה בסקירה של התקדמות ביישום ה-PRSP הראשון של המדינה. ילדים ובני נוער הדגישו את המצוקה של יותר ויותר משפחות מהגרים בבירה שאינן רשומות אצל הרשויות, שמאד מתקשות להגיע לשירותים רפואיים, חינוך ורווחה חברתית. המידע שלהם עזר לשנות את הפרוצדורות על מנת לאפשר למהגרים לא רשומים גישה לשירותים במהירות רבה יותר. זה היה צעד חשוב קדימה בעיר שבה שליש מהאוכלוסייה של רובעים מסוימים היא אוכלוסיית מהגרים 'מסתתרים' שאינם רשומים. ההתייעצויות הניבו גם שתי יוזמות של הממשל המקומי לערב ילדים ובני נוער בתהליכים רשמיים.

בהונדורס, Save the Children וארגונים שותפים מקומיים הנחו חמש התייעצויות עם ילדים וצעירים לעצב את תמיכתם ב-PRSP של המדינה. בהתייעצויות הגדולה מכולן, שבה השתתפו 3000 ילדים מרחבי המדינה, התבקשו הילדים והנערים לחלוק עם חבריהם את החוויות ואת נקודות המבט שלהם. התוצאות שכנעו את פקידי הממשלה לתעדף עוני של ילדים ב-PRSP ולכלול בתוכו מטרות לצמצום העסקת ילדים. כמו כן הובטחה מחויבות להשתמש בכספים שהשתחררו ממימוש נייר העמדה למימון יוזמות חינוך לילדים עובדים. דעותיהם של ילדים ונערים תרמו לעשיית מדיניות מאוחדת יותר, שבה קווי המדיניות בנושא העסקת ילדים קשורים לאסטרטגיות להפחתת העוני.

בשתי המדינות האלה, ילדים וצעירים הדגישו את ההשפעה החברתית שיש לעוני - על סכסוכים משפחתיים, פרידות, אלימות, שימוש בסמים וצמיחת תרבות הכנופיות. הם השמיעו פעמוני אזהרה חשובים לגבי השפעת העוני בטווח הארוך והדרך השלילית שבה הוא יעצב קהילות ברחבי העולם אם לא יטופל בדחיפות. השתתפותם של ילדים וצעירים הדגישה גם את מחיר העוני שילדים משלמים במונחים של נזק לבריאותם הפסיכולוגית והתחזית לעתידם. צעד חשוב להשגת שינוי חברתי הוא לאותת על הבעיות האלה וללמוד להבין אותן.

¹⁸⁵ K O'Malley, *Children and Young People Participating in PRSP Processes: Lessons from Save the Children's experiences*, Save the Children, London, 2004

פורום הצעירים המייעץ של ראש הממשלה הוקם בשנת 2000. פורום הצעירים המייעץ של ראש הממשלה עוצב לפי מודל של פורומים אחרים, כגון המועצה המייעצת לעסקים (Business Advisory Council), שם לו למטרה לספק ל-15 צעירים ניו זילנדים בני 12 עד 25, הזדמנות לפגוש שלוש פעמים בשנה שרי קבינט, ובכללם את ראש הממשלה. הפורום הוא פרי יוזמה של השר לענייני צעירים וזכה לתגובה נלהבת: יותר מ-230 צעירים הגישו בקשה להתקבל כחברים. קריטריוני הבחירה ביקשו להקים פורום עם חתך רחב של צעירים מקבוצות אתניות שונות, מגוון רקעים גאוגרפיים, כפריים ועירוניים, ועם ניסיון חינוך, תעסוקה וחיים שונים. מטרת הפורום היא ליצור מערכת שבה קבוצת ילדים וצעירים יכולה לדבר ישירות ובכנות עם ראש הממשלה המכהן ועל סוגיות שמטרידות אותם. אפשר לבקש את דעותיהם של החברים בכל הנושאים הנוגעים לממשלה, לא רק בסוגיות הנחשבות רלבנטיות לילדים ולצעירים. במהלך הפורום, החברים מציינים את הנושאים לדיון ואת השרים שעמם יפגשו עבור הפגישה הבאה. גם השרים יכולים לקבוע את הנושאים לדיון.

¹⁸⁶ New Zealand periodic report to the Committee on the Rights of the Child, CRC/C/93/Add.4, arch, 2003

השתתפות ילדים בתהליכי רפורמה חוקיים

בשנת 2006, **בפרו**, אישר הקונגרס הלאומי את חוק מס' 28914 להקמת ועדה מיוחדת לבחינה/סקירה של הקוד הלאומי לילדים ומתבגרים (CERCNA) על מנת לעדכן את החקיקה ולהתאימה למציאות, לצרכים ולזכויות של הילדות. בתהליך זה, הילדים היו משתתפים פעילים. בוועדה השתתפו ילדים שחברים בארגוני ילדים שונים, לצד חברי פרלמנט, ורשויות הקשורות לנושאי הילדות, כגון משרד הנשים והפיתוח החברתי, החינוך, הבריאות, פרקליט המדינה, נציב תלונות הילדים והמשטרה. בנוסף להשתתפות בפגישות הועדה, ילדים גם הציגו את הצעותיהם שהיו מבוססות על פגישות והתייעצויות עם ילדים אחרים ברמה המקומית, האזורית והארצית, והם פועלים להכללת הצעות אלה ב-CERCNA.

ב **ונצואלה**, ארגוני ילדים השתתפו בתהליך הרפורמה החוקתית. ילדים הציגו את הצעותיהם בפני הוועדות הרלבנטיות. ניסיון זה התיר לילדים להיות אינטראקציה עם חברי פרלמנט בוועדות השונות, ולהציג ולהגן על ההצעות שלהם.

פורום המתבגרים והצעירים בקזחסטן¹⁸⁷

יוניס"ף שיתף פעולה עם ממשלת קזחסטן לערב ילדים ונערים בדיאלוג על מדיניות. למעלה מ-150 ילדים, שנבחרו בבחירות דמוקרטיות מכל 16 מחוזות המדינה וייצגו מגוון רקעים, מגדרים ומעמדים חברתיים, התאספו לפורום על מנת לנסח המלצות למדיניות בני נוער. קדם לפורום תהליך התייעצות 'מלמטה למעלה' בן שישה חודשים שסקר למעלה מ-2000 ילדים מתבגרים וצעירים בני 10 - 24 ברחבי קזחסטן - מערים ומכפרים, מאזורים עירוניים וכפריים, בנות ובנים, ילדים עם מוגבלויות, ילדים מבתי יתומים - שנועד לזהות את הנושאים המטרידים אותם, את חלומותיהם ואת הדרכים האפשריות לפתור את בעיותיהם. את התהליך הנחו 26 מנחי נוער מוכשרים ומסורים שניהלו 70 התייעצויות עם מאות מבני גילם. המנחים קיבלו הדרכה מיוניס"ף. זאת ועוד, יוניס"ף הכשיר עיתונאי וידאו צעירים שתיעדו בצורה יצירתית את התהליך כולו והפיקו סרטי תעודה המשקפים את הסוגיות החשובות ביותר לצעירים במדינה. ההתייעצויות הובילו להפקת מסמך תוצאות המייצג את הדעות, ההשקפות וההמלצות של המתבגרים ובני הנוער. המלצותיהם של נציגי הצעירים תיעדפו נושאים שזוהו במהלך התייעצויות אזוריות. נושאים אלה היו: חינוך, שירותים רפואיים, אורחי חיים בריאים, תעסוקה, נושאים פסיכו-סוציאליים, סטיגמה ואפליה, ופנאי.

¹⁸⁷ UNICEF Adolescent Development and Participation Unit, New York, 2010

■ **ליצור סביבה תומכת ליצירת ארגונים שמנוהלים על ידי ילדים.** במדינות רבות ברחבי העולם, ילדים מעורבים כיום בצורה אקטיבית בפיתוח פורומים משלהם, כגון איגודי ילדים עובדים, איגודי סטודנטים, פרלמנטים, מועדונים וגופים אחרים. ממשלות צריכות לתמוך בהתפתחויות אלה ויכולות למלא תפקיד פעיל כדי לדרוג לכך שתהיה מסגרת חוקית שתוביל להקמת ארגוני ילדים. ממשלות יכולות לספק תמיכה כספית, וגם להכיר בגופים כאלה על ידי קביעת קווים מנחים ברורים לאופן שבו הדעות שילדים מציגים באמצעות גופים אלה יילקחו בחשבון בתהליך הפוליטי הפורמלי ולהבטיח שהילדים יקבלו תשובות הולמות להצעות שלהם

ילדים משפיעים על מדיניות הממשלה בנושא העסקת ילדים בתימן

פרלמנט הילדים בתימן נפגש כבר מספר שנים כדי למקד את תשומת הלב של ממשלת תימן על נושאים שמטרידים ילדים ועל העדיפויות שלהם, וכדי לעזור לילדים לשפר את מציאות חייהם. ב-2007, הוא התמקד בהעסקת ילדים.¹⁸⁸

בתום יומיים של הדרכה בנושא מיומנויות תקשורת וכתובת דיווחים שהועברה על ידי ארגון לא ממשלתי תומך, נפגשו חברי פרלמנט הילדים עם שורה של שרים ופקידי ממשל בכירים, ביניהם שרי הפנים, המשפטים, הבריאות, העניינים החברתיים והעבודה, והכספים, ועם ארגון העבודה הבינלאומי, ודנו עמם בנושאים הנוגעים להעסקת ילדים, המסגרת החוקית, ופרוגרמות שנמצאות בתהליך פיתוח כדי לטפל בבעיה של העסקת ילדים. לילדים ניתנה הזדמנות לפקפק ולערער באוזני נציגי הממשלה על המידע שמסרו, וגם לבקר במספר מתקנים שהקימה הממשלה לשיקום ילדים עובדים. לאחר ששקלו את כל המידע שסופק, חברי פרלמנט הילדים הציעו המלצות מפורטות, לרבות:

- רפורמה בחקיקה, יישום, פיקוח ואכיפה של העסקת ילדים.
- מתקנים מכבדי זכויות לילדי רחוב.
- העלאת מודעות לזכותם של ילדים להגנה מפני העסקת ילדים פוגעת.
- תמיכה רבה יותר להורים כדי לשפר את איכות החיים שלהם.
- שוויון גישה לחינוך לכל הילדים.
- הדרכה על זכויות ילדים עבור כל אנשי הצוות שעובדים עם ילדים.
- גישה חופשית לבריאות לכל הילדים, כולל גישה משופרת לשירותים רפואיים לילדים במתקני מעצר וברחובות, רופאי ילדים ייעודיים בכל בית ספר, והגברת המודעות והדרכות בנושא סניטציה, היגיינה, עזרה ראשונה והסכנות הטמונות בעישון ובלעיסת גת.

■ לערב ילדים במעקב אחר יישום זכויותיהם.

ילדים יכולים לשחק תפקיד חשוב במעקב אחר מימוש זכויותיהם. לא די להסתמך על נתונים או ראיות שהפיקו מבוגרים לבד, וגם לא לתת המלצות לפעולה כדי לחזק את יישום הזכויות מבלי להתחשב בנקודות המבט של הילדים עצמם. ילדים יכולים להיות מעורבים בהסכמה על

¹⁸⁸ Yemen: Report of Children's Parliament on 'Child Labour', 2007, <http://www.crin.org/resources/infoDetail.asp?ID=14774&flag=news>

אינדיקטורים ובמעקב אחר הטמעת כל הזכויות הנכללות באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, לרבות בתוך המשפחה וסביבות משפחה חלופיות, ואחר השפעת השתתפותם על מדיניות, החלטות בית משפט ויישום הפרוגרמה. הם יכולים להיות מעורבים ישירות במחקר הן כמשיבים והן כחוקרים.¹⁸⁹

קולותיהם של ילדים בניטור מערכת המשפט לקטינים בפיליפינים¹⁹⁰

נעשו מאמצים נרחבים להגביר את רגישותה של מערכת המשפט לקטינים של הפיליפינים. מאמצים אלה כללו רפורמה חוקתית כדי להבטיח שילדים יהיו מיוצגים חוקית וזכאים להישמע בהליכים משפטיים, ושתינתן להם הזכות למידע כדי להבין מה קורה סביבם, במה הם מואשמים, והאפשרויות שעומדות בפניהם. זכותם לספר את הצד שלהם של הסיפור. מבוגרים נדרשים להקל על הילדים לבטא את מחשבותיהם, דעותיהם ורגשותיהם. ילדים זכאים גם להשתתף בשיקום ובשילוב מחדש, במיוחד בתכנון העתיד שלהם וביישום פעיל של התכניות המתוכננות. הדרכה שניתנת למשטרה הארצית, ל-National Bureau of Investigation, לעורכי דין ולשופטים בנושא אמצעים רגישים לילדים בחקירה ובהליכים המשפטיים תומכת בהתחייבויות אלה.

האם חוקים אלה נאכפים?

ב-2002, הפרוגרמה בנושא טראומה פסיכו-סוציאלית והמרכז לזכויות אדם ללימודים אינטגרטיביים ופיתוח - אוניברסיטת הפיליפינים (Programme on Psychosocial Trauma and Human Rights Center for Integrative Studies and Development) ויחידת ילדי רחוב (Consortium for Street Children בריטניה) ניהלו סדנאות אזוריות וארציות והתייעצויות עם ילדי רחוב, אם ילדים במתקני מעצר ושיקום, ארגונים לא ממשלתיים, גופים ממשלתיים, שופטים, עורכי דין, ואוכפי חוק שהיו מעורבים במערכת המשפט לקטינים של המדינה, בניסיון לגלות אם התוצאות המכוונות מושגות.

הילדים אמרו כי ברוב המקרים, הקצינים, עורכי הדין והשופטים מתעלמים מהחוק. לעיתים קרובות סבלו הילדים מהתעללות מילולית ופיזית במועד מעצרם והם הוחזקו בתאים ביחד עם מבוגרים. היו מקרים של התעללות מינית, עינויים ואלימות נגד ילדים בעת ששהו במעצר. נמצא כי "יש היעדר מלא של ניסיון כלשהו לאכוף את החוק"¹⁹¹ בעקבות זאת נערך מחקר כלל-ארצי לבדיקת מצבם של ילדים בקונפליקט עם החוק. המחקר גילה כי 50.9% מהמשיבים שוהים בתאים ביחד עם מבוגרים, 44% נאלצים לישון על הרצפה, ל-39.7% אין חפצים הדרושים לשינה, ול-30% יש רק סדינים.¹⁹² נמצאו פערים ביישום החוקים במהלך המעצר, המאסר והשיקום של הילדים. הילדים ציינו גם שמערכת המשפט לקטינים מענישה ואינה מקדמת שיקום. בסדנאות התגלתה משמעות השתתפות הילדים בדאגה ליישום החוקים. הניסיון שלהם היה חשוב מאד בזיהוי הפערים ובמתן המלצות ליישום חוקים המקדשים את זכויות הילדים ומגינים עליהן.

¹⁸⁹ See for example, http://www.unicef.org/adolescence/cypguide/resourceguide_res_assess.html

¹⁹⁰ Cited in the Philippines National Framework for Child Participation, 2000-2025, Council for the Welfare of Children, National Early Childhood Care and Development Coordinating Council.

¹⁹¹ People's Recovery Empowerment Development Assistance (PREDA) *Minors in Jail: Case Studies*, The Philippines (September 2002), 2003

¹⁹² Pilipino American Youth Organization (PAYO), *Youth in Detention: Issues and Challenges*, A Nationwide Survey, 1996, p. 30

ב דנמרק, תלמידים מעריכים את המורים באופן שיטתי. במחקר שנערך באחד מבתי הספר נמצא כי כולם מודעים לחקיקה לפיה תלמידים חייבים להעריך את ההוראה ואת תוכנית החינוך. כל המורים מוערכים על ידי תלמידיהם פעמיים בשנה. המורה קרא את ההערכות, סיכם אותן ודן בהם עם הכיתה, ואמר כיצד ישתנו העניינים. ההערכות סוכם גם על ידי המחלקות, ביחד עם מה שסוכם בין מורים ותלמידים בעקבות ההערכות. התהליך בוצע באינטרנט, מה שנתפס כהופך את התהליך לכיף יותר. גם שאלוני תכנון חולקו לתלמידים באינטרנט. התלמידים נשאלו בהם על הסביבה, מקומות עבודה, כיתות, לוחות זמנים ואפשרויות. זאת ועוד, משרד החינוך הדני פרסם מסמך שכותרתו מה המצב היום? כדי לעזור לבתי הספר לנטר דמוקרטיה. המסמך מציג סט סטנדרטים למדידת המידה שבה בתי הספר ממלאים את חובותיהם ומכבדים את זכותו של הילד להישמע בצורה אפקטיבית. בתי הספר נדרשים להתייחס לשאלות הבאות: דמוקרטיה למי? לבית הספר? לעירייה? לבתי הספר? למורים? האם בתי הספר מוציאים לפועל את הדמוקרטיה בשיטות ההוראה שלהם? האם הפרוצדורות מתירות דמוקרטיה?

המסמך קובע 11 'כללים', הנוגעים לנושאים הבאים:

• המסגרת הכוללת והפילוסופיה

• המועצות ופונקציית הייעוץ שלהם

• תלמידים צריכים להיות מיוצגים במועצות בית הספר

• הנציגים נבחרים על ידי התלמידים עצמם

• תלמידים צריכים להשתתף בהנהגת המוסד

• לתלמידים אין זכויות הצבעה בנושאים פיננסיים

• תלמידים מיוצגים במועצות פורמליות אך לא במועצות הפדגוגיות

• מועצות התלמידים צריכות משאבים, חדר או משרד במידת האפשר

• יש לנסח בחקיקה את השפעתם הכוללת של התלמידים ואת הקומפוטנטיות שלהם

• יש להקדיש זמן לדיון בנושאים שמעניינים את כל התלמידים

• כל מוסד צריך איש קשר למועצות בית הספר בבית הספר.

בשוודיה, להערכה בבתי הספר יש שני כיוונים עיקריים: הערכה של בית הספר והמורים על ידי התלמידים; והערכת מידת השתתפות התלמידים והשפעתה על ידי בית הספר. לרוב הם באים ביחד כשמשתמשים עם התלמידים בשאלונים שהופקו על ידי התלמידים עצמם, או הופקו על ידי קבוצות עבודה שונות של הנהלת בית הספר. לדוגמה, באחד מבתי הספר ההשפעה של הקמת צוותי עבודה של מורים-תלמידים הוערכה מידי שנה בשאלון. לרוב נמצא כי לתלמידים דעה חיובית על גישת הלמידה המשולבת. כמו כן הוערך כל קורס בנפרד.

¹⁹³ Adapted from L Davies and G Kirkpatrick, *The Euridem Project*, Children's Rights Alliance for England, London, 2000

■ **לערב את הילדים בתהליך הדיווח לוועדה לזכויות הילד.** בארצות רבות, ארגונים לא ממשלתיים, כולל בריתות ארציות בנושא זכויות הילדים, עירבו את הילדים בתהליך של דיווח מקביל במסגרת אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ובכלל זה נוכחות של ילדים במהלך תדריכי מדינה לפני הפגישה עם הוועדה.¹⁹⁴ מעורבותם של ילדים בתהליך זה מחזקת את יכולתם למלא תפקיד פעיל בזיהוי היבטים של זכויות אדם הזקוקים לתשומת לב נוספת וניטור של יישום ההערות המסכמות של הוועדה לזכויות הילד ברמה הארצית.

ואולם, הוועדה גם מעודדת ממשלות לסייע באופן ישיר למעורבות של ילדים בתהליך הסקירה התקופתית של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. היא מציעה שהן "... יערבו את הילדים באופן פעיל בתהליך הסקירה התקופתית של CRC[UN]. היא גם ממליצה לילדים למלא תפקיד פעיל בזיהוי היבטים של זכויות אדם הזקוקים לתשומת לב נוספת וניטור של יישום התצפיות המסכמים ברמה הארצית."¹⁹⁵ היא מעודדת ארגונים לא ממשלתיים להמשיך לערב ילדים במישרין בתהליך של דיווח מקביל (shadow reporting), ומעודדת נוכחות של ילדים במהלך התדריכים הארציים לפני הפגישות.¹⁹⁶

¹⁹⁴ For detailed guidance on how to involve children in the reporting process, see J Miller, *Children as Change Agents: A Review of Child Participation in Periodic Reporting on the Convention on the Rights of the Child*, World Vision, Ontario, 2007

¹⁹⁵ Committee on the Rights of the Child, Report on the 43rd Session, September 2006, Day of General Discussion, Recommendations, para. 31

¹⁹⁶ Ibid., para. 34

"מיידי כשהוועדה מקבלת דוח ממדינה חברה, עליה להזמין קבוצה מייצגת של ילדים ונערים מאותה מדינה להיפגש עם הגורם המדווח של המדינה - חבר הוועדה שמוביל את הדיון עם משלחת הממשלה ומנהל את ניסוח ההערות המסכמות. מטרת פגישה זו תהיה להשיג מידע לא ישיר מהילדים על הנושאים שמטרידים אותם ועל הבעיות, ולשמוע את המלצותיהם לפתרונות אפשריים. לאחר הפגישה ההתחלתית יתקיים ביקור במדינה; בפרט, הגורם המדווח צריך לראות בתי ספר ומוסדות באזורים כפריים ועירוניים. הביקורים האלה לא ישמשו כמשימות רשמיות למציאת עובדות, אלא יתנו לילדים מידע ממקור ראשון על תהליך הדיווח והניטור, יבהירו את תפקידם בתהליך זה, ובנוסף לכך יחשפו אותם בצורה ישירה יותר לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ולהטמעתה. המידע שהגורם המדווח אוסף מהביקור יכול לאחר מכן לשמש את הוועדה בהמלצותיה לממשלה.

"הניסיון מראה כי יש ביכולתה של פגישת מעקב עם משלחת הממשלה לבחינת המלצות הוועדה אחרי 6 עד 12 חודשים להעלות את המודעות להמלצות ולתמוך בפעולות שבוצעו כדי להוציא אותן לפועל. אם הגורם המדווח ייפגש עם קבוצת ילדים שהשתתפה בפגישה ההתחלתית, פגישות המעקב האלה יהיו אפקטיביות יותר. מעורבותם של ילדים אלה בתהליך המעקב תביא לעמידתן של ממשלות ושל הוועדה באחריות שלהן להגביר את חשיפת הילדים לאמנת האו"ם בדבר זכויות הילד. וזו, מצידה, עשויה להגביר את הסבירות שהממשלות יכבדו את המחויבויות שלהן.

"אף כי אין ספק בכך שמספר שיקולים מעשיים - כולל זמן, כסף, ורצון פוליטי - מעכבים את יישומה של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ואת קביעתם של מנגנוני ניטור חדשים, קהילת העולם אינה יכולה להתחמק מאחריותה להגן על הילדים. ממשלות הסכימו פעם אחר פעם להגן על זכויות הילדים, תחילה בחתימתן על אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ובאשרורה, ולאחרונה, בסדרה של פגישות והסכמים משלימים. שתיים מפגישות המפתח הללו היו הישיבה המיוחדת של העצרת הכללית של האו"ם בנושא ילדים והקונגרס העולמי השלישי בנושא ניצול מיני של ילדים מ-2008. לאחרונה, הקימו המדינות החברות במועצה לזכויות אדם קבוצת עבודה שתקבע את הישימות של פרוטוקול אופציונלי שלישי שייצור מנגנון פורמלי ליחידים ולקבוצות להגיש תלונות ישירות לוועדה. הצעות אלה נשמעות אולי כמו חלומות אופטימיים, אך לפעמים נחוצים חלומות כדי לעורר השראה להשגת ניסים. וילדים אוהבים ניסים".

¹⁹⁷ J Doek, former Chair, Committee on the Rights of the Child, http://www.unicef.org/rightsite/364_613.htm

דיאלוג של ממשלת בריטניה עם ילדים: 'היכוננו לג'נבה'¹⁹⁸

תהליך ההכנה של הדוחות המאוחדים השלישי והרביעי של בריטניה לוועדה לזכויות הילד התחיל בכנס שאליו הוזמנו נערים, ארגונים לא ממשלתיים ופקידי ממשלה. הממשלה הטילה על קונסורציום של ארגונים לא ממשלתיים לאסוף את דעותיהם של ילדים ונערים לגבי יישום אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, וכן התייעצות עם ארגונים לא ממשלתיים לגבי דעותיהם.¹⁹⁹

באנגליה, הפרויקט נקרא Get Ready for Geneva (התכוננו לג'נבה). כ-1400 ילדים היו מעורבים בסקר מקוון וכ-350 ילדים השתתפו בקבוצות מיקוד.²⁰⁰ במסגרת הפרויקט נערך גם ניתוח של יותר מ-50 התייעצויות עם ילדים שבוצעו בחמש שנים הקודמות. הפרויקט נוהל על ידי ארבע קבוצות של ילדים; לכל ילד היה תפקיד ספציפי במסגרת הקבוצה שלו. הקבוצות היו:

• **קבוצת היגוי** - עזרה לקבל את כל ההחלטות החשובות לגבי 'Get Ready for Geneva'

• **צוות אתר אינטרנט ותקשורת** - וידא שיש להם אתר אינטרנט טוב ושכל החומר הכתוב קל להבנה

• **חוקרי זכויות ילדים** - ביקרו קבוצות ילדים ברחבי המדינה לחקור את מצב זכויות הילדים

• **תומכי זכויות הילדים** - עודדו כיבוד זכויות אדם של ילדים באזורי מחייתם. כמו כן היה צוות ייעודי של עובדים מבוגרים שעבדו על הפרויקט, שכלל גם חוקר חברתי מנוסה. בשלב זה של הפרויקט, תפקידם היה לתמוך בילדים לאסוף ולהציג את הראיות המעידות על מידת כיבוד זכויות הילדים באנגליה.

הפרויקט תכנן שבעה סקרים בנושאי חינוך, כבוד, חירות, משפחה וחברים, פשע, בריאות ובטיחות ומשחק. הם ערכו סקר שונה מידי חודש באתר Get Ready for Geneva על מנת שילדים ברחבי אנגליה יוכלו ליטול בו חלק. הם וידאו שקבוצות המיקוד יכללו ילדים בגילאים ומוצא אתני שונים, ילדים עם מוגבלויות, ילדים נוסעים, פליטים צעירים ומחפשי מקלט, ילדים בבעיות עם חוק, בנים ובנות, וילדים שחיים בעוני, או חווים אלימות או ניצול. התוצאות חוברו יחדיו לכדי דוח שהוגש לוועדה לזכויות הילד.

¹⁹⁸ <http://www.getreadyforchange.org.uk/campaigns/reports>

¹⁹⁹ UK State Party Report to the Committee on the Rights of the Child, CRC/C/GBR/4, February 2008 London, 2008

²⁰⁰ 'Get ready for Geneva', submission to the Committee on the Rights of the Child, Children's Rights Alliance for England, London, 2008

השתתפות ילדים בתהליך דיווח בנושא אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד באפגניסטן²⁰¹

"אנחנו רוצים שהמשטרה תגן עלינו ולא תכה אותנו. אנחנו רוצים שמורים ינחו אותנו ולא יגרמו לנו לעבוד עבורם. אנחנו רוצים שמנהיגים יסיפו ערך למשאבים שלנו ולא יצרכו אותם לטובתם האישית." זו הייתה הדרישה שהשמיע ילד שהשתתף בהתייעצויות על שילוב קולותיהם של ילדים אפגניים בתהליך הדיווח בנושא אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.²⁰²

קבוצה של 326 ילדים אפגנים מרקעים אזוריים, אתניים ודתיים שונים השתתפה בהתייעצויות שאירגנו Save the Children ויוניצ"ף בנושא דיווח בנושא אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ב-2008. הם נבחרו מכל שמונה הפרובינציות של אפגניסטן. התהליך כלל 19 התייעצויות תת-ארציות. כדי להבטיח שיהיה בידי הילדים מלוא המידע על התהליכים, קיבלו הילדים מבעוד מועד חומרי קריאה, ונעשו מאמצים לעשות את זה לתרגיל כולל ושיתופי. התייעצויות ספציפיות אורגנו עם בנות, ילדים עם מוגבלויות, ילדים מקהילות מיעוטים, יתומים וילדים בקונפליקט עם החוק. בתום תהליך ההתייעצות נוסחו המלצות מדיניות.

הנושאים העיקריים שהטרידו את הילדים נבעו מהמצב החברתי והפוליטי של המדינה. הם כללו חטיפת ילדים, שימוש בסמים והתעללות מינית, ובעיה כללית של חוסר בטחון שבה ועלתה לעיתים קרובות. היה ברור שלחששות אלה יש השפעה ישירה על הצמיחה הפסיכולוגית והאינטלקטואלית של הילדים. נטען כי יש צורך חשוב בהגנה נאותה לילדים אסירים במערכת המשפטית: לדוגמה, היו דיווחים על ילדים אסירים שנכבלו בשרשראות. הילדים דיברו על הצורך בחופש מהתעללות ממורים, מפקחים, משטרה, צבא ומעסיקים, הם דרשו בתי ספר, חומר חינוכי, מחסה, מזון ובמקרים מסוימים, עבודה כדי שיוכלו לשרוד. הילדים שחיו בבתים מיוחדים חשו ששלום הוא עדיפות, אך גם השכלה ושירותים רפואיים חיוניים. "איננו יכולים להמתין או להתפשר על איכות האספקה שלהם", כך העיר אחד הילדים. הילדים מקבוצות מיעוט הינדיות מג'ללבאד רצו להדגיש את הזהות הפוליטית שלהם כאפגנים וחיפשו הגנה חוקתית מפני כל סוג של אפליה בחיי היומיום שלהם. סוכם שעם חלק מהנושאים, כגון נישואים בגיל צעיר והכאת ילדים על ידי הורים, אפשר להתמודד רק על ידי שיתוף החברה ושינוי מסורות חברתיות. בה בעת, היה חשוב לדאוג לשלב בחוקה הוראות מחמירות נאותות כנגד המפרים.

בתום ההתייעצות, הוכנה רשימת סוגיות לפי נושאים וזוהו הסוכנויות הנחוצות לתמיכה בתהליך השינוי.

²⁰¹ See the link for a concept paper on 'CRC initial report process, establishment of CRC reporting mechanism and capacity building of government employees', http://www.mfa.gov.af/Documents/Treaty-reporting/Documents/Afghanistan_CRC_Reporting_Process.pdf

²⁰² Remark by a child in a two-day consultation process organized by Save the Children and UNICEF on UNCRC reporting in the year 2008

■ תמיכה בהשתתפות הילדים בפורומים ארציים או בינלאומיים.

ילדים יכולים למלא תפקיד מפתח בכנסים ארציים, אזוריים ובינלאומיים. דוגמאות אחרונות כוללות את UN Special Session on Children 2002, ההתייעצויות האזוריות עבור UN 2005, Study on Violence against Children, ה- World Congress on Sexual Exploitation 2009, ומעורבותם של ילדים בפגישות J8, שאורגנו על ידי יוניצ"ף לצד פגישות G8 של ראשי מדינות. השתתפות ברמה זו מאפשרת לילדים להציג את חששותיהם בפני מנהיגי העולם ולנסות לוודא שלא יידחקו לשוליים לנוכח שדולות רבות עוצמה ומתחרות אחרות. ממשלות צריכות לנקוט אמצעים פעילים להקל את מעורבות הילדים באירועים הרלבנטיים.²⁰³

²⁰³ See G Lansdown, *Promoting children's participation in democratic decision-making*, UNICEF, 2002, for guidance on involving children in conferences and high-level events

קונגרס בינלאומי מייצג של צעירים בנושא בטיחות ואבטחה ב אינטרנט²⁰⁴

"תמיד אמרו לי לא לדבר עם זרים שאני פוגש ברחוב, אבל איש לא אמר לי לא לדבר עם זרים באינטרנט." (ילד)

"הגבלות לבדן לא עובדות. השילוב הטוב ביותר הוא חופש להשתמש באינטרנט בשילוב עם מידע על הסיכונים ועל אמצעי הגנה אחרים." (ילד)

"נערים מקשיבים לנערים אחרים; לפיכך צעירים צריכים להיות מעורבים בפיתוח הודעות בטיחות באינטרנט."

- דעות של בנות ובנים שבוטאו במהלך הקונגרס

הקונגרס הבינלאומי המייצג הראשון לנוער בנושא בטיחות ואבטחה באינטרנט התקיים בבריטניה ב-16 - 21 ביולי 2008. התכנסו בו 148 בנות ובנים בני 14 - 17 מ-19 מדינות ששיתפו את החוויות וההמלצות שלהם. את הקונגרס ארגן UK Child Exploitation and Online Protection Centre (המרכז לניצול ילדים והגנה מקוונת בבריטניה) בתמיכה של Virtual Task Force, ברית בינלאומית של סוכנויות אכיפת חוק המטפלות בניצול מיני של ילדים.

בהכנה לקונגרס, השתתפו 764 ילדים ומתבגרים בני 11 עד 17 מחלקים שונים של העולם בסקר מקוון. להלן חלק מהממצאים:

• כ-40% מהמשיבים אמרו כי לעיתים רחוקות הם מדברים על מה שהם עושים באינטרנט עם הוריהם/האפוטרופוסים שלהם, כי לא נראה להם שזה מעניין אותם.

• שבעים ושלושה אחוזים אמרו שיש להם גישה לאינטרנט מתי שהם רוצים, ללא הגבלות על מה שהם רואים.

• ארבעים וארבעה אחוזים צפו בתמונות או תוכן שלדעתם אינו מתאים לגילם.

• משתתפים בקונגרס נפגשו עם נציגי ממשלות, תעשייה, אכיפת החוק, חינוך וכלי התקשורת. התקיים דיון יצירתי על בטיחות באינטרנט, והמתבגרים נתנו המלצות קונקרטיות לשיפורה. בסיום הפגישה הציגו הצעירים מספר המלצות, ובכללן:

• להציג סרטים על בטיחות באינטרנט בטלוויזיה, בצידי אוטובוסים, על לוחות מודעות ובמודעות קופצות באינטרנט.

• לחצן חובה ואוניברסלי מבוסס דפדפן 'דיווח על התעללות' בסרגל הכלים של כל דפדפן ובכל אתרי הרישום החברתי. כדי לדווח על בעיה יידרשו רק שני קליקים, אפילו מבלי לעזוב את עמוד האינטרנט

• פנל יועצים בינלאומי של התעשייה על בטיחות באינטרנט, שיורכב מצעירים וממנהיגים בענף, לדווח על בעיות נוכחיות בארצות שלהם בפני רשויות ממשלה

• לחץ של ממשלות על המדיה והענף האינטרנט לקדם בטיחות

• חינוך יזום של מורים, פקידים נבחרים, הורים ומבוגרים אחרים כדי לשפר את הבנתם סוגיות בטיחות באינטרנט כדי שיוכלו להעביר את הידע שלהם הלאה למבוגרים ולנערים אחרים

• החלפת הביטוי 'פורנוגרפיה ילדים' באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד בביטוי 'תמונות של

²⁰⁴ A complete summary of the youth delegates' recommendations can be found at www.iyac.net/corporate/press.htm

התעללות בילדים'

- הרחבה של פרשנות סעיף 6 של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד (העוסק בהישרדות ופיתוח) כך שיכסה את שני העולמות - המקוון והלא מקוון
- פורום מקוון של קונגרס הייעוץ העולמי לנוער שנגיש למשתמשים רשומים, שבו אנשים יוכלו לפרסם את דעותיהם, השקפותיהם וחוויותיהם.
- הקונגרס היה תחילתו של תהליך שבסופו נוסחה אמנה מקוונת של ילדים ונערים (Children's and Young Persons' Online Charter). האמנה שימשה כבסיס לנתונים שהוגשו לאו"ם כהכנה להחלטה הכוללת על זכויות הילד, שאומצה על ידי העצרת הכללית ב-2009.²⁰⁵

בקונפליקט ובשיקום הומניטרי

"לא יכולה להיות בטיחות גלובלית אם אין כבוד לילדים. עלינו לעשות יותר מרק לצפות בסבלותיהם של ילדים, עלינו להיות שותפים איתם במאבקהם." לנדון פירסון, סנטור קנדי לשעבר

"נשארתי לבד, ללא הורים. נהגתי לחשוב על העבר. היה לי קשה לשכוח מה קרה לי בבוש. חשתי לבד. איש לא רצה להישאר איתי, לחלוק איתי. הצטרפתי להתאחדות והתחלתי למצוא שלוה בתוך עצמי. משפחתי חזרה אליי. יש לי חברים ולמדתי מאחרים. היום אני בסדר. אני יודע מה לעשות בזמן הנכון ובמקום הנכון." ילד חטוף לשעבר, צפון אוגנדה²⁰⁶

הועדה מדגישה כי סעיף 12 אינו מפסיק לחול במצבי משבר או אחריהם. בעקבות יום הדיון הכללי ב-2008, הוא ממליץ לעודד ילדים שהושפעו על ידי מצבי חירום ולאפשר להם להשתתף בניתוח המצב שלהם והתחזיות שלהם לעתיד.²⁰⁷ על מנת להבטיח שזה יקרה, מומלץ לממשלות להנהיג ולתמוך במנגנונים שמאפשרים לילדים, במיוחד לבני נוער, למלא תפקיד פעיל בשיקום לאחר מצבי חירום ובתהליכי פתרון לאחר קונפליקט.

במצבי חירום ושיקום

סוכנויות הומניטריות קבעו עקרונות וסטנדרטים להנחיית עבודת חירום שמגדירים את החובות ואת ההתחייבויות שלהם ביחס לאנשים שהושפעו מאסונות.²⁰⁸ אחדים מהסטנדרטים האלה דורשים דיווחיות רבה יותר של סוכנויות הסיוע בהכנה ובמימוש זכויות האזרח של אנשים במקרי חירום. למרות שהסטנדרטים אינם מתייחסים במפורש לילדים, ההוראות של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד, ובפרט של סעיף 12, כן קובעות חובות ברורים כדי להבטיח שיישמו באופן שווה גם לילדים.²⁰⁹ הם כוללים הכרה בצורך לכבד קורבנות אסון כבני אדם בעלי כבוד, לא רק כמושא לנדבה, להכיר בחשיבות המידע לאוכלוסיות מושפעות, להיוועץ עם אנשים

²⁰⁵ The Rights of the Child, A/RES/64/146

²⁰⁶ Cited in C Feinstein, A Giertsen and C O'Kane, 'Children's participation in armed conflict and post-conflict peace building', in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation*, Routledge, London, 2010

²⁰⁷ Committee on the Rights of the Child, Day of General Discussion on 'The Right of the Child to Education in Emergency Situations', Recommendations, 49th Session, 19 September 2008

²⁰⁸ For example, The Sphere Project's 'Humanitarian Charter', the International Committee of the Red Cross's (ICRC's) Code of Conduct, 'Do No Harm', the UN Inter-Agency Standing Committee's (IASC's) *Operational Guidelines on Human Rights in Natural Disasters* and the Emergency Capacity Building Project's *The Good Enough Guide*

²⁰⁹ C O'Kane and C Feinstein, *The Participation of Children and Young Children in Emergencies: A guide for relief agencies*, UNICEF, Bangkok, 2007

מושפעים על סיוע ותכניות שיקום, להנהיג משוב ומנגנוני משוב ותלונות, ולתמוך ולאפשר לאנשים ליצור התאחדויות משל עצמם.

עבודה עם ילדים במקרי חירום הוכיחה את חשיבותם של עקרונות אלה, ועולה ממנה שיישום הקווים המנחים הבאים נחוץ לא רק כדי לוודא שתכובד זכותם של ילדים להשתתף באופן פעיל בנסיבות אלה, אלא גם להבטיח את התוצאות החיוביות ביותר להתאוששותם.²¹⁰

מדוע סוכנויות סיוע צריכות לקדם את השתתפותם של ילדים במקרי חירום?

- . **ילדים יש זכות להשתתף** - אותן זכויות חלות במקרי חירום כמו בזמנים אחרים.
- . **ילדים יש יכולות בעלות ערך** והם כבר תורמים תרומות חשובות בכל השלבים של מצבי חירום. השתתפותם משפרת את איכות עבודת החירום ואת הישגיה.
- . **ילדים מכירים את הקהילות שלהם** ויש להם גישה למידע מסוים ולידע שאין למבוגרים. הם יכולים לספק משוב חשוב על מאמצי הסיוע בעזרת שימוש בקשרים החזקים וברשתות שקיימים בינם לבין עצמם.
- . **ילדים יכולים להגן, לספק תמיכה רגשית ולדאוג לילדים אחרים**, שעומדים לרובם במצב הכי טוב לבנות קשר וקשרי אמון. לילדים יכול להיות קל יותר מאשר למבוגרים להבין ילדים אחרים.
- . **ילדים מוכנים לעזור ולהשתתף** וההתלהבות והמחויבות שלהם הן משאב רב ערך בתהליך השיקום.
- . **ילדים יש צרכים משלהם ודאגות**. יש לכלול בנים ובנות בגילים שונים בהתייעצויות כדי להבטיח שסוכנויות סיוע הומניטריות יתייחסו לעדיפויות שלהם.
- . **השתתפות מביאה יתרונות לילדים, למשפחות ולקהילות**. היא תורמת לחינוך של הילדים ולהתפתחותם, ועוזרת בתהליך הריפוי. היא עוזרת לילדים להגן על עצמם מפני התעללות וניצול. אי-עירוב ילדים מכשיל אותם כי שולח מסר לקהילת המבוגרים ומקבלי ההחלטות שזה בסדר להחריג ילדים מקבלת ההחלטות, מהמידע, מההתייעצויות ומתרומה - שלילדים אין תפקיד בספרה הציבורית. ילדים שמקבלים מידע על מאמצי הסיוע מצליחים לשרוד ולהגן על עצמם טוב יותר
- . **ילדים יהיו יוצרי שלום**, ויעשו ויעצבו קהילות חדשות שיופיעו לאחר הקונפליקט.

■ **לערב ילדים כסוכנים חברתיים בזכות עצמם**, עם יכולת להשפיע השפעה חיובית על מצבם. יש להכיר בהם ולקבל אותם כשותפים אסטרטגיים, ולהכיר בתפקידם כמשאבים חיוניים לפיתוח הקהילה ולא כבעיות. יש לבקש לקבל את דעותיהם בהערכה, תכנון, יישום, ניטור והערכה של פרוגרמות. תמיכה ברווחתם של ילדים דורשת הכרה בעובדה שילדים לא רק צריכים הגנה מיוחדת, אלא גם בכך שיש להם תובנות תקפות לגבי הרווחה שלהם,

²¹⁰ See, for example, Jo Boyden and Gillian Mann, *Children's Risk, Resilience and Coping in Extreme Situations*, background paper to the Consultation on Children in Adversity, Oxford, 9-12 September 2000, and Christopher Lowry (2000) *Mental Health Interventions For War-Affected Children, taking into account children's resilience and coping in armed conflict*, paper presented by C Lowry (Director, More Than Bandages Programme/Au Delà des Pansements, Médecins Sans Frontières-Canada) at 'Children in Adversity' consultation

פתרונות לבעיותיהם ותפקיד ביישום הפתרונות האלה. יש גוף הולך וגדל של ראיות על התרומה המשמעותית שילדים מסוגלים לתרום במצבי קונפליקט, פתרון לאחר הקונפליקט ותהליכי שיקום לאחר מקרי חירום.²¹¹

■ **לזהות את היכולות והעוצמות של הילדים**, ולהתמקד ביצירה מחדש של חוסן נפשי אצל הילדים האלה וזקני הקהילה שלהם. באמצעות גישות שיתופיות אפשר לעודד מחנכים ועובדי פיתוח ללמוד על נקודות המבט של הילדים ואיך הם מבינים מצוקות והרעיונות שלהם להתמודדות וחוסן נפשי. ילדים זקוקים להזדמנויות לדבר על סוגיות שמטרידות אותם ולהיות מעורבים בסוגיות רחבות יותר של דאגה מקומית מיידית. זה יעזור להם ללמוד מיומנויות פתרון בעיות ולזכות בתחושת שליטה על חייהם. ושיתוף אחרים בעצבות שהם מרגישים יכול לעזור לילדים להתגבר על תחושת האובדן שלהם. זה יכול גם לשמש לשפר את החוסן הנפשי הטבעי שלהם, ולספק להם עוצמה.

■ **להתמקד בבנייה מחדש של תחושת קהילה** באמצעות החזרת שגרות ופעילויות יומיום רגילות, לדוגמה, בנייה מחדש של רשתות משפחה וקהילה - השבת יכולת ייצור, מתן הזדמנויות לפנאי ומשחק, ופיתוח מנגנונים לצדק ותגמול. ילדים צריכים גישה לפעילויות תרבות, משחקים, פעילויות ספורט ושעות הפנאי שמאפשרות להם להירגע, ליהנות ולשתף פעולה אחד עם השני.

■ **לספק חלל בטוח לאינטראקציה עם בני גילם** ולקדם הזדמנויות חיוביות לבנות, בנים וצעירים להיפגש ולהתארגן ולארגן את התכניות שלהם. קיימות ראיות רבות לכך שתמיכה חברתית מחברים בני אותו גיל יכולה לשפר את החוסן הנפשי של הילדים. יתרה מכך, באמצעות ארגון קולקטיבי, ילדים יכולים ללמוד הגנה עצמית, ייצוג עצמי וסיוע עצמי. פרוגרמות צריכות לעודד את ההשתתפות הפעילה של הילדים בקבלת החלטות, פתרון בעיות, בניית צוות והנחיית חברים בני גילם כדי לחזק בילדים תכונות אישיות שתורמות להערכה עצמית, ליעילות עצמית ולהתמודדות. לדוגמה, אפשר לעודד ילדים במחנות פליטים לתרום לביטחונם העצמי ולרווחתם על ידי הקמת פורומים לילדים. יש לתת תמיכה כדי לאפשר לילדים להקים פורומים כאלה, תוך שמבטיחים שהפעולה שלהם קונסיסטנטית עם האינטרסים של הילדים ועם זכותם להגנה מפני חוויות מזיקות.

■ **להבין שלמאמצי סיוע ובנייה מחדש יש ממד פסיכו-סוציאלי ופיזי כאחד**. מקומיים, ובכללם ילדים, צריכים להגדיר את הצרכים שלהם, ומאמצי השיקום צריכים להתמקד במילוי צרכים האלה ויצירה מחדש של המרחבים החברתיים הנחוצים כדי לאפשר ריפוי חברתי. ילדים חייבים

להיות מובנים כסוכנים בריפוי שלהם, אם רוצים שמאמצי הסיוע לא יגבירו את רגשות אזלת היד והתלות שלהם. השתתפותם של הילדים עוזרת להם לזכות בחזרה בשליטה על חייהם, תורמת לשיקום, מפתחת מיומנויות ארגוניות ומחזקת תחושת זהות - למרות שיש להקפיד להגן על ילדים מפני חשיפה למצבים שעשויים להיות טראומטיים או מזיקים. הזדמנויות לצורות ביטוי יצירתיות כגון אומנות, דרמה, סיפור סיפורים, משחק, שירה, מוזיקה, תיאטרון בובות ופעילויות תרבות אחרות יכולות למלא תפקיד חשוב מאד בתהליכי הריפוי.

■ **להכיר בכך שילדים אינם קבוצה הומוגנית**, וכמו בכל קונטקסט אחר, יש לשקול בכובד ראש, תוך התייחסות נאותה לגיל, מגדר, מיקום, תרבות, מעמד חברתי, מצב כלכלי ואתניות, את תגובותיהם למצבם במקרי חירום. אין לקבץ מתבגרים עם ילדים צעירים שכן יש להם

²¹¹ C O'Kane and C Feinstein, *The Participation of Children and Young Children in Emergencies: A guide for relief agencies*, UNICEF, Bangkok, 2007

צרכים רגשיים, פיזיים, פסיכולוגיים וסוציאליים שונים שיש לזהותם ולכבדם. בנות ובנים מתבגרים חווים חוויות שונות במצבי חירום; נורמות מגדריות ישפיעו על הרגישויות ועל היכולות של המתבגרים במהלך סוגים ושלבנים שונים של מקרי חירום.

■ **להכיר בכך שצרכים פסיכו-סוציאליים בקהילות שהושפעו ממלחמות הם לטווח ארוך, ומאמצים לערב ילדים צריכים לדאוג להשתתפות השוטפת שלהם.**

■ **תהליכי סיוע, חירום ופיתוח בסיסיים על הערכה מדויקת של יכולות ורגישויות, שבוצעו עם השתתפות מלאה של בנות, בנים, נשים וגברים של הקהילות המושפעות. יש להפריד את כל המידע בהתאם למגדר ולגיל, וגם בהתאם למשתנים חברתיים אחרים.**

■ **לוודא שהמאמצים אינם מאופיינים באפליה. אסור להפלות ילד כלשהו בגלל המגדר, המוצא האתני, הדת, המוגבלות או הלאום שלו. מאמצי המעקב צריכים להתמקד בילדים שנכללים או שאינם נכללים במאמצי סיוע וחירום.**

■ **פרוגרמות פסיכו-סוציאליות לילדים פגועי מלחמה ועקורים צריכות להתמקד בבתי ספר/מקומות שבהם מתקיימת למידה בלתי פורמלית, מאחר שסביר להניח שלימודים ייתפסו באור פחות שלילי ממעורבות של בריאות הנפש ומאחר שסביבת למידה מובנית שגרתית מספקת תחושה של יציבות והמשכיות, שחיונית להסתגלות הפסיכו-סוציאלית של ילדים.**

■ **לפתח גישות להגנה על ילדים שבונות על משאבים מקומיים ועל הבנה מקומית של בנות, בנים, נשים וגברים. ילדים זקוקים לביטחון ולבטיחות כדי שיוכלו להשיג רמת התפתחות בריאה אפילו בעתות חירום. אפשר להשיג זאת על ידי יצירת 'סביבה מגינה', שצריכה לכלול אספקת שירותים, ביסוס מערכות ורשתות תמיכה, אבטחה של בטיחות וחוקים, וקיומן של קווי מדיניות שיאפשרו את יישומם. חשוב להכיר בכך שבנוסף ליתרונות בהשתתפות מתבגרים יש גם סיכונים. במצבים לאחר קונפליקט, זכותם של מתבגרים להשתתפות יכולה לבוא בסתירה עם זכותם להגנה. קונפליקטים הם על שליטה במשאבים ואנשים. הם על כוח ופוליטיקה. במצבים כל כך פוליטיים יכול להיות מסוכן לילדים ולמתבגרים לקבל על עצמם תפקידים ציבוריים. זה נכון במיוחד במצב של ילדים חיילים ובשחרור, שילוב מחדש ושיקום של ילדים חיילים.**

מה עשו ילדים וצעירים בגילים שונים במאמצי השיקום²¹²

ילדים בני 5 עד 10 שנים: עושים משחקים לילדים צעירים יותר

ילדים בני 9 עד 12 שנים: מעניקים עזרה ראשונה; משחקים עם ילדים שאיבדו בני משפחה ותומכים בהם; מדברים עם חברים עצובים ותומכים בהם; אוספים מזון ומנות לאנשים קשישים; עוזרים להכין מזון; עוזרים לנקות מחנות עקורים (IDPs); מייצגים מבוגרים

ילדים בני 12: מלמדים ילדים צעירים יותר; דואגים לילדים צעירים יותר; עובדים כחלק מקבוצת משימה לעתות חירום

ילדים בני 12 עד 17: מחלצים ומצילים ילדים צעירים יותר; דואגים לילדים צעירים יותר; מלמדים ילדים צעירים יותר ואת בני גילם; מטפלים בפצעים ודואגים לפצועים; מפנים ומנקים לאחר מצב חירום; אוספים גופות; עוזרים לאתר משפחות; עוזרים לקשישים לאסוף מזון ומנות;

²¹² C O'Kane and C Feinstein, *The Participation of Children and Young Children in Emergencies: A guide for relief agencies*, UNICEF, Bangkok, 2007

עוזרים למשפחות עם ילדים קטנים לאסוף מזון ומנות; אורזים מזון לחלוקה; מספקים מידע על צורכי אבקת חלב; מנקים מחנות; מנקים וצובעים בניינים; מפתחים עסקים

צעירים בני 18 ומעלה: מחלצים ומצילים ילדים צעירים יותר; מארגנים בידור; מפתחים עסקים; מספקים תקשורת של קהילות; נושאים ונותנים עם גורמים חיצוניים בשם קהילה.

בתהליכי אמת ופיוס לאחר הקונפליקט

ילדים יכולים לתרום תרומה משמעותית, ויש להם זכות להיות מעורבים, בתהליכי אמת ופיוס לאחר קונפליקט. ניסיונות ממעורבות של ילדים בשחרור צבאי, משפטים, אמירת אמת ושילוב מחדש בחברה סיפקו גוף של ניסיון שמתוכו אפשר להסיק מסקנות לגבי פיתוח שיטות טובות בתחום זה. מרכז המחקר ע"ש אינוצ'נטי של יוניצ"ף (UNICEF Innocenti Research Centre) וארגון ICTJ (International Centre for Transitional Justice) ניסחו סדרת עקרונות כדי לתת מידע למעורבות של ילדים בתהליכי אמת ופיוס. להלן מספר עקרונות מפתח שרלבנטיים במיוחד לזכות של הילדים להישמ בתהליכים אלה:²¹³

- ילדים צריכים לשמש עדים בתביעה משפטית על פשעים בינלאומיים רק בעת הצורך. אם מבוגר יכול לספק הוכחות, אין לחשוף עדים ילדים להליכי בית המשפט.
- יש להתאים פרוצדורות משפטיות לילד ולא להפך.
- כאשר ילדים שהיו קורבנות או עדים מוסרים עדות במשפטים, יש לנקוט אמצעים מיוחדים כדי להגן על זכויותיהם, כולל מתן תמיכה פסיכו-סוציאלית, שימוש בחוקרים שהוכשרו לכך והגנה על זכותו של הילד.
- השתתפותם של ילדים בתהליכי משפט בתקופות מעבר צריכה לחזק את ההגנה שלהם, וההגנה צריכה לאפשר את ההשתתפות שלהם. השתתפות אפקטיבית והגנה של ילדים יכולה לעזור לשבור את מעגל האלימות ולמנוע קונפליקט ואי יציבות בעתיד. יש להקדיש שיקול דעת קפדני לקשר הגומלין בין הגנה והשתתפות על מנת שההשתתפות תהיה מושכלת, מונחית ובת קיימה, ולטובת הילד.
- השתתפות של ילדים ומתבגרים בוועדת אמת אינה צריכה להיתפס כאירוע בודד לספק מידע לוועדה, אלא תחת זאת
- יש להבין אותה כחלק מתהליך של מעורבות עם צעירים כמשפחה וחברי קהילה. על ידי הצגת נקודות ההשקפה הייחודיות והניסיון שלהם ילדים יכולים לתרום לפיוס ולבנות את יכולתם להיות אזרחים פעילים.
- אם ילדים משתתפים במתן תצהירים או בשימועים תמטיים או סגורים, יש להפעיל מדיניות ופרוצדורות הגנה. יש להקפיד על סודיות קפדנית ביחס לזהותם של ילדים שהיו קורבנות ועדים. השתתפותם של ילדים וצעירים צריכה לקדם ריפוי פסיכו-סוציאלי וחיזוק ההערכה העצמית. כמו כן יש לעודד פעילויות מקומיות ומסורתיות שנותנות כבוד לקורבנות ובונות תרבות של כבוד לזכויות אדם.

²¹³ See Annex on key principles by UNICEF Innocenti Research Centre and International Centre for Transitional Justice, in S Parmar, M J Roseman, S Siegrist and T Sowa, *Children and Transitional Justice: Truth-Telling, Accountability and Reconciliation*, Human Rights Program at Harvard Law School and UNICEF, 2010

- יש לספק שירותים פסיכו-סוציאליים ותמיכה הולמת אחרת לפני, במהלך ואחרי מעורבותם של ילדים בתהליכי אמת ופיוס. אספקת רשת של מבוגרים וילדים בני גילם תומכים חיונית ומכרעת בתקופה שלאחר חוסר רגיעה אזורית או קונפליקט מזוין כדי לעודד ריפוי ושיקום של הילדים. יש להפנות תשומת לב מיוחדת לבנות ולבנים שנפלו קורבן לאלימות מינית. במסגרות שבהן רשתות פורמליות לתמיכה פסיכו-סוציאלית אינן מתפקדות או שהגישה אליהן קשה, יש להציע חלופות.

פעילות ילדים למען מרחב בתהליכים פוליטיים כדי לקדם שלום ומימוש של זכויות

ילדים²¹⁴

ילדים וצעירים פועלים למען מרחב גדול יותר בתהליכים פוליטיים המשפיעים עליהם, לרבות שיחות שלום פורמליות, תהליכי פיוס ושיקום על מנת שיוכלו לתרום בצורה משמעותית יותר למאמצי הזיהוי, הטיפול והמעקב אחר גורמים מבניים שמעכבים את השלום ואת מימוש זכויות הילדים. לדוגמה:

- **בנפאל**, ילדים הדגישו את החשיבות של הסכם שלום ואת התהליך של האסיפה המחוקקת כאמצעים לביסוס צורות משילות כוללניות יותר, לטיפול בעוני ובאפליה ולהבטיח חלוקה צודקת של המשאבים.
- **באוגנדה**, ילדים פעלו לטובת מקום שבו יוכלו בשיחות השלום הפורמליות שמתקיימות בג'ובה (דרום סודאן) ותרמו להתייעצויות שעל סדר היום 3 משיחות השלום בנושא מתן דין וחשבון ופיוס. בפרט, הם הדגישו את החשיבות של סליחה ופיוס ושימוש בצורות צדק מסורתיות.
- **בבוסניה-הרצגובינה**, נציגים של ילדים נפגשו עם ראש הממשלה כדי לפעול למען ההמלצות שהציגו בדבר אספקת חינוך איכותי, והחשיבות של טיפול באפליה הקיימת במערכת החינוך, המבוססת על הבדלי דת.
- **בגואטמלה**, ילדים הרהרו על הבחירות לנשיאות ומאמצים להבטיח שתוקדש תשומת לב רבה יותר למעקב אחר הסכמי השלום ויישום זכויות הילדים, וכן תמיכה בשמירת זיכרון ההיסטורי של הקונפליקט המזוין הפנימי. ילדים וצעירים גם הסבירו את העניין שלהם בטיפול בתרבות הכנופיות ועבריינות הצעירים. לאחר שזיהו כמה מהסיבות העיקריות התורמות לפשיעה, הם תומכים כעת בשיפור החינוך והזדמנויות התעסוקה לילדים וצעירים בשוליים, ולתמיכה מוגברת במשפחות כדי להפחית אלימות במשפחה ולמנוע מילדים לברוח לרחובות או להצטרף לכנופיות.

²¹⁴ Clare Feinstein and Claire O'Kane, *Adult's War and Young Generation's Peace: Children's participation in armed conflict, post conflict and peace-building*, Save the Children, Oslo, 2008

הכרה בזכותם של ילדים להישמע בזירה הציבורית פירושה שממשלות חייבות:

- להכיר בחשיבות של הנהגת מבנים מערכתיים ומנגנונים כדי לאפשר לילדים להשתתף במרחבים האזרחיים והפוליטיים
- להתעלות מעל ליוזמות חד פעמיות ואד הוק
- לספק תמיכה שתאפשר לילדים להקים ארגונים משלהם, שבאמצעותם יוכלו לייצג את עצמם וילדים אחרים
- ליצור מרחבים לגיטימיים ופורמליים שיאפשרו לילדים גישה למקבלי החלטות ועושי מדיניות
- ברמת הקהילה המקומית, ליצור הזדמנויות למעורבות ילדים באמצעות פרלמנטים של ילדים, נציגות בגופים מקומיים, התייעצות בנושאים ספציפיים, תמיכה ביוזמות וארגונים שילדים מובילים, גישה לאמצעי התקשורת, ומעורבות של ילדים כמבקרים או כמפקחים של שירותים מקומיים
- ברמה הארצית, הקמת רשות מתאמת לקידום הטמעת סעיף 12 ברחבי הממשלה, למסד את השתתפות הילדים בכל רמות קבלת ההחלטות בממשלה, ליצור סביבה תומכת לילדים שבה יוכלו להקים ארגונים משלהם, לאפשר לילדים לפקח על יישום הזכויות שלהם בתוך המדינה ובדיווח לוועדה לזכויות הילד, ולתמוך בילדים בהשתתפות בפורומים ארציים ובינלאומיים.
- בקונפליקט ובשיקום הומניטרי, לערב את הילדים בכל שלבי השיקום כסוכנים פעילים בהערכה, עיצוב, יישום, ומניטור והערכה של פרוגרמות.

פרק 8: צורות של השתתפות ילדים

פרק 8

צורות של השתתפות ילדים

גישות פוטנציאליות להשתתפות

השתתפות כיועצים
השתתפות שיתופית
השתתפות מנוהלת על ידי ילדים

דרישות בסיסיות להשתתפות אפקטיבית ואתית

1. שקופה ואינפורמטיבית
2. מרצון
3. מכבדת
4. רלבנטית
5. מונחה בעזרת סביבות ושיטות עבודה ידידותיות לילדים
6. כוללת
7. נתמכת בהדרכה
8. בטוחה ורגישה לסיכון
9. חייבת דין וחשבון

פרק 8

צורות של השתתפות ילדים

"אמרו נא לכל ילדים העולם שלמדנו הרבה על זכויותינו ושנטילת חלק בפרויקט השתתפות יכולה להיות מאד מהנה ואפקטיבית." ילדה, בת 10, אלבניה²¹⁵

גישות פוטנציאליות להשתתפות

השתתפות יכולה לקבל צורות רבות ולערב ילדים בדרכים שונות ברמות שונות. כל אחת משלוש צורות ההשתתפות הרחבות הבאות מייצגת גישה חוקית ובעלת משמעות ליישום סעיף 12, אך מציעה דרגה שונה של הזדמנות לילדים להשפיע על עניינים שמשפיעים עליהם ובהתאם לכך, דרגות שונות של העצמה. עם זאת, כל אחת מהן מתאימה לנסיבות שונות.

השתתפות כיועצים

זהו תהליך שבו מבוגרים מבקשים לשמוע את דעותיהם של ילדים על מנת לבנות ידע והבנה של החיים שלהם ושל הניסיון שלהם. מאפייני התהליך:

- יוזמה של מבוגרים
- הובלה וניהול על ידי מבוגרים
- אין לילדים אפשרות לשלוט בתוצאות.

לפיכך אינו מאפשר שיתוף או העברה של תהליכי קבלת החלטות לילדים עצמם. ואולם, הוא כן מכיר בכך שיש לילדים ניסיון ונקודות מבט שצריכים לתרום מידע לקבלת ההחלטות של המבוגרים. התייעצות היא אמצעי נאות לאפשר לילדים להביע את דעותיהם, לדוגמה כאשר עורכים מחקר, בתהליכי תכנון, בפיתוח חקיקה, מדיניות או שירותים, או בהחלטות המשפיעות על ילדים יחידים בתוך המשפחה, בבריאות או בחינוך, או כעדים בהליכים משפטיים או אדמיניסטרטיביים. אפשר להשתמש בתהליכי התייעצות כדי לברר את דעותיהם של ילדים בכל הגילים, כולל ילדים צעירים מאד, ואין להגביל אותם למי שמסוגלים להיות מעורבים בצורות תקשורת. יש להתאים את המתודולוגיות ליכולות המתפתחות של הילדים. אפשר להשתמש במנגנונים שונים רבים כדי להתייעץ עם ילדים, ובכללם:

- סקרים מקוונים
- מחקר בקרב חברים בני גילם
- תהליכי התייעצות דרך מערכת בית ספרית
- קבוצות מיקוד עם קבוצות מסוימות של ילדים בתחומים שמעניינים אותם במיוחד, לדוגמה גישה לתחבורה לילדים בקהילות כפריות, אפליה נגד בנות שלומדות בבית הספר, נאותות של חוקי ההגנה על התעסוקה מבחינתם של ילדים עובדים
- אירועים ארציים מאורגנים, פגישות או כנסים
- התייעצות ברמות שונות שבה יהיו מעורבות קבוצות של ילדים מקומיים, שמספקת מידע לפורומים לאומיים.

²¹⁵ K Kranzl-Nagl and U Zartler, 'Participation in school and community' in B Percy-Smith and N Thomas (eds) *A Handbook of Children and Young People's Participation*, Routledge, London, 2010

- ילדים צריכים להיות מעורבים ישירות בקביעת שיטות ההשתתפות כדי להבטיח שיהיו נגישות וידידותיות לילדים.

התייעצות עם ילדים בנושא בריאות בדרום אפריקה²¹⁶

בהתייעצות שהתקיימה עם ילדים בדרום אפריקה על ניסיונם עם שירותי הרפואה, העירו הילדים שוב ושוב כי לא תמיד נדמה שלאחיות ולרופאים אכפת מהם או מבריאותם. אפילו כשסבלו מכאבים, רבים חשבו שאין להם למי לפנות או שיש מי שמתעניין בהם. מאחר שהם שילדים, הם התקשו לבקש עזרה או תשומת לב כשהיו זקוקים להן. לעיתים קרובות חשו בודדים ומפוזרים, במיוחד בלילה. רבים גם הביעו חשש כי רופאים ואחיות צעקו עליהם לפעמים, או התייחסו אליהם בגסות, למשל בעת שהחליפו להם חבישה. היעדר פרטיות וכיבוד כבודם העצמי היה נושא חשוב נוסף שהעלו. הם גם הדגישו אי קבלת מידע מרופאים, שהותיר אותם עם תחושת חרדה מיותרת וחסרי שליטה, והעירו כי "מעציב אותנו כשאנחנו שואלים את הרופא או את האחיות מה לא בסדר והם לא אומרים לנו". הביקורת התמקדה במטפלים, שלרוב נכשלו או סירבו לקחת אותם לרופא אפילו כשהיו חולים או סבלו מכאבים. הם הרגישו שלאנשי הרפואה יש תפקיד להקנות למטפלים ידע על זיהוי מוקדם והפניות. הם גם הרגישו שעובדים בתחום הבריאות צריכים להיות מודעים לקשרי הכוח בין מבוגרים כדמויות סמכות ובין ילדים, ולרגישותם של ילדים בהיותם חולים, וכי יש לעודד אותם ליזום יותר ולהציע טיפול בדרכים שמכירות ברגשותיהם של הילדים.

התייעצות עם ילדים בדנמרק

המועצה הארצית לילדים בדנמרק (Danish National Council for Children) פיתחה צורה מתווכמת של התייעצות עם ילדים, ויצרה קשרים עם 150 ילדים בסך הכל, בשבעה בתי ספר ובגן ילדים אחד (לילדים בני 4 עד 6). הילדים הסכימו לשקול ולהגיב לשאלות וניירות שהמועצה שולחת אליהם. הם דנים בהם עם המורים שלהם, ויכולים להגיב באופן אישי או ביחד. התקיימו התייעצויות בנושא תעסוקת ילדים ותשלום, שימוש שעושים ילדים בסרטוני וידאו ובטלוויזיה, השתתפות ילדים בקבלת החלטות - הן בתוך המשפחה ובתכנון מקומי - ולגבי ענישה גופנית במשפחה. המועצה קיימה כנסים מקומיים וכינסה בהם את כל הילדים.

השתתפות שיתופית

מספקת דרגת שותפות גבוהה יותר בין מבוגרים ובין ילדים, עם ההזדמנות למעורבות פעילה בכל שלב של החלטה, יוזמה, פרויקט או שירות. מאפיינים אפשריים:

- יוזמה של מבוגרים
- משלבת שותפות עם ילדים
- העצמת ילדים להשפיע על תהליך ותוצאותיו או להתנגד להם;
- לאפשר רמות פעילות גבוהות יותר בהנחיה עצמית של ילדים על פני תקופת זמן.

²¹⁶ S Moses and G Urgoiti, *Child Rights Education for Professionals (CRED-PRO)*, Pilot of the Children's Participatory Workshops, Children's Institute, Cape Town, March 2008

השתתפות שיתופית עשויה לכלול מעורבות של ילדים בתכנון ובביצוע מחקר, פיתוח מדיניות, חינוך של בני גילם וייעוץ, השתתפות בכנסים או בייצוג בוועדים או במועצות. החלטות אישיות בתוך המשפחה, בחינוך ובבריאות יכולות להתאפיין בשיתוף פעולה ולא בייעוץ, ולערב ילדים בצורה מלאה יותר בתהליכי קבלת החלטות. השתתפות שיתופית מספקת הזדמנות לקבלת החלטות משותפת עם מבוגרים, ומאפשרת לילדים להשפיע על התהליך ועל תוצאותיה של פעילות.

תהליכי התייעצות יכולים להיעשות בצורה שיתופית, לדוגמה בפרויקט מחקר:

- לאפשר לילדים לזהות את השאלות הרלבנטיות
- לתת לילדים הזדמנות לפתח את מתודולוגית המחקר
- לאפשר, לעודד ולתמוך בילדים לקחת תפקיד של חוקרים
- לערב ילדים בדיונים על הממצאים, הפרשנויות שלהם וההשלכות שלהם לגבי התפתחויות עתידיות.

השתתפות ילדים ומבוגרים בקבוצות 'חשיבה-פעולה' במחנה פליטים, פקיסטן²¹⁷

בתשובה לזרם חדש של פליטים מאפגניסטן לפקיסטן בעקבות התקפה אמריקנית לאחר ה-11 בספטמבר 2001, Save the Children החל מיזם שתכליתו לשפר את ביטחונם של ילדים ורווחתם. פותח כלי מעקב אחר הגנה על ילדים ונעשה בו שימוש ניסיוני במחנות פליטים בבלוכיסטון, ובקוטקאי שבצפון מערב מחוז הגבול.

במחנה קוטקאי, עבודת ההגנה על הילדים התפתחה במשך הזמן. Save the Children פיתח כלים שיתופיים ויזואליים לחקירת סוגיות שזוהו בכלי המעקב אחר הגנת ילדים. ואז, באמצעות שימוש בקבוצות 'חשיבה-פעולה' (Reflect- Action) הצליחו אנשי הקהילה המקומית, כולל נשים, גברים, נוער, בנות ובנים, להתייחס לנושאים העיקריים שהטרידו את מנוחתם. 'חשיבה-פעולה' מוגדר כ"תהליך למידה שיתופי מובנה, שמקל על ניתוח ביקורתי של אנשים של סביבתם, ומציב העצמה בלב פיתוח שוויוני בר-קיימה. על ידי יצירת מרחבים דמוקרטיים ובנייה ופרשנות של טקסטים שהופקו במקום, אנשים מנתחים את המציאות המקומית והגלובלית ומגדירים מחדש קשרי כוח (בספרה הציבורית והפרטית כאחד)."²¹⁸

Save the Children סיפק לצוות מקומי יכולת בנייה שאפשרה לו להנחות מעגלי 'חשיבה-פעולה' על מנת להבטיח מעקב ותגובה להגנת ילדים מבוססת קהילה. עבודה זו נתנה לילדים בקוטקאי ביטחון, קול והשפעה לטפל בבעיות שלהם. בנות ובנים הוכיחו בדרכים מעשיות שהם מסוגלים לנתח את המצב שלהם, לזהות נקודות מדאגות ואסטרטגיות פיתוח כדי להתמודד אותן. בתוך חודשים, זכו הילדים בכבוד של הנהלת מחנה הפליטים וסוכנויות הסיוע, וביססו את עצמם כשותפים רב ערך בניהול המחנה. ילדים דיברו על חששותיהם באוזני סוכנויות הסיוע ומנהלי המחנות בפגישות דו-שבועיות. הם שיתפו הצגות ויזואליות שלהם ולפעמים השתמשו בדרמה. הם גם עדכנו את חברי הקהילה הרחבה יותר לגבי תשובות המבוגרים.

הסוגיות הספציפיות שילדים חקרו והציגו בפני הפקידים כללו: מערכת החינוך, ילדים בסטרס, מחלות, מחסור במים, סמים, ונישואין בגיל צעיר. תשובות מנהלי המחנה וסוכנות הסיוע הובילו למתקנים משופרים בבתי ספר, לשינויים בהתנהגות המורים, לבדיקת נושא הענישה הגופנית, העלות את המודעות לנושא נישואים בגיל צעיר ואלימות מגדרית שקשורה לו, גישה מוגברת לסניטציה היגיינית, ואספקת מים הולמת יותר.

ניתוח של עבודת Save the Children בקוטקאי על ידי חברי קהילה חילק את ההשפעה לשלוש קטגוריות: (1) העצמה, (2) שינויים בהתנהגות החברתית ו- (3) בניית יכולת.

העצמה: חברי קהילה חשו שקבוצות 'חשיבה-פעולה' נתנו להם **ביטחון** לדבר עם כל אדם ללא קשר עם מעמדו או תפקידו, ולנקוט ביוזמה משלהם. בנות ונשים חשו **שהניידות** שלהם גדלה, ועלייה נרשמה גם במספר הבנות שנרשמו ללימודים בבתי ספר. ככל שחברי הקהילה הבינו טוב יותר את מבני המשילות של המחנה ואת תפקידם ותחומי אחריותם של הסוכנויות השונים, הם הצליחו לפתח **קשרים עם הסוכנויות** כדי לטפל בנושאים שמשפיעים עליהם.

המשך מעבר לדף

²¹⁷ Adapted from: *Child Protection: The Kotkai Experience*, Save the Children, Pakistan and *Child Participation in Camp Management Kotkai Refugee Camp*, Save the Children, 2002

²¹⁸ Child Participation in Camp Management: Kotkai Refugee Camp, Save the Children, 2002

השתתפות ילדים ומבוגרים בקבוצות 'חשיבה-פעולה' במחנה פליטים, פקיסטן המשך

⁽²⁾ **שינויים בהתנהגות חברתית:** חברי הקהילה חשו שההשפעה הגדולה ביותר הייתה בשיפור ההתנהגות החברתית במחנה. ככלל נרשם **פחות מאבק** על סוגיות חסרות חשיבות. ילדים ונוער אמרו שזיהו את ההשפעות השליליות של הלחימה במעגלי 'חשיבה-פעולה' והחליטו במודע לנסות לחיות בשלום. יכולתם של חברי הקהילה לזהות ולהימנע מחברה רעה **השתפרה**, במיוחד מאנשים המעורבים בשימוש בסמים, גניבה או פעילות אנטי-חברתית אחרת. הם הוכיחו **אחריות חברתית מוגברת** בניסיונם לעזור אחד לשני. הקהילה החלה לספק לסוכנויות תמיכה של משאבי אנוש לשמר את התשתיות הפיזיות של המחנה, לנהל קבוצות צעירים, קבוצות של ילדים ונשים, ו *jirgas*, של פיוס ולתחזק ספריות ופרקי משחקים. **נוכחותם בבית הספר של בנות ובנים גדלה.**

⁽³⁾ **בניית יכולת:** חברי הקהילה צברו מיומנויות ניתוח מצבים ו

פיתוח פתרונות. הם ידעו בפני אילו פקידים להציג את בעיותיהם על מנת שיזכו להתייחסות. **תקשורת** גברה כשהפקידים הקשיבו יותר וניסו להגיב בצורה אפקטיבית. באמצעות התהליך נשים אחרות למדו לכתוב, ושיפרו את **ידיעת קרוא וכתוב**. ככלל, חברי הקהילה הרגישו שהם שיפרו את **הידע הכללי שלהם**.

אנשי Save the Children הרגישו שצריך ליזום הגנה על ילדים באמצעות השתתפות הילדים כאסטרטגית פיתוח לטווח ארוך.

השתתפות מנוהלת על ידי ילדים

זה המקום שבו מעניקים לילדים, או שהילדים תובעים לעצמם, מרחב והזדמנות ליזום פעילויות ולטפח אותן לעצמם. הוא מאופיין על ידי:

- בעיות מטרידות שהילדים עצמם זיהו
- המבוגרים המשמשים כמנחים ולא כמנהיגים
- ילדים מנהלים את תהליך.

ילדים יכולים ליזום פעולה כיחידים, לדוגמה בבחירת בית ספר, בחיפוש אחר יעוץ רפואי, לחיצה למימוש

זכויותיהם באמצעות בתי המשפט, או ניצול מנגנוני הגשת תלונות. הם יכולים גם ליזום פעולה כקהל בוחרים על ידי הקמה וניהול ארגונים שלהם למטרות של ניתוח מדיניות, תמיכה, העלאת מודעות; באמצעות ייצוג בני גילם וחינוך; ובאמצעות השימוש והגישה למדיה. תפקידם של המבוגרים בהשתתפות המנוהלת על ידי ילדים היא לפעול כמנחים, ספקי משאבים, עוזרים טכניים ועובדים להגנה על ילדים כדי לאפשר לילדים לפעול להשגת יעדיהם.

התנועה האפריקנית של ילדים ונערים עובדים²¹⁹

The African Movement of Working Children and Youth (AMWCY) היא תנועה המנוהלת על ידי ילדים שנוסדה ב-1994, וכיום כוללת סניפים ב-126 ערים וכפרים ב-21 מדינות של אפריקה באזור התת-סהרה. בתנועה רשומים כ-150,000 חברים, כולל עוזרות בית, מתלמדים ובנות ובנים עובדים עצמאיים, שחלקם חלשים מאד.

בשנת 2004, יזמו סניפי AMWCY בבנין, בורקינה פאסו, חוף השנהב, מאלי וניג'ר, עם תמיכה מצד שותפיה העיקריים של AMWCY (Enda Third World, Plan, Save the Children) ו-UNICEF), פרויקט לחיזוק פעילות המאבק בהגירת ילדים וצעירים וסחר בילדים. הפרויקט הורחב מאז לגינאה, סנגל וטוגו. AMWCY התחילה פעילויות ב-150 כפרים, יצרה קשר קבוע עם רשויות מסורתיות ופורומי מידע על הסיכון של יציאה מוקדמת. ילדים וצעירים קיבלו תמיכה לפתח פתרונות, ובכללן שיפור תנאי בית הספר והנוכחות בו, פיתוח פעילויות מניבות הכנסה, שיפור הזדמנויות שעות פנאי והנהגה או שיפור רישום לידות. כמו כן נעשו מאמצים לערב הורים, שכן קונפליקט בין-דורי נחשב לאחד הגורמים העיקריים של עזיבת הילדים. נערים שמחליטים לעבור למקום אחר במולדתם או להגר לחו"ל מקבלים עזרה עם מידע וקשרים, וגם עוזרים להם לשמור על קשר עם הכפרים שלהם במולדת. פעולות אלה מיועדות לצמצם את הבידוד שחשים הילדים ואת פגיעותם להתעללות ולניצול. בתחנות תחבורה, בשווקים ובאזורים אחרים שבהם מתאספים המהגרים הוקמו נקודות שיחה והקשבה בלתי פורמלית. פעילויות אלה הופעלו ב-64 מקומות.

סיוע ניתן לילדים שמעוניינים לחזור הביתה. לשם כך משתמשים ברשת של AMWCY וברשתות פורמליות הקשורות לארגונים לא ממשלתיים ולשחקנים אחרים. ממשלות הציעו תמיכה ליוזמות של AMWCY. לדוגמה, בחוף השנהב, משרדי המשפטים והרווחה תומכים ביוזמות תקשורת ובכנסים של AMWCY בעיירות ובכפרים שבהם דנים ביציאה מוקדמת ובסחר בילדים. הסכם דו-צדדי על סחר בילדים בין מאלי וסנגל שופר והוכנסו בו תיקונים שנועדו להגדיל את כיבוד זכויות הילדים. ב-2007 בוצעה הערכה. חשיבה על הלקחים שנלמדו הובילה לעדכון החזון ותכנית הפעולה, שנכללה בהצהרת באמאקו (19 באוקטובר 2007).²²⁰

שדולה ושותפויות אזוריות הציגו את נקודת ההשקפה של הילדים בפני פורומים אזוריים דוגמת Regional Working Group against Trafficking in Persons, ש-AMWCY חברה מלאה בו. AMWCY תרמה לתכנית הקונספט של קבוצת העבודה לצמצום סיכון הניידות של הילדים, שמדגישה את ההבדל בין הגירה מרצון לצורך עבודה לבין הגירה נצלנית/כפויה לצורך סחר. AMWCY תרמה גם לתכנית האסטרטגית למאבק במסחר שנוסחה על ידי Economic Community of West African States, שהובילה להשתתפות של ילדים וחברה אזרחית בתכנית הפעולה החדשה שלה.

המבנה של AMWCY כתנועה שמובילה ילדים בעזרת רשת גדולה ומאורגנת היטב של התאחדויות בכפרים ובעיירות ברחבי אפריקה של אזור התת-סהרה חשוב מאד לקיימות שלה. יכולתה להישאר בקשר עם הילדים והצעירים המהגרים מכרעת להצלחתה. היכרותה של AMWCY עם אוכלוסיית המטרה שלה מקלה עליה להשיג מידע ומחזקת קשרים עם קהילות שהעניין נוגע להן/מושפעות.

²¹⁹ Adapted from information provided by the African Movement of Working Children and Youth, ENDA Jeunesse Action, and Save the Children Sweden regional office in West Africa

²²⁰ www.enda.sn/eja

דרישות בסיסיות להשתתפות אפקטיבית ואתית

על מנת שהשתתפות הילדים תהיה אפקטיבית, אתית, שיטתית ובת קיימה, חשוב מאד לציית לעקרונות ולסטנדרטים מסוימים. ללא אימוץ של סטנדרטים אלה, קיימת סכנה שילדים יעברו מניפולציה, יושמו בסיכון, או יימנעו מהם הזדמנות אמיתי לנסח את דעותיהם. גוף הניסיון הניכר שהלך ונצבר מאז אימוצה של אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד ב-1989, הוביל לקונצנזוס נרחב לגבי הדרישות הבסיסיות שצריכות להתמלא לצורך יישום אפקטיבי, אתי ומשמעותי של סעיף 12. יש לשלב את הדרישות האלה במדיניות ולמעשה בכל הרמות ובמידת האפשר, יש לשקפן אותן בכל מסגרות החקיקה.

יש לפרש את הסטנדרטים הבסיסיים ליישום סעיף 12 במסגרת ההקשר של העקרונות הכלליים הבאים שנגזרו מתוך אמנת האו"ם בדבר זכויות הילד:

- יש להציב אמצעים כדי לעודד ולסייע את השתתפות הילדים בהתאם לגילם ולבגרותם.
 - השתתפות צריכה לקדם את האינטרסים של הילד ולשפר את ההתפתחות האישית של כל ילד.
 - לכל הילדים זכויות שוות להשתתף, ללא אפליה.
 - לכל הילדים הזכות להיות מוגנים מפני מניפולציה, אלימות, התעללות וניצול.
- בפועל פירושו של דבר שהשתתפות הילדים צריכה לעמוד בתשע הדרישות הבסיסיות הבאות:²²¹

1 שקופה ואינפורמטיבית

יש לתת לילדים מידע מלא, נגיש, רגיש לשונות והולם את גילם אודות הזכות שלהם לבטא את דעותיהם בחופשיות ולהתחשבות ראויה בדעותיהם, ועל אופן ההשתתפות, תכולתה, מטרותיה והשפעתה הפוטנציאלית.

מילוי דרישה זו יצריך ש:

- מטרת השתתפותם של הילדים ברורה והפרמטרים שלה כנים. ילדים מבינים כמה השפעה יכולה להיות להם על קבלת ההחלטות ומי יקבל את ההחלטה הסופית.
- התפקידים והאחריות של כל המעורבים (ילדים, מבוגרים, ובעלי עניין אחרים) מתוארים בבירור, מובנים ומוסכמים.
- מסכמים יעדים ומטרות ברורות עם הילדים.
- לילדים ניתנת ויש להם גישה למידע רלבנטי בנוגע למעורבותם.
- מבוגרים 'מבחוץ' שמעורבים בתהליכים שיתופיים מתעדכנים לגבי הצרכים של הילדים, תפקידיהם ברורים להם והם נכונים להקשיב וללמוד.
- ארגונים ועובדים חייבים בדיווח לילדים עבור ההתחייבויות שהם מקבלים.
- המחסמים והאתגרים שאפשר שניצבים בפני ילדים משתתפים בתחומים אחרים של חייהם נשקלים ונידונים עם הילדים המעורבים כדי להפחית אפשרות להשלכות שליליות כלשהם.

²²¹ These standards or requirements are largely drawn from Save the Children's *Practice Standards in Children's Participation*, , 2005 http://www.savethechildren.org.uk/en/54_3l69.htm

2 מרצון

לעולם אין לכפות על הילדים להביע את דעותיהם כנגד רצונם ויש ליידע אותם שביכולתם להפסיק מעורבות בכל שלב.

כדי למלא דרישה זו:

- יש לתת לילדים זמן לשקול את מעורבותם ולקבוע תהליכים כדי להבטיח שיהיו מסוגלים לתת את הסכמתם האישית המושכלת להשתתפות.
- לילדים ניתן די מידע ותמיכה שיאפשרו להם לקבל החלטה מושכלת על השתתפותם.
- השתתפות הילדים היא רצונית וביכולתם לסגת בכל עת שירצו.
- מכבדים ומתאמים את המחויבויות האחרות של הילדים (דוגמה לבית, עבודה, בית ספר)

3 מכבדת

יש להתייחס לדעותיהם של הילדים בכבוד ויש לספק לילדים הזדמנויות ליזום רעיונות ופעילויות. מבוגרים שעובדים עם ילדים צריכים להכיר, לכבד ולהתבסס על דוגמאות טובות של השתתפות הילדים, לדוגמה, בתרומות שלהם למשפחה, בית הספר, תרבות וסביבת העבודה. כמו כן עליהם להבין את הקונטקסט הסוציו-כלכלי, סביבתי ותרבותי של חיי הילדים. אנשים וארגונים שעובדים עבור ועם ילדים צריכים גם לכבד את דעותיהם של ילדים ביחס להשתתפות באירועים ציבוריים.

כדי למלא דרישה זו:

- בנות ובנים צריכים להיות מסוגלים להביע בחופשיות את דעותיהם והשקפותיהם ושהתייחסו אליהם בכבוד.
- כאשר תהליך המעורבות דורש ייצוג מתוך קבוצה רחבה יותר של ילדים, הבחירה בנציגים תהיה מבוססת על עקרונות של דמוקרטיה ואי אפליה.
- דרכי העבודה בונות הערכה עצמית וביטחון עצמי של בנים ובנות בגילאים שונים ויכולות שונות כדי שירגישו שהם מסוגלים לתרום ושיש להם ניסיון ודעות לתרום.

4 רלבנטית

צריכות להיות לילדים הזדמנויות זמינות להביע את דעותיהם בנושאים בעלי רלבנטיות אמיתית לחייהם ולאפשר להם להתבסס על הידע שלהם, מיומנויות ויכולות. השתתפות הילדים צריכה להתבסס על

הידע האישי שלהם - המידע והתובנות שיש לילדים על חייהם, הקהילות שלהם והסוגיות שמשפיעות עליהם.

כדי למלא דרישה זו:

- הסוגיות רלבנטיות באמת לילדים המעורבים ומתבססות על הידע, המיומנויות והיכולות שלהם.
- ילדים מעורבים בקביעת הקריטריונים לבחירה וייצוג להשתתפות.
- ילדים מעורבים בדרכים, ברמות ובקצב שהולם את היכולות ואת האינטרסים שלהם.

- דרכי עבודה ושיטות מעורבות משלבות ומתבססות על מבנים מקומיים תומכים, ידע ושיטות ומתחשבות בשיטות חברתיות, כלכליות, תרבותיות ומסורתיות.
- הכנה עם, ותמיכה ממבוגרים חשובים בחייהם של הילדים (לדוגמה הורים/אפוטרופוסים, מורים) מושגות כדי להבטיח תמיכה רחבה יותר להשתתפות של בנות ובנים.

5 מונחה בעזרת סביבות ושיטות עבודה ידידותיות לילדים

- גישות העבודה עם ילדים צריכות להיות מותאמות ליכולות שלהם. יש להציע זמן ומשאבים נאותים כדי להבטיח הכנה הולמת של הילדים ועל מנת שיהיה להם הביטחון וההזדמנות לתרום את דעותיהם. יש לתת את הדעת לעובדה שלילדים יידרשו רמות שונות של תמיכה וצורות שונות של מעורבות בהתאם לגילם וליכולות המתפתחות שלהם.
- כדי למלא דרישה זו צריך:
- דרכי העבודה בונות הערכה עצמית וביטחון עצמי של בנים ובנות בגילאים שונים ויכולות שונות כדי שירגישו שהם מסוגלים לתרום ושיש להם ניסיון ודעות לתרום.
- לפתח שיטות של מעורבות בשותפות עם ילדים כך שישקפו את אמצעי הביטוי המועדפים עליהם.
- להציע זמן ומשאבים מספיקים לצורך השתתפות איכותית ותמיכה הולמת של הילדים כדי להתכונן להשתתפות שלהם.
- מבוגרים (כולל ההורים / אפוטרופוסים של הילדים) מסוגלים להבין את הערך של השתתפות הילדים ומסוגלים למלא תפקיד חיובי בתמיכה בו (לדוגמה באמצעות העלאת מודעות, מחשבה ובניית יכולת).
- משתמשים במקומות מפגש ידידותיים לילדים שבנים ובנות מרגישים רגועים ונינוחים בהם ויש להם גישה למתקנים שנחוצים להם. מקומות המפגש צריכים להיות נגישים לילדים עם מוגבלויות.
- תכנון/שינוי נהלים ארגוניים או רשמיים כדי לסייע לילדים (ולא לאיים עליהם) וקבלה בברכה של בנות ובנים פחות מנוסים.
- תמיכה לפי הצורך כדי לשתף אינפורמציה ו/או לבנות מיומנויות ויכולת כדי לאפשר לילדים, לחוד וביחד, להשתתף בצורה אפקטיבית.
- ילדים נשאלים איזו אינפורמציה נחוצה להם וגישה נגישה משותפת עם הילדים בזמן טוב, בפורמטים ידידותיים לילדים ובשפות שילדים מבינים, כולל ילדים עם ליקויי ראייה או שמיעה.
- במצבים שבהם ילדים נתקלים בשפות ילדיות/מקומיות שונות, ניתנת גישה למידע כתוב ולתרגום מקצועי שמאפשרים לילדים השתתפות מלאה בדיונים.
- שימוש בשפה לא טכנית בכל הדיונים שבהם מעורבים ילדים ו/או מסבירים בבירור את כל כל הזרגון או המונחים הטכניים.

6 כוללת

- ההשתתפות צריכה להיות כוללת, להימנע מדפוסי אפליה קיימים, ולעודד הזדמנויות שיאפשרו לילדים בשוליים, כולל בנות ובנים, להיות מעורבים. ילדים אינם קבוצה הומוגנית והשתתפות

צריכה לספק שוויון הזדמנויות לכולם, ללא אפליה על בסיס כלשהו. פרוגרמות צריכות גם להבטיח שהן רגישות תרבותית לילדים מכל הקהילות.

כדי למלא דרישה זו צריך:

- שלכל הילדים יהיה סיכוי שווה להשתתף ולפתח מערכות שיבטיחו שלא מפלים ילדים בגלל גיל, גזע, צבע מין, שפה, דת, דעה פוליטית או דעה אחרת, מוצא אתני או חברתי, רכוש, מוגבלות, לידה או סטטוס אחר.
- מעורבותם של ילדים נועדה לכלול, במידת האפשר, את כולם, לא רק מעטים; פירוש הדבר יכול להיות להגיע לילדים במסגרות המקומיות שלהם במקום להזמין נציגים לנקודה מרכזית.
- שיטות השתתפות עם ילדים גמישות דיין להגיב לצרכים, לציפיות ולמצבים של קבוצות ילדים שונות - ולשוב ולבחון את הדאגות האלה בקביעות.
- האופן שבו מארגנים את ההשתתפות, לדוגמה אופן הצגת המידע, לוקח בחשבון את טווח הגילאים, המגדר והיכולות של הילדים.
- אלה שעובדים עם ילדים מסוגלים ליצור סביבה שאינה מפלה וכוללנית.
- אף הנחה אינה מובנת מאליה לגבי מה קבוצות ילדים ספציפיות יכולות ואינן יכולות לעשות.
- ילדים מקבלים הזדמנות שווה להשמיע את דעותיהם ותרומותיהם ישוקפו בתוצאות של התהליך השיתופי, כולל בתהליכים שמעורבים בהם ילדים ומבוגרים כאחד.
- אם יש מגבלה על מספר הילדים שיכולים להשתתף, הילדים עצמם יבחרו מבין חבריהם את אלה שייצגו אותם במיזמים המשותפים, על בסיס העקרונות של דמוקרטיה והכללה.
- מבוגרים בעלי השפעה עוסקים בניסיון לזכות בתמיכת המשפחה והקהילה להשתתפות של קבוצות מופלות.

7 נתמכת בהדרכה

מבוגרים צריכים הכנה, מיומנויות ותמיכה כדי להקל על השתתפות הילדים בצורה אפקטיבית, לדוגמה לספק להם כישורי הקשבה, לעבוד עם הילדים ולערב ילדים באופן אפקטיבי בהתאם ליכולות המתפתחות שלהם. ילדים עצמם יכולים להיות מעורבים כמאמנים ומנחים על מנת לקדם השתתפות אפקטיבית; נדרשת להם בניית יכולות כדי לחזק את כישוריהם, לדוגמה להיות מודעים לזכויותיהם, והדרכה בארגון פגישות, גיוס כספים, התמודדות עם כלי התקשורת, נאום בציבור ותמיכה.

כדי למלא דרישה זו צריך:

- שכל העובדים והמנהלים יהיו מסוגלים להבין את החשיבות של השתתפות הילדים ולהבין את המחויבות שלהם לכך
- לספק לעובדים הדרכה נאותה, כלים והזדמנויות התפתחות אחרות בשיטה השיתופית כדי לאפשר להם לעבוד בצורה אפקטיבית ובביטחון עם ילדים בעלי גילים ויכולות שונים.
- עובדים זוכים לתמיכה נאותה ולפיקוח, ושיטות ההשתתפות שלהם נבחנות
- כישורים טכניים מיוחדים או מומחיות (לדוגמה, בתקשורת, הנחיה, פתרון מחלוקות או עבודה רב תרבותית) נצברים על ידי שילוב של גיוס, בחירה, פיתוח עובדים וחילופי שיטות
- קשרים בין עובדים ובין עובדים והנהלה מעצבים התנהגות נאותה והצוות והנהלה מתייחסים אלה לאלה בכבוד וביושר

- תמיכה מסופקת למנהלים ולצוות שלגביהם השתתפות הידלים כרוכה בשינוי אישי או תרבותי משמעותי, מבלי שמתייחסים לכך כבעיה
- העובדים מסוגלים לבטא את דעותיהם או חששותיהם מעירוב ילדים, מתוך ציפייה שאלה יטופלו בדרך בונה.

8 בטוחה ורגישה לסיכון

במצבים מסוימים, ביטוי דעות יכול להיות כרוך בסיכונים. למבוגרים יש אחריות כלפי הילדים שעמם הם עובדים ועליהם לנקוט בכל אמצעי זהירות כדי למזער את הסיכון לילדים של אלימות, ניצול או כל תוצאה שלילית אחרת של השתתפותם. פעולה שנחוצה לספק הגנה נאותה תכלול פיתוח של אסטרטגיה ברורה להגנה על הילדים שמכירה בסיכונים המסוימים שעמם מתמודדות קבוצות ילדים מסוימות, והמכשולים הנוספים שבהם הם נתקלים בבואם לקבל עזרה. ילדים חייבים להיות מודעים לזכות שלהם להיות מוגנים מפני פגיעה ולדעת לאן לפנות לקבלת עזרה, אם הם זקוקים לה. השקעה בעבודה עם משפחות וקהילות חשובה כדי לבנות הבנה של הערך וההשלכות של השתתפות, ולמזער את הסיכונים שאחרת ילדים עלולים להיחשף אליהם.

כדי למלא דרישה זו צריך:

- זכויות ההגנה של ילדים חשובות מאד באופן תכנון וארגון השתתפות הילדים.
- ילדים שמעורבים בהשתתפות מודעים לזכות שלהם להיות מוגנים מפני התעללות ולדעת לאן לפנות לקבלת עזרה, במידה ודרושה להם.
- עובדים מוכשרים ובעלי ידע ממונים לטפל בסוגיות הגנה לילדים ולתאם אותן במהלך התהליכים השיתופיים.
- לצוות שמארגן תהליך שיתופי יש אסטרטגיה להגנה על ילדים ספציפית לכל תהליך. יש למסור מידע על האסטרטגיה כראוי וכל הצוות המעורב בתהליך צריך להבין אותה.
- קיימות הגנות שתפקידן למזער סיכונים ולמנוע התעללות (לדוגמה הילדים מוגנים ותחת פיקוח הולם בכל עת; קיימות הערכות סיכון לפעילויות במגורים במסגרת חוץ-ביתית; ילדים מוגנים מפני התעללות מצידם של ילדים אחרים).
- אנשי הצוות מכירים בחובות ובאחריות המשפטיות והאתיות שלהם (לדוגמה לעניין התנהגותם או מה לעשות אם מספרים להם על התנהגות לא נאותה של אחרים). קיימת מערכת לדיווח על תקריות קריטיות וכל הצוות מבין אותה.
- הפרוצדורות להגנה על הילדים מזהות את הסיכונים המיוחדים שמולם ניצבות קבוצות מסוימות של ילדים ואת המכשולים הנוספים שבהם הם נתקלים בבואם לקבל עזרה.
- נערכת הערכה זהירה של הסיכונים הקשורים בהשתתפות הילדים בדיבור, עריכת קמפיינים או תמיכה. בהתאם לסיכונים שזוהו, עשויים להידרש צעדים כדי להגן על זהות הילדים או לספק אמצעי מעקב כדי לתת הגנה. (לדוגמה להבטיח שילוב מחדש בטוח של הילדים בקהילות שלהם).
- מושגת הסכמה לשימוש בכל המידע שמספקים הילדים ומידע שזוהה כסודי מוגן בכל עת.
- נקבעת פרוצדורה פורמלית להגשת תלונות כדי לאפשר לילדים המעורבים בפעילויות שיתופיות להגיש תלונות באופן חשאי על כל סוגיה שנוגעת למעורבותם. המידע על פרוצדורת הגשת התלונות נגיש לילדים בשפות ובפורמטים הרלבנטיים.

- לא ניתן לצלם או להסריט או לצלם באופן דיגיטלי ילד או לפרסם ללא הסכמה מפורשת של הילד לשימוש ספציפי.
- אלא אם סוכם אחרת, יש למנוע אפשרות לעקוב אחר מידע בחזרה אל הילד/קבוצת הילדים.
- מתבצעת האצלה ברורה ומתוכננת ביעילות של אחריות הנוגעות לאחריות, בטיחות, נסיעות וביטוח רפואי

9 חייבת דין וחשבון

- חייבת להיות מחויבות למעקב ולהערכה. לדוגמה, בכל מחקר או תהליך התייעצות, יש להודיע לילדים על אופן פירוש דעותיהם והשימוש בהן, ובמקרים הנדרשים יש לאפשר לילדים להתנגד ולהשפיע על ניתוח הממצאים. ילדים גם זכאים לקבל משוב ברור על ההשפעה על התוצאות שהייתה להשתתפותם. בכל מקרה מתאים, יש לתת לילדים הזדמנות להשתתף בתהליכי מעקב או פעילויות מעקב. יש לבצע מעקב אחר השתתפות הילדים ולאמוד אותה, במידת האפשר עם הילדים עצמם.
- כדי למלא דרישה זו צריך:
- ילדים מעורבים מהשלב המוקדם ביותר האפשרי ומסוגלים להשפיע על תכנון ותוכן תהליכי השיתוף.
- תומכים בילדים להשתתף במעקב ובתהליכי ההערכה.
- מטפלים במעקב ובהערכה בשלבי התכנון, כחלק אינטגרלי מיוזמה שיתופית כלשהי.
- ילדים זוכים לתמיכה ומעודדים אותם לחלוק את חוויות השיתוף שלהם עם קבוצות של בני גילם, קהילות מקומיות, ארגונים ופרויקטים שבהם הם עשויים להיות מעורבים.
- ילדים מקבלים משוב מהיר וברור על ההשפעה של המעורבות שלהם, התוצאה של החלטות/הצעות הבאים והערך של המעורבות שלהם.
- המשוב מגיע לכל הילדים המעורבים
- בודקים עם הילדים את שביעות רצונם מתהליך ההשתתפות ושואלים אותם אם לדעתם יש דרכים לשפרו.
- תוצאות המעקב וההערכה נמסרות בחזרה לילדים המעורבים בדרך נגישה וידידותית לילדים, ומתחשבים במשוב שלהם בעבודה שיתופית בעתיד.
- שגיאות שזוהו במהלך ההערכה מאושרות ומתחייבים על כך שהלקחים שנלמדו ישמשו לשיפור תהליכי שיתוף עתידיים.
- מבוגרים יבחנו כיצד תרגמו ויישמו את הקדימויות של הילדים ואת המלצותיהם לתוך קווי המדיניות שלהם, האסטרטגיות שלהם והפרוגרמות שלהם.
- קיימות התמיכה נידונה עם הילדים. מבוגרים יספקו משוב ברור לילדים בנוגע למידה/לגבול של המחויבות שלהם לתמוך ביוזמות השוטפות של הילדים ובארגונים שלהם. במקרה שתמיכה שוטפת אינה אפשרית, מבוגרים יספקו לילדים משאבים ותמיכה ליצור קשר עם סוכנויות אחרות שיכולות לתמוך בהם.

מדריך מקורות להשתתפות ילדים ונוער

<http://www.unicef.org/adolescence/cypguide/resourceguide.html>

מדריך המקורות השיתופי האינטרנטי של צעירים וילדים של יוניצ"ף מציג סקירה וקישורים למקורות קיימים על השתתפות ילדים ונוער באסיה, אירופה, צפון אמריקה, אמריקה הלטינית, אפריקה, אוסטרליה והאוקיינוס השקט. רוב החומרים באנגלית וזמינים בפורמט אלקטרוני.

המדריך מיועד בעיקר לאנשי מקצוע ולמנהלים שמעורבים בקידום השתתפות ילדים וצעירים בממשלה, בארגונים קהילתיים, בארגונים המנוהלים על ידי ילדים, בארגונים לא ממשלתיים ובאזורים ובסוכנויות תורמות.

המסמכים מאורגנים לתוך ארבע קטגוריות רחבות:

- היסודות של השתתפות ילדים וצעירים

- מעורבות במחקר, ניתוח, יישום תכנון והערכה

- השתתפות בתחומי פרוגרמה

- מעורבות בקבלת החלטות מדיניות.

הנושאים התמטיים כוללים:

- חינוך/השכלה

- מניעת HIV

- קידום בריאות, היגיינה וסניטציה

- הגנה על איכות הסביבה

- תכנון עירוני

- מוכנות תגובה בעתות חירום

- הגנה מפני ניצול, אלימות והתעללות

זכותו של כל ילד להישמע

זכותו של כל ילד להשמיע את דעותיו תוך מתן משקל ראוי לדעותיו כלולה בסעיף 12 של אמנת האו"ם בנושא הילד. ואולם, למרות דוגמאות חיוביות רבות - שחלקן מוזכרות במדריך זה - רוב הילדים אינם נכללים נושאים שמשפיעים עליהם.

מדריך מקורות זה הוא מסמך מלווה להערה הכללית מס' 12 של ועדת האו"ם לזכויות הילד. זכותו של הילד להישמע. בנוסף לתיאור החובות שלהם להקשיב לילדים, הוא מספק לממשלות, ארגונים לא ממשלתיים, לקובעי מדיניות ולסוכנויות בינלאומיות הדרכה מעשית כיצד לכלול את דעותיהם של ילדים ואת השקפותיהם במסגרות שונות. הוא מסביר גם איך סעיף 12 מתחבר עם סעיפים אחרים באמנת האו"ם בדבר זכויות הילד.

זכותו של כל ילד להישמע מספקת:

- דוגמאות ממחישות של חוקים ותקנות, הנחיות וקווי מדיניות שממשלות מסוימות אימצו כדי לתת תוקף לזכות המגולמת בסעיף 12
- הנחיות מעשיות כיצד ליצור לילדים הזדמנויות להישמע
- ראיות ממחקרים, לדוגמה, בנוגע להשפעה של השתתפות הילדים, או חששותיהם בנסיבות מיוחדות
- דוגמאות ממחישות מרחבי העולם ליוזמות שננקטו כדי לאפשר לילדים להשתתף בהחלטות ובפעולות המשפיעות עליהם
- דרישות בסיסיות להבטחת השתתפות אתית, בטוחה ואפקטיבית של ילדים
- טיעונים שיש לטעון כדי להוכיח את התוצאות החיוביות הקשורות למימוש זכות הילדים להישמע ולהילקח ברצינות.

"הוועדה ממליצה על מדריך מקורות זה כעל תרומה חשובה להשגת שינוי... הראיות שהוא מציג מוכיחות שלא זו בלבד שאפשר ליצור סביבות שבהם ילדים יכולים לתרום תרומה משמעותית לחייהם ולחיייהם של אחרים, אלא שפעולה זו מניבה תועלת רבה."

יאנגי לי וג'ן זרמאטון, יו"ר הקודם והיו"ר הנוכחי, ועדת האו"ם לזכויות הילד